

BETEKINTŐ

2013/1. szám

TARTALOMJEGYZÉK

Palasik Mária: A „szeretetteljes köszönet”

Csorba Jánosnak, Budapest 1945 utáni első polgármesterének története

Kis-Kapin Róbert: Budapesti kitelepítettek Gyulaházán 1951–1953 között

Borvendég Zsuzsanna: Kitelepített „kémek”

Szeredi Pál: „Magyarországi földalatti leleplező anyag van a birtokomban...”

Kovács Imre Pap Istvánhoz írott levele 1950-ból

Varsányi Erika: A barikád két oldalán...

Szociáldemokrata „figyelők” és megfigyeltek

Keresztes Csaba: Krassó György kizárása a Közgazdaságtudományi Egyetemről
1955-ben

Köbel Szilvia: Szólásszabadság – szólás utáni szabadság

Véleményszabadság a nyolcvanas évek végén, Magyarországon, I. rész

Ötvös István: Szigorúan feltárt történelem

Tulipán Éva: Szigorúan ellenőrzött emlékezet. A Köztársaság téri ostrom 1956-ban. Argumentum Kiadó, 2012.

A „szeretetteljes köszönet”

Csorba Jánosnak, Budapest 1945 utáni első polgármesterének története

Csorba János Budapest második világháború utáni első polgármestere volt. Csupán szűk négy hónapig állt a főváros élén, de ez az időszak a feladatok súlya és bonyolultsága miatt sokkal hosszabbnak tűnik. Az ideiglenes törvényhatósági bizottság 1945. május 16-i alakuló ülésén a bizottság elnöke, a Szociáldemokrata Párt főtitkára, Szakasits Árpád elismerő méltatással, lelkes éljenzés és taps közepette a következő szavakkal búcsúztatta Csorbát: *„A romok városában lett ő a polgármester. Még az ágyúk dörögtek, aknák robbantak, bombák sziszegtek, amikor elfoglalta helyét a polgármesteri székben, és az iszonyat járt szennybe merült romok között s döghalál árnyékában feküdt ájultan és tehetetlenül ez a szerencsétlen város. Ennek négy hónapja. És hitte-e valaki, hogy ilyen gyorsan talpra áll ez a város? Mert talpra állott. Életereje visszatért, utcái tiszták, az összezúzott síneken szalad a villamos, és esténként egyre több ablakból árad ki a villanyfény, és egyre több ívlámpa gyullad fel az utcán. Él, lélegzik ez az összetört város, és már kibontakoztak erői, hogy véghezvigyék az újjászületés csodáját. Csorba János neve ettől a négy hónaptól, a felemelkedés, a megtisztulás, az erőre kapás, a lendület és az emberfeletti erőfeszítés eme négy hónapjától nem választható el. Önmagunkat tiszteljük meg vele, ha az egész város nevében őszinte és szeretetteljes köszönetet mondunk Csorba János polgármesternek önzetlen és nagyszerű újjáteremtő munkájáért, és együtt kiáltjuk Budapest népével: Éljen sokáig Csorba János!”¹*

Ez a „szeretetteljes köszönet” mindössze hat évig tartott. 1951. június 8-án hozták meg a Belügyminisztérium 04815. számú véghatározatát, amelyben Csorba Jánost Budapest területéről kitiltották, és lakhelyéül a Békés megyei Dévaványát jelölték ki.² Csorba a véghatározat ellen többször is fellebbezett, de kérését mindig elutasították.³

Jelen tanulmánnyal az a céloom, hogy bemutassam, honnan indult és hogyan ívelt az egykor köztiszteletben álló politikus pályája, milyen érdemeket szerzett a fővárosiak életének ostrom utáni újrakezdésében. Továbbá arra keresem a választ: vajon ezen érdemek ellenére hogyan kerülhetett fel Csorba János a kitelepítettek listájára, és miért volt ennyire elutasító vele szemben a proletárdiktatúra, hogy még a másik településre történő átköltözéséhez sem járultak hozzá. Végezetül szeretném megismertetni az olvasót az egykori polgármester kitelepítésének lesújtó történetével.⁴

Pályái

Csorba János 1897. augusztus 9-én született Makón egy parasztcsalád tizenegyedik gyermekeként, testvéreivel heten maradtak életben. A család 26 holdnyi földön gazdálkodott, és csak a legkisebb fiút, Jánost taníttatta, aki szülővárosában érettségizett, 1914 és 1918 között a 46. gyalogezred katonája volt, és tartalékos hadnagyként szerelt le. 1919-ben a budapesti Királyi József Műegyetemre iratkozott be. Szülei azonban nem tudták anyagilag megfelelően támogatni, és saját bevallása szerint a matematikával is hadilábon állt. Így otthagyta az egyetemet, rövid ideig villanyszerelőként, illetve lakatosként állt munkába a fővárosban. Miután 1920 tavaszán véget ért Makó román megszállása, azzal tért vissza szülővárosába, hogy még nem tudja, milyen tanulmányokat szeretne folytatni.⁵ Három évig otthon, a családi kisbirtokon gazdálkodott, ezután úgy döntött, hogy beiratkozik a szegedi Ferenc József Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karára. 1928-ban szerzett jogi doktorátust, majd Könyves-Kolonics József, a köztiszteletben álló makói ellenzéki ügyvéd⁶ irodájában kezdte pályáját. Közben a helyi lapokba cikkeket írt a szegény ember csendőrök általi megaláztatásáról; a parasztság sorsa foglalkoztatta. 1929-ben belépett a Függetlenségi és 48-as Kossuth Pártba, majd a Független Kisgazdapárt 1930. októberi, Békés

községben történt zászlóbontása után Csorba a párt makói és Csanád vármegyei szervezője, majd makói vezetője és a párt országos választmányának a tagja lett. Feltétlen támogatója volt az FKGP elnökének, a szintén makói születésű Eckhardt Tibornak.⁷ Makón ez idő tájt nagyon mozgalmas volt a politikai közélet. Csorba egyik politikai ellenfele Erdei Ferenc, a Kossuth Párt makói szervezetének radikális politikusa volt.⁸ Azonban ez nem akadályozta meg őket, illetve a makói demokratikus erőket abban, hogy az 1930-as évek közepén összefogjanak – Erdei mellett ebben jelentős része volt Csorba Jánosnak is. Ennek következtében a makói szociáldemokraták, kispapok és Kossuth-pártiak 1937 tavaszán közösen támogatták a Márciusi Front országos programját. 1937-ben Csorba felelős kiadója volt a kispapok helyi napilapjának, a *Makói Független Újságnak*, majd ennek betiltása után a párt vármegyei lapjának, a *Délvidéki Független Hírlapnak*, amelyet 1939 augusztusától adott ki. Hogy ezek a lapok megjelenhessenek, saját költségén vett egy kis nyomdát, amely majd a kitelepítésre ürügyként fog szolgálni évekkel később: Csorbára rásütik a „volt nyomdatulajdonos” bélyeget.

Az 1939. évi országgyűlési választásokon az FKGP Csanád vármegyei listáján – Eckhardt Tibor mögött – a 2. helyen Csorba szerepelt, de akkor csak a listavezető került be a parlamentbe. 1941-ben Eckhardt az Amerikai Egyesült Államokba távozott, így képviselői helyét Csorba foglalta el – akkor már Csanád, Arad és Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített (k.e.e.) vármegye kispapok párti képviselőjeként. Eckhardt után a párt vezetését egy intézőbizottság vette át, amelynek tagja volt Bajcsy-Zsilinszky Endre is,⁹ akivel Csorba szintén jó kapcsolatokat alakított ki. 1943. november 26-án az Országgyűlés Képviselőházának ülésén Bajcsy-Zsilinszky a kormány politikáját támadva az ország háborúból való kilépését követelte.¹⁰ Az ülés szünetében vitára került sor a Ház folyosóján, a nyilas képviselők támadták Bajcsy-Zsilinszkyt, akit Csorba heves szópárbajban védelmezett. Ezért a nyilasok Csorba ellen hazaárulás címén összeférhetetlenségi bejelentést tettek, és kérték az országgyűlést, hogy Csorbát fosszák meg mandátumától. Az ellene megindult eljárást Bajcsy-Zsilinszky közbenjárására sikerült elodáztatni. Végül a nyilas csonka országgyűlés 1945. március 9-i soproni ülésén jelentettek be összeférhetetlenséget Csorba ellen olyan jeles politikusokkal együtt, mint Kéthly Anna, Tildy Zoltán és Nagy Ferenc.¹¹

1944. március 19. után Csorba illegalitásba kényszerült, bujkálnia kellett; befogadói között ott találjuk többek között Kovács Margit keramikust. Az illegalitás szabályaira Feri Sándor ügyvéd oktatta ki, akit az FKGP polgári tagozatából ismert, de akkor már illegális kommunista volt. Csorba jó tanítványnak bizonyult, külsejét megváltoztatta, szakállt növesztett, bottal, bicegve járt. 1944 szeptemberében ideiglenesen feladta az illegalitást: aktívan részt vett a képviselőháznak azon az ülésén, amelyen Lakatos Géza kormánya a parlamentben bemutatkozott, háborúellenes felszólalása nagy visszhangot keltett.¹²

Bajcsy-Zsilinszky révén bekerült a nemzeti ellenállási mozgalomba, a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságában Bajcsy-Zsilinszky helyettese volt. 1944. november 22-én csak egy szerencsés véletlen folytán kerülte el a dr. Tartsay Vilmos lakásán letartóztatottak tragikus sorsát. Azon az estén éppen Bajcsy-Zsilinszkyvel tárgyalt annak Fűvész-kerti rejtékhelyén, megbeszéléseik elhúzódtak, és így Csorba lekéste a Tartsayékkal megbeszélte találkozót az Opera Kávéházban. A társaság Tartsayék Andrassy úti lakására ment, ahol a nyilas Nemzeti Számonkérő Szék emberei támadtak rájuk, tűzharcban kettőjüket megölték, a többieket pedig elfogták. Csorba a késése miatt felhívta Tartsay lakását, de gyanút fogott, és nem ment utánuk, így menekült meg a letartóztatástól. Csapó József álnéven egy Múzeum körúti lakásban vészelt át az ostromot.

1945. január 18-án, ahogy Pest ostroma véget ért, Csorba azonnal a Tisza Kálmán térre (később Köztársaság, ma II. János Pál pápa tér) sietett, mivel eljutott hozzá a hír, hogy itt gyülekeznek azok, akik tenni szeretnének valamit a városért. Itt, mint kiderült, a Magyar Kommunista Párt rendezkedett be, maga köré gyűjtve mindenkit, aki részt akart

vállalni az élet háború utáni megindításában. Csorba „illetékest” keresett, ekkor mindjárt a kommunista párti Vas Zoltánhoz irányították, aki nemrég érkezett Debrecenből az Ideiglenes Nemzeti Kormány felhatalmazásával. Vas Zoltán a következő szavakkal fogadta Csorbát: *„Te vagy tehát Csorba doktor? Téged kellett megkeresnem! Megegyedtünk Debrecenben, ha feltalálható vagy, te leszel Budapest polgármestere.”* Csorba szabadkozott, nem akart vidékiként ilyen felelős tisztséget viselni a fővárosban, de Vas győzködte: az antifasiszta ellenállás sem volt a kenyere korábban, mégis megállta a helyét.¹³

Másnap, január 19-én a koalíciós pártok Pesten fellelhető képviselőiből megalakult Budapesti Nemzeti Bizottság (BNB) felkérésére végül is elvállalta a tisztséget, abban reménykedve, hogy éppen vidéki kapcsolatai révén élelmiszert tud szerezni az éhező lakosságnak. A BNB felkérésének nagy jelentősége volt, mert a fővárosban ez volt az egyetlen testületi szerv, amely a közigazgatás élére került. A BNB a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szervezeteként alakult, koalíciós volta miatt az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelkezésének megfelelően fő feladata az lett, hogy újjászervezze a régi közigazgatási apparátust, és öröködjön annak demokratikus szellemiségén. Budapesten az ideiglenes törvényhatósági bizottság felállítására 1945. május 16-án került sor, addig a BNB gyakorolta mindazokat a jogokat, amelyekkel a főváros régi testületi szerve rendelkezett korábban, sőt sok kérdésben még a kormány hatáskörét is átvette, mivel az csak április 11-én költözött fel Budapestre. Csorba tehát ilyen rendkívüli helyzetben, rendkívüli felhatalmazással és körülmények között lett Budapest polgármestere, működése éppen a BNB-nek a hőskorára esett, és amikor a BNB átadta a hatalmat az ideiglenes törvényhatósági bizottságnak, akkor járt le Csorba megbízatása is. Csorba hivatali ideje alatt önmagát függetlennek tartotta, nem tett esküt a BNB előtt (Budapest kommunista rendőrfőkapitánya, Sólyom László letette), és ragaszkodott ahhoz is, hogy a különféle fővárosi ünnepeken mindig ő mondja a beszédet.

Bár a polgármesteri kinevezését a szovjet városparancsnokság megerősítette, a Polgármesteri Hivatalt Csorba mégsem tudta birtokba venni, mert a Központi Városháza épülete éppen lángokban állt még január 20. körül (a mai Károly körúton). Ezért az új városvezetés néhány napra ideiglenesen a Fővárosi Vízművek Kecskeméti utcai székházában kapott egy helyiséget. A hivatal munkatársai meglepődtek, hogy milyen idős, betegnek tűnő, bottal sántikáló polgármestert kapott a város, mivel Csorba úgy megszokta az illegalitásban elváltoztatott külsejét, hogy teljesen elfeledkezett visszaváltozni. Környezete igen meglepődött, amikor fehér szakállát leborotválva, bot nélkül jelent meg a hivatalban az akkor 48 éves polgármester.

Polgármesterként Budapestért

Most pedig vizsgáljuk meg azt az *„önzetlen és nagyszerű újjáteremtő”* munkát, amelyet Szakasits Árpád 1945 áprilisában méltatott. Az ostrom után romba dőlt házak, Dunába szakadt hidak, az utcákon temetetlen emberi és állati tetemek, megrongálódott közműhálózat, megbénult közlekedés jellemezte Budapestet. A férfilakosság megfogyatkozott, minden ezer férfira 1498 nő jutott, a 20 és 50 év közötti korosztályok jelentős része vagy a fronton volt, vagy hadifogságban. A gyermekhalandóság mértéke a békeévek három és félszeresére nőtt.

Az új városvezetés a polgármester által jegyzett rendeletekkel igyekezett a lakosság tudomására hozni a legfontosabb teendőket, vagyis mit kell tenni azért, hogy a városban ismét élni lehessen.¹⁴ Mivel nem működött a rádió, az embereket falragaszokon és a *Szabadság* című napilapon keresztül tájékoztatták, amely január 21-től jelent meg Darvas József, Kállai Gyula és Zilahy Lajos szerkesztésében. Majd a február 16-tól megjelenő *Fővárosi Közlöny* segítette a Városháza rendeleteinek terjesztését. A január 23-án közzétett első polgármesteri rendeletek a törmelékek eltakarítására, a holttestek eltemetésére, az állati tetemek elföldelésére, az üvegtörmelékek összegyűjtésére (mivel nyersanyagként újra felhasználták), a háztetők kijavítására, a nyilas falragaszok

eltávolítására szólítottak fel. Mindehhez Csorba a lakosságtól kért segítséget, valamint sok munkát és komoly áldozatokat, hogy a város ismét betölthesse funkcióját. A kérés tíz napon belül kötelezettségre változott, február 6-án már rendelet jelent meg a lakosság munkaerejének igénybevételeéről, ebben a házmegbízottak feladatává tette minden 17 és 45 év közötti férfi összeírását közmunkavégzés céljából.¹⁵ Ugyanez a rendelet a köztisztviselőket mentesítette a közmunkavégzés alól. A közmunkáról szóló intézkedéseket 3-4 hetente módosították, a korhatárt felemelték, és a közmunka-kötelezettséget kiterjesztették a nőkre is. (A véglegesnek szánt változat júliusban jelent meg.) A lakók által megválasztandó házmegbízottakat házőrségek szervezésére utasította, hogy azok a lakók személy- és vagyonbiztonságát óvják. A házmegbízottakat a háztömbmegbízottak fogták össze, mindkét csoport eleinte bérezés nélkül, majd később jelképes javadalmazásért látta el feladatát.

Csorba a közellátás megszervezése érdekében azzal az indokkal zároltatta az élelmiszereket és a nyersanyagokat, hogy elosztásukról a polgármester intézkedik. A házmegbízottak feladata lett a környezetükben összeírni az élelmiszerből ellátásra szorulókat. Elrendelte, hogy a közellátással foglalkozó üzemek nyissanak ki és kezdjenek dolgozni. Megakadályozta, hogy a pékek a bérsütésekért indokolatlanul magas díjakat szedjenek.¹⁶ Mivel a fűtő- és tüzelőanyag is hiányzott a városban, az emberek a környezetükben lévő fák kivágásával igyekeztek ezt pótolni. Csorba János kétségbeesetten próbálta megakadályozni, hogy Budapest közterületein kivágják a fákat, tönkretéve ezzel a város pihenésre alkalmas parkjait.¹⁷

A helyzetet bonyolította, hogy Csorba egy olyan fővárosnak lett a polgármestere, amely budai felének nagyobb része még ostrom alatt állt. Bár Lipótmezőn viszonylag korán befejeződtek a harcok, január 16-án a szovjet katonai parancsnokság kívánságára megválasztották az előljáróságot, Budán teljesen csak február 13-án ért véget a háború. Mivel a Duna-hidak felrobbantása miatt megszakadt az összeköttetés a pesti és a budai városrészek között, Csorba elrendelte, hogy Budán külön polgármesteri kirendeltséget állítsanak fel, amely április 10-ig intézte a budaiak ügyeit dr. Némethy Károly vezetésével.

A Központi Városháza munkáját segítették a kerületekben egymás után megnyíló előljáróságok. A polgármester február végén minden kerületben lakcímtudakozó hivatalt állított fel; arra utasította a lakosságot, hogy mindenki jelentse be saját magát, illetve itt kerestesse hozzátartozóját.¹⁸ Majd március közepén általános összeírást rendelt el, amely kitért a népességre, valamint a lakások és épületek állagára. Az építész- és építőmérnököket, a kőműveseket, ácsokat, tetőfedőket, épületgépészeket arra kötelezte, hogy jelentkezzenek a Városházán, és vegyenek részt a háború utáni szakszerű kárfelmérésekben. A közel 600 szakember munkáját a Fischer József vezette Fővárosi Közmunkák Tanácsa koordinálta. Tevékenységüknek köszönhetően viszonylag pontosan tudjuk, hogy a főváros milyen épületkárokat szenvedett el a háború alatt. A 14 kerület 40 ezer épületének csupán 26%-a maradt sértetlen. Az ezekben található 295 ezer lakásból közel 14 ezer teljesen megsemmisült, 19 ezer lakhatatlanná, 48 ezer pedig részben használhatatlanná vált. A 209 iskolából egy sem maradt épen, 27 teljesen elpusztult. A tanítás megindítása a legnagyobb nehézségekbe ütközött, mivel a tantermeknek csak 7%-a maradt használható állapotban. A 45 épületből álló kórházi állománynak egytizede maradt sértetlen, 5 teljesen megsemmisült, és jelentős károk keletkeztek a berendezésekben is: a 86 műtőből és a 87 laboratóriumból alig maradt valami, a 860 kórteremben elhelyezett 7567 kórházi ágyból egy sem volt használható állapotban. Ugyanez volt jellemző a főváros szociális intézményeire, ahol az ostrom előtt 3510 helyiség állt rendelkezésre szociális gondozásra és karitatív tevékenység folytatására. Ebből 2529 sérült, 497 pedig teljesen megsemmisült.¹⁹ A fővárosban az újjáépítés-helyreállítás meggyorsítása érdekében már március elején zárolták az építési anyagok és az ablaküveg szabad kereskedelmét.

Mindeközben a lakosság éhezett, ez volt a főváros legnagyobb gondja. 1944 júniusában 1 234 000 ember lakott Budapesten, az ostrom elől több száz ezren elmenekültek. Már az elhúzódó ostrom alatt kifogytak a körülbelül 800 ezer fős város élelmiszerkészletei, a főváros úgy körbe volt zárva, hogy oda élelmet sem lehetett bejuttatni. A körbezárt Budapesten rekedt 2 német lovashadosztály több mint 20 ezer lóval. Azonban a hadvezetés az állatok élelmezéséről sem tudott gondoskodni, tehát kényszervágásokat kellett végezni. Talán ezek a lovak mentették meg a főváros polgári lakosságát az éhhaláltól. Az ostrom befejezése után a kifogyott készleteket nem tudták feltölteni, hiszen az ország területének még mindig jelentős része volt hadszíntér, a meglévő tartalékok felhasználása során pedig a szovjet hadsereg elsőbbséget élvezett. A városvezetés előtt emberfelettinél tűnt a feladat: élelmet szerezni és a keveset elosztani, rangsorolni, hogy hova kerüljön. Napi 80 vagon élelmiszere lett volna szüksége a városnak, de március elejéig csupán 109 vagon élelmiszer érkezett összesen. A feladat meghaladta a polgármester és a hivatal munkatársainak erejét, sokkal nagyobb felhatalmazásra volt szükség a probléma megoldásához. Ezért az Ideiglenes Nemzeti Kormány február 15-én Vas Zoltánt a főváros közellátási kormánybiztosává nevezte ki,²⁰ aki Csorba és a BNB támogatásával emberfeletti teljesítménnyel megszerezte azt a szükséges élelmiszert, ami megmentette a budapesti lakosokat. Vidéki készleteket zároltak, vásároltak, gondoskodtak a szállítások megszervezéséről, kiosztásról. A budapesti és a környékbeli gyáraknak, üzemeknek be kellett jelenteni a tulajdonukban lévő mozdonyokat, de nyilvántartásba vették a lovakat és fogatolt teherjárműveket is, hogy az élelmet szállítani tudják. A helyreállítás során márciusban a Nyugati pályaudvar sínhálózatát összekötötték a 6-os villamoséval, és egy keskeny nyomtávú gőzmozdonyral a vidékről érkező szállítmányokat közvetlenül tudták továbbítani a város különböző közlekedési csomópontjaira. Március 2-án polgármesteri rendelettel bevezették a kenyér- és étkezési jegyeket, ami azt jelentette, hogy az emberek a fővárosban hatósági áron juthattak napi 10 dkg kenyérhez vagy 7 dkg liszthez vagy napi egy tál meleg ételhez. A 100 kg feletti élelmiszerkészleteket be kell jelenteni, aki ezt nem tette, és kiderült, hogy rendelkezik ilyennel, attól lefoglaltak mindent. Ugyanakkor a „*batyuzást*” 50 kg-os súlyig rendeletileg megengedték, azt remélve, hogy ez is segíti az ellátást. A közellátási kormánybiztos rendelete pedig arra kötelezett, hogy Nagy-Budapest mező- és kertgazdasági ingatlanjait, illetve be nem épített területeit kötelező megművelni.

Mivel Budapestnek minimális bevétele volt a háború után, különböző megoldásokat kerestek, hogy pénzhez jusson a város, amin élelmet lehet vásárolni. Például polgármesteri rendelettel igénybe vették a székesfővárosban befolyó márciusi labbéreket (Budán az áprilist); egy új adófajtát vezettek be, a vigalmi adót, amit kivetettek minden szórakoztatóiparral kapcsolatos tevékenységre (mozi, színház, múzeum, cirkusz, ügető, lóverseny, sportversenyek stb.).²¹ A városvezetés kitalált egy olyan pénzügyi konstrukciót, amelyben ötvenmillió pengős élelmiszerkölcsönhöz juttatták Budapestet. Március elején összehívták a fővárosban fellelhető művészeket, tudósokat, írókat, közgazdasági szakembereket, politikusokat, hogy kölcsönjegyzésre, illetve annak terjesztésére kérjék fel őket. Március 6-án ezer gyermekkel elindították az úgynevezett első gyermek-vonatot Szegedre. A Nemzeti Segéllyel közösen kezdeményezett akciónak folytatása is lett, több ezer gyermeket, majd anyát fogadtak be vidéki települések: szervezett keretek között gondoskodtak ellátásukról.²²

Lassan Budapest újra élni kezdett. Március 21-én a Vörös Hadsereg megnyitott két ideiglenesen felállított, cölöpökre és pontonokra épített hidat (a Ferenc József és a Margit hidat) a gyalogos polgári forgalom számára.²³ Április 3-án a Horthy Miklós híd (mai Petőfi híd) roncsain épült pontonhidat is átadták.²⁴ A sérült közműhálózat kijavítása is nagy ütemben haladt. Április elején a Fővárosi Gázművek egy ideiglenes gázvezetéket helyeztek el a Boráros tér – Budai hídfő közötti pontonhíd alatt, így a vezetékek megtisztítása, ellenőrzése után előbb Budán, majd Pesten is fokozatosan kezdték bekapcsolni a háztartásokat a gázszolgáltatásba. Ugyanekkorra a vízvezetékek kijavítása, a Fővárosi Vízművek gépeinek rendbehozatala előrehaladtával már naponta kétszer két

órára biztosították a főváros lakóinak a vezetékes vizet. Az Elektromos Művek kábel- és gépi berendezésekben bekövetkezett kárai is jelentősek voltak. A helyreállítási munkálatok kezdetén csupán egy kisebb erőművet tudtak üzembe állítani, az is a szovjet katonai parancsnokság ellátását szolgálta. Csak a kelenföldi Erőmű üzembe helyezése után, májusban indulhatott meg a folyamatos áramszolgáltatás a város számára, ekkor már a közvilágítást is kezdték visszakapcsolni.

Február végén polgármesteri rendeletre az iskolák egy részében elkezdődött a tanítás, a székesfőváros alsó- és középfokú iskoláiban beiratkozási díj és tandíj nélkül kellett ellátni az oktatást. De ezenkívül is számos apró jele mutatkozott annak, hogy a város újra él. A március végi összeírás alapján 832 ezer lakosa volt a városnak, de fokozatosan kezdtek visszaköltözni az emberek vidékről. Március 1-jén tartották az első színházi előadást: a Nemzeti Kamaraszínházban Csokonai Vitéz Mihály *Özvegy Karnyóné* című vígjátékát adták elő. Március 24-én az Operaházban díszelőadást tartottak a fővárosi élelmezési kölcsön javára, a fellépők csupa sztárok voltak: Bajor Gizitől Karádi Katalinig, Csontos Gyulától Somlai Artúrig mindenkit ott találunk, akit a közönség szeretett és életben maradt.²⁵ Április 18-án új tárlat nyílt a régi Múcsarnok Andrassy úti épületében, a bevételt a Nemzeti Segélynek ajándékozták. Május elsején átadták a forgalomnak a 6-os villamost, ami akkor a Boráros tér és a Nyugati pályaudvar között közlekedett reggel fél 6 és este fél 8 között. A körúton megjelenő kedves sárga villamos növelte az emberek jövőbe vetett hitét. Szintén május elsején kezdte meg műsorainak sugárzását a Magyar Rádió. Május 6-án vasárnap délután megindult a labdarúgó-bajnokság, csak ezen a napon hat első osztályú mérkőzést tartottak összesen 30 ezer néző előtt. Május közepén feloldották az ostrom után bevezetett alkoholtilalmat, az este 19 és reggel 5 óra közötti kijárási tilalom kezdetét 21 órára módosították.

A napi megoldandó feladatokon túl Csorba János koncepciózus ember is volt: felvetette és a kormányzat előtt képviselte a főváros autonómiájának gondolatát. Szükségesnek tartotta azoknak a kereteknek a meghatározását, amelyek között a főváros saját ügyeiben önmaga dönthet. Arra hívta fel a figyelmet, hogy ha ez nem történik meg, előbb-utóbb konfliktus fog kialakulni a városvezetés és a kormány között. A BNB május 14-i jegyzőkönyve szerint e tárgyban elmondott beszédében kifejtette, hogy Budapest addig is az ország leghitelképesebb gazdasági egysége volt, és abban az esetben, ha a város mint autonóm gazdasági egység tud dönteni a maga pénzügyi és gazdasági problémáiról, úgy ezt a hitelképességet a jövőben is meg tudja őrizni, és sokkal nagyobb eredményeket tud majd az újjáépítés területén is elérni. Azt tanácsolta, hogy a BNB állítson fel a koalíciós pártok küldötteiből egy bizottságot, amely javaslatot tesz az autonómia kereteire. Egyúttal felvetette a peremtelepülések Budapesthez történő csatolásának a kérdését. Indítványozta, hogy ugyanez a bizottság tegyen arra is javaslatot, hogy melyek azok a települések, amelyeket közigazgatásilag a fővároshoz lehet kapcsolni. A BNB határozatban támogatta Csorba javaslatát és a bizottság felállítását azzal az indoklással, hogy sürgősen meg kell alkotni a fővárosi törvényt, mert ennek hiányában egy új polgármester is igen nehéz helyzetbe fog kerülni.

Csorba nagy munkabírási ember volt, szívügyének tartotta Budapest gondjainak enyhítését. Ezt munkatársai, politikustársai is tudták róla, és elismerték. Ugyanakkor a BNB ülésein személyét néhány alkalommal bírálat is érte. Főként azért kritizálták, mert nem minden esetben fogadta el a BNB határozatait, illetve a kerületi nemzeti bizottságok személyi javaslatait a kerületi elöljáróságok felállítása során. De tevékenységének jelentőségét soha nem vitatták.

A főváros közigazgatásának 1945 előtti szervezete május közepére állt fel újra, ugyan ekkor még ideiglenes jelleggel. A szervezeti változáshoz kapcsolódva – a munkáspártok vezetőinek nyomására – a koalíciós pártok vezetőinek megegyezése alapján május elején eldőlt, hogy új polgármestert is állítanak Budapest élére, így került sor Vas Zoltánt jelölésére, majd megválasztására. Csorba tevékenységét azonban minden párt részéről és fórumon csak elismerő szavakkal illették! Őt magát pedig a Minisztertanács 1945.

május 18-i előterjesztésére az Ideiglenes Nemzetgyűlés Elnöksége kinevezte a Közigazgatási Bíróság elnökévé.

A Közigazgatási Bíróság élén

A Közigazgatási Bíróság a Kúriával egyenrangú különbíróság volt, amely alatt nem volt alsóbb fokú bíróság, s határozatai ellen perorvoslatnak nem volt helye. Működését az 1869. IV. tc. szabályozta. E szerint a szabályosan kihirdetett törvények érvényességét kétségbe nem vonhatta, de a kormányrendeletek ellen kifogással élhetett, vagyis a kormány rendeletalkotásának törvényessége feletti felügyeletet látta el, és a közigazgatási hatóságok határozatai elleni jogorvoslatot biztosította. A Közigazgatási Bíróság tevékenységének feltárásával még tartozik a történeti szakirodalom, azonban Csorba elnök néhány intézkedése ismert.

Például Zsedényi Béla, aki az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke volt, arról számolt be a parlament 1945. szeptember 6-i ülésén, hogy a Közigazgatási Bíróság működik, és elnöke átíratot intézett hozzá, amelyben a kormány néhány rendelete ellen emel kifogást. Sajnos, hogy melyek ezek a rendeletek, és hogy történt-e intézkedés az átírat kapcsán, azt nem tudjuk meg. A következő mozzanat az 1946. I., a köztársasági államformáról szóló törvény tárgyalásához kapcsolódik. A törvényjavaslat szerint a köztársasági elnöknek joga lett a nemzetgyűlést egy ülészakban legfeljebb egy alkalommal elnapolni vagy felosztatni abban az esetben, ha a kormány ezt előterjeszti, illetve ha a képviselők kétötöde azt írásban kéri. A törvény az elnapolás utáni összehívás jogát a nemzetgyűlés elnökének adta meg, míg a felosztatás utáni összehívás jogáról nem intézkedett. Csorba János a Közigazgatási Bíróság elnökeként ezt észrevételezte is, s felhívta a figyelmet e joghézag esetleges következményeire: *„A törvénynek ez a hiányossága lehetővé tenné a parlamenten kívüli kormányzást.”* De ennek a pótlására sohasem került sor. Ezt követően Csorba a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946. évi VII. törvény előkészítése során az 1946. február 27-i a nemzetgyűléshez címzett feliratában rámutatott arra, hogy az 1946. I. törvénycikkben biztosított szabadságjogok bírói védelme rendkívül fontos, e nélkül ugyanis ezeknek a jogoknak a gyakorlatban való érvényesülése nincs biztosítva. Lehetőséget kell tehát adni az állampolgároknak arra, hogy jogsérelem esetén jogaik megóvása céljából a független bírósághoz fordulhassanak. Ezután hozta meg az 1946. X. törvényt a parlament, amely az emberi alapjogok hatályosabb védelméről szólt.

Az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választásokon történt visszaélésekkel kapcsolatban az 1947. szeptember 10-i *Kis Újságban* Csorba azt nyilatkozta, hogy a felmerült panaszokat mindenképpen ki kell vizsgálni. Méghozzá úgy, hogy a kékcédulákkal történt visszaéléseket a Választási Bíróságnak, a választói névjegyzékből történt kihagyások²⁶ miatt érkezett panaszokat pedig a Közigazgatási Bíróságnak kell tárgyalni, illetve a Közigazgatási Bíróság hatáskörébe tartozik az is, hogy elrendelje a névjegyzékbe történő felvételt.

Csorba János a hivatal fennállásáig, 1949. február 1-jéig volt a Közigazgatási Bíróság elnöke. Eközben nem szakadt el sem a fővárostól, sem pártjától. Tagja volt a fővárosi törvényhatósági bizottság kiscsorda frakciójának. Pozíciót nem viselt a pártban, de az FKGP fennállásáig tekintélyes politikusnak számított.

Miután a Rákosi Mátyás vezette Magyar Dolgozók Pártja a hatalmat kisajátította, nem volt már szükség sem a Közigazgatási Bíróságra, sem Csorba munkájára, így saját kérésére, 1949. február 1-jétől – a hivatal megszüntetésével párhuzamosan – nyugdíjazták. 1950 nyarán még rövid időre munkába állt: jogászként dolgozott a budapesti Szerszám- és Gépgyárban, azonban ezután visszavonultan élt.

Az államvédelem látószögében

1949. február 1-jével Csorba az V. kerületi Március 15. tér 3. szám alatti tanácsi lakását elcserélte a XII. kerületi Vércse utcában egy két szoba-hall, cselédszobás lakásra. Itt aggregényként élt, a lakás cselédszobájában Bíró Ferenc postai segédkezelő lakott feleségével – cserébe az asszony vezette Csorba háztartását.²⁷

1950 nyarán – amikor Budapesten az ágybérletek és a társbérletek virágkorukat élték, Csorba lakásának egyik szobáját is kiigényelte valaki a Fővárosi Tanácsnál. Csorba ez ellen fellebbezett. A kitelepítési iratok között fennmaradt Kovács Imrének, a Fővárosi Lakásgazdálkodási Osztály csoportvezető helyettesének Csorba fellebbezésére adott 1950. augusztus 5-i válasza, amelyből több fontos információt is nyerünk. Először is helyt adott Csorba fellebbezésének, még hozzá azért, mert beigazolódott, hogy Csorba tudományos munkát végez, és szüksége van a dolgozószobájára. Továbbá megállapította, hogy a lakás egyik szobáját hallnak kell tekinteni. Az indoklást azzal zárja, hogy *„társbérlő beutalása esetén fellebbező tudományos munkájának folytatásában akadályozva lenne”*.²⁸

1950 tavaszáig Csorba János nem került az államvédelmi szervek látókörébe. Nem is tudjuk pontosan megnevezni az okát, hogy miért ekkor kezdtek információkat gyűjteni róla, de valószínűsíthető, hogy összefüggésben van a kisczardapárt második vonalbeli vezetése ellen indított politikai támadással.²⁹ 1950. április 20-án készült el a belügyi szervek első összefoglalója, amelynek tárgya dr. Csorba János személye. Júliusban az ÁVH belső reakció elleni harccal foglalkozó osztálya, ezen belül is az I/2-A alosztály kezdett foglalkozni vele. Ennek az alosztálynak volt a feladata *„a földalatti trockista mozgalom”, a „nyugatosok”, a politikai pártokba férközött „reakciós elemek”,* valamint a megszüntetett pártok aktívan tevékenykedő maradványainak felderítése és ártalmatlanná tétele.³⁰ 1950. július 6-án Szamosi Tibor államvédelmi százados, alosztályvezető, Szöllősi György államvédelmi alezredes, osztályvezető és H. Fehér István államvédelmi nyomozó hadnagy javaslatot tettek Csorba személyi dossziéjának megnyitására. Itt szerepel egy soványka indok, hogy vajon miért van szükség erre: *„Csorba János mint jobboldali politikus”,* benne a politikus előtt az áthúzott *„aktív”* szó szerepel.³¹ 1950. augusztus 12-én az ÁVH I/2-A alosztálya meg is nyitotta Csorba személyi dossziéját. Az 1950. augusztus 14-én kiállított ügynevezett kérdőjegy, és az arra adott válasz alapján beigazolódott, hogy Csorba adatai addig nem szerepeltek az állambiztonság nyilvántartójában.³² Egy 1950. szeptemberi jelentésből az is kiderül, hogy az ÁVH-nak gondot okozott Csorba tevékenységének figyelemmel kísérése, mert mint indokolják: *„hálózatunk nincs felé kiépítve”*. Vagyis egyértelműen kiderül: addig még nem állítottak rá egyetlen ügynököt sem. Ezt követően összeszedték mindazokat az iratokat, amelyekben Csorba neve más ügyek kapcsán előfordult – az eredmény nem volt túl fényes a szervek szempontjából.³³ Az ÁVH Hálózati Főosztályának I/1-B alosztálya 1950. november 17-én készítette el Csorbáról a környezettanulmányt, azonban hogy nyilvántartásba vételének mi volt a konkrét célja, változatlanul nem derül ki az iratból. A politikai rendőrség bizonytalanságát megerősíti az is, hogy a legközelebbi dokumentum dátuma 1951. június 7., vagyis akkor született, amikor már javában folytak a Budapestről vidékre történő kényszerkitelepítések. Az irat műfaja jelentés, amelyet Radványi Kálmán, az ÁVH I/2-A alosztályának államvédelmi századosa és az alosztály vezetője, Jámbor Árpád államvédelmi őrnagy együttesen jegyez. A jelentésük egy ügynökük beszámolója alapján arról tudósít, hogy az ügynök 1951. június 2-án a budapesti Váci utcában találkozott és beszélgetett Csorbával, aki elmondta neki, hogy visszavonultan él, politikával nem foglalkozik, sőt tudatosan távol is tartja magát attól. Csorba az ügynök figyelmét is felhívta arra, hogy ha *„netán régi politikusokkal politizálna, azt sürgősen hagyja abba”*. Az ügynök szerint Csorba beszélt a kitelepítésekről is. *„Sajnálatosnak tartja, hogy idáig jutottunk, de megérti a kormányzat ezen lépését. Legfeljebb azt nehezményezi, hogy nem adtak hosszabb időt és lehetőséget az önkéntes eltávozásra a fővárosból. Azt tapasztalja, hogy nemcsak az érintett körökben, de a város lakossága nagyobb részében komoly félelem van a kitelepítések miatt. Azt tartaná*

*helyesnek, ha valamilyen formában nyilvánosságra hoznák legalább azoknak a kategóriáját, akiknek nem kell kitelepítéstől tartani” – összegezte Csorba szavait a jelentés.*³⁴

A fenti dokumentum akkor kap különös jelentőséget, ha tudjuk, hogy a Radványi-Jámbor-jelentés másnapján, vagyis június 8-án hozták meg Csorba János kitelepítési véghatározatát a Belügyminisztériumban.

Csorba János kitelepítése

A 7796. számú adatgyűjtési kérdőívet Csorba János lakásáról és annak lakóiról 1950. május 8-án töltötte ki özvegy Takács Józsefné házfelügyelő. Ebből az eddigiekhez képest pluszinformációként megtudjuk, hogy Csorba 250 forint havi lakbért fizetett. Az adatlapon a helyesen megadott személyes adatokon kívül több téves információ is szerepel. Például arra a kérdésre, hogy az érintett 1921 és 1951 között hol dolgozott, és milyen minőségben, a házfelügyelő többek között azt közölte, hogy Csorba 1946-tól gyárigazgató volt. A kitelepítéséről szóló 1951. június 8-i 04815. számú véghatározaton foglalkozása megjelöléseként az áll, hogy ügyvéd, Budapest polgármestere és nyomdatulajdonos a Horthy-rendszerben. A véghatározatnak a házfelügyelőt tájékoztató részéből megtudjuk, hogy Csorba lakását további intézkedésig zárolták azzal, hogy az új bérlő kijelöléséről a kerületi tanács gondoskodik.

A véghatározatban Csorbának a fővárosból történő azonnali kitiltása mellett a Békés megyei Dévaványa (akkor még) községben, a Rákóczi Ferenc utcában jelölték ki kényszerlakhelyét. A véghatározathoz csatolt 318/1951/c. számú irat szerint a befogadó lakástulajdonos foglalkozása „*kulák*”, az igénybe vett helyiségek nagysága 6x4, illetve 3x3 méter. A Csorba kitelepítését végrehajtó iratokon hiányoznak a dátumok. Ezért ezekből csak azt tudjuk bizonyosan, hogy az elköltöztetésére kirendelt rendőr jelentését valaki 1951. június 12-én nyugtázta. Csorbát is a Magdolnavárosi (Angyalföldi) pályaudvarra szállították, a dévaványai kitelepítetteket szállító II. szerelvény 1675762. számú kocsjában jelölték ki a helyét.³⁵ Tudjuk, hogy Csorba véghatározatát június 8-án hozták, amely pénteki napra esett. A kitelepítés végrehajtási gyakorlata szerint többnyire egyik nap meghozták a véghatározatot, másnap kézbesítették, harmadnap pedig el is szállították az érintetteket. Azt is tudjuk, hogy egy héten három alkalommal volt szállítás, kedden, csütörtökön és szombaton. Más Dévaványára kitelepítettek irataiból tudjuk, hogy azok, akiket 12-én szállítottak el Budapestről, egy nappal korábban, június 11-én kapták kézhez a kitelepítésről szóló véghatározatot. Valószínűsíthetően Csorbának is hétfőn kézbesítették ki a véghatározatot azzal, hogy 24 óra áll rendelkezésére a csomagoláshoz. Június 12-én, kedden valóban indult egy szerelvény a kitelepítettekkel Dévaványára. A Belügyminisztérium hivatalos összesítése szerint több vasúti szerelvényel 166 családot költöztettek Dévaványára;³⁶ ez volt az első ide irányított szerelvény, erre pakolták fel Csorbát a holmijaival együtt.

Csorba a kitelepítési véghatározat kézhezvétele után azonnal tollat ragadott, és mind Házi Árpád belügyminiszternek, mind Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes titkárságának írt levelében fellebbezett a hatósági intézkedés ellen, egyben kérte, hogy a határozatot helyezték hatályon kívül, és engedélyezzék neki továbbra is a fővárosi tartózkodást. Indoklásában megemlítette a főváros élén közmegelegedésre betöltött szerepét, antifasiszta múltját, a nyilasoknak ellene hazaárulás címén indított eljárását, Bajcsy-Zsilinszky Endrével való szoros együttműködését, azt, hogy az összes koalíciós párt hozzájárulásával töltötte be a legmagasabb bírói tiszte Magyarországon. Magyarázkodásként hozzátette, igaz ugyan, hogy 1945 előtt Makón vett egy kis nyomdát, de ez kényszerűségből tett lépés volt, mert csak így lehetett biztosítani a kiscgazdapárt vármegyei lapjának megjelenését.³⁷ Fellebbezését a következő sorokkal zárja: „*A nehéz idők összeforrasztottak ezzel a várossal, és úgy érzem, hogy nem méltánytalan az a kérésem, hogy továbbra is itt élhessek.*”³⁸ Az irat fedőlapján nagy vastag bélyegző nyomtatban NEM és LEZÁRVA feliratok olvashatók, amelyeket a négy

azonosíthatatlan kísérő aláírás hitelesít. A fellebbezésre postán is érkezett egy elutasító válasz – méghozzá Rákosi titkárságától, amely június 18-án keletkezett, tehát a véghatározathoz képest tíz nap múlva. A levelet jegyző Bartucz István³⁹ a következőket közölte Csorbával: *„Értesítem, hogy a Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes elvtárs Titkárságához beadott kérelmét elbíráltam, és azt nem találtam teljesíthetőnek.”* Bár hozzá kell tennünk, hogy a fennálló rendelkezések alapján Csorba kérelmét továbbítania kellett volna a mentesítés megadásának jogával rendelkező négytagú bizottsághoz.

Bartucz levelén a címzett lakhelyeként azonban nem a dévaványai Rákóczi Ferenc utca, hanem az 563. számú tanya van feltüntetve, ebből következtethetünk arra, hogy végül Csorbát nem a véghatározatban megadott címre költöztették be. Egyéb iratokból az is kiderül, hogy azonban itt sem lakott, a későbbiekben mindig Dévaványa, Árpád utca 44. számot adta meg címeiként.⁴⁰

Csorba János a – fennmaradt iratok szerinti – következő fellebbezését 1951. november 16-án küldte a Belügyminisztériumba. Elsőként azt kérte, engedjék a fővárosba visszatelepülni, vagy ha ehhez nem járulnak hozzá, akkor legalább szabadon választhassa meg lakóhelyét az országban. Végül azért folyamodott, hogy engedélyezzék Alsógödre történő átköltözését, ahol Székely Sándorné, Petőfi Sándor utca 20. alatti lakos biztosított számára szállást. Mellékletként csatolta Székelyné 1951. október 28-i nyilatkozatát a befogadási szándékáról, amit két tanú erősített meg, viszont hiányzott róla a helyi tanács képviselőjének támogató aláírása, ezért ezzel formai hiba miatt érdemben nem is foglalkoztak.

Csorba ebben a fellebbezésében beszámolt arról, hogy újra és újra tanulmányozta a kitelepítésről a *Szabad Népb*ben megjelent közleményeket, és az ennek alapján tartott szigorú önvizsgálat mellett sem talált arra magyarázatot, hogy miért került fel a kitelepítettek listájára. Hivatkozott szegényparaszti származására és értelmiségi mivoltára, arra, hogy sem a közéleti tevékenysége, sem egész habitusa nem olyan, hogy az veszélyt jelentene a szocialista társadalomra, a közrendre, ami miatt el kell őt távolítani a fővárosból. Érvelt azzal, hogy egész addigi élete arról szólt, hogy a hazáját szolgálta, hogy még nyugdíjba vonulása után is a köz javára végzett tudományos munkát. Mint írja, a *„Magyar Népköztársaság iparfejlesztési problémáival intenzíven foglalkoztam, az ipari üzemek vezetése és a munkaverseny hatásaival foglalkozó tanulmányaimat az ország legilletékesebb vezetőinek a rendelkezésére bocsátottam”*.⁴¹

Bár nem írta, de sugallta, hogy itt csak félreértésről lehet szó, egyértelműen leszögezte: *„a haladás szolgálatában eltöltött harcok életem után nem tartozhatom a kitelepített arisztokraták, Horthy-politikusok, bankárok és más kizsákmányolók kategóriájába. [...] Miután mégis velük azonos elbírálás alá kerültem, ez életemnek egy olyan nagy ellentmondása lett, amely egy szüntelen belső feszültséget okoz nekem, hogy emiatt is kétszeresen terhesnek érzem jelenlegi helyzetemet azokkal szemben, akik a múltjuk miatt bizonyos természetes következménynek érzik a kitelepítésüket.”* Ugyan arról nem áll rendelkezésünkre információ, hogy Csorbát befogadta-e vagy sem a kitelepítettek népes dévaványai közössége, de az bizonyos, hogy „kilógott” a sorból.

Csorba kérelmét 1951. december 4-én nyugtázták a Belügyminisztériumban, de támogatást ezúttal sem kapott sem a visszaköltözéshez, sem pedig az Alsógödre történő áttelepüléshez.

Csorba János pár hét múlva újabb beadvánnyal fordult – ezúttal a Békés Megyei Tanácshoz. 1951. december 13-án kelt levelében nyolcnap eltávozásért folyamodott. Indokként két érvet hozott fel. Egyrészt a kitelepítése előtti tudományos kutatómunkáját szeretné folytatni, és ehhez szüksége van arra, hogy összegyűjtse a Budapesten maradt jegyzeteit és kéziratait. Másrészt pedig egészségi állapotára hivatkozott, arra, hogy az illegalitás alatt szerzett szívbaját és reumáját kezeltenie kell. Nyomatékként mellékelte a budapesti Kapás utcai rendelőintézetben – még kitelepítése előtt – a nevére kiállított

kezelőlapot, és a dévaványai körzeti orvos igazolását, hogy rövidhullámú gyógykezelésre volna szüksége. (Itt csak zárójelben jegyzem meg, hogy külön vizsgálatot érdemelne a kitelepítetteket befogadó településeken – már persze, ahol egyáltalán volt orvos – az orvosok helytállása, hiszen a páciéntúrájuk főként beteg, idős emberekkel gyarapodott, és az orvosok többsége nem félt ilyen jellegű beutalókat és igazolásokat kiállítani, amelyekkel a pácienseik eltávozásért folyamodhattak.) Tehát Csorba arra kért engedélyt, hogy a Gellért fürdőben iszapkúrát vehessen – miközben rokonainál lakhatna. Ebben a kérvényében hivatkozott első ízben a szegénységére, arra, hogy a bentlakásos gyógykezelést nem tudja megfizetni.⁴²

Csorba kérelmét a Békés Megyei Tanács Igazgatási Osztályának vezetője, Nagy Ilona 00487/1951. BM számú rendeletre hivatkozással december 18-án felterjesztette a Belügyminisztériumba, de sorsáról nincs további információ. Valószínűsíthetően Csorba nem kapta meg még az eltávozásra sem az engedélyt, mert későbbi kérvényeiben nem utal rá pozitív példaként.⁴³

1952. november 18-án ismét Házi Árpád belügyminiszternek címezte levelét. Nem jutott el hozzá az információ, hogy november 14-én Házit Györe József váltotta a belügyminiszteri poszton, bár Házi miniszterelnök-helyettesként továbbra is a hatalom belső magjához tartozott. A levél stílusából egyértelmű, hogy Házival személyesen ismerték egymást, erre Csorba a következőképpen utalt: *„Egész életemben szegény ember voltam, egy kis vályogházon és egy öreg nyomdagépen kívül más vagyonom sohasem volt. Ezt tudja rólam a belügyminiszter úr is, és azt is tudja, mi az: szegénynek lenni.”* Majd azzal folytatja, hogy a nyugdíját elveszítve semmilyen jövedelme nincs, betegsége miatt nehéz fizikai munkát végezni nem tud, a környéken pedig csak erre van lehetőség. A gondolatot azzal zárta, hogy a *„legnagyobb nélkülözések között élek”*. Ezt követően beszámolt arról, hogy nyomorúsága ellenére 600 forint összegű békekölcsönt jegyzett⁴⁴ a III. Békekölcsön jegyzésénél 1952. szeptember 25-én, de annak megfizetésével gondjai támadtak. Felvetette, hogy ha az ország területén szabadon munkát vállalhatna, akkor ki is tudná fizetni a jegyzett kölcsönt. De ha ezt nem támogatják, legalább arra kér engedélyt, hogy Budapestre utazhasson, hogy az ismerőseitől kisebb kölcsönt vegyen föl a jegyzett összeg befizetésére. Igazolásképpen mellékelte a jegyzésről szóló okmányt. Csorba levelét 1952. november 21-én érkezettették a Belügyminisztériumba, természetesen sem az ex-, sem az új belügyminiszter kezébe nem került. November 28-i dátummal egy olvashatatlan aláírású hivatalnok a következőképpen összegezte Csorba levelét: *„Polgármester, nyomdatulajdonos. Budapestre kér eltávozást, hogy a jegyzett békekölcsönét kifizesse, és más községbe való átköltözését kéri.”* A levélre a válasz mereven elutasító, minden indokot nélkülöz: *„Budapestre való felutazását nem engedélyezem”,* majd a hivatalnok hozzáfűzte: *„Átköltözését pedig abban az esetben tudom elbírálni, ha kérelméhez csatolja a befogadó fél nyilatkozatát, amelyet a helyi tanács láttamoz”,* de a békekölcsön jegyzéséről szóló igazolást visszaküldte.⁴⁵

Csorbának két olyan kérvénye is előkerült, amelyben az ország más településére kérte az átköltözését; mint láthattuk, az egyik esetben befogadó nyilatkozata is volt egy megjelölt településről. Ennek kapcsán vetődik fel a „költői” kérdés, hogy jogászként vajon hogyan követhette el azt a hibát, hogy nem a formai követelményeknek megfelelően adta be a kérvényeit, vagyis az első esetben hiányzott a befogadói nyilatkozatról a helyi tanács jóváhagyása, a második esetben már befogadói nyilatkozatot sem csatolt. De az is lehet, hogy egy kétségbe esett ember utolsó próbálkozása volt ez, és valójában nem állt rendelkezésére sem tanácsi jóváhagyás, sem befogadói nyilatkozat.

Nem tudjuk, hogy Csorba ingóságai közül mit tudott megmenteni a kitelepítési véghatározat kézhezvétele és a bevagonírozás között eltelt 24 órában. Mivel ő egyáltalán nem gondolta magát abba a rétegbe tartozónak, amelyet érinthet a kitelepítés, sőt őt a házmestere sem figyelmeztette – mint sokakat –, nem tett semmilyen megelőző értékmentő akciót, mint más hasonló helyzetbe kerülő emberek. Így valószínűleg a

kitelepítésbe vihette magával a legfontosabb személyes értékeit, ezek eladogatásából tartotta magát a létminimum szintjén, mert mint láttuk, fizikai munkát betegsége miatt nem tudott vállalni, a nyugdíja folyósítását pedig megszüntették. Eközben követte el a 600 forintos békekölcsön jegyzését. Hogy ezt miért vállalhatta, taktikai lépés volt-e ez a részéről a hatalom felé, hogy lássák: ő még ebben a helyzetében is a népi demokrácia híve, vagy őszinte meggyőződésből tette – sosem fogjuk megtudni. Azonban tény, 1953 áprilisára már olyan nyomorúságos helyzetbe került, hogy április 24-én reggel 8 órára árverést tűztek ki jobb ruhadarabjaira azért, hogy befizetessék vele a jegyzett békekölcsönét.

Az árverés napjának kitűzése után Csorba ismét levelet írt a belügyminiszternek – ezúttal csupán „*Belügyminiszter úr!*”⁴⁶ megszólítással. Azt kérte, hogy az árverést függesszék fel, mivel a békekölcsön fizetése – a kormány intenciója szerint is – bérből vagy jövedelemből történik, neki pedig egyik sincs. Azt is kijelenti, hogy szeretné kifizetni az állammal szemben fennálló tartozását, ezért ismételten kéri, a belügyminiszter oldja fel a kitelepítési végzését, és tegye lehetővé, hogy megfelelő munkát vállalhasson. A levél április 21-én, tehát a kitűzött árverés előtt megérkezett a Belügyminisztériumba, de csak április 27-én született meg az elutasító intézkedés: „*mentesítés ügyében beadott kérelmére értesítem, hogy azt elbíráltam, és nem találtam teljesíthetőnek*” – írta az olvashatatlan aláírású rendőr főhadnagy.

Nem tudjuk, végül elárverezték-e Csorba János utolsó jó ruhadarabjait, hogy békekölcsönjegyzését kifizesse – sajnos, erről később sem nyilatkozott, a kitelepítést igyekezett az emlékezetéből is törölni, de ha mégis szóba került, meg volt győződve arról, hogy tévedés áldozata lett.

A kitelepítés megszüntetése után

A Nagy Imre-féle kormányprogramnak köszönhetően a kitelepítéseket 1953 nyarán felszámolták, de sorstársaihoz hasonlóan Csorba sem térhetett vissza azonnal Budapestre. Érden egy ismerős családnál lakott albérletben, innen járt be Gyömrői úti munkahelyére: a Vegyipari Gép- és Radiátorgyárban lett jogtanácsos, azonban 1954 szeptemberében leépítették.⁴⁷ Am a sorsában ennek ellenére pozitív fordulat következett be: 1954 tavaszán visszaköltözhetett a fővárosba, majd szeptembertől a Budapesti Ügyvédi kamara felvette tagjai sorába, és mint a „*legnehezebb idők polgármesterének*” a főváros lakást utalt ki neki az akkori Lenin körút 86. szám alatti házban.⁴⁸

1956 nyarán az egykori kispap vezető, Pártay Tivadar tárgyalásokat kezdett a Hazafias Népfront egyik osztályvezetőjével arról, hogy a népfrontot szélesítsék ki volt „*baloldali*” kispap politikussal. Az általa összeállított listán rajta volt Csorba neve is.

Az 1956-os forradalom napjaiban ott volt a kispapárt újjászervezésénél, október 30-án ő vezette a párt újjáalakuló ülését, amelyen őt is beválasztották a párt ideiglenes vezető szervébe, a héttagú Intéző Bizottságba.⁴⁹ Ő az, aki elsőként hozta nyilvánosságra a kispapárt leglényegesebb követeléseit egy, az *Igazságnak* adott interjújában. Azonban ezenkívül funkciót nem vállalt, gyakorlatias ember lévén feladatokra várt.

A forradalom utáni számonkérések során tanúként Csorbát is beidézték, 1957. április 29-én a lakásán házkutatást tartottak, iratokat foglaltak le, majd ugyanezen a napon, május 1-jére való hivatkozással – úgymond preventív céllal – közbiztonsági őrizetbe helyezték, de perbe nem fogták, majd pár nap múlva szabadon engedték.⁵⁰ Azonban továbbra is a politikai rendőrség látókörében tartották: előbb személyi, majd 1964-ben figyelő dossziét nyitottak róla.⁵¹ 1970. április végéig hálózati megfigyelés alatt tartották. Ekkor figyelő dossziéjának megszüntetésére a III/III-A alosztályának vezetője, Zima Péter rendőr őrnagy és Seres József rendőr őrnagy tett javaslatot azzal az indokkal, hogy Csorbát az Elnöki Tanács „*hazánk felszabadulásának 25. évfordulóján a Munka Érdemrend Arany*

fokozatával tüntette ki”.⁵² Ennek ellenére 1971. március 24-én Csorba még mindig a BM III/III-A alosztályának alapnyilvántartottja volt.⁵³

Csorba János 1970-ig, nyugdíjba vonulásáig a 30. számú Ügyvédi Munkaközösségben dolgozott a fővárosban. Budapest ostromának 25. évfordulóján fedezték fel újra a nyilvánosság számára, ekkortól időnként – az évforduló kapcsán – újságírók keresték fel és interjút készítettek vele polgármestersége idejéről. 1986. október 16-án hunyt el Budapesten.

¹ *Fővárosi Közlöny*, 1945. május 26. 232–233.

² ÁBTL 2.5.6. 123/27. 04815. Ekkor, 1950. április 24-től, már az öt 1945-ben méltató Szakasits Árpád is börtönben ült, és koholt vádak alapján novemberben életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték.

³ A kitelepítésekről lásd még Borvendég Zsuzsanna és Kis-Kapin Róbert írását a *Betekintő* jelen számában.

⁴ Csorba János életrajzát megkíséreltem összeállítani pár évvel ezelőtt (Feitl [szerk.], 2008: 231–241.). Akkori kutatásaim idején (2002) még nem voltak azok az iratok az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának átadva, amelyek Csorba kitelepítésére és megfigyelésére vonatkoztak. Az iratok kutatás számára történt felszabadítása indította el a Csorba-portré újrarajzolásának szükségességét.

⁵ Tamasi, 1980a; 1980b. ÁBTL 3.1.5. O-9354. Dr. Csorba János életrajza és adatai. 1947. március 13.

⁶ Tóth (szerk.), 1985.

⁷ Tóth (szerk.), 1993.

⁸ Papp, 1985.

⁹ Csorba, 1984: 448–469.

¹⁰ Az Országgyűlés Képviselőházának 345. ülése, 1943. november 26. 282–283. http://www3.arcanum.hu/onap/pics/a.pdf?v=pdf&a=pdf&p=PDF&id=KN-1939_18/KN-1939_18%20292&no=0 (utolsó letöltés: 2013. február 5.)

¹¹ Hiller–Németh, 1978: 27.

¹² Az Országgyűlés Képviselőházának 368. ülése, 1944. szeptember 21. http://www3.arcanum.hu/onap/pics/a.pdf?v=pdf&a=pdf&p=PDF&id=KN-1939_19/KN-1939_19%20269&no=0 (utolsó letöltés: 2012. március 13.)

¹³ Vas, 1982: 33.; *Csongrád Megyei Hírlap*, 1970; Tamasi, 1980a; 1980b; Komor, 1985.

¹⁴ *Népszabadság*, 1970.

¹⁵ *Fővárosi Közlöny*, 1945. február 16.

¹⁶ Uo.

¹⁷ *Budapest folyóirat*, 1970: 6–9.; *Népszabadság*, 1970.

¹⁸ *Fővárosi Közlöny*, 1945. február 27.

¹⁹ Saád, 1985: 237–261.; Sipos, 2005: 186.

²⁰ MNL OL XIX-A-1-j 1945-III. sz. irat; *Fővárosi Közlöny*, 1945. február 27.; Szűcs (szerk.), 1997: 205.

²¹ *Fővárosi Közlöny*, 1945. március 2. és április 10.

²² Bechtler, 1946: 111–113.

²³ Szintén polgármesteri rendelet intézkedett arról, hogy a két hidat a polgári forgalom 8 és 16 óra között használhatja. *Fővárosi Közlöny*, 1945. március 27.

²⁴ Majd 1945 májusában megkezdték az első úgynevezett félállandó hidat, a Kossuth híd építését a Batthyány tér és a Kossuth tér között. A vascső szerkezetű híd anyagát a felrobbantott többi híd törmeléke adta. Az új hidat 1946. január 15-én adták át a forgalomnak.

²⁵ *Szabadság*, 1945.

²⁶ Erről lásd részletesen Gyarmati, 1997: 144–161.

²⁷ Az asszony készségesen adott ki személyes információkat is Csorbáról a róla érdeklődő ÁVH-nak. ÁBTL 3.1.5. O-9354. 48.

²⁸ ÁBTL 2.5.6. 123/27. 04815.

²⁹ Erről lásd Vida, 1996: 51–101.

³⁰ Lásd Cserényi-Zsitnyányi, 2009.

³¹ ÁBTL 3.1.5. O-9354. 4.

³² Uo. 3–5.

³³ Uo. Az 1945 és 1949 közötti időszakból Csorbára vonatkozóan megtalálhatjuk a makói rendőrkapitány 1945. május 14-i jelentését (feljelentését), néhány – levéllenőrzés során elkobzott – Csorbának írt levél másolatát 1946–1949-ből, Csorba önéletrajzát 1947-ből, néhány hálózati jelentést 1945-ből, 1947-ből és 1949-ből,

amelyek csak mellékesen említik Csorbát, valamint a Sólyom László perében 1950-ben halálra ítélt Révai Kálmán altábornagy 1950. június 3-i vallomásának Csorbára vonatkozó részét.

³⁴ ÁBTL 3.1.5. O-9354. 49.

³⁵ ÁBTL 2.5.6. 123/27. 04815. A véghatározat végrehajtását Soproni Mátyás rendőr szakaszvezető és a szerelvény parancsnoka (Soós hadnagy?) aláírásával igazolta.

³⁶ ÁBTL 4.1. A-287.

³⁷ Uo. A levél dátum nélküli, de egyértelműen megállapítható, hogy a véghatározat közvetlen kézhezvétele után született.

³⁸ Uo.

³⁹ Bartucz Istvánról tudjuk, hogy 1957 novemberében az MSZMP KB Ipari Osztályára nevezték ki politikai munkatárnak. MNL OL M-KS 288. f. 7. cs. 16. ő. e. 1974 tavaszán neve újra előkerült a személyi javaslatoknál. MNL OL M-KS 288. f. 7. cs. 445. ő. e.

⁴⁰ Mind a Rákóczi Ferenc, mind az Árpád utca ma is létezik Dévaványán. Időközben az egykori község 1970-ben nagyközség, majd 2000-ben város lett.

⁴¹ ÁBTL 2.5.6. 123/27. 04815. Csorba levele a Belügyminisztériumba, 1951. november 16. Valóban, 1949–1950-es feljegyzéseit Csorba eljuttatta többek között Rákosi Mátyásnak és Vas Zoltánnak is.

⁴² ÁBTL 2.5.6. 123/27. 04815. Csorba levele a Békés Megyei Tanácshoz. 1951. december 13.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Az összeg értékelésére néhány adat: 1952-ben 3 forintba került a félbarna kenyér kilója, 4,60-ba egy kilogramm liszt, a tojás darabja egy forint körül volt, egy liter világos sörért öt forintot kértek, míg egy liter pálinka 80 forintba került. Egy munkás átlagkeresete ezer forint körül volt.

⁴⁵ ÁBTL 2.5.6. 123/27. 04815. Csorba levele a Békés Megyei Tanácshoz, 1951. december 13., és az arra adott válasz.

⁴⁶ Még mindig Györe József volt a belügyminiszter.

⁴⁷ Komor, 1985.

⁴⁸ ÁBTL 3.1.5. O-14820/3. Javaslat, Budapest, 1970. április 24., 5.; ÁBTL 3.1.5. O-14820/3. Csorba János: Politikai tevékenységem 1956 után. V. rész, 29. dátum nélkül. (Valószínűleg az 1957. április végi preventív őrizetbe vételekor írta.)

⁴⁹ Vida, 1996: 51–101.; Vida (szerk.), 1998.

⁵⁰ ÁBTL 3.1.5. O-14820/3. Javaslat, 1957. július 8., 45.; Jelentés, 1964. június 23., 45. és 72.

⁵¹ Uo. Határozat, 1964. június 22., 8.; Javaslat, 1970. április 24., 5–7.

⁵² Uo. Javaslat, 1970. április 24., 7.

⁵³ Uo. Bodrogi fedőnevű ügynök jelentése Seres József őrnagy megjegyzésével. 78.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok történeti Levéltára (ÁBTL)

2.5.6.	Kitiltással, kitelepítéssel kapcsolatos iratok
	123/27. 04815. Csorba János kitelepítési iratai
3.1.5.	Operatív dossziék
	O-9354 Dr. Csorba János
	O-14820/3. Operatív nyilvántartásban szereplő személyek anyaga (Független Kisgazdapárt)
4.1.	Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok
	A-287. Kimutatás a kitelepítettek részére kijelölt községekről és az odatelepített családok számáról

XIX-A-1-j Miniszterelnökség iratai, általános iratok

M-KS 288. f. Magyar Szocialista Munkáspárt, Központi Szervei

7. cs. Titkárság

Nyomtatásban megjelent források

Fővárosi Közlöny, 1945

február 16.

február 27.

március 2.

március 27.

április 10.

május 26.

Szücs (szerk.), 1997

Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei, 1944. december 23. – 1945. november 15. Szerkesztette, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Szücs László. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Sajtó

Budapest folyóirat, 1970

Budapest 6 vezetője Budapest 25 évéről. (A szerző nincs feltüntetve.) *Budapest folyóirat*, 2. sz.

Csongrád Megyei Hírlap, 1970

Makótól Budapestig. A felszabadult főváros első polgármestere. (A szerző nincs feltüntetve.) *Csongrád Megyei Hírlap*, március 8.

Hiller–Németh, 1978

Hiller István – Németh Alajos: A nyilas uralom Sopronban. Az „Országgyűlés két házának” ülései. *Soproni Szemle*, 3. sz.

Komor, 1985

Komor Vilma: Látogatás a felszabadult főváros első polgármesterénél. *Magyar Nemzet*, február 13.

Népszabadság, 1970

Kortársak nyilatkoznak. Az újjáépítés kezdeteiről: Dr. Csorba János, Köböl József, Zgyerka János, Papp István. (A szerző nincs feltüntetve.) *Népszabadság*, február 5.

Szabadság, 1945

Művészek Budapest éhező lakosságáért. (A szerző nincs feltüntetve.)
Szabadság, március 26.

Tamasi, 1980a

Tamasi Mihály: Makótól a főváros polgármesteri székéig. *Csongrád Megyei Hírlap*, április 1.

Tamasi, 1980b

Tamasi Mihály: Makótól a főváros polgármesteri székéig. *Csongrád Megyei Hírlap*, április 2.

Hivatkozott irodalom

Bechtler, 1946

Bechtler Péter: A főváros szociális tevékenysége 1945-ben. *Budapest*, 3. sz.

Cserényi-Zsitnyányi, 2009

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953). *Betekintő*, 2. sz. http://epa.oszk.hu/01200/01268/00010/cserenyi-zsitnyanyi_ildiko.htm (utolsó letöltés: 2012. május 21.)

Csorba, 1984

Csorba János: Bajcsy-Zsilinszky Endre a Felszabadítási Bizottság élén. In *Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről*. Szerkesztette: Vigh Károly. Budapest, Magvető Kiadó.

Feitl (szerk.), 2008

A főváros élén. Budapest polgármesterei és főpolgármesterei, 1873–1950. Szerkesztette: Feitl István. Budapest, Napvilág Kiadó.

Gyarmati, 1997

Gyarmati György: „Itt csak az fog történni, amit a kommunista párt akar!” Adalékok az 1947. évi országgyűlési választások történetéhez. *Társadalmi Szemle*, 8–9. sz.

Papp, 1985

Papp Zoltán: *Makói történet. Egy fejezet Erdei Ferenc életéből*. A Makói Múzeum füzetei. Makó, Makó Város Tanácsa.

Saad, 1985

Saad József: Építészek az újjáépítés szolgálatában. *Medvetánc*, 2–3. sz.

Sipos, 2005

Sipos András: Budapest városfejlesztési programja, 1930–1948. *Múltunk*, 1. sz.

Tóth (szerk.), 1985

Könyves-Kolonics József politikai pályája. Szerkesztette: Tóth Ferenc. A Makói Múzeum füzetei. Makó, Makó Város Tanácsa.

Tóth (szerk.), 1993

In memoriam Eckhardt Tibor. Szerkesztette: Tóth Ferenc. Makó, Keresztény Értelmiségiek Szövetségének Makói Csoportja.

Vas, 1982

Vas Zoltán: *Akkori önmagunkról. Önéletírás II.* Budapest, Magvető Kiadó.

Vida, 1996

Vida István: Adatok a Független Kisgazdapárt újjászerveződéséhez 1956-ban. *Múltunk*, 3. sz.

Vida (szerk.), 1998

1956 és a politikai pártok. Válogatott dokumentumok. Szerkesztette: Vida István. Budapest, MTA Jelenkor-kutató Bizottság.

Budapesti kitelepítettek Gyulaházán 1951–1953 között

Bevezető

Gyulaháza Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, a Közép-Nyírség északkeleti részén fekvő, közel kétezer lakost számláló település. Az itt élők közül már csak nagyon kevesen emlékezhetnek azokra az eseményekre, amelyek bemutatására jelen tanulmányomban vállalkozom. A Rákosi Mátyás és társai vezette kommunista diktatúra legsötétebb időszakában, 1951 nyarán ugyanis több mint húsz budapesti család¹ érkezett váratlanul a községbe, mivel a fővárosból minden indoklás nélkül kitiltották és karhatalom segítségével ide szállították őket. Tanulmányomban megpróbálom e tragikus eseményt kronologikusan felvázolni, az ebben érintett budapesti családokat bemutatni, és e családok gyulaházai életét, valamint a kitelepítések megszüntetése utáni sorsát ismertetni. Mindezek alapjául nagyrészt az általam feldolgozott levéltári források, kisebb részben pedig személyes visszaemlékezések szolgálnak.²

A levéltári anyagok nagy része az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából (a továbbiakban: ÁBTL) származik, ahol teljes egészében megtalálhatóak a Gyulaházára deportált és az arra kijelölt családok kitelepítési anyagai. Ezek tartalmazzák többek között a családokról felvett adatgyűjtési kérdőíveket, a kitiltó/kitelepítési véghatározatokat, a családok által írt különböző kérelmeket és az ezek eredményeként hozott belügyminiszeri határozatokat, utasításokat. Kutattam továbbá a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárban is, ez azonban csak részeredményeket hozott. Találtam ugyan a megyének küldött belügyminisztériumi utasításokat, a kitelepítettekről készült jelentéseket, valamint a budapesti családokkal kapcsolatos néhány egyéb közigazgatási iratot, de sokkal több forrásra számítottam mind községi, mind járási, mind pedig megyei szinten. A kevés fellelt iratra magyarázatot adhat dr. Fábíán Lajosnak, az 1950-es évek elején a megyei tanács végrehajtó bizottsága titkárának tájékoztatója, amely szerint a kitelepítettekkel kapcsolatos ügyeket az Államvédelmi Hatóság tagjai intézték, akik a civileket igyekeztek minél inkább kizárni ezekből.³ A helyi szerveknek szóló utasítások általában telefonon érkeztek, így írásos nyoma nem nagyon maradt az eseményeknek. A helyszínen, azaz Gyulaházán is megpróbáltam adatokat gyűjteni azoktól a személyektől, akik esetleg még emlékezhetnek a kitelepítettekre, ez azonban, köszönhetően az azóta eltelt több mint hatvan évnek, csak igen mérsékelt sikerrel járt. Még az egykori befogadó családok telkeinek/házainak megtalálása is problémát okozott, hiszen az 1950-es évek eleje óta megváltozott az utcák telkeinek számozása, mivel a nagyobb portákat felosztották, és az esetleg hiányos házhelyeket beépítették.

Az előkészületek

A rendőrség 1951 tavaszán két hét alatt állította össze a „nem kívánatos elemek” jegyzékét, amely a kitelepítések alaplistája lett. A kitelepítendő családok feltérképezése és a birtokba veendő házak és lakások számbavétele szempontjából igen fontos mozzanat volt, amikor a kitiltásra szánt családokat egy adatgyűjtési kérdőíven összeírták. A Gyulaházára szánt családok esetében erre 1951. március 31. és június 14. között került sor. Ez úgy zajlott le, hogy egy rendőrnyomozó sorra járta azokat a házakat, ahol a kiszemelt családok laktak, és a házfelügyelő, a házbizalmik vagy a háztömbmegbízottak segítségével töltötte ki a kérdőívet. De olyan esettel is találkozhatunk, amikor az adott család egyik tagját vagy a náluk lakó háztartási alkalmazottat kérték fel erre, persze konspiráltan. A négyoldalas kérdőív kitöltésével a Belügyminisztérium az alábbi információkra tett szert: mi a lakás pontos címe, és kik laknak benne, a listavezető⁴ születési helye és ideje, anyja neve, iskolai végzettsége,

munkahelyei, jövedelme, korábban hol lakott, a családtagok közül kik hol dolgoznak, hány szobás a lakás, és mennyi lakbért fizetnek érte. Ezek a kérdőívek sorszámat is kaptak, ebből kiderül, hogy a rendőrség több mint 18 000 ilyen kérdőívet vett fel. Tehát sokkal többet, mint amennyi családot végül is kitiltottak Budapestről. Valószínűleg jórészt ezen felvett kérdőívek alapján választották ki – eddig még ismeretlen szempontok szerint – azokat a személyeket, akiknek végül is el kellett hagyniuk a fővárost. A kitiltó véghatározatokat is e kérdőívek alapján töltötték ki. Jól látszik, hogy ha a kérdőíven rosszul írtak le egy nevet, vagy rosszul adták meg a személyek közötti rokonsági kapcsolatot, akkor ez a hiba szinte mindig visszaköszön a véghatározatokon is.

Közben Házi Árpád belügyminiszter⁵ a megyei tanácsok képviselőit eligazításon tájékoztatta az egyes megyékbe meginduló betelepítésekkel kapcsolatos információkról. Később, 1951. június 26-án Rudas György rendőr alezredes a Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács Végreható Bizottsága (VB) elnökének írt levelében még az alábbiakkal egészítette ki a tudnivalókat:

1. A BM a betelepítés napjait és az érkezés hozzávetőleges időpontját esetenként fogja közölni.
2. A megyei tanács a beköltözés zavartalan lebonyolítása érdekében ezekre a napokra küldje ki az adott községbe egy-egy felelős, politikailag megbízható és intézkedni képes előadóját.
3. A kitöltött lakásbeutaló véghatározatokat a megyei tanács a beköltözés napján fogja megkapni.
4. Az átvétel után ezeket a beutaló véghatározatokat azonnal az igénybe vett lakrész tulajdonosának ki kell kézbesíteni, és őt a szoba azonnali kiürítésére fel kell szólítani.
5. A megyei tanácsnak gondoskodnia kell arról, hogy a kirakodó vasútállomáshoz megfelelő számú fuvar- és rakodómunkás legyen kirendelve, hogy a kirakodás és a beszállítás minél gyorsabb legyen. Ha a vasútállomás a községtől messzebb, 10–15 km-re van, és különösen, ha más községen is átvezet az út, a beköltözéshez a tanácsnak tehergépkocsikat kell biztosítani.
6. A beszállítandó ingóságok mennyiségét úgy kell számolni, hogy a családfő ötszáz, a családtagok fejenként kétszázötven kilogramm ingóságot vihetnek magukkal.
7. A beköltözés után az odatelepítetteknek a megyei rendőrkapitányság határozatot kézbesít ki, melyben közli, hogy új lakóhelyük kényszerlakhelynek tekintendő, és azt csak rendőrhatósági engedéllyel hagyhatják el.
8. A Budapestről kitiltottaknak a kitiltó véghatározat szerint jogukban áll kérelmezni, hogy más községben telepedhessenek le. Ha a kérelmező a megye területén belül akar más községbe telepedni, úgy kérelmének elbírálására a megyei tanács az illetékes. A kérelem elbírálásánál azonban figyelembe kell venni, hogy szocialista városokba, községekbe vagy az iparfejlesztési tervbe beállított községekbe a betelepedést engedélyezni nem lehet. Ha a kérelem más megye területére szól, akkor azt fel kell terjeszteni a Belügyminisztériumba.
9. A beköltözés után a szóban kapott szempontok figyelembevételével az odatelepítettek foglalkoztatásáról gondoskodni kell.
10. A községeknek a betelepítéssel kapcsolatos hangulatáról mindennap 10 óráig a Belügyminisztériumba jelentést kell tenni.⁶

A betelepítettek elhelyezése tehát a megyei tanácsok feladata volt. A Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács VB 1951. június 27-én hozta meg azokat a véghatározatokat, amelyek kijelölték, hogy Gyulaházán kinek az ingatlanába fognak kitelepítettek kerülni. A kiválasztás módja sajnos nem ismert, de láthatóan azt az elvet követték, hogy az új lakókat a községekben lakó úgynevezett osztályidegenekhez és osztályellenségekhez költöztessék be, hogy ezzel is fokozzák nehézségeiket, és egymás ellen hangolják őket. Így kerültek a kitiltott személyek az új lakóhelyükön „kulákok” (Gyulaházán ekkor tizenhét gazdát minősítettek így), bércséplők, egykori földbirtokosok és csendőrök házába. A megyei tanács a 6000/1948. sz. kormányrendelet⁷ alapján vette igénybe a kijelölt lakás egy szobából álló lakrészét, amelynek bérlőjéül jelölte ki az adott kitelepített

listavezetőt.⁸ A véghatározat fellebbevitel nélkül azonnal végrehajtható volt, így a lakrészt a tulajdonosnak ellenvetés nélkül ki kellett ürítenie és át kellett engednie. A határozat alsó része egy perforáció mentén könnyen leszakítható volt. Ez tartalmazta a lakástulajdonos foglalkozását, az igénybe vett helyiség nagyságát, és hogy hány lakás van az adott házban, a kitelepítési véghatározattal együtt megküldték a listavezetőnek, azaz annak a személynek, akinek a nevére a kitelepítési véghatározatot kiállították.

A kitelepítések irányítói úgy intézték, hogy az utaztatás könnyebb megszervezése érdekében az egy településre szánt kitelepítettek azonos időben kapják meg a véghatározatokat, így azonos időben történt meg e családok kiköltöztetése, majd elszállítása is. A Gyulaházára szánt budapesti családok esetében a kitelepítési véghatározatokat 1951. július 2-án írta alá Rudas György rendőr alezredes. Ebben közölték a véghatározat címzettjével, hogy Budapest területéről azonnali hatállyal kitiltják őt, új lakhelyet jelölnek ki számára, az így megüresedő lakást pedig a BM igénybe veszi, s azt 24 órán belül köteles átadni. Az irat tartalmazta még a családfők eredeti foglalkozását (gyakorlatilag a kitiltás okát), lakásuk/házuk pontos címét, a családfővel egy háztartásban élő személyek nevét (akikre ugyancsak vonatkozott a kitiltás) és az új lakhelyük címét. Nem tartalmazott azonban semmilyen indoklást. Ennek a véghatározatnak az alsó, szintén egy perforáció mentén letéphető része pedig a házfelügyelőknek szólt. Ebben tudatták velük, hogy az adott személy lakását a BM igénybe vette, hogy további intézkedésig zárolják, és hogy az új bérlő kijelöléséről a kerületi tanács fog majd gondoskodni.

A véghatározatokat 1951. július 4-én – általában még hajnalban – egy rendőr kézbesítette a címzetteknek, akik csak ekkor tudták meg, hogy mi is vár rájuk. Mivel alig 24 órájuk volt a felkészülésre, gyorsan kellett cselekedniük. A határozat ellen panasszal lehetett élni a Budapesti Rendőrkapitányság felé, de ennek a végrehajtás szempontjából halasztó hatálya nem volt. Mégis szinte mindenki élt ezzel a lehetőséggel; az idő rövidege miatt a megírt kérvényeket személyesen vitték el a kapitányságra. Hivatkoztak nyilvánvaló tévedésre, arra, hogy ők nem is voltak kizsákmányolók, hiszen szegény családból származnak, hogy 1945 előtt antifasiszta tevékenységet végeztek, hogy demokratikus magatartásúak, és dolgozó emberként a szocializmus építésén fáradoznak, vagy rossz egészségi állapotukra stb. Mások megpróbálták az ismeretségi körükben lévő potentátok, illetve a munkahelyi vezetőik segítségét kérni, hátha azok el tudnák intézni mentesítésüket. A 29 családból, akik Gyulaházára szóló véghatározatot kaptak, hét család ebben a fázisban meg is kapta a mentesítést, így ők a fővárosban maradhattak.⁹ Közben a családtagok válogattak és csomagoltak, hogy melyek azok a legszükségesebb holmik, amelyeket mindenképpen magukkal kell vinniük az ismeretlenbe. A maradékot, a lakások berendezésének zömét igyekeztek rokonoknál, barátoknál elhelyezni, vagy esetleg gyorsan, áron alul eladni.

A rendőrök azonban nem minden esetben tudták a listavezető számára azonnal kézbesíteni a kitiltó véghatározatot. Voltak, akik akkor éppen vidéken tartózkodtak, ott dolgoztak, vagy esetleg nyaraltak. Ezeket az érintetteket a rendőrség gyorsan megkerestette, és utasította őket a kiköltözésre és a kijelölt kényszerlakhely elfoglalására. Mások, akik tudomást szereztek a várható eseményekről, és potenciálisan veszélyeztetve érezték magukat, úgy próbálták elkerülni a kitelepítések megpróbáltatásait, hogy önként elhagyták Budapestet, és az ország más területén telepedtek le. A BM azonban őket is felkutatta, és bár késve, de ők is megkapták a kitiltó véghatározatukat. Szerencsésebb esetben az akkori lakhelyüket jelölték ki kényszertartózkodási helynek. Ebben az esetben maradhattak ott, ahol éppen éltek, csak bizonyos korlátozó intézkedéseket vezettek be velük szemben, például ezek után már engedélyt kellett kérniük, ha el akarták hagyni a települést. A kevésbé szerencséseket azonban ugyanúgy új lakhelyre kényszerítették, mintha a fővárosban maradtak volna.

A kilakoltatás és a kényszerlakhelyre utazás

A Gyulaházára kitelepített budapesti családok kiköltöztetésére 1951. július 4-én éjjel és 5-én hajnalban került sor. Dr. Szentirmay László visszaemlékezéséből¹⁰ tudjuk, hogyan is történt ez pontosan. A költöztetést géppisztolyos rendőrök vezényelték le, akik két leponyvázott teherautóval és szállítómunkásokkal érkeztek. A munkások feltették az összekészített ingóságokat (bútorokat, ruhaneműt, konyhafelszerelést, élelmiszert stb.) az egyik teherautóra, míg a másikra a félelemtől meggyötört emberek szálltak fel. A kiköltözés után a rendőrök az ingatlan ajtaját ragasztószalaggal leragasztották, és a kulcsot leadták a házmesternek. Ha az ingatlanban esetleg társbérlők, főbérlők, albérlők, háztartási alkalmazottak is éltek, akikre nem vonatkozott a kitiltás (mivel nem éltek egy háztartásban a listavezetővel), akkor természetesen csak a lakószobák ajtaját ragasztották le, hiszen ezek a személyek továbbra is ott maradhattak az ingatlanban. A teherautók aztán címről címre járva összeszedték a többi családot és azok holmiját is. A városban közben ömlött az eső. A megtelt teherautók végül egy teherpályaudvarra vitték őket, ahol az ingóságokat tehervagonokba rakták, míg az embereket lemeszelt ablakú személyszállító kocsikba terelték. A kocsikat nem volt szabad elhagyni, sem abból kinézni, onnan jelet adni vagy üzenetet kidobni. A vonatszerelvény, amelynek parancsnoka egy Zuckermann nevű személy volt, főleg éjjel haladt, nappal mellékvágányokon állt. Másnap éjjel, három óra környékén érkeztek meg Gyulaházára.¹¹ A faluban minden kitelepített család felkereste a „szállásadóját”, aki befogott a szekerébe, és együtt elhozták az ingóságokat a vonatról.

A kitelepítettek mindennapi élete

A kitelepítettekre kényszertartózkodási helyükön olyan korlátozó intézkedések vonatkoztak, hogy szinte rendőri felügyelet alá helyezettként érezhették magukat. Lakóhelyükről ugyanis nem távozhattak és nem költözhetek el, kijelölt lakásuktól 24 óránál többet nem lehettek távol, „szállásadójukat” felelőssé tették a kitelepítettek cselekedeteiért, a kitelepítetteket pedig felelőssé tették a befogadó „kulák” termelőmunkájáért és tetteiért. A szabályok megszegése internálást vonhatott maga után. Mindezek mellett a községi tanácsok és a rendőrség szoros ellenőrzése alatt álltak. Rudas György rendőr alezredes 1951. július 2-án az érintett megyei tanácsoknak küldött távmondatában szabályozta az „ellenséges elemek” Budapestről történő kitelepítésével kapcsolatos jelentőszolgálatot. Elrendelte, hogy a községi és járási tanácsokon keresztül naponta kell jelentést kérni a kitelepítéssel kapcsolatos eseményekről (a lakásbeutalások kézbesítésével és a költöztetés lebonyolításával kapcsolatban, valamint a hangulatról). Ezek a jelentések azonban nem lehetnek általánosak, hanem konkrét tényekre, kijelentésekre kellett támaszkodniuk. Előírta, hogy a tanácsok kísérik figyelemmel a községek hangulatát és a betelepítettek beilleszkedését a községek életébe, a jelentésekben pedig ezekre is ki kellett térniük. Ugyancsak figyelniük kellett, hogy a betelepítéseknek milyen hatásai voltak a megye azon községeiben, amelyek nem voltak érintve az eseményekben. A jelentéseket naponta délelőtt tíz óráig a budapesti 12-66-os számon kellett megtenni távmondattal formájában.¹²

Már a budapestiek megérkezése napján, 1951. július 6-án elkészült róluk az első jelentés, amelyet Szövérfi Tivadar, a Kisvárdai Járási Tanács VB elnöke küldött a megyei tanácsnak. Ebben beszámolt az érkezésről; tudatta, hogy mivel a településen nem volt világítás, csak petróleumlámpa, hosszan elhúzódott a kicsomagolás. Addig semmiféle zavaró eset nem történt a faluban. A betelepítettek kenyérjegyet követeltek maguknak.¹³ A megyei tanács is megtette a maga jelentését a Belügyminisztérium felé. Beszámolt arról, hogy az éjszaka folyamán Gyulaháza községbe is megérkeztek a kitelepítettek, a kipakolás teljesen zavartalanul folyt le. A megyére vonatkozóan közölte, hogy a kitelepítéssel kapcsolatos általános hangulat a „kulákság”, de már több helyen a dolgozók között is az, hogy sajnálkozással vannak az öregek és a gyermekek iránt, mivel nem kapják meg a kenyérjegyet.¹⁴ Szövérfi másnap azt jelentette, hogy Gyulaházán a lakásviszonyok rendezve vannak. A kitelepítettek élénken érdeklődtek afelől, hogy hol

vehetnének maguknak rádiót. Élelmiszerjegyeket, főleg kenyérjegyet követeltek a tanácstól, de munkába még nem álltak.¹⁵ Két nap múlva viszont már arról számolt be, hogy Gyulaházán a betelepítettek között mégis szükségesek lesznek a lakáscserék. Mert például Vásony Béláné negyedmagával lakott egy 2x3 méteres szobában, míg egy kitelepített ezredes egyedül lakott egy 6x6 méteresben. Ekkor már a kitelepítettek között a munkalehetőség volt a központi kérdés, Vásony Béláné volt az, aki ezt megszervezte. A faluban a lakosság a kitelepítettekkel szemben közömbös magatartást tanúsított.¹⁶ Szövérfi július 10-én azt jelentette, hogy Gyulaházán a kitelepítettek valósággal követelik a kenyérjegyeket. Köztük mintegy 5-6 fő teljesen ellátatlan volt, sem pénzzel, sem élelmiszerrel nem rendelkezett.¹⁷

Gyulaházán ekkor még nem volt rendőrőrs, a rendőrök a nyírkarászi őrsről jártak át esténként, hogy ellenőrizzék a kitelepítetteket, házkutatásokat tartsanak náluk, és hogy adatokat gyűjtsenek róluk. Időnként pedig jelentést kellett készíteniük a budapestiekről. Ezek eléggé sablonosak voltak: tartalmazták, hogy az illető dolgozik-e, ha igen, akkor hol, és hogy mennyire vannak megelégedve a munkájával. Megtudhatjuk belőlük, hogy kikkel tartott kapcsolatot: csak a hasonló kitelepítettekkel vagy esetleg „a dolgozó emberekkel” is. Hogy milyen volt a politikai magatartása, hogy a templomba, körmenetekre eljárt-e, és hogy tartott-e kapcsolatot a pappal.

Kezdetben a munkalehetőség és az élelmezés biztosítása volt a kitelepítettek legkomolyabb problémája. A munkaképeseknek július 7-én reggel a községi tanácsnál kellett munkára jelentkezniük. Bár a munkavégzés a kitiltó véghatározat szerint nem volt kötelező, a legtöbb kitelepített mégis rákényszerült, hiszen nem volt vagyona, és szinte senkinek sem volt jövedelme. Aki ugyanis addig dolgozott, az a munkáját Budapesten elvesztette, a nyugdíjasok járandóságát pedig szinte kivétel nélkül már 1949–50-ben megszüntették. Nem végezhettek azonban bármilyen munkát, csak fizikai munkára alkalmazhatták őket, és azt sem bárhol. Hiába volt a terület mezőgazdasági jellegű, hiába volt a faluban két termelőszövetkezet is (az 1949-ben megalakult Szabadság MgTsz és a majd 1952-ben létrejött Haladás MgTsz), ezek nem foglalkoztathatták őket. Dolgozhattak viszont az egyéni gazdáknál vagy az állami gazdaságokban. A járásban két állami gazdaság volt ekkor, a távolabbi Dombrádon, a közelebbi (körülbelül nyolc kilométerre) a szomszédos faluban, Nyírtasson. Dolgozhattak még az útépítőknél és karbantartóknál is. A falu villamosítására pont ebben az évben került sor, talán ott is foglalkoztathatták őket alkalmi munkásként. Ezek a munkák azonban idényjellegük miatt nem jelentettek folyamatos keresetet, hiszen télen ezeken a területeken megállt az élet. Biztosabb megélhetést tudhattak maguknak azok a kitelepítettek, akik a járásban lévő ipari üzemekben helyezkedtek el. Ezek a korszakban a következők voltak: Kisvárdai Vulkán Vasöntöde, Kisvárdai Dohánybeváltó, Kisvárdai Villamossági Malom, Kisvárdai Fa- és Fémipari KTSZ, Kisvárdai Szeszfinomító, Anarcsi Olajsajtoló, Ajaki Malom, Dombrádi Malom. Szövérfi 1951. július közepén azt jelentette, hogy a Gyulaházára betelepítettek a közeli állami gazdaságban és a „kulákoknál” vállaltak munkát, továbbá az útfenntartásoknál dolgoztak. Kenyérjegyüket még mindig követelték.¹⁸ Július 23-án már húsz személy kérte, hogy a Nyírtassi Állami Gazdaságban dolgozhasson.¹⁹ Az esetleg helyi ipart űző kitelepítettek sem folytathatták sokáig az ilyen jellegű tevékenységüket. Érchegyi József, a BM Helyi Ipari Igazgatósága főosztályvezetője 1951. szeptember 14-én a kitelepített személyek üzemi felszereléseinek felhasználásáról tájékoztatta a Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács VB elnökét. Ezek szerint a kitelepített személyek iparjogosítványát az iparhatóságoknak haladéktalanul vissza kellett vonnia. A helyi tanácsoknak az üzemek/műhelyek gépeit, üzemi felszerelését és anyagkészletét leltárba kellett venniük, amelyben fel kellett tüntetniük az egyes tárgyak forgalmi értékét is, figyelembe véve elhasználtságukat, valamint meg kellett állapítaniuk a kitelepített összes köztartozását. A helyi tanácsoknak az ilyen üzemeket/műhelyeket zár alá kellett venniük, és haladéktalanul jelentést kellett tenniük az illetékes megyei vagy fővárosi tanács vb ipari osztályának. Ezeknek az ipari osztályoknak a leltárt és a köztartozások összegét feltüntetve, a Helyi Ipar Igazgatósága felé javaslatot kellett tenniük az üzem felszerelési tárgyainak az 5410/1945. ME számú rendelet²⁰ alapján való igénybevételére. A

javaslatban közölniük kellett azt is, hogy az irányításuk alá tartozó helyi ipari vállalatok és kisipari termelőszövetkezetek közül melyiknek volna szüksége az üzemi felszerelési tárgyakra. A tulajdonosoknak nyújtandó térítés kérdésében későbbi időpontban ígértek döntést.²¹ Az azonban nem ismert, hogy a tulajdonosok ténylegesen kaptak-e kártérítést elvett felszerelésükért és anyagkészletükért.

A munkaképtelen kitelepítettek (öreg, gyerekek, betegek) azonban egy ideig nem kaptak élelmiszerjegyet, ellátásuk (ez a jelentésekből is kihallatszik) igen súlyos probléma volt. Látogatókat azonban fogadhattak, és csomagokat is kaphattak, így mindenki ételmezése megoldódott valahogyan. Általánosságban az is elmondható, hogy a befogadók általában szimpatizáltak a kitelepítettekkel. Sajnálták ugyanis őket, átérezték, hogy milyen lehet, amikor valakinek az egyik pillanatról a másikra szinte mindenét elveszik. S bár ők maguk is igen szorongatott helyzetben voltak, ahogy tudták, főleg élelemmel, segítették az arra rászorulókat. Igazi baráti viszony is kialakulhatott befogadó és betelepített között: erre jó példa Maklári János családjának esete, akik a későbbiek folyamán többször jártak Budapesten látogatóban annál a családnál, amelyik egykor az ő egyik szobájukba volt betelepítve.

Voltak persze olyanok is a falvak „őslakói” között, akik egyáltalán nem sajnálták a betelepítetteket. Szerintük már régen meg kellett volna ezt tenni, hogy az „ellenséges elemek” is megtudják, milyen a „dolgozó” élete.²²

1951. szeptember 27-én megkezdték a megyében a második békekölcsön jegyzését. A jegyzésbe a „kulákokat” és a kitelepítetteket is be kívánták vonni. A jegyzéssel kapcsolatos feladatok megbeszélésére összehívott járási pártbizottságon Györkös Pál is hangoztatta véleményét: *„Hassunk oda, hogy a mostani jegyzésnél a kulákokhoz ne menjenek a népnevelők, hanem a tanács jegyeztesse le őket. Fő feladat, hogy minden kis- és középparaszt jegyezzen, és a jegyzésüket be is fizessék. Itt figyeljünk fel a kitelepített fasisztákra, hogy ezek is jegyezzenek, ne egyék ingyen a kenyeret!”*²³

A kitelepítettek másik nagy problémája az egészségügyi ellátás hiányossága volt. Gyulaházán ugyanis ekkor még nem lakott orvos. A Nyírkarászon élő és praktizáló dr. Ébner Jenő járt át hetente két alkalommal a gyulaházai rendelőbe, hogy ellássa a betegeket. A gyógyszerekért pedig Kisvárdára kellett menni.²⁴ A gyógykezelés nehézsége miatt az igen sok idős és beteg kitelepített fizikai állapota hamarosan romlott. Ehhez persze hozzájárulhatott még a kapott szobák fűthetatlensége, az esetleges higiéniai nehézségek és az elégtelen táplálkozás is. Jól érzékelhető a probléma súlyossága abból is, hogy a faluból benyújtott kérelmekben a kitelepítettek igen gyakran hivatkoztak kritikus egészségügyi állapotukra.

A kitelepítettek – szinte kivétel nélkül – kényszerű lakhelyükről kérelmek sorát írva próbálkoztak helyzetük javításával. Kezdetben még sokan reménykedtek abban, hogy visszakerülhetnek Budapestre, egykori lakásukba, régi környezetükbe. Ennek érdekében mentesítési kérelmeket adtak be a Belügyminisztériumnak a véghatározatok hatályon kívül helyezése céljából. Azonban Gyulaházáról ezt senkinek sem sikerül elérnie. Miután észlelték, hogy a BM ebben a tekintetben hajthatatlan, taktikát váltottak, és egyre inkább áttelepülési kérelmeket kezdtek beadni, amelyekben már arra kértek engedélyt, hogy Budapesten kívül rokonaiknál vagy ismerőseiknél telepedhessenek le. Ez már több gyulaházi kitelepítettnek is sikerült; voltak, akik így „csak” néhány hetet töltöttek a faluban. A beadott kérelmekre nem mindig érkezett válasz, ha viszont érkezett, akkor azokat szinte minden esetben az ügy BM-előadója, Cziráki Ferenc rendőr százados jegyezte.

A kitelepítettek lakhelyelhagyási kérelmeinek beadása és engedélyeinek kiadása során több probléma is felmerült helyi szinten. Dr. Rudas György rendőr alezredes 1951. augusztus 27-én ezek feloldása érdekében az alábbiakról tájékoztatta a Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács VB elnökét:

1. A „nem kívánatos elemek” kitelepítése egyes erre a célra kijelölt területekre történik. A kitelepítettek az új lakhelyükön kérhetik, hogy a megye vagy az ország más részén lakó rokonaikhoz/ismerőseikhez költözhessenek. Ehhez a kérelemhez csatolniuk kell a rokon/ismerős nyilatkozatát, amelyben kijelenti, hogy őt befogadja. Ezt a nyilatkozatot a helyi tanáccsal láttamoztatni kell.
2. Helytelen tehát az a gyakorlat, amit egyes községi tanácsok folytatnak, hogy külön igazolásokat adnak ki arra, hogy a „letelepedést engedélyezik” vagy az ellen „kifogást nem emelnek”.
3. Általában elegendő, ha a rokon/ismerős által készített nyilatkozatot a helyi tanács láttamozza, vagy záradékát arra jegyzi fel.
4. Az átköltözés iránti kérelmeket a helyi tanácshoz kell leadni, amely azt a megyei kapitánysághoz továbbítja. Ha a kérelem a megye területén belülre szól, úgy azt a megyei kapitányság az ÁVH-val és a megyei tanáccsal egyetértésben engedélyezi, vagy elutasítja, ha pedig az ország más megyéjére, úgy a BM rendőrhatósági osztályához terjeszti fel.
5. Az ilyen kérelmek elbírálásánál az legyen az irányelv, hogy amennyiben az átköltözés engedélyezése a politikai és a biztonsági érdekeket nem veszélyezteti, és különösen, ha magatehetetlen, beteg, munkaképtelen öregekről vagy gyermekekről van szó, és eltartásukat valaki vállalja, úgy az engedélyt meg lehet adni.
6. Az új lakóhely is ilyen esetben kényszerlakhelynek tekintendő, tehát a megyei kapitányságnak – a rendőri felügyeltesekhez hasonlóan – az új lakhely szerint illetékes rendőrhatóságot az átköltözésről értesítenie kell.
7. Ha az átköltözésre az engedélyt a BM adja ki, úgy az értesítést a régi lakhely szerint illetékes megyei kapitányság kapja meg.
8. A kényszerlakhely azt jelenti, hogy ezek a személyek lakhelyüket csak a rendőrkapitányság engedélyével hagyhatják el. Az írásbeli eltávozási engedélyt a megye területére a járási kapitányság, azon túl a megyei kapitányság adhatja meg. Az eltávozási kérelmek elbírálásánál általában az legyen a szempont, hogy eltávozás csak kivételesen indokolt esetben és rövid időre engedélyezhető. Különösen vonatkozik ez Budapest területére és környékére. A kitelepítettek Budapest területére való eltávozását a megyei kapitányság csak a BM hozzájárulásával engedélyezheti.
9. Az országhatárral érintkező járásokba eltávozást nem szabad engedélyezni.
10. A kitelepítettekről és azokról is, akiknek az átköltözése engedélyezve lett, a lakhelyük szerint illetékes megyei kapitányság rendőrhatósági osztályán, az első fokú rendőrhatóság engedélyügyi osztályán és a rendőrőrsön a rendőri felügyeltesekhez hasonló nyilvántartást kell vezetni, azzal a különbséggel, hogy a „jelentkezés” rovat helyett „megjegyzés” rovat legyen.
11. A rendőri szerveknél a kitelepített kényszerlakhelyre kijelölt személyeket a napi rendészeti feladatuk ellátása közben rendszeresen és állandóan ellenőrizniük kell, és magatartásukat figyelemmel kell kísérni.
12. A megyei kapitányságok rendőrhatósági osztályai a jövőben a havi jelentésekben térjenek ki – amennyiben területükön ilyenek vannak – a kitelepített személyek magatartására is.²⁵

Bizonyos esetekben problémák adódtak a kitelepítettek elhelyezésével is. Szövérfi Tivadar fentebb már ismertetett július 9-i jelentésében láthattuk, hogy nem mindig sikerült az arányosságot biztosítani a betelepített családok tagjainak száma és a nekik kijelölt szobák nagysága között. Időnként az igénybe vett szobák minősége tekintetében is nagy volt a különbség. Volt olyan gyulaházi gazda, akihez egyszerre több családot is betelepítettek, Rácz Péterhez például egyszerre négyet is, így ő egy időre kiszorult az istállóba. Ezeket az anomáliákat később – főleg amikor már egyes családok elköltözésével további szobák szabadultak fel a településen – igyekeztek felszámolni. Szerencsénkre egy ilyen átköltöztetési ügy irataira sikerült rábukkannom. Sándor Józsefet és családját eredetileg az egykori helyi földbirtokos, Barkóczi Béla házában (Petőfi Sándor utca 1.) helyezték el. A ház két részből állt. Az egyik rész (ez négy helyiségből állt) ekkor már a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) és a Dolgozó Parasztok és

Földmunkások Országos Szövetsége (DÉFOSZ) használatában volt. A másik részben lakott a tulajdonos (két szobában) és Sándor József, feleségével és fiával (egy szobában). Amikor azonban a tulajdonos elköltözött a faluból, a helyi Szabadság Termelőszövetkezeti csoport (tszcs) vezetői a községi tanácsnál kérvényezték, hogy Barkóczi Béla portáján lévő két család részére elegendő lakást, az istállót és az egész gazdasági portát használat címén a tszcs részére utalják ki. Egyben kérték a tanácsot, „hogy az egyik lakásban lévő kitelepített fasisztát a legrövidebb időn belül szíveskedjen a község valamelyik kulákjához átköltöztetni”.²⁶ Csak hogy a gazdasági épületek és az udvar ekkor már a tszcs használatában voltak. Sőt a Barkócziék elköltözésével felszabadult két szobába Major József, a tszcs párttitkára már be is költözött. Ezzel a kérvénnyel csak az lehetett a célja, hogy az ebben az épületrészben lévő harmadik szobát is megszerezze magának. Azonban Sándor Józsefnek sem volt ellenére a költözés. A Kisvárdai Járási Kapitányság vezetőjéhez 1951. december közepén írott kérelmében maga is ezt kérte, azzal az indoklással, hogy a számukra ott lakhelyül kijelölt pajtaszerű helyiség szinte lakhatatlan. A rossz kémény miatt kályhájuk folyton füstölt, így nem csak a hidegtől szenvedtek állandóan, de még az ételüket is a szomszédoknál kellett megfőzniük.²⁷ A járási tanács végül 1952. január 18-án döntött az ügyben. A kért szobát kiutalták Major Józsefnek, Sándor Józsefnek és családtagjait pedig átköltöztették Barkóczi Barnabás házához (Kossuth Lajos utca 1.) egyik mellékhelyiséggel is rendelkező szobájába. Itt egyébként korábban is kitelepítettek éltek, az ekkorra már Sárospatakra elköltözött dr. Félegyházi Kálmán és családja.²⁸

A Gyulaházára való kitelepítésben érintett családok

1951. július 2-án a Belügyminisztériumban huszonkilenc kitiltó véghatározatot állítottak ki, amely a címzett és a vele egy háztartásban élő családtagjai számára Gyulaháza községet jelölte ki kényszertartózkodási helynek.²⁹ Mint már említettem, a véghatározatoknak a zömét a rendőrség július 4-én kézbesítette ki az érintettek számára. Két esetben azonban nem tudták a kikézbekézítést végrehajtani, mert a célszemélyek akkor már nem laktak az adott címen. Őket csak egy rövid nyomozás után, később tudták tájékoztatni a BM rájuk vonatkozó döntéséről. A konkrét kiköltöztetésre másnap, július 5-én hajnalban került sor. Egyesek azonban a benyújtott kérelmek eredményeként mentesítést kaptak a kitiltás alól, így ők maradhattak lakásukban, mások számára (ez elsősorban azokat érintette, akiket csak később értek el a rendőrség emberei) végül is más kényszertartózkodási helyet írtak elő. A bonyolult helyzet könnyebb átláthatósága érdekében minden család esetében készítettem egy kis táblázatot, amelyben feltüntettem a kitelepítésben érintett családtagokat és azok ismert személyes adatait. Az egyes sorokat pedig, attól függően, hogy mi lett a személyek sorsa, különböző színekkel jelöltem. Piros színnel emeltem ki azoknak a személyeknek a nevét, akik szerepeltek a kitiltó véghatározaton, és (még ha csak egy rövid időre is) Gyulaházára kerültek. Zöld színnel jelöltem azokat, akik ugyan szerepeltek a véghatározaton, de mentesítést szereztek a kitiltás alól. Kék színt kaptak azok, akiket a véghatározatuk szerint eredetileg Gyulaházára szándékoztak kitelepíteni, de végül is más kényszerlakhelyre kerültek, vagy maradhattak ott, ahol éppen (persze Budapesten kívül) éltek, de azt a helyet azután már kényszertartózkodási helynek kellett tekinteniük. És végül narancssárga színnel jelöltem azt a két személyt, akik ugyan nem szerepeltek a listavezető kitiltó véghatározaton, mégis gyulaházai kitelepítés lett a sorsuk.

1. Dr. Mankóbüki Balogh Pál

Dr. Balogh Pál államtudományi egyetemet végzett Budapesten, majd 1924-től 1934-ig pénzügyi fogalmazóként dolgozott. 1934-ben a Honvédelmi Minisztériumba került, ahol hadigondozással és hadiárva-gondozással, gyermekvédelmi és társadalombiztosítási kérdésekkel foglalkozott. 1945-ben átkérte magát a Népjóléti Minisztériumba, ahol a hadigondozási igazgatási osztály vezetője, majd 1946-ban a hadigondozási főosztály helyettes vezetője lett. Közben részt vett a Magyar Testvéri Közösség nevű szervezetben is, ahol a parasztszármazású értelmiségiek egyik vezetője volt.³⁰ 1945–46-ban két

igazolási eljárás során is egyhangúlag igazolták. A Népjóléti Minisztériumban 1949-ig, nyugdíjazásáig dolgozott. Mivel azonban nyugdíjat nem kapott, a biztosítási szakmában helyezkedett el; a Fonciére Általános Biztosító Intézetnél, majd az Állami Biztosító Intézetnél dolgozott üzletszerző ügynökként. 1951-ben háromszobás, összkomfortos zuglói lakásában vele élt felesége, dr. Balogh Pálné sz. Bárány Erzsébet, és leánya, Balogh Éva, aki ekkor a Budapesti Műszaki Egyetem Mérnökkari Kísérleti Fizikai Intézetében dolgozott tisztviselőként. A lakásban albérlőként még rokonok is laktak velük.

A kikézbcsített véghatározat szerint dr. Balogh Pál eredeti foglalkozása „HM miniszteri osztálytanácsos” volt. Neki, a feleségének és lányának 24 órán belül el kellett hagyniuk lakásukat (Budapest, XIV. Nürnberg utca 31. 36. II/1), hogy a rendőrök kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Petőfi Sándor utca 72. 32) szállítsák őket, ahol be kellett költözniük a tulajdonos „kulák” által számukra felszabadított szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Balogh Pál, Mankóbüki, dr.	1900.01.25. ³³	Aranyosrákos	Tóth Anna
Balogh Pálné, dr. (sz. Bárány Erzsébet)	1906	Igal	Wittmann Mária
Balogh Éva	1929. 05. 17.	Igal	Bárány Erzsébet

Dr. Balogh Pál még a véghatározat kézhezvétele napján megírta kérelmét, amelyben a véghatározat alóli mentesítésüket kérte. A kedvező döntés érdekében kifejtette, hogy Budapest ostromakor megakadályozta, hogy a ház katonaköteles férfi lakóit az óvóhelyről fegyveres katonák elvigyék, és hogy ő 1945-ben még parancs ellenére sem ment Nyugatra. Ennek ellenére a családot még aznap kiköltöztették, majd útnak indították kijelölt kényszertartózkodási helyük felé. Néhány hónappal későbbi, már Gyulaházáról írt kérelmében Budapestre történő visszatelepítésüket kérte, erre azonban nem kaptak engedélyt.³⁴

2. Id. Bartha Gyula

Id. Bartha Gyula hat elemi elvégzése után kereskedőinas lett. 1919-ben belépett a Vörös Hadseregbe. A Tanácsköztársaság leverése után internálták, előbb a ceglédi fogolytáborba, majd Romániába. 1927-ben önállósította magát, kiskereskedést nyitott Budapesten. 1941-ben kiváltotta a nagykereskedői iparigazolványt, 1944-ig fűszer-nagykereskedelmi üzlete volt. A második világháborút követően a Közellátási Kormánybiztosság élelmiszer-főelosztónak nevezte ki, és így részt vett a főváros élelmiszer-ellátásában. Addig végezte a munkát, míg a FÚSZÉRT át nem vette tőle ezt a feladatot.³⁵ 1941-től a Magyar Testvéri Közösség tagja volt. 1946-ig anyagilag és természetben is támogatta a szegényebb sorsú közösségi tagokat. Ezért 1947-ben a dr. Varga László és társai ellen indított bűnügyben ő is vádlott lett, és 1948. március 3-án a Népbíróságok Országos Tanácsa a demokratikus államrend és köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való részvétel büntetése miatt egy évi börtönbüntetésre, valamint mellékbüntetésként családi házában kívül egész vagyonára vonatkozó vagyonelkobzásra ítélte.³⁶ Szabadulása után, 1949 júniusában nagykereskedői iparigazolványát visszaadta, és üzletét megszüntette. 1950 februárjától kereskedősegédként dolgozott egy második kerületi textilüzletben. 1951-ben a négyszobás, összkomfortos mátyáshegyi lakásában népes családjával élt együtt. Idősebbik fia, Bartha Géza 1941 májusától a Központi Illetményhivatalnál dolgozott. 1945-ben hadapródörmmesterként szovjet fogságba esett, ahonnan 1947 júniusában tért haza. 1951-ben korábbi munkahelye jogutódjánál, az Országos Nyugdíjintézetnél dolgozott főkönyvelőként. Felesége, Bartha Gézané sz. Agócs Margit ápolónőként dolgozott az új Szent János Kórház C tüdőosztályán. Kisebbség fia, ifj. Bartha Gyula 1950 szeptemberétől a Kutató Intézetek Beruházási Vállalata alkalmazásában állt mint

tervelőadó. Vele élt felesége, ifj. Bartha Gyuláné sz. Purébbi Valéria, és kislánya, a 7 hónapos legifj. Bartha Gyula. A családhoz tartozott még id. Bartha Gyula édesanyja, özv. Király Sándorné sz. Bartha Eszter 74 éves eltartott is. A lakás egyik szobájában lakott még egy Fodor László nevű kereskedősegéd is saját családjával.

A kikészített véghatározat szerint id. Bartha Gyula eredeti foglalkozása „fűszer- és gyarmatáru nagykereskedő” volt. Neki és a vele együtt élő családtagjainak is 24 órán belül el kellett hagyniuk lakásukat (Budapest, III. Szépvölgyi út 105. I/1.), hogy a rendőrök kényszermentőhelyükre (Gyulaháza, Petőfi Sándor utca 8.) szállítsák őket, ahol be kell költözniük az ott lakó gazdálkodó („kulák”) által számukra felszabadított 5x4 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Bartha Gyula, id.	1900.11.10.	Budapest	Bartha Eszter
Bartha Gyula, ifj.	1923.11.01.	Budapest	
Bartha Gyuláné, ifj. (sz. Purébbi Valéria)	1927 ³⁷	Budapest	
Bartha Gyula, legifj.	1950 ³⁸	Budapest	Purébbi Valéria
Bartha Géza	1921.04.30.	Gyöngyös	
Bartha Gézáné (sz. Agócs Margit Mária)	1921	Pusztakócs	
Király Sándorné, özv. (sz. Bartha Eszter)	1877.01.02.	Csépa	Talmácsi Erzsébet

Mindhárom családfő még aznap megírta mentesítési kérelmét, amelyekben elsősorban arra hivatkoztak, hogy a fiúk és családjaik nem laktak egy lakásban és egy háztartásban apjukkal, így rájuk nem vonatkozhat a kitiltás. Ezeket a kérelmeket azonban a Belügyminisztériumban elutasították, és (a legifj. Bartha Gyula és özv. Király Sándorné kivételével, akik ekkor nem tartózkodtak a lakásban) másnap kiköltöztették és elszállították őket új kényszerlakóhelyükre. A 7 hónapos Bartha Gyula ekkor egyik anyai rokonánál Balatonzamárdiban, a dédanyja, özv. Király Sándorné pedig egy másik fiánál Nagykőrösön tartózkodott. Csak néhány napja hagyták el a lakást, valószínűleg ezzel akarták a családtagjaik megóvni őket az esetleges kiköltöztetés és kényszerutaztatás következményeitől. Gyulaházára érkezésük után a családfők további kérelmeket adtak be. Egyrészt még mindig reménykedtek mentesítésükben, azaz hogy visszatérhetnek budapesti lakásukba. Ha pedig erre még sincs mód, akkor legalább szerettek volna rokonaikhoz, más településekre kerülni. Szerencséjükre áttelepülési kérelmeiket a Belügyminisztérium kedvezően bírálta el, így Bartháék egy hónapnyi gyulaházi tartózkodás után elhagyhatták a falut. 1951. augusztus 3-án írta alá Cziráki Ferenc rendőr százados a két engedélyező határozatot. Az első szerint id. Bartha Gyula, ifj. Bartha Gyula, ifj. Bartha Gyuláné és legifj. Bartha Gyula számára Tizsakürt községet jelölték ki új kényszermentőhelynek, ahol Kiss Péter rokonukhoz költöztek. A másik határozat Bartha Géza és Bartha Gézáné számára kényszermentőhelyként Tiszafüred községet állapította meg, ahol özv. Agócs Istvánné, Bartha Gézáné édesanyja biztosított számukra elszállásolást. Ártatlanságára hivatkozva ifj. Bartha Gyula Tizsakürtre költözése után is kérelmezte a maga és családja számára a kitelepítés alóli mentesítést, de kérelme ez alkalommal elutasításra talált. A Belügyminisztérium nem feledezett meg özv. Király Sándornéról sem, akit 1951 júliusában azért nem tudtak Gyulaházára költöztetni, mert a kitelepítés időpontjában nem tartózkodott a lakásban, hanem egy másik fiánál, Király Sándornál volt Nagykőrösön. A BM 1952. január 24-i utasítása szerint kényszermentőhelyként számára Tiszafüredet jelölték ki, ahol Bartha Gézáéknál kellett elszállásolni. Bartha Géza azonban alkalmi napszámosként dolgozott ezekben az időkben, így nagyanyját nem tudta kevéske fizetéséből eltartani, ezért kérelmet adott be, amelyben kérte özv. Király Sándornét egy másik fiához, Király Károly ároktői tanítóhoz költöztetni. Közben azonban az édesapja, id. Bartha Gyula is

beadott egy kérelmet, amelyben kérte, hogy édesanyját, özv. Király Sándornét a nagykőrösi fiánál helyezték el, ha pedig ez nem oldható meg, akkor édesanyját, fiát, Bartha Gézát és annak feleségét is engedjék Tizsakürt községbe költözni. A Belügyminisztérium ekkor ismét engedékenynek mutatkozott, és 1952. március 25-i határozatával Bartha Géza és felesége, valamint özv. Király Sándorné számára Tiszafüred község helyett Tizsakürt községben jelölte ki a kényszertartózkodási helyet. Így 1952 tavaszára az egész család újra egy helyre, Tizsakürt községbe került; ifj. Bartha Gyula a tizsakürti konzervgyárban, Bartha Géza pedig az útépítőknél helyezkedett el.³⁹

3. Epstein Ignác

Előfordult, hogy a kitelepítések végrehajtása során bonyodalmak származtak különböző személyek névazonosságából. Erre jó példa ez az eset. Epstein Ignác az adatgyűjtési kérdőív szerint egykor az Andrassy úton, a Párisi Nagy Áruház mellett lévő eszpresszónak és csokoládégyárnak, valamint egy Szondi utcai cukorkaüzemnek volt a tulajdonosa. 1951-ben azonban már sem ő, sem a felesége, Epstein Ignácné sz. Muschel Hermina nem dolgozott. Háromszobás, összkomfortos budai villájukban ekkor velük élt lányuk, dr. Weisz Albertné sz. Epstein Edith, és vejük, dr. Weisz Albert is. Lányuk 1951 júniusától a Margit híd budai hídfőjénél lévő közértben dolgozott elárusítóként, míg vejük, aki egykor az apósa boltjában volt eszpresszóvezető, 1951 januárjától a Ganz Vagon- és Gépgyárban dolgozott lakatosként.

A kikézbcsített véghatározat szerint Epstein Ignác eredeti foglalkozása "gyártulajdonos" volt. Neki, a vele együtt élő feleségének, lányának és vejének 24 órán belül el kellett volna hagyniuk otthonukat (Budapest, II. Udvarhely utca 16.), hogy a rendőrség emberei kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Petőfi Sándor utca 39.) szállítsák őket, ahol be kellett volna költözniük az ott lakó F. Tóth Károlyné gazdálkodó („kulák”) által számukra felszabadított 3x5 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Epstein Ignác	1878.05.03.	Abádszalók	Klein Róza
Epstein Ignácné (sz. Muschel Hermina)	1889	Budapest	Hammer Berta
Weisz Albertné, dr. (sz. Epstein Edith)	1915.08.03.	Budapest	Muschel Hermina
Weisz Albert, dr.	1908	Budapest	Diamant Paula

A véghatározat kézhezvétele után azonban Epstein Ignác azonnal megírta mentesítési kérelmét, amelyben kifejtette, hogy szerinte a határozat egy nyilvánvaló tévedésen alapul. Ő ugyanis soha nem volt gyáros vagy gyártulajdonos, hanem 42 éven át, 1897 és 1939 között a Brust Dávid tulajdonában lévő kötszövöttárugyár alkalmazásában állt mint pénztáros, utazó és végül mint számlázási osztályvezető. Állását a zsidótörvény miatt kellett elhagynia. Ezután anyósának, özv. Muschel Józsefné fa- és szénpincéjében, majd özv. Pfeiffer Lászlóné hasonló üzemében dolgozott. Epstein iratokkal tudta igazolni állítását, amelyet a Belügyminisztériumban elfogadtak. Így mivel bebizonyosodott, hogy nem azonos a csokoládégyáros Epstein Ignáccal, az egész családot mentesítették a kitelepítés alól.⁴⁰

4. Fenyő Emil Miksa

Fenyő Emil Miksa⁴¹ bútorkereskedő volt. A budapesti Erzsébet körúton lévő üzletét 1949-ben államosították. Azóta nem dolgozott, ingóságai eladogatásából élt. A négyszobás, összkomfortos lipótvárosi lakásában 1907 óta élt feleségével, Fenyő Emil Miksáné sz. Pollák Gizellával együtt. 1951-re azonban a lakás egyik szobáját társbérletként egy 4 fős családnak kiutalták.

A kikézbcsített véghatározat szerint Fenyő Emil Miksa eredeti foglalkozása „nagykereskedő” volt. Neki és a vele együtt élő feleségének 24 órán belül el kellett hagyniuk lakásukat (Budapest, V. Wekerle Sándor utca⁴² 22. IV/4.), hogy a rendőrség emberei kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Váradi utca⁴³ 6.) szállítsák őket, ahol be kell költözniük az ott lakó gazdálkodó („kulák”), Maklári János által számukra felszabadított 3x2 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Fenyő Emil Miksa	1867	Budapest	Fischer Nina
Fenyő Emil Miksáné (sz. Pollák Gizella)	1877	Grác	Pollák Julianna

Fenyő Emil Miksa még Budapesten írt kérelmében időskorukra és súlyos betegségeikre való tekintettel mentesítésüket kérte. Mindhiába, másnap hajnalban kiköltöztették őket lakásukból. Gyulaházáról írt kérelmeiben is elsősorban súlyos egészségügyi helyzetükre, az állandó orvos hiányára hivatkozott. Kifejtette azt is, hogy ő már régóta nem nagykereskedő, hiszen tíz éve már csak kiskereskedelmi tevékenységet végzett, a nagybani iparjogot pedig négy éve formailag is visszaadta. Leírta azt is, hogy őt 1948-ban még mennyire megbecsülték, hiszen ekkor cége fennállásának 100 éves jubileuma és az ő hatvan éven át folytatott kereskedelmi tevékenysége alkalmából a Kereskedelmi Kamarában – Rónai Sándor miniszter⁴⁴ által aláírt – díszoklevelet vehetett át, és az oklevelet átadó minisztertanácsos úr méltatta az ő addigi munkásságát. Mivel a Belügyminisztériumban Budapestre költözésüket nem engedélyezték, később már azt kérte, hogy feleségével együtt beköltözhesse az Izraelita Hitközség tokaji szeretetotthonába. Erre 1951. november 1-jén meg is kapták a hozzájárulást Cziráki Ferenc rendőr századostól. Fenyő 1952 januárjában – új kényszertartózkodási helyéről írt kérvényében – újra Budapestre való költözésükhöz kért engedélyt, ezt azonban a BM-ben továbbra sem tartották teljesíthetőnek.⁴⁵

5. Gobóczy Zoltán

Gobóczy Zoltán gimnáziumi tanulmányai után a soproni honvéd főreál iskolába iratkozott be. Ezt elvégezve került a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémiára, amelyet 1918-ban fejezett be. Az 51. vegyes honvéd táborigényosztály 27. székely honvéd táborigényosztályánál szolgált, majd a 4. gyalog ezred táborigényosztály törzssparancsnoka lett. 1941-ben Nemzetvédelmi Keresztet kapott.⁴⁶ 1944–45-ben a 13. honvéd könnyű hadosztály tüzérsparancsnokának helyettese volt.⁴⁷ Nagyváradnál harcolt a szovjet csapatok ellen, ekkor már honvéd tüzér alezredesként. 1945-ben Budapest ostrománál szovjet fogságba esett, ahonnan 1948 nyarán tért haza. Ekkor nyugdíjazták, nyugdíját azonban 1950-ben megvonták tőle. El kellett helyezkednie, így lett 1950 májusától a Kelet-Európai Általános Biztosító Rt. üzletszerzője. Mivel lakása az ostrom alatt teljesen megsemmisült, egy időre sógora, az egykori honvéd páncélos százados fogadta be feleségével együtt. Így kerültek albérlőként a kétszobás budatétényi lakás egyik szobájába. Felesége, Gobóczy Zoltánné sz. Garay Irén 1950 júliusától büfésként dolgozott egy Marx téri⁴⁸ tejjavítóüzemben.

A kikézbcsített véghatározat szerint Gobóczy Zoltán eredeti foglalkozása „alezredes” volt. Neki és a vele együtt élő feleségének 24 órán belül el kellett volna hagyniuk lakásukat (Budapest, XXII. Kassai utca 8.), hogy a rendőrség emberei kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Petőfi Sándor utca 41.) szállítsák őket, ahol be kellett volna költözniük az ott lakó gazdálkodó („kulák”), Rácz Péter által számukra felszabadított 5x5 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Gobóczy Zoltán	1897.05.01.	Boldogasszony	Kürthy Blanka
Gobóczy Zoltánné (sz. Garay Irén)	1907.12.09.	Kádár	

Természetesen Gobóczy Zoltán is azonnal megírta mentesítési kérelmét, amelyben arra hivatkozott, hogy ő 1919-ben a Vörös Hadsereg katonája volt, valamint hogy 1948-ban, a hadifogságból hazatérve simán igazolták, és hogy jelenleg is mindketten dolgozó emberek. A Belügyminisztériumban az Államvédelmi Hatóság kérésére megadták számukra a mentesítést, így bérelt lakásukban maradhattak.⁴⁹

Az ÁVH valószínűleg csak azért kérte a rá vonatkozó kitiltás hatályon kívül helyezését, mert már ekkor megfigyelés alatt tartotta, és bíróság elé akarták állítani. A vád szerint ugyanis 1948-tól sógorával együtt egykori honvéd katonatisztekéből létrehozta egy illegális csoportot, amely az Amerikai Egyesült Államok számára kémkedést folytatott. Gobóczyt 1953 júniusában őrizetbe vették. A Budapesti Megyei Bíróság 1953. augusztus 31-én a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés kezdeményezésének és vezetésének bűntette, valamint külföldi kémszervezet megbízottja részére adatszolgáltatással elkövetett kémkedés bűntette miatt 13 évi börtönbüntetésre, 10 évi közügyektől való eltiltásra és teljes vagyonekzabzásra ítélte. Másodfokon a Legfelsőbb Bíróság 1953. október 19-én az ítéletét 15 évre felemelte, a mellékbüntetések meghagyása mellett. 1956-ban, a forradalom alatt azonban Gobóczy kiszabadult a börtönből, és külföldre távozott.⁵⁰

6. Dr. Gömbös László

Dr. Gömbös László jogi doktorátust szerzett, majd a Budapesti Rendőr-főkapitányságra került, ahol 1938–1944 között rendőrfőtanácsosként az útlevelesztály vezetője volt. A német megszállás után családjával együtt elhagyta Budapestet, csak 1945 novemberében tért haza Nyugatról. Ekkor rendőr ezredesnek nevezték ki, majd 1946 őszén B-listázták. Egy ideig nem dolgozott, majd 1950 őszétől Budán az evangélikus egyház pénzbeszedője lett. 1951-ben budai kétszobás, összkomfortos lakásában vele élt felesége, Gömbös Lászlóné sz. Majthényi Anna, és fia, Gömbös Tamás, aki ebben az évben fejezte be a Rákóczi Gimnázium harmadik osztályát. Velük lakott még anyósa, a nyugdíjas özv. Majthényi Andrásné, és sógornője, Majthényi Flóra is, aki 1936-tól a Központi Statisztikai Hivatalban dolgozott előadóként.

A kikézbcsített véghatározat szerint dr. Gömbös László eredeti foglalkozása „r. főtanácsos (ezredes)” volt. Neki és a vele együtt élő családtagjainak 24 órán belül el kellett hagyniuk lakásukat (Budapest, II. Mártírok útja⁵¹ 64/b. I/6.), hogy a rendőrök kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Petőfi Sándor utca 8.) szállítsák őket, ahol be kell költözniük az ott lakó gazdálkodó („kulák”) által számukra felszabadított 5x3 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Gömbös László, dr.	1889.09.20.	Tolna	Lakner Emília
Gömbös Lászlóné, dr. (sz. Majthényi Anna)	1908.12.16.	Szatmárném eti	Kulin Margit
Gömbös Tamás	1933.07.12.	Budapest	Majthényi Anna
Majthényi Andrásné, özv.	1894		
Majthényi Flóra	1912		

Dr. Gömbös László még Budapesten megírta első mentesítési kérelmét, amelyben kifejtette, hogy az útlevelesztály vezetőjeként sok ember életét mentette meg a második

világháború alatt. 1944 márciusában, a német megszállás után családjával együtt elmenekült, s jól tette, mert később a Gestapo le akarta tartóztatni. Állítását Heltai Jenő író (ekkor éppen a VI. kerületi tanács tagja) is megerősítette, Gömbös szerinte is sokat segített a Horthy-rendszer üldözöttein, számtalan embert mentett meg. 1944-ben lakásán üldözötteket bújtatott a nyilasok elől. Dr. Kálmán Imre budapesti ügyvéd is tanúsította, hogy mint a Magyar Herzi Szövetség megbízottja rendszeresen bejárta az útlevélosztályra, ahol dr. Gömbös László zsidó utazási és kivándorlási ügyekben segített neki. Közreműködésével legalább 4500 hontalan és egyéb internált zsidó embert sikerült részben Palesztinába, részben máshová kijuttatni, mielőtt a németek az országot megszállták. A Belügyminisztérium munkatársait azonban nem hatották meg az érvek, így másnap hajnalban az egész családot kiköltöztették, és elindították új lakhelyük felé. Gyulaházáról még számtalan kérelmet írtak a Belügyminisztériumnak, amelyben kérték Budapestre való visszaengedésüket, még a budai lakásukról is hajlandóak lettek volna lemondani. Gömbös Tamás, aki a Nyírtassi Állami Gazdaságban talált munkát, tanulmányait szeretne volna folytatni Budapesten, szülei rossz egészségügyi állapotukra hivatkoztak, mindhiába. Bár a család többször, határozottan tagadta, hogy rokonságban álltak volna Gömbös Gyula egykori miniszterelnökkel,⁵² a kitelepítések levezenylői meg voltak győződve e rokonságról,⁵³ s ez biztosan nem segítette kérelmeik kedvező elbírálását.⁵⁴

7. Hais Bernát

Hais Bernát érettségi után 1899-ben a Magyar Postánál helyezkedett el. 1938-ig dolgozott ott, ekkor posta-főfelügyelőként került nyugdíjba. Nyugdíjazása után ranghelyesbítéssel kapta meg a „nyugalmozott postahivatali igazgató” címet. 1951-ben nyugdíját még kapta. Feleségével, Hais Bernátné sz. Obennan Gizellával élt kétszobás budai lakásában. Velük lakott még Hais Bernátné idős édesanyja, Luft Karolina, és két albérlő is.

A kikézbcsített véghatározat szerint Hais Bernát eredeti foglalkozása „postavezérigazgató” volt. Neki és feleségének 24 órán belül el kellett volna hagyniuk lakásukat (Budapest, II. Bajvívó utca 3. II/1.), hogy kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Petőfi Sándor utca 53.) szállítsák őket, ahol be kellett volna költözniük az ott lakó gazdálkodó („kulák”), Kádár Gábor által számukra felszabadított 5x5 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Hais Bernát	1881	Pozsony	Peiffer Paula
Hais Bernátné (sz. Obennan Gizella)	1883	Kecskemét	Luft Karolina

Hais Bernát még aznap megírt mentesítési kérelmében tagadta, hogy ő posta-vezérigazgató lett volna, nyugdíjazása után is csak „nyugalmozott postahivatali igazgató” lett. Hivatkozott még arra, hogy neki két mérnök fia van, akik nagy szorgalommal vesznek részt a szocializmus építésében. Hais Tasziló a Nehézipari Beruházó Vállalat főmérnökeként ekkor Dunapentelén dolgozott, Hais Bertalan főmérnök pedig a MÁV Hídépítő Üzemi Vállalat műszaki osztályvezetője volt. Egyébként korábban már elhatározták, hogy Bertalan nevű fiukhoz költöznek, lakásukat pedig felajánlják a lakáshivatalnak. Tehát amennyiben megkapnák a mentesítést, akkor kijelentik, hogy a lakást legkésőbb 1951. augusztus 1-jéig önként elhagyják. Ha szükséges, még a főváros területéről is elköltöznek. A kérelmet a Belügyminisztériumban először elutasították, ám később megváltoztatták a döntést. Történt ugyanis, hogy Hais Bernát egyik fia, Hais Bertalan is írt egy kérelmet ugyanezen a napon a Közlekedés- és Postaügyi Miniszterhez. Ebben kérte, hogy hatálytalanítsák a szüleire vonatkozó véghatározatot, hiszen az ő és a testvére felelősségteljes munkáját károsan befolyásolná, ha szüleiket ismeretlen helyre telepítenék. Ő éppen lakáskiutalás előtt áll, s ígérte: ha megkapja, szüleit magához fogja

venni, így a lakásuk felszabadul. Ehhez a kérvényhez Bebrits Lajos közlekedésügyi miniszter a következő megjegyzést tette: „Házi elvtárs! Hais Bertalan Máv. főmérnök a MÁV Hídépítő Üzemi Vállalat műszaki osztályának vezetője, kiváló hídépítő szakember. Kérését pártolom. Kérem szíves intézkedését.” Így történt, hogy Házi Árpád belügyminiszter javaslatára Hais Bernát és felesége megkapták a mentesítést.⁵⁵

8. Vitéz Hercegfalvi Mihály

Vitéz Hercegfalvi Mihály (eredeti nevén: Weixl Mihály) tizenegy gyermekes szegény gazdasági cseléd szülők gyermeke volt. Négy év polgári iskolát végzett, 12 és 21 éves kora között maga is gazdasági cselédként dolgozott. 1912-ben besorozták katonának, orosz hadifogságban volt tizennyolc hónapig, csak 1920-ban szerelt le. 1921 márciusától dolgozott detektívként a Budapesti Rendőr-főkapitányságon. Kezdetben az Intellektuális Főcsoportba került, majd 1921 decemberétől 1946 augusztusáig gazdasági bűnügyekkel (valutacsempészet, árdragítás) foglalkozott a Valuta Ügyészség mellé beosztva. 1938-ban vitézzé avatták. Családi nevét is ekkor változtatta meg, mert mint közhivatalnoknak ez kötelező volt. 1945 októberében igazolták, majd rendőrnnyomozó őrnaggyá sorolták be. 1946. augusztus 6-án B-listázták, majd végelbánás alá vonták, azaz kényszernyugdíjazták. 1947. június 16-án azonban visszahelyezték az állományba, az Erkölcserendészeti Ügyosztályhoz (EÜ) került, ahol 1950. június 10-ig teljesített rendőri szolgálatot. Ekkor átszervezés miatt az EÜ mint önálló ügyosztály megszűnt, őt rendelkezési állományba, majd 1950. október 1-jén véglegesen nyugállományba helyezték. Az adatgyűjtési kérdőlap szerint 1951-ben józsefvárosi kétszobás lakásában vele élt felesége, Hercegfalvi Mihályné sz. Ferencz Rozália, lánya, Gönczi Sámuelné sz. Hercegfalvi Anna, és annak családja. Lánya ekkor a fővárosi Jázmin utcai Általános Fiúiskolában tanított, mellesleg iskolai MDP-titkár volt. Férje, Gönczi Sámuel az MTH⁵⁶ 32. számú Iparitanuló Iskolájának tanára, folyó év júniusától pedig igazgatója volt. Volt egy gyermekük, a kétéves Csilla, és már várták a következő gyermeket is.

A kikézbcsített véghatározat szerint Hercegfalvi Mihály eredeti foglalkozása „detektív főfelügyelő” volt. Neki és a vele együtt élő lányának, valamint vejének 24 órán belül el kellett hagyniuk lakásukat (Budapest, VIII. Baross 43.), hogy a rendőrség emberei kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Petőfi Sándor utca 39.) szállítsák őket, ahol be kell költözniük az ott lakó gazdálkodó („kulák”), F. Tóth Károlyné által számukra felszabadított 3x5 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Hercegfalvi Mihály, vitéz	1891.10.02.	Hercegfalva	Fábián Anna
Hercegfalvi Mihályné (sz. Ferencz Rozália)	1895	Kászon	
Gönczi Sámuelné (sz. Hercegfalvi Anna)	1921.05.23.	Budapest	Ferencz Rozália
Gönczi Sámuel	1908.08.10.	Torda	Fodor Róza

A kikézbcsített véghatározaton azonban több pontatlanság is szerepelt. Címükként csak azt adták meg, hogy VIII. kerület Baross u. 43. szám. Ez alapvetően igaz is volt, csak hogy a két család a ház két külön lakásában lakott. Hercegfalvi és neje a IV. emeleten, a 10. szám alatt, míg Gönczi Sámuel és családja a III. emelet 2/a szám alatt éltek. Emellett a véghatározaton csak három személyt tüntettek fel: vitéz Hercegfalvi Mihályt, leányát és annak férjét. Tehát Hercegfalvi Mihályné és az unoka nem szerepeltek rajta, így rájuk nem is vonatkozott a kitiltás.

Gönczi Sámuel még aznap két mentesítő kérelmet is írt. Ezekben hivatkozott arra, hogy itt tévedés lehet, hiszen ők soha nem éltek egy háztartásban Hercegfalvi Mihállyal. Ők társbérletben laktak a III. emelet 2. sz. alatt (III/2-a), míg apósáék a IV. emeleten éltek. A Belügyminisztériumban elfogadták az indoklást, és aktív pedagógus voltukra is

tekintettel Gönczi Sámuel és feleségét mentesítették a kitelepítés alól. Így másnap, 1951. július 5-én csak Hercegfalvi Mihályt lakoltatták ki és indították útnak Gyulaháza felé. Kényszertartózkodási helyére érve, majd még később is, Hercegfalvi Mihály több kérelmet adott be, amelyekben budapesti lakásába való visszaköltözését szeretne volna elérni. Leírta, hogy a véghatározat kézbesítésekor vidéken mezőgazdasági munkát végzett, távirati értesítésre érkezett haza, de már későn, így nem tudott fellebbezést beadni a kilakoltatás előtt. Egyébként sem érti a kitélepítést, hiszen ő politikai ügyekben soha nem nyomozott. A Belügyminisztériumban azonban ezeket a kérelmeket sorra elutasították. Férje kitelepítése után Hercegfalvi Mihályné sem akart Budapesten maradni, így kérte a BM engedélyét, hogy követhesse férjét Gyulaházára. Később azonban meggondolta magát, inkább a lányáéknál maradt volna, aki néhány héttel állt szülés előtt, szeretett volna nekik segíteni. Csakhogy július 17-én felkereste Hercegfalvinét egy BM-tisztviselő, és azt a szóbeli utasítást adta neki, hogy 24 órán belül saját költségén költözzön férjéhez Gyulaházára. Ő pedig az utasításnak eleget téve július 18-án meg is érkezett férjéhez. Ezután több kérelmet írtak, amelyben azt akarták elérni, hogy Hercegfalvi Mihályné visszaköltözhessen lányáékhoz Budapestre, hogy segítségükre legyen a terhesség utolsó időszakában és a szülés után. Cziráki Ferenc rendőr százados végül 1951. augusztus 6-án adta meg neki erre az engedélyt azzal a kikötéssel, hogy csak 1951. szeptember 1-jéig maradhat Budapesten. A határidő lejártá felé közeledve persze szeretnék volna meghosszabbítani vagy véglegesíteni Hercegfalviné budapesti tartózkodását, erre azonban nem kaptak engedélyt, így az asszony visszautazott Gyulaházára. Hercegfalvi Mihály ekkor – saját bevallása szerint – a Nyírtassi Állami Gazdaság gyümölcskertészetében dolgozott. Mivel látták, hogy Budapestre nem költözhetnek vissza, 1951 októberétől már áttelepülési kérelmekkel ostromolták a BM-et. Először azt kérték, hogy Érdligetre költözhessenek. Itt ugyanis volt egy saját telkük hétvégi házzal. Mivel 1951 novemberére megszüntették Hercegfalvi nyugdíjának folyósítását, lányuk vállalta, hogy Érdligetre költözésük esetén eltartásukról gondoskodik. Szívesen költöztek volna Nagyvenyim községbe is, ahol Hercegfalvi Mihály testvére, özv. Végh Istvánné fogadta volna be őket. Kérelmeiket azonban a BM minden esetben elutasította. Talán ebben szerepet játszott az a jellemzés is, amelyet Illés István nyírkarázi rendőr törzsőrmester írt róluk 1952. július 27-én: *„Hercegfalvi Mihály és felesége, Hercegfalvi Mihályné gyulaházai lakosok a kitelepítés óta Gyulaházán egyáltalán nem dolgoznak. Minden esetben öregségükre és betegségükre hivatkoznak. Kapcsolatot csak a kitelepítettekkel tartanak. Politikai magatartásuk ismeretlen [...] A templomba mindketten eljárnak. Körmeneteken részt vesznek. A pappal kapcsolatot nem tartanak fenn [...] A dolgozókkal való kapcsolatuk passzív, velük nem érintkeznek.”*⁵⁷

9. Honti Tamás

Id. Honti Tamás (eredeti nevén: Hochstein Tamás) szülei kocsmások voltak. Ő négy polgári iskolát végzett, majd kitartó munkája révén 1940-ben bornagykereskedővé lett. 1950-től azonban már az Italbolt Nemzeti Vállalatnál dolgozott csaposként egy sörözőben. 1951-ben kétszobás, összkomfortos csepeli lakásában együtt élt feleségével, Honti Tamásné sz. Hartman Borbálával, és fiával, ifj. Honti Tamással. A fiú 1950-től a Rákosi Mátyás Vas- és Fémművek idomszerosztályában dolgozott gyalusként. A lakáson kívül Hontinak volt még tizenhárom hold földje és egy háza (amelyben ekkor éppen egy pártszervezet működött).

A kiképzített véghatározat szerint id. Honti Tamás eredeti foglalkozása „nagykereskedő” volt. Neki és a vele együtt élő feleségének, valamint fiának 24 órán belül el kellett hagyniuk lakásukat (Budapest, XXI. II. Rákóczi Ferenc út 184.), hogy a kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Kisvárdai utca 8.) szállítsák őket, ahol be kell költözniük az ott lakó egykori csendőr, Bagi István által számukra felszabadított 4x3 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Honti Tamás, id.	1896.04.11.	Soroksár	Hartman Magdolna
Honti Tamásné, id. (sz. Hartman Borbála)			
Honti Tamás, ifj.	1923	Soroksár	Hartman Borbála

Ismereteink szerint id. Honti Tamás összesen egy kérelmet írt – ezt már Gyulaházáról – 1951. október elején. Ebben mint dolgozó ember kérte a véghatározat alóli mentesítésüket, és kijelentette, hogy a régi lakásukra nem tartanak többé igényt. Annál több kérelmet írt viszont testvére, Honti Ferenc budapesti lakos, aki szívesen befogadta volna testvérét és annak családját izsáki, tizenhárom kataszteri holdas szőlőbirtokán lévő házába. A szőlőültetvényt ugyanis 90%-os fagykár érte, s bátyja mint elismert szőlészeti szaktekintély segíthetett volna neki e kár enyhítésében, amely, mint írta, nemzetgazdasági szempontból is fontos lett volna. A Belügyminisztériumban azonban minden kérelmüket elutasították.⁵⁸

10. Hosszúfalussy Imre

Az adatgyűjtési kérdőív szerint bár Hosszúfalussy Imre egykori földbirtokos Miskolcon lakott, 1951-ben ideiglenesen egy Üllői úti lakásban élt családjával együtt. A józsefvárosi lakás eredetileg Némethy Ferencné sz. Hosszúfalussy Sarolta (valószínűleg Hosszúfalussy Imre testvére) tulajdona volt, de ők társbérletben egy szoba és közös konyha használatra jogosultak voltak. Tehát állítólag ebben az egyszobás (!) lakrészben vele élt még felesége, Hosszúfalussy Imréné sz. Kóczán Eszter, két lánya, Hosszúfalussy Eszter és Lehoczky Miklósné sz. Hosszúfalussy Judit, valamint veje, Lehoczky Miklós is.

A kikézbcsített véghatározat szerint Hosszúfalussy Imre eredeti foglalkozása „földbirtokos” volt. Neki és a vele együtt élő feleségének, két lányának és vejének 24 órán belül el kellett hagyniuk lakásukat (Budapest, VIII. Üllői út 46. II/16.), hogy a rendőrség emberei kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Petőfi Sándor utca 13.⁵⁹) szállítsák őket, ahol be kell költözniük az ott lakó gazdálkodó („kulák”) által számukra felszabadított 4x5 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Hosszúfalussy Imre	1895	Sóstófalva	Szepesy Etelka
Hosszúfalussy Imréné (sz. Kóczán Eszter)			
Hosszúfalussy Eszter	kb. 1935		Kóczán Eszter
Lehoczky Miklósné (sz. Hosszúfalussy Judit)	1928.01.04.	Onga	Kóczán Eszter
Lehoczky Miklós	1925.05.16.	Gyoma	Fertsek Klára
Lehoczky Zsófia	1951.05.10.	Budapest	Hosszúfalussy Judit

Csakhogy a véghatározatot készítőik nem voltak elég alaposak, és nem mérték fel tökéletesen a valós helyzetet. Hosszúfalussy Imre ugyanis soha sem lakott az Üllői úti cím alatt. Ő feleségével és Eszter nevű lányával 1949 nyarától kiskorú unokahúgánál, és egyben gyámleányánál, Hosszúfalussy Kláránál élt szülőfalujában, Sóstófalván, ahol a lány két kataszteri hold kertjét művelték közösen. Az Üllői úti lakásba 1950 novemberétől csak a felesége és a 16 éves Eszter voltak ideiglenesen bejelentkezve, mivel ők Budapestre mentek dolgozni. Hosszúfalussy Imréné 1950 végétől ugyanis bejárónőként dolgozott egy tanítónőnél, a lány pedig 1951 januárjától betanuló gépmunkás (esztergályos tanonc) volt az Autó- és Traktoralkatrészgyárban. Hosszúfalussy Imre idősebbik lánya, Judit és annak férje, Lehoczky Miklós pedig csak egy hónapig voltak bejelentkezve a fent nevezett lakásba. 1951. január közepén ugyanis elköltöztek onnan a

Budapest, XII. Maros utca 31. I/10. szám alá, s azóta is ott éltek albérletben az 1951. május 10-én született gyermekükkel, Zsófiával együtt. Lehoczky Miklósné 1951 januárjától az Erőmű Beruházási Vállalatnál dolgozott. Lehoczky Miklós eredetileg Gödöllőn élt a szüleinél. 1947-ben szerzett oklevelet a Magyar Agrártudományi Egyetemen, majd beiratkozott a budapesti tudományegyetem jogi karára. 1950 elején azonban abbahagyta tanulmányait, és március végétől segéd munkásként a MÁV Hídépítő Üzemi Vállalatnál dolgozott, ahol az „*Ady Brigád*” vezetője lett Rákosrendezőn.

A tévedések ellenére a kiköltöztetés másnap rendben megtörtént, de a véghatározatban szereplő öt személy mellett a nem egészen két hónapos Lehoczky Zsófiát is magukkal vitték Gyulaházára. Onnan aztán a családtagok kérelmek sokaságával ostromolták a Belügyminisztériumot. Lehoczky Miklós kérelmeiben tagadta, hogy ők egy háztartásban éltek volna apósával, így szerinte őket jogtalanul telepítették ki Budapestről. Ő gödöllői állandó lakos, csak albérlőként élt Budapesten családjával, mivel felesége veszélyeztetett terhes volt, kislányát pedig koraszülöttként két hónapig kezelték a Madarász utcai Kórházban. Tehát nekik nem is kellett volna elköltözniük Budapestről, de ők mégis megtették a félelem, a zűrzavar és a fejetlenség miatt. Kérte, hogy családjával szüleihez, Gödöllőre költözhessen. A Belügyminisztériumban végül belátták Lehoczky Miklós igazát, és mivel egyben dolgozó emberek is voltak, 1951. október 1-jén Cziráki Ferenc rendőr százados megadta számukra az engedélyt a Gödöllőre való átköltözéshez. Hosszúfalussy Imre is kérte a kitelepítés alóli felmentésüket, arra hivatkozva, hogy ő soha sem volt budapesti lakos, évek óta Sóstófalván élt, ahol a mezőgazdaságban dolgozott, és felesége, valamint Eszter nevű lánya is csak ideiglenesen tartózkodtak a fővárosban. Mint szakképzett mezőgazdász a Nyírtassi Állami Gazdaságban dolgozott a lányával együtt, de Sóstófalvára szerettek volna költözni, ahol a 21 éves árva unokahúga, Hosszúfalussy Klára befogadta volna őket, és akinek nagy szüksége lett volna a segítségükre kertje megművelésében. A Belügyminisztériumban azonban elutasították kérését.⁶⁰

11. Ipper Sándor

Ipper Sándor 1921-től egy csavargár társtulajdonosa volt. Lakatossegédként ekkor nyitotta meg ugyanis társas viszonyban a kőbányai Román utcában a lakatosműhelyét (Ipper és Fürst csavargyártó üzem). Az üzemet 1945-ben újra beindították, szovjet és jugoszláv jóvátételi szállításokat is teljesítettek. Amikor 1948 márciusában a gyárat államosították, negyvenhét alkalmazottjuk volt. Ez után cégét még egy rövid ideig ő vezette, majd 1948 áprilisában az Iparügyi Minisztérium elhelyezte a Fémszerelvénygyár Nemzeti Vállalathoz. Ettől kezdve itt dolgozott a pénzügyi osztály vezetőjeként. Felesége, Ipper Sándorné sz. Goldmann Ilona a Magyar Villamosági Művek, majd az Engel Bernát likörgyár tisztviselője volt, később a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége aktív tagjaként tevékenykedett. 1951-ben kétszobás újlipótvárosi lakásukban velük élt még Ipper 79 éves eltartott anyósa, özv. Goldmann Jakabné sz. Weinberger Hanna is.

A kikézbcsített véghatározat szerint Ipper Sándor eredeti foglalkozása „gyártulajdonos” volt. Neki és a vele együtt élő feleségének és anyósának 24 órán belül el kellett hagyniuk lakásukat (Budapest, XIII. Pozsonyi út 1. IV/1.), hogy a rendőrség emberei kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Petőfi Sándor utca⁶¹) szállítsák őket, ahol be kell költözniük az ott lakó bérceplő által számukra felszabadított 4x5 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Ipper Sándor	1893.01.15.	Budapest	Wolschein Cecil
Ipper Sándorné (sz. Goldmann Ilona)	1895	Budapest	Weinberger Janka
Goldmann Jakabné (sz. Weinberger Janka)	kb. 1872		

A véghatározat kézhezvétele után Ipper Sándor is beadott egy mentesítési kérelmet. Leírta benne, hogy ő is áldozata volt a korábbi rendszernek. Kommunista volta miatt a Tanácsköztársaság után letartóztatták, eltávolították munkahelyéről, nem tudott elhelyezkedni. Ezért is volt kénytelen önálló vállalkozásba kezdeni. 1940–1944 között munkatáborban volt, majd munkaszolgálatos lett. 1944. december 4-én a városmajori nyilasházba került, ahol megkínózták, majd december 8-án a nyilasok a Németvölgyi úton fejbe lőtték. Egyetlen fia és menyje is ekkor tűnt el. Rajta egy rendőr segítette, aki miután észrevette, hogy nem halt meg, bevitte a Wesselényi utcai kórházba. A golyó még mindig a fejében volt, amelyet a beadványához mellékelte röntgenkép is bizonyított. Maguk sem bízták azonban a kérelem erejében, még ezen az éjjel, azaz július 4-én teherautón önként eltávoztak a számukra kijelölt kényszertartózkodási helyre. Gyulaházáról aztán Ipper folytatta a kérvények írását. Hivatkozott bennük arra, hogy ő nem is osztályidegen, hiszen munkás származású, apja nyomdász, anyja pedig varrónő volt. Kérte Budapestre való visszaengedésüket, a lakásukra sem tartottak volna igényt, rokonok fogadták volna be őket. Mivel a fővárosba nem engedték vissza őket, később már azt kérték, hogy izraelita szeretetotthonokban helyezkedhessenek el. Így kerültek 1951. október elején a Kisvárdai Orthodox Izraelita Hitközség szeretetotthonába, amelynek építésében maguk is részt vettek. Özv. Goldmann Jakabné – saját kérésére – innen hamarosan átkerült a Budapesti Izraelita Hitközség nyíregyházi szeretetotthonába. Ipper azonban nem adta fel, hogy visszakerüljenek Budapestre, Kisvárdáról is több kérelmet nyújtott be e tárgyban. 1952 februárjában még Rákosi Mátyásnak, a Magyar Dolgozók Pártja főtitkárának is írt egy levelet, bízva abban, hogy 60. születésnapja alkalmából kegyelmet gyakorol. Ez azonban nem történt meg. 1952 májusában aztán a BM-ben Cziráki Ferenc rendőr százados mindhármuknak a tokaji izraelita szeretetotthonra jelölte ki kényszertartózkodási helyként. Ipperék azonnal kérték a határozat hatálytalanítását, hivatkozva arra, hogy ők nem is kérték az áthelyezésüket, a Pesti Izraelita Hitközség a megkérdezésük és beleegyezésük nélkül járt el helyettük.⁶² Hiába szerettek volna Kisvárdán maradni, menniük kellett Tokajba, ahol aztán hamarosan, 1952. június 4-én özv. Goldmann Jakabné egy baleset során elhunyt. Ipper Sándor a tokaji szeretetotthon zsúfoltságára és betegségeire hivatkozva kérvényében még megpróbálta visszakérni magukat Kisvárdára, 1952. szeptember 19-én azonban betegségben ő is elhunyt a nyíregyházi kórházban. A teljesen magára maradt, összetört Ipper Sándorné végső elkeseredésében 1952 decemberében már a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsához címezte kérvényét, amelyben kérte, hogy Budapestre költözhessen a rokonaihoz. Hiába, a Belügyminisztériumban elutasították kérését.⁶³

12. Dr. Ivanits Papp Elemér

A házfelügyelő segítségével kitöltött adatgyűjtési kérdőív szerint dr. Ivanits Papp Elemér jogi egyetemet és a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémiát végezte el, majd hadbíró ezredesként ment nyugdíjba. 1951-ben háromszobás budai lakásában vele élt felesége, Ivanits Papp Eleménné sz. Fleischer Vilma, lányuk, Balló Zoltánné, és vejük, Balló Zoltán egykori százados is.

A kikézbcsített véghatározat szerint dr. Ivanits Papp Elemér eredeti foglalkozása „ezredes” volt. Neki és háztartásában vele együtt élő feleségének, lányának és vejének 24 órán belül el kellett volna hagyniuk lakásukat (Budapest, II. Mártírok útja⁶⁴ 67.), hogy a rendőrség emberei kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Petőfi Sándor utca 73.) szállítsák őket, ahol be kellett volna költözniük az ott lakó gazdálkodó („kulák”), Barla Gyula által számukra felszabadított 5x5 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Ivanits Papp Elemér, dr.	1881.01.10.	Szeged	Zsótér Teréz
Ivanits Papp Elemérné, dr. (sz. Fleischer Vilma)			
Balló Zoltánné (sz. Ivanits Papp ?)			Fleischer Vilma
Balló Zoltán			

Július 4-én, a véghatározat kézbesítésekor azonban bonyodalmak merültek fel. A feladattal megbízott Széll András rendőr főtörzsőrmester ugyanis azt állapította meg, hogy a címen lakók nem azonosak a címzettekkel. Ő egy bizonyos dr. Ivanits Papp Elemér honvéd ezredest keresett, a lakásban azonban Papp Elemér ezredes lakott. A listán még szereplő Balló Zoltán pedig nem egykori katonatiszt, hanem tényleges honvéd százados, aki a Térképészeti Intézetnél dolgozott. A kitiltó véghatározatot a főtörzsőrmester így nem kézbesítette, s a tévedésre való tekintettel a családot mentesítették a kitelepítés alól.⁶⁵

13. Kelényi János

Kelényi János (eredeti nevén: Keller János) munkás családból származott. Tanulmányai végén kereskedelmi érettségit tett. A ház lakóitól származó információ szerint körülbelül húsz éven keresztül a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban dolgozott számvevő főtanácsosként, és innen nyugdíjazták 1945 után. Saját bevallása szerint viszont hosszú éveken keresztül a Központi Illetményhivatal alkalmazottja volt, itt kapta 1945 után a miniszteri számvevőségi főtanácsosi címet. Nyugdíjazása után, 1949 márciusától a budapesti tudományegyetem gazdasági igazgatóságánál teljesített szolgálatot; az Üllői úton lévő dékáni hivatalban dolgozott, mint ideiglenes segédleltározó. 1951-ben egy csillaghegyi lakásban a főbérő (dr. Horváth Béla, az Országos Társadalombiztosító Intézet volt titkára) rokonaként lakott az egyik szobában.

A kikézbcsített véghatározat szerint Kelényi János eredeti foglalkozása „*min. főtanácsos*” volt. 24 órán belül el kellett hagynia csillaghegyi lakását (Budapest, III. Huba utca 5.), hogy kényszertartózkodási helyére (Gyulaháza, Váradi utca⁶⁶ 6.) szállítsák, ahol be kell költöznie az ott lakó gazdálkodó („*kulák*”), Maklári János által számára felszabadított 6x5 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Kelényi János	1887.07.23.	Budapest	Eberling Anna

A véghatározat kézhezvétele napján írt mentesítési kérelmeiben Kelényi János arra hivatkozott, hogy itt tévedésről lehet szó, mert ő nem miniszteri főtanácsos, hanem miniszteri számvevőségi főtanácsos volt. Így ő a napi ügymenettel és politikai kérdésekkel egyáltalán nem foglalkozott, csak számviteli munkáját végezte. Mentesítése esetén hajlandó lett volna lemondani szoba-konyhás lakrészéről is. Kérelmét azonban nem találták teljesíthetőnek, így másnap hajnalban el kellett hagynia lakását és Budapestet is.⁶⁷

14. Láncz László

Láncz László kárpitosként dolgozott egész életében. 1948-ban egy bútor-kiskereskedést nyitott a Teréz körúton, amelyet egy év múlva átalakítottak. Azután fivére kárpitosüzletében dolgozott a Podmaniczky utcában. 1951-ben háromszobás összkomfortos budai lakásában vele élt felesége, Láncz Lászlóné sz. Grün Irén, a tízéves

lányuk, Láncz Ágnes, az ugyancsak kárpitosmesterséget űző öccse, Láncz Pál, és annak tisztviselő felesége, Láncz Pálné sz. Kurucz Erzsébet.

A kikézbcsített véghatározat szerint Láncz László eredeti foglalkozása „bútorgyáros” volt. Neki és a vele egy háztartásban élő családtagjainak (feleségének, lányának, testvérének és sógornőjének) 24 órán belül el kellett volna hagyniuk lakásukat (Budapest, II. Malinovszkij fasor⁶⁸ 17.), hogy a rendőrség emberei kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Kisvárdai utca 8.) szállítsák őket, ahol be kellett volna költözniük az ott lakó egykori csendőr, Bagi István által számukra rendelkezésre bocsátandó 4x4 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Láncz László	1913.04.28. ⁶⁹	Kispest	Freund Regina
Láncz Lászlóné (sz. Grün Irén)	kb. 1914		
Láncz Ágnes	1941.01.17.	Budapest	Grün Irén
Láncz Pál	1919.06.23.	Kispest	Freund Regina
Láncz Pálné (sz. Kurucz Erzsébet)			

Láncz László és Láncz Pál a véghatározat kikézbcsítése után azonnal, még 1951. július 3-án megírták fellebbezéseiket. Mindketten kiemelték, hogy ők munkás szülőktől származnak, és hogy sosem voltak kizsákmányolók, mindig is dolgos munkásként éltek. László hivatkozott még arra, hogy ő a második világháború alatt a keleti arcvonal mögött partizán volt, és érdemeinek elismeréséül Dinnyés Lajos miniszterelnöktől 1947. december 31-én megkapta a Magyar Szabadság Érdemrend bronz fokozatát. Pál betegsége miatti állandó kezelése szükségességét hozta fel, és azt, hogy felesége négy nappal azelőtt szült, és az újszülöttem még kórházban voltak. Hajlandóak lettek volna a lakást is átadni, ők pedig rokonoknál szállásolták volna el magukat. A kérelmekben szereplő állítások igazolására a Belügyminisztériumban nyomozást rendeltek el, megállapították, hogy Láncz László valóban nem volt bútorgyáros, és hogy valóban 1948-ban váltott ki bútorkereskedői iparigazolványt, így az egész családot mentesítették a kitelepítés alól.⁷⁰

15. Vitéz Lipcsey Márton

Vitéz Lipcsey Márton elvégezte a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémiát. 1920–1936 között honvéd tábormok volt. A Ludovika tanáraként az akadémia legjobb sportolóival megszervezte az első magyar öttusaversenyt, így őt tekinthetjük e sport hazai meghonosítójának. 1939–1944 között a Magyar Élet Pártja tagjaként nemzetgyűlési képviselő volt. Közben a Magyar Testvéri Közösség tagja lett. 1948-ban nyugdíjazták. Azóta állandó munkát nem végzett, feleségével azonban Szentendrere jártak, ahol alkalmi munkát végeztek. Az óbudai ház, amelynek egy szoba összkomfortos lakrészében 1951-ben laktak, Lipcsey anyósa, özv. Som Imréné tulajdona volt. Ebben a házban élt még Lipcsey feleségének testvére, Farkas Mihályné sz. Som Mária, és annak férje, Farkas Mihály is, aki 1912–1946 között gazdaszati tiszt volt, és 1946-ban ezredesként ment nyugdíjba. A házban velük élt még egy rokon kislány, Farkas Klára is.

A kikézbcsített véghatározat szerint vitéz Lipcsey Márton eredeti foglalkozása „tábormok” volt. Neki és a vele egy háztartásban élőknek (feleségének, sógorának, sógornőjének és a rokon kislánynak) 24 órán belül el kellett hagyniuk lakásukat (Budapest, III. Szentendrei utca 44.), hogy a rendőrség emberei kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Petőfi Sándor utca 41.) szállítsák őket, ahol be kellett költözniük az ott gazdaszodó – és kuláknak minősített – Rác Péter által számukra felszabadított 3x5 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Lipcsey Márton, vitéz	1881.12.26.	Tiszafüred	Beniczky Gabriella
Lipcsey Mártonné (sz. Som ?)	1901		
Farkas Mihály	1888 ⁷¹		
Farkas Mihályné (sz. Som Mária)	1899 ⁷²		
Farkas Klára			

Farkas Mihály a véghatározat kikézésbesítése után azonnal írt egy kérelmet, amelyben kérte, hogy feleségével mentesítsék a kitiltás alól, hiszen itt tévedésről lehet szó, mert ők csakugyan egy házban élnek Lipcsey Mártonékkal, de teljesen külön háztartást vezetnek. Egyébként ő maga egy szegény kötelestmester gyermeke, és 1919-ben vöröskatona volt. Farkas Kláráról pedig elmondja, hogy ő nem a saját gyermeke, hanem az öccse lánya, aki csak azért él velük, mert innen jár iskolába. Nyáron az iskolai szünetet mindig otthon, szüleivel Akasztón tölti. A kérelem alapján a BM még ezen a napon, azaz 1951. július 4-én meghozta a határozatát, amely szerint Farkas Klára maradhatott, de a többieknek másnap menniük kellett. Farkas Mihály 1951 októberében Gyulaházáról még kérte, hogy súlyos betegségükre való tekintettel Dunapatajra költözhessenek, ahol Tóth Józsefné befogadná őt és feleségét. Hiába, az engedélyt nem kapták meg, Farkas Mihály pedig bő egy év múlva, 1952. december 23-án elhunyt. 1953 júniusában Vincze Sándor kiskunhalasi lakos fordult kérvénnyel a BM-hez: szerette volna feleségül venni és házába fogadni az özvegyet, hogy négy kiskorú gyermeke szerető édesanyjára leljen benne. Nem kapták azonban meg az engedélyt, özv. Farkas Mihályné nem hagyhatta el Gyulaházát.⁷³

16. Marencich Ottó

Marencich⁷⁴ Ottó Bécsben és Lausanne-ban végezte vendéglátó-ipari tanulmányait, majd több neves külföldi szállodában dolgozott. Hazatérve 1906-tól a budapesti Hungaria Szálló alkalmazottja, majd 1916-tól igazgatója lett. Ebben az időben a Ritz szálloda és a Grand Hotel Hungaria közös igazgatás alatt állt. Később a Hungaria, a Duna-palota és a Nemzeti szállodákat egyesítő Rt. vezérigazgatója volt. Sokat munkálkodott a szakoktatás fejlesztésén, szaklapokban számos cikke, emellett több szakkönyve jelent meg. 1945-ben egyhangúlag igazolták, majd 1947-ben nyugdíjazták. 1951-ben nyugdíjából élt belvárosi kis garzonlakásában feleségével együtt.

A kikézésbesített véghatározat szerint Marencich Ottó eredeti foglalkozása „a Ritz és Hungária szálloda tulajdonosa” volt. Neki és feleségének 24 órán belül el kellett volna hagyniuk lakásukat (Budapest, V. Molnár u. 22–24. II/6-b), hogy a rendőrök kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Petőfi Sándor utca 41.) szállítsák őket, ahol be kellett volna költözniük az ott lakó gazdálkodó „kulák”, Rácz Péter által számukra felszabadított 5x5 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Marencich Ottó	1875.11.18.	Marburg	Kolb Leopoldin
Marencich Ottóné	1884	Bécs	Schaffel Mária

Természetesen Marencich Ottó is írt azonnal egy fellebbezést, amelyben kifejtette, hogy a véghatározaton tévesen szerepel a korábbi foglalkozása, mert ő csak szállodaigazgató volt, és nem szállodatulajdonos. A kérvényt egyébként vejevel, Sárközy György mérnökkel⁷⁵ együtt adták be. Sárközy 1951-ben a Betonútépítő Vállalat főmérnökeként az előre gyártott elemekből történő út-, illetve repülőtér-építés specialistája volt, s mivel Magyarországon az 1950-es évek elején az ilyen jellegű szakértelemre igen nagy szükség

volt, az állami vezetés megbecsülte személyét. Munkája elismeréseként több kitüntetésben részesült, többek között 1951 januárjában megkapta a Magyar Népköztársaság Érdemrend ezüst fokozatát is. Sárközy apósa érdekében közbenjárt Bebrits Lajosnál, a közlekedés- és postaügyi miniszternél, aki pedig Házi Árpád belügyminisztert kérte fel a kitelepítési véghatározat hatálytalanítására. Ez meg is történt, így Marencich Ottó⁷⁶ és felesége budapesti lakásukban maradhatott.⁷⁷

17. Id. vitéz Náday István

Id. Náday István elvégezte a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémiát, a bécsi Hadiiskolát (Kriegsschule), majd a Magyar Királyi Honvéd Hadiakadémiát. 1939–1940-ben a Honvéd Vezérkar főnökének első helyettese, majd egy évig hadműveleti csoportfőnöke volt. 1941–1942-ben a Honvédelmi Minisztérium I. csoportfőnöke, majd 1942. augusztus 1. és 1944. április 1. között az 1. magyar hadsereg parancsnoka volt. 1944. június 19-én németellenes magatartása miatt gyalogsági vezérezredesként nyugdíjazták. 1944 szeptemberében Horthy Miklós kormányzó különmegbízottjaként titokban Olaszországba utazott, hogy fegyverszüneti tárgyalásokat folytasson a nyugati szövetségesekkel. A Szálasi-kormány ezért 1945 januárjában hűtlenség vádjával lefokoztatta. 1945 nyarán hazatért, 1946. november 20-án a HM Állandó Igazoló Bizottsága igazolta,⁷⁸ majd felkérték a párizsi béketárgyalások katonai szakértőjének, de súlyos betegsége miatt ezt nem vállalta el. 1951-ben, bár nyugdíjat már nem kapott, sem ő, sem felesége, id. Náday Istvánné sz. Kovács Sebestyén Mária nem dolgozott. Saját ötszobás, összkomfortos rózsadombi lakásukban éltek. Velük együtt, de külön bejáratú szobában lakott még fiuk, ifj. Náday István, a Csepeli Magtisztító és Raktározási Vállalat tisztviselője, és felesége, ifj. Náday Istvánné sz. Bernáth Flóra, a Közlekedésüzemi Épülettervező Vállalat könyvelője is – társbérliként pedig még Kovács Sebestyén Endre fénycsiszoló ötfős családja.

A kikézbcsített véghatározat szerint id. Náday István eredeti foglalkozása „nyá. vezérezredes” volt. Neki és a vele egy háztartásban élő feleségének és fiának 24 órán belül el kellett hagyniuk lakásukat (Budapest, II. Apostol utca 6. földszint), hogy a rendőrség emberei kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Kisvárdai utca 8.⁷⁹) szállítsák őket, ahol be kellett költözniük az ott lakó egykori csendőr, Bagi István által számukra felszabadított 4x4 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Náday István, id. vitéz	1888.06.20.	Nagymihály	Krasznopolszky Emma
Náday Istvánné, id. (sz. Kovács Sebestyén Mária)	kb. 1891		
Náday István, ifj.	1926.04.09.	Budapest	Kovács Sebestyén Mária

Mire azonban a véghatározat megérkezett, a listavezető, id. Náday István már nem is lakott Budapesten. Néhány héttel tervezett kitelepítése előtt, 1951. június 13-án feleségével együtt elköltözött a Pest megyei Perőcsény községbe, ahol egy rokonuk, a református esperes fogadta be őket. A kitiltó véghatározatot így fia vette át, akit másnap ki is költöztettek a lakásból, míg a várandós felesége a lakásban maradhatott, hiszen ő nem szerepelt a listán. Ifj. Náday és felesége kérvények tömegével ostromolták a Belügyminisztériumot, kérve a családfő mentesítését a kitelepítés alól. Azzal érveltek, hogy ők 1951 áprilisában megtörtént házasságuk után csak a budapesti lakáshiány miatt nem költöztek el, viszont ettől kezdve teljesen külön háztartásban éltek, és mindketten dolgozó emberek, akik dolgozni is akarnak. Miután látták, hogy a férjet Budapestre nem engedik vissza, arra kértek engedélyt, hogy ifj. Náday valamelyik vidéki rokonához költözhessen: apósához Tab községbe, egy lepsényi rokonához, vagy Szarvasra, egyik unokabátyjához. Egyik helyre sem engedték, azt azonban nagylelkűen engedélyezték a feleségnek, hogy a férje után Gyulaházára menjen. Ifj. Náday 1951 júliusában magához Rákosi Mátyáshoz is írt egy levelet, amelyben apja németellenességére hivatkozva kérte

Budapestre való visszaengedését. Mindhiába. A számtalan kérvénye közül az egyikben ezt írta elkeseredetten a Belügyminiszterhez: „Apám vezérezredes volt. Tehát a származásom a bűn, amiért a Belügyminisztérium engem Budapestről kitiltott. [...] És most a Népi Demokrácia büntető kezétől sújtva kérdezem, hogy nem lehetek én származásom ellenére becsületes dolgozó? Hát nem lehet engem már ember számba venni?” Ifj. Náday kitelepítése óta a Nyírtassi Állami Gazdaságban dolgozott. Erről később ezt írta: „Sajnos azonban ember számba senki sem vesz, mert mindenki gazembernek és a társadalom rákfenéjének tart, pedig én igazán nem tehetek arról, hogy apám fia vagyok!” 1951 végén azt kérte a Belügyminisztériumtól, hogy egy hónapra Budapestre mehessen, mert felesége akkortájt fog szülni, és szeretne mellette lenni. Ezt sem engedték meg neki. Közben id. Náday Istvánnak és feleségének a BM 1951 novemberében betegségükre való tekintettel engedélyezte, hogy Perőcsényben maradjanak. Ezt azonban számukra ugyanolyan kényszertartózkodási helyként jelölték ki, mint a fiuknak Gyulaházát. A szülők azonban súlyos betegek voltak, többször feküdtek a balassagyarmati kórházban is.⁸⁰ Ifj. Náday 1952 októberétől megpróbálta hozzájuk, Perőcsénybe kérni magát, hogy ápolhassa őket, a Belügyminisztériumban azonban erre sem adtak neki engedélyt.⁸¹

18. Nagy Elemér

Nagy Elemér a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémiát végezte el. Az első világháború alatt mindkét lába megsérült. 1920–1926 között a Honvédelmi Minisztérium 19. Főosztályán dolgozott. 1926-ban kinevezték ezredessé, és azonnal átmeneti viszonyba helyezték. 1929-ben nyugdíjazták. 1951-ben nyugdíjából élve egyedül lakott csillaghegyi albérleti szobájában.

A kikézbcsített véghatározat szerint Nagy Elemér eredeti foglalkozása „ezredes” volt. 24 órán belül el kellett hagynia otthonát (Budapest, III. Mónus Illés sétány⁸² 70.), hogy a kivezényelt rendőrök kényszertartózkodási helyére (Gyulaháza, Petőfi Sándor utca 53.) szállítsák őt, ahol be kell költöznie az ott élő „kulák”, Kádár Gábor által számára felszabadított 5x5 méteres szobába.⁸³

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Nagy Elemér	1881.03.02.	Ungvár	Fácsonyi Emília

Természetesen Nagy Elemér is megírta mentesítési kérelmét, amelyben időskorára és betegségére hivatkozott. Hiába, másnap hajnalban kiköltöztették albérletéből, és útnak indították Gyulaháza felé.⁸⁴

19. Pál Arnold

Pál Arnold (eredeti nevén: Palatschek Arnold) négy év középiskolát végzett. Belépett a szabadkőművesek közé, a Kazinczy Páholyhoz tartozott. 1921-ben a Wolfner Gyula és Társa Rt.⁸⁵ tisztviselője lett. Több mint 25 éven keresztül dolgozott ennél a cégnél, kiváló munkája elismeréseként ügyvezető igazgatónak is kinevezték. 1947-ben maga kérte nyugdíjazását. 1951-ben kétszobás zuglói lakásában vele élt lányának, Pál Zsuzsannának az első házasságából született gyermeke, a 15 éves Gárdonyi Mária, és egy háztartási alkalmazott is. Pál Zsuzsanna ugyanis idővel férjhez ment dr. Návai Dénes szegedi ügyvédhez, akihez el is költözött a dél-alföldi városba, lánya viszont a nagyapjánál maradt.

A kikézbcsített véghatározat szerint Pál Arnold eredeti foglalkozása „gyárigazgató” volt. Neki és a vele együtt élő kiskorú unokájának⁸⁶ 24 órán belül el kellett hagyniuk lakásukat (Budapest, XIV. Thököly út 68. fszt. 1.), hogy a rendőrség emberei kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Szabadság utca 1.) szállítsák őket, ahol be

kell költözniük az ott lakó gazdálkodó („kulák”), Nagy Kálmán által számukra felszabadított 5x5 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Pál Arnold	1882	Budapest	Stier Mária
Gárdonyi Mária	1936	Budapest	Pál Zsuzsanna

A kikézsítéssel megbízott rendőr tizedes azonban július 4-én jelentette, hogy feladatát nem tudta végrehajtani, mert nevezett akkor már nem lakott ezen a címen. Pál Arnold ugyanis június 11-én unokájával együtt lányáékhoz, Szegedre költözött, budapesti lakását pedig felajánlotta a kerületi tanácsnak, amely azt június 22-én már ki is utalta Kelemen Bélának, a Néphadsereg tisztjének. A Belügyminisztérium persze Szegeden is megtalálta Pált, aki végül július 10-én kézhez kapta kitelepítési véghatározatát. A végrehajtás után írt mentesítési kérelmeiből azonban az a furcsaság derült ki, hogy Pált valamiért mégsem Gyulaházára, hanem a Békés megyei Mezőberénybe⁸⁷ telepítették ki. Ráadásul egyedül, unokája ugyanis anyjánál, Szegeden maradhatott. Új lakhelyéről írt kérelmeiben kifejtette, hogy ő sosem volt gyárigazgató, mert bár megkapta az igazgatói címet, a vállalat igazgatóságának nem volt tagja. Beszámolt arról is, hogy a német megszállás után őt is üldözték, a kistarciai internálótáborba zárták, és csak a szerencsének köszönhetően, hogy elkerülte a deportálást Auschwitzba. Súlyos betegségére is hivatkozva lányához szeretett volna visszakerülni, aki ápolta volna őt, ezt azonban rendszeresen megtagadták tőle. 1952. május közepétől aztán végre három hónapra eltávozási engedélyt kapott Szegedre, gyógykezeltetés céljából. Nem tudni, miért, de az ÁVH szegedi osztálya ez idő alatt Pál Arnoldot továbbtelepítette a Hajdú-Bihar megyei Ebes községbe.⁸⁸

20. Párkányi Lipót Sándor

Párkányi Lipót Sándor 1893-ban lépett a császári és királyi hadsereg kötelékébe. 1920-tól már csak irodai munkára osztották be, majd 1925-ben vezérőrnagyként nyugdíjazták. Elsősorban a nyugdíjából élt 1950. szeptemberig, ekkor azonban a revízió során megvonták járadékát. Ezek után kerti munkákat vállalt. 1951-ben óbudai kétszobás lakásában vele élt felesége, Párkányi Lipót Sándorné sz. Schlosser Teréz, és leánya, Párkányi Lipót Leona. A családot a leányuk tartotta el, aki 1950 végétől a Pipacs Selyemszövőgyárban dolgozott, először fizikai munkásként, majd 1951 márciusától bérelszámolóként. A lakásban még egy albérió is lakott.

A kikézsített véghatározat szerint Párkányi Lipót Sándor eredeti foglalkozása „vezérőrnagy” volt. Neki és a vele együtt élő feleségének és lányának 24 órán belül el kellett hagyniuk lakásukat (Budapest, III. Knur Pálné⁸⁹ utca 35. III/2.), hogy a kivezényelt rendőrök kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Petőfi Sándor utca 39.) szállítsák őket, ahol be kell költözniük az ott „kuláknak” minősített, F. Tóth Károlyné által számukra felszabadított 4x5 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Párkányi Lipót Sándor	1872.09.13.	Kassa	Löderer Paula
Párkányi Lipót Sándorné (sz. Schlosser Teréz)	1887 ⁹⁰		
Párkányi Lipót Leona	1910		Schlosser Teréz

Párkányi még Budapesten megírta első mentesítési kérelmét. Mindhiába, másnap az egész családot kiköltöztették, és útnak indították új lakhelyük felé. Gyulaházáról még számtalan kérelmet beadott, már lakásukról is lemondtak volna. Lányuk Budapesten

rokonoknál, ők pedig Olaszliszván, ugyancsak rokonoknál húzták volna meg magukat. Kérelmüket azonban a Belügyminisztériumban nem tartották teljesíthetőnek.⁹¹

21. Péterffy József

Péterffy József (születési nevén Schipler József) 1892–1936 között a Budapest Székesfőváros Községi Takarékpénztár szolgálatában állt. A ranglétrát végigjárva lett ügyvezető igazgató, majd innen nyugdíjazták. A kétszobás belvárosi lakásában vele együtt élt felesége, Péterffy Józsefné sz. Stroberz Gizella, elvált lányuk, Vásony Béláné sz. Péterffy Judit, és annak 14 éves lánya, Vásony Judit. Lánya 1950 márciusától a Vas-és Edénybolt központjában dolgozott pénztárosként. A lakásban társbérliként velük együtt élt dr. Nyárádi László ügyvéd is.

A kikézbcsített véghatározat szerint Péterffy József eredeti foglalkozása „kormányfőtanácsos” volt. Neki és a vele együtt élő családtagjainak 24 órán belül el kellett hagyniuk lakásukat (Budapest, V. Apponyi tér⁹² 1. II/15.), hogy a rendőrség emberei kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Petőfi Sándor utca⁹³) szállítsák őket, ahol be kell költözniük az ott lakó bércséplő által számukra felszabadított 4x5 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Péterffy József (Schipler József)	1875.10.30.	Budapest	Strohm Katalin
Péterffy Józsefné (sz. Stroberz Gizella)	1887		
Vásony Béláné (sz. Péterffy Judit)			Stroberz Gizella
Vásony Judit	1937.02.23	Budapest	Péterffy Judit

Még aznap megírt mentesítési kérelmük ellenére másnap kiköltöztették őket. Gyulaházán Vásony Béláné és lánya különböző mezőgazdasági munkákat végeztek. A család több kérelmet is beadott, még budapesti lakásukról is lemondtak volna. Mindhiába, a Belügyminisztériumban nem engedélyezték a visszaköltözésüket Budapestre.⁹⁴

22. Sándor József

Sándor József 1914-ben került a Budapesti Államrendőrséghez mint díjnok. Harcolt az első világháborúban, 29 hónapot töltött a tűzvonalban, majd 1917–1919 között olasz hadifogságban volt. Hazatérése után a csepeli kerületi rendőrkapitányságra osztották be, ahol később a kapitányság vezetője lett. A rendőrség újjászervezése után, 1945-ben a Budapesti Rendőr-főkapitányság bűnügyi osztályán teljesített szolgálatot, ahonnan 1947. december végén rendőr ezredesként ment nyugdíjba. Később a nyugdíját megvonták tőle, így fizikai munkát volt kénytelen vállalni, segédmunkásként a Ganz Vezérlőberendezések Gyárában dolgozott. 1951-ben kétszobás, összkomfortos józsefvárosi lakásukban együtt élt feleségével, Sándor Józsefné sz. Sándor Irénnel, és fiával, Sándor Györggyel. A fiú 1947-ben kezdte meg tanulmányait a Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem Orvostudományi Karán, 1951-ben IV. éves hallgató volt. A lakásban rajtuk kívül két albérlő is lakott.

A kikézbcsített véghatározat szerint Sándor József eredeti foglalkozása „r. főtanácsos” volt. Neki és a vele egy háztartásban élő feleségének és fiának 24 órán belül el kellett hagyniuk lakásukat (Budapest, IX. Ráday utca 63. I/3.), hogy a rendőrség kivezényelt emberei kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Petőfi Sándor utca 1.⁹⁵) szállítsák őket, ahol el kellett foglalniuk az ott lakó egykori földbirtokos, Barkóczi Béla által számukra felszabadított 4x5 méteres szobát.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Sándor József	1888.03.09.	Csíkszentimre	Szántó Zsófia
Sándor Józsefné (sz. Sándor Irén)	1900		
Sándor György	1929.04.23.	Csepel	Sándor Irén

A család férfi tagjai még aznap megírták kérvényeiket, amelyekben a kitiltás alóli mentesítésüket szerették volna elérni. Sándor József kifejtette, hogy ő rendőrkapitányként mindig baloldali tevékenységet fejtett ki. Politikai foglyokat engedett szabadon, emberek százainak adott munkát a kezébe, zsidó munkaszolgálatosokat mentett. Még a Vöröskereszt elnöke is volt, hogy jobban tudjon segíteni a szegény rászorulókon. Fia, aki jeles eredménnyel végezte az utolsó évet, ezért tandíjmentességet kapott, tanulmányait szerette volna folytatni Budapesten. Minden hiába volt, kérvényeiket elutasították, és másnap útnak indították őket Gyulaháza felé. Sándor József beletörődött sorsába, nem írt több kérelmet, a Nyírtassi Állami Gazdaságban vállalt munkát. Feltehetően a fia is vele tartott, ő azonban reménykedett még kitelepítése feloldásában, és több mint tíz kérelmet írt Budapestre való visszakerülése és tanulmányai folytatása érdekében. Egykori egyetemi tanárai, Issekutz Béla⁹⁶ és Gegesi Kiss Pál dékán⁹⁷ is próbáltak az Egészségügyi Minisztériumon keresztül segíteni neki, ám nekik sem sikerült elérni tanítványuk mentesítését. 1952 elejétől Sándor György már nem ragaszkodott Budapesthez sem, az ország bármelyik orvosi egyetemén kész volt folytatni tanulmányait. Bár kérelmét ismét elutasították, hamarosan mégis elhagyhatta kényszertartózkodási helyét, behívták ugyanis katonának, 1952. február 18-án vonult be Budakeszire. 1953 márciusában már a főtí laktanyából írt kérelmet, amelyben biztosította a Belügyminisztériumot, hogy ha engedélyeznék orvosi tanulmányai folytatását, a Néphadsereg kiváló orvosa válnék belőle.⁹⁸

23. Sándor Mihály

Sándor Mihály⁹⁹ Mezőtúron volt egy malomnak a tulajdonosa, amelyet azonban 1947 elején átadott a Nehézipari Központ munkásellátó osztályának, ő pedig ezen intézmény tisztviselője lett. Később Pécsen a Téglagyár Nemzeti Vállalatnál volt alkalmazott. Feleségével, Sándor Mihályné sz. Goldberger Márta-val együtt 1949 októberében kérelmezték Izraelbe történő kivándorlásukat, az eljárás azonban elhúzódott. 1951-ben egy pasaréti szoba-konyhás lakrészben éltek albérletben.

A kikézbcsített véghatározat szerint Sándor Mihály eredeti foglalkozása „malomtulajdonos” volt. Neki és a vele együtt élő feleségének 24 órán belül el kellett hagyniuk lakásukat (Budapest, II. Lotz Károly utca 18.), hogy a rendőrség emberei kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Szabadság utca 1.) szállítsák őket, ahol be kell költözniük az ott lakó „kulák”, Nagy Kálmán által számukra felszabadított 5x5 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Sándor Mihály	1893	Jászberény	Schlésinger Ilona
Sándor Mihályné (sz. Goldberger Márta)	1901	Nyitra	Stark Fáni

A kitelepítési határozatot kézhez kapva Sándor Mihály és felesége azonnal megírták első mentesítési kérelmüket. Sándor ebben kifejtette, hogy ő a jelenlegi rendszernek nem lehet ellensége, hiszen a „fasiszta” rendszer alatt nagyon is sokat szenvedett. Közismert demokratikus magatartása miatt 1919-ben Mezőtúron a Prónay-különítmény pribékjei több ízben súlyosan megverték. 1940-ben munkaszolgálatra kellett bevonulnia, 1944-ben a feleségével együtt Theresienstadtba deportálták. Ők ugyan túléltek a

szörnyűségeket, de két testvérét és családja csaknem minden tagját Auschwitzban elpusztították. Kérték, hogy kivándorlásukig lakásukban maradhassanak. A Belügyminisztériumban azonban kérésüknek nem tettek eleget, így másnap megtörtént a kiköltöztetésük, lakrészüket lefoglalták, a főbérlő és családtagjai azonban a lakás többi részében maradhatott. Gyulaházán azonban Sándorék csak néhány hónapot tartózkodtak. Kérésükre ugyanis 1951. november közepén a BM engedélyezte, hogy a Kisvárdai Orthodox Izraelita Hitközség szeretetotthonába költözzenek. Maguk is kétkezi munkájukkal vettek részt az otthon felépítésében, a hitközség lakást biztosított nekik, és egy másfél holdas kerti gazdaságot, amely biztosította megélhetésüket. Lassan kivándorlási kérelmük is elintéződni látszott, hiszen Sándor Mihályt egy hónap múltán az ÁVH útlevélosztálya behívatta meghallgatásra. Sorsuk mégis más fordulatot vett. 1952. május elején arról kaptak értesítést, hogy a Belügyminisztériumban Cziráki Ferenc rendőr százados számukra a Pesti Izraelita Hitközség tokaji szeretetotthonát jelölte ki új kényszertartózkodási helynek. Ők (a már korábban említett Ipper Sándorral és annak feleségével együtt) ez ellen tiltakoztak. Tokajból írt kérelmükben hivatkoztak az új otthonukban lévő helyhiányra és a munkalehetőség hiányára is, de hiába, Kisvárdára nem térhettek vissza.¹⁰⁰

24. Schwarcz Gyula

Schwarcz Gyula 36 évet töltött a Dunavidéki Papírgyár Rt. alkalmazásában, amelynek idővel cégvezetője, majd igazgatója lett. A vállalatot 1949-ben államosították, az új neve Állami Papír és Írószer Kereskedelmi Vállalat (ÁPISZ) lett. Még egy ideig tisztviselőként tovább dolgozott a cégnél, majd 1950 végén nyugdíjazták. 1951-ben nyugdíjából élt kétszobás belvárosi lakásában feleségével, Schwarcz Gyuláné sz. Békés Erzsébettel együtt.

A kikézbcsített véghatározat szerint Schwarcz Gyula eredeti foglalkozása „gyárigazgató” volt. Neki és a vele együtt élő feleségének 24 órán belül el kellett volna hagyniuk lakásukat (Budapest, V. Falk Miksa utca 13. III/1a.), hogy a rendőrség és az ÁVH emberei kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Petőfi Sándor utca 53.) szállítsák őket, ahol be kellett volna költözniük az ott lakó gazdálkodó („kulák”), Kádár Gábor által számukra felszabadított 6x2 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Schwarcz Gyula	1887.02.24.	Bésed / Besenice	Balanck/Block Teréz
Schwarcz Gyuláné (sz. Békés Erzsébet)	1897	Gyula	Polák Szidónia

A véghatározat kikézbcsítésével megbízott rendőr őrmester azonban azt jelentette, hogy a véghatározatot nem tudta átadni címzettnek, mert a lakás üres, Schwarcz Gyula ugyanis feleségével együtt egy nappal korábban, azaz július 3-án Gyulára, rokonaikhoz költözött. Így nem tudták őket másnap útnak indítani Gyulaháza felé. A Belügyminisztériumban azonban úgy rendelkeztek, hogy küldjék utánuk Gyulára a véghatározatot, amelyben azonban ekkor már egy új kényszertartózkodási helyet (Mezőberény, Rákosi Mátyás utca 17.) jelöltek ki számukra. Schwarczék persze kérelmezték, hogy a rokonoknál maradhassanak, hiszen ők már nem budapesti lakosok, így rájuk már nem vonatkozhat a budapesti lakosok kitiltásáról szóló véghatározat. Ők önként hagyták el a fővárost, a lakásukat pedig ingyen felajánlották a Központi Ingatlankezelőnek. A kérelmet azonban a Belügyminisztériumban elutasították, s a gyulai városi és járási rendőrkapitányság beosztottjai július 13-án intézkedtek útnak indításukról új lakóhelyük felé. Schwarcz Gyula ekkor gyógykezelés miatt a gyulai megyei kórházban feküdt, így ő csak később, felesége azonban még ezen a napon kénytelen volt átköltözni Mezőberénybe.¹⁰¹

25. Sillay Jenő

Sillay Jenő a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémiát végezte el. Az egyik forrás szerint ezredesként, a másik forrás szerint vezérőrnagyként nyugdíjazták. 1950 augusztusában azonban nyugdíját megvonták tőle. 1951-ben szoba-konyhás budai lakásában élt feleségével, Sillay Jenőné sz. Bóné Irmával együtt.

A kikézbcsített véghatározat szerint Sillay Jenő eredeti foglalkozása „nyá. vezérőrnagy” volt. Neki és a vele együtt élő feleségének 24 órán belül el kellett hagyniuk lakásukat (Budapest, II. Batai út. 9.), hogy a kivezényelt rendőrök kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Petőfi Sándor utca 72.102) szállítsák őket, ahol be kell költözniük az ott lakó „kulák” által számukra felszabadított 5x5 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Sillay Jenő	1899. 07. 31. ¹⁰³	Pécs	Mikics Teréz
Sillay Jenőné (sz. Bóné Irma)	1896		

Mentesítési kérvényt nem írtak, másnap kiköltöztetésük rendben megtörtént. A hónap közepén Sillay Jenő kérvényezte, hogy 88 éves édesanyjához költözhesse nek Pécsre, ahol annak kétholdas szőlőjében dolgoznának, amely biztosítaná eltartásukat. A Belügyminisztériumban azonban a kérést nem tartották teljesíthetőnek, így maradtak Gyulaházán.104

26. Skublics János

Skublics János 1901-ben kezdett dolgozni az Országos Központi Statisztikai Hivatalnál mint díjnok. 1903-tól kezdve az Országos Központi Hitelszövetkezetnél (OKH) dolgozott 42 éven át. 1923–1944 között az OKH igazgatója volt. 1945. szeptember 1-jén ment nyugdíjba. Bár a nyugdíját továbbra is megkapta, szőlő- és gyümölcstermesztéssel kezdett foglalkozni, egy földműves szövetkezettel állt termelési szerződésben. 1951-ben a Dunára néző két szoba összkomfortos lakásában vele élt felesége, Skublics Jánosné sz. Nagy Stefánia, és két leánya. Skublics Sarolta ebben az évben fejezte be a Teleki Blanka Közgazdasági Gimnázium első évfolyamát, míg húga, Skublics Mária már felvételt nyert ugyanoda. A lakás cselédszobájában egy 66 éves nyugdíjas albérlő lakott.

A kikézbcsített véghatározat szerint Skublics János eredeti foglalkozása „OKH igazgató, gazdasági főtanácsos” volt. Neki és a vele együtt élő feleségének, valamint két lányának 24 órán belül el kellett hagyniuk lakásukat (Budapest, IX. Közraktár utca 24. I/7.), hogy a rendőrség emberei kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Petőfi Sándor utca 65.105) szállítsák őket, ahol be kell költözniük az ott lakó gazdálkodó („kulák”) által számukra felszabadított 4x5 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Skublics János	1883	Alsólendva	Proch Zsuzsanna
Skublics Jánosné (sz. Nagy Stefánia)	1912		
Skublics Sarolta	1935		Nagy Stefánia
Skublics Mária	1936		Nagy Stefánia

Skublics Jánosné azonnal írt egy beadványt, amelyben 48 órai haladékot kért a kilakoltatást illetően. Beteg férje ugyanis gyógykezelés miatt a Somogy megyei Máriatelepen tartózkodott Mária lányukkal együtt, és hazatérésükhöz időre volt szükségük. Valószínűleg időben visszatérhettek, mert másnap az egész családot

kilakoltatták és útnak indították kényszertartózkodási helyük felé. Skublics János persze Gyulaházáról megpróbálta mentesítésüket elérni, kérelmeiben azzal érvelt, hogy a családban senki sem követett el demokráciaellenes magatartást, és hogy ő mindig is dolgozó ember volt. Szerette volna, ha a lányai a fővárosban tudják folytatni középiskolai tanulmányaikat, a Szabolcs-Szatmár megyei Tanácsnál ugyanis nem engedélyezték számukra, hogy a kisvárdai gimnáziumba járjanak. Mivel kéréseit nem tartották teljesíthetőnek, megpróbálta a családját rokonokhoz más településre átkérni. Először apósa, Nagy László balatonfüredi lakos, majd özv. Csizmadia Mihályné ászári lakos, végül Csapó Mihály sári lakos nyilatkozott úgy, hogy szívesen befogadná a családot. A Belügyminisztériumban azonban egyikhez sem járultak hozzá. **106**

27. Stekl István

Stekl István sokáig a Pénzügyminisztérium tanácsosa volt, majd a Központi Illetményhivatalba került, innen ment nyugdíjba 1945. október 31-én. Felesége, Stekl Istvánné sz. Somsay Irén tisztségviselőként szintén a Pénzügyminisztériumban dolgozott, 1942-ben innen nyugdíjazták. 1951-ben egy szoba-konyhás rózsadombi lakásban éltek, amely lányuk, Szelíd (Stekl) Józsa tulajdona volt.

A kikézbcsített véghatározat szerint Stekl István eredeti foglalkozása „*BM miniszteri tanácsos*” volt. Neki és a vele együtt élő feleségének 24 órán belül el kellett volna hagyniuk lakásukat (Budapest, II. Gül Baba utca 25. fszt. 2.), hogy a rendőrség emberei kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Váradi utca **107** 6.) szállítsák őket, ahol be kellett volna költözniük az ott lakó gazdálkodó („*kulák*”), Maklári János által számukra felszabadított 6x5 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Stekl István	1879	Budapest	Müller Jozefa
Stekl Istvánné (sz. Somsay Irén)	1899	Budapest	Makay Júlia

A házaspár még a véghatározat kikézbcsítése napján, azaz július 4-én megírta mentesítési kérelmét. Ebben Stekl István tagadta, hogy ő valaha is belügyi szolgálatban állt volna, ő csak egy egyszerű számszaki tisztviselő volt. Mentésük esetén önként lemondtak volna nyugdíjukról és lakásukról is, mert lányuk, aki a szomszéd lakásban lakott, vállalta volna elhelyezésüket és eltartásukat. A kérelem nyomán a Belügyminisztériumban nyomozást rendeltek el Stekl István eredeti foglalkozása kiderítése érdekében. A nyomozást lefolytató Vajna István rendőrnnyomozó őrmester másnap jelentette, hogy Stekl István 1919. szeptember 1-jétől állt alkalmazásban mint díjnok, és 1945 októberében ment nyugdíjba mint pénzügyi számvezeetői tanácsos. Nyugdíját pedig jelenleg is kapja. A Belügyminisztériumban ezen adatok alapján megadták a házaspárnak a kitelepítés alóli mentességet. **108**

28. Szlavniai Sándor István

Szlavniai Sándor István elszegényedett nemesi családból származott. 1920–1944 között polgári tisztviselőként a Honvédelmi Minisztériumban dolgozott, ahol idővel osztályvezető lett. 1951-ben nyugdíjából élt rózsadombi két szoba-hallos lakásában. Vele lakott felesége, lánya, annak férje, Tartsay **109** Vilmos, és nyolc hónapos, Katalin nevű kislányuk. Tartsay Vilmosné a Magyar Nehézipari Könyv- és Folyóiratkiadó Vállalat tisztviselőjeként, míg férje a Magyar Nemzeti Bank Devizaigazgatóságának tisztviselőjeként dolgozott. A lakásban egy háztartási alkalmazott is élt velük.

A kikézbcsített véghatározat szerint szlavniai Sándor István eredeti foglalkozása „*miniszteri osztályfőnök*” volt. Neki és a vele együtt élő családtagjainak 24 órán belül el kellett hagyniuk lakásukat (Budapest, II. Zárda utca **110** 18. I/8.), hogy a kivezényelt

rendőrök kényszerszállás helyükre (Gyulaháza, Szabadság utca 1.111) szállítsák őket, ahol be kell költözniük az ott lakó gazdálkodó („kulák”), Nagy Kálmán által számukra felszabadított 7x5 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Sándor István, szlavniai	1890	Saloviko / Salovicka	Kubinyi Valéria
Sándor Istvánné	1896		
Tartsay Vimosné (sz. Sándor ?)			
Tartsay Vilmos	1927.11.01.	Komárom	Nemestothy Ilona
Tartsay Katalin	1950		Sándor ?

A véghatározat kézhezvétele után Sándor István és veje, Tartsay Vilmos azonnal panasszal éltek, és kérték a kitelepítés végrehajtása alóli mentesítésüket. Tisztelettel felhívták az illetékesek figyelmét arra, hogy valószínűleg a Tartsay név elírása miatt nem vették észre, hogy kit is szándékoznak kitelepíteni. Tartsay Vilmos ugyanis a második világháború alatt a magyar ellenállási mozgalom aktív résztvevője volt, aki ezért 1944-ben börtönbüntetést szenvedett. Az édesapja pedig az a mártírhalált halt dr. Tartsay Vilmos ezredes¹¹² volt, akit a nyilasok hasonló okok miatt 1944-ben halálra ítélték és a Margit körúti fegyház udvarán december 8-án kivégeztek. Nevét azóta utcák, laktanyák és kórházak őrzik. A kérelem nyomán a Belügyminisztériumban még hajnalban meghozták a döntést, amely szerint a véghatározat Tartsay Vilmosra, feleségére és gyermekére vonatkozó részét hatályon kívül helyezték. Így ők július 5-én Zárda utcai lakásukban maradván szomorúan nézhették végig, ahogy a rendőrök Sándor Istvánt és nejét néhány ingóságukkal együtt kiköltöztetik és útnak indítják valamelyik budapesti vasútállomás felé. Kényszerlakhelyére érve aztán Sándor István is kérelmek sorát írta, amelyekben elsősorban a szabad elköltözködés jogáért folyamodott, hogy Budapesten kívül rokonainál vagy ismerőseinél telepedhessen le. Leszögezte bennük, hogy ő soha semmiféle jobboldali pártnak vagy szervezetnek nem volt tagja, és tudomása szerint ő volt az egyedüli a Honvédelmi Minisztériumban, aki a nyilasok hatalomra kerülése után nem tette le Szálasi Ferencre az esküt. Ezért aztán meg is fosztották osztályvezetői beosztásától, és előadóvá fokozták le. 1944. november 4-én a Margit híd felrobbantásakor ő is a Dunába esett, és súlyosan megsérült. Ennek nyomán fizikai munkára teljesen alkalmatlanná vált, ráadásul kitelepítése után a nyugdíját is megvonták tőle, így feleségével együtt eltartásra szorultak. Először, 1951 októberében legidősebb lánya, Kerékgyártó Lászlóné sz. Sándor Mária lakásába Édre, majd 1952 februárjában harmadik lánya apósához Ceglédre kérte magát és feleségét, akik örömmel befogadták volna őket, és ellátásukról is gondoskodtak volna. Hiába, a BM-ből érkezett sablonválasz mindig az volt, hogy kérelmét nem találták teljesíthetőnek, de az ország más területére való átköltözésüket a megyei rendőrkapitányságnál kérheti. Az elutasító határozatokat persze sohasem indokolták meg. 1953 márciusára mindkettejük egészségügyi állapota olyan súlyossá vált, hogy már műtétre lett volna szükségük. Ekkor vejük, Tartsay Vilmos az emberiesség szellemében kérelmezte, hogy apósáék elköltözhessenek Gyulaházáról, akár hozzájuk, a Zárda utcai régi lakásukba, akár Édre vagy Ceglédre. A válasz azonban ez esetben is elutasító volt.¹¹³

29. Tersztyánszky Ákos

Tersztyánszky Ákos államtitkári rangban a Magyar Posta vezérigazgatója volt. 1940-ben nyugdíjazták. 1951-ben budai négyszobás lakásában vele élt felesége, Tersztyánszky Ákosné sz. Tersztyánszky Jolán, annak első házasságából született fia, Tersztyánszky Ödön, és lánya, dr. Szentirmay Lászlóné sz. Tersztyánszky Mária, valamint a lány férje, dr. Szentirmay László, és két leánya, a nyolcéves Beatrice és a hatéves Lia. Ödön az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Állam- és Jogtudományi Karán tanult, ekkor

fejezte be a harmadik évet. Sógora, dr. Szentirmay László 1935-től a Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalánál volt tisztviselő, de 1946-ban B-listázták. 1951-ben papír-írószer kereskedése volt a Mártírok útján, 114 ebből tartotta el családját. Aztán néhány nappal a kitelepítési véghatározat kézhezvétele előtt, június 30-án, mintegy megsejtve az eseményeket, Tersztyánszky Ákos és felesége önként elhagyták a fővárost, és a Nógrád megyei Ósagárdon telepedtek le.

A kikézbcsített véghatározat szerint Tersztyánszky Ákos eredeti foglalkozása „Baeder Illatszergyár igazgatósági tagja, államtitkár, postavezérigazgató” volt. Neki és a vele együtt élő családtagjainak 24 órán belül el kellett hagyniuk lakásukat (Budapest, II. Fillér utca 25. fszt. 4.), hogy a rendőrség kivezényelt emberei kényszertartózkodási helyükre (Gyulaháza, Petőfi Sándor utca 41.) szállítsák őket, ahol be kell költözniük az ott lakó gazdálkodó („kulák”), Rác Péter által számukra felszabadított 4x4 méteres szobába.

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Tersztyánszky Ákos	1876	Ipolynagyfalu	Reviczky Anna
Tersztyánszky Ákosné (sz. Tersztyánszky Jolán)			
Tersztyánszky Ödön	1929.10.08.	Budapest	Tersztyánszky Jolán
Szentirmay Lászlóné, dr. (sz. Tersztyánszky Mária)	1921	Budapest	Tersztyánszky Jolán
Szentirmay László, dr.	1912	Versec	Holbner Mária
Szentirmay Beatrice	1943.07.04.		Tersztyánszky Mária
Szentirmay Lia	1945		Tersztyánszky Mária

Látható tehát, hogy az adatgyűjtési kérdőlap alapján kiállított véghatározat csupa téves adatot tartalmazott. Egyrészt a listavezető, Tersztyánszky Ákos ekkor már nem is volt budapesti lakos, így onnan kitiltani sem volt lehetséges, másrészt pedig az abban vázolt rokonági viszonyrendszer sem a valós állapotot mutatta. Elsősorban ezeket kifogásolva adott be azonnal mentesítési kérelmet Tersztyánszky Ödön és a Szentirmay család is. Tersztyánszky Ödön kifejtette, hogy neki és nővérének Tersztyánszky Ákos nem is volt az édesapjuk, sőt még csak vérségi kapcsolatban sem álltak vele, csak a vezetéknév azonossága állott fent. Az ő édesapjuk Tersztyánszky Ödön honvédtiszt¹¹⁵ volt, aki 1928-ban kardvívó olimpiai aranyérmét szerzett, és aki 1929-ben egy motorbalesetben elhunyt. Édesanyjuk 1936-ban ment hozzá mostohaapjukhoz, Tersztyánszky Ákoshoz, így kerültek ők egy háztartásba vele. Dr. Szentirmay László és családja pedig csak azért éltek a Fillér utcai lakásban, mert eredeti otthonuk (Budapest, II. Vérmező út 14.) a háború alatt lakhatatlanná vált, és a kerületi lakáshivatal 1945-ben itt utalt ki számukra társbérletül egy szobát. Ők azonban teljesen különálló életet éltek, és önálló háztartást vezettek. A mentesítést azonban ezen érvek ellenére sem kapták meg, így másnap, július 5-én mind az ötüket útnak indították kényszertartózkodási helyük felé. A sors fintora, hogy a listavezető, aki miatt végül is az egész családot kitelepítésre ítélték, s aki ekkor feleségével együtt Ósagárdon tartózkodott, megmenekült a retorzió elől. A deportált családtagoknak azonban nem sok időt kellett Gyulaházán eltölteniük, néhány héttel később ugyanis jelentkezett egy pártfogójuk. Horváth Imre, a Szentlőrinci Atlétikai Club egykori főtitkára 1951. július 25-én egy igen közvetlen hangú levelet írt Házi Árpád belügyminiszterhez, amelyben gyakorlatilag ugyanazokat az érveket ismételte meg, amelyeket a mentesítési kérelmekben Tersztyánszky Ödönék korábban már megfogalmaztak. E levél eredményeként a Belügyminisztérium augusztus 10-én kiadott egy határozat, mely kimondta, hogy Tersztyánszky Ákosra és nejeire vonatkozóan a jelenlegi tartózkodási helyüket (azaz Ósagárd települést) jelölték ki kényszertartózkodási helynek. Ugyanezen határozat Tersztyánszky Ödön és a Szentirmay család számára is (Gyulaháza község helyett) Ósagárd községet jelölte ki kényszertartózkodási helynek. Ha Budapestre nem is engedték vissza őket, legalább egy helyre került újra az egész család. Ők azonban nem elégedtek meg ennyivel, és két hónappal később már újabb

kérvényeket adtak be. A fiatalok ismét megpróbálták mentesítésüket elérni, hogy visszakerülhessenek Budapestre. Tersztyánszky Ákos és felesége, akik nem akartak a fővárosba visszatérni, csak azt kérelmezték, hogy időnként elhagyhassák kényszerlakhelyüket orvosi kezelés céljából, mivel a faluban erre egyáltalán nem volt lehetőségük. Az erdőmunkán és egyéb talajmunkán dolgozó Szentirmay László 1953 januárjában tett még egy utolsó kísérletet a visszatérésre, de a Belügyminisztériumtól most is elutasításban részesült.¹¹⁶

Rajtuk kívül még két budapesti családról tudok, akik kitelepítettként Gyulaházára kerültek. Ők azonban kicsit később érkeztek a faluba. Eredetileg ugyanis mindkét családnak más községben jelöltek ki kényszersertartózkodási helyet, azonban az erről szóló véghatározatot nem tudták időben kézbesíteni számukra, mert akkor éppen nem tartózkodtak a fővárosban. A rendőrségnek nyomoznia kellett utánuk, így csak később kaphatták kézbe az ekkor rendszerint már máshova szóló kitelepítési utasítást, amely szerint 48 órán belül saját költségükön kellett a kijelölt új kényszerlakhelyükre elutazniuk.

30. Dr. Félegyházy Kálmán

Dr. Félegyházy Kálmán kúriai táblabíró volt. 1944. augusztus 12-én nyugdíjazták. 1951-ben háromszobás, összkomfortos, budai társbérleti lakásában élt feleségével, lányával, gépkocsivezető vejével és kétéves unokájával. Felesége a békebizottság elnöke volt a házban. 1951. július 5-én állították ki számukra az A 00131/1951. számú kitiltó véghatározatot, amely szerint 24 órán belül el kellett volna hagyniuk lakásukat (Budapest, II. Malinovszkij fasor¹¹⁷ 17. I/1.), hogy a rendőrök kijelölt kényszersertartózkodási helyükre, a Heves megyei Kompolt községbe (Fő utca 6.) szállítsák őket, ahol be kellett volna költözniük az ott lakó tulajdonos „kulák”, Erberling János által számukra felszabadított szobába.

A véghatározatot másnap akarták számukra kézbesíteni, csak hogy ők ekkor éppen Sárospatakon, dr. Félegyházy Kálmán anyósánál nyaraltak. A rendőrség őket így nem tudta július 7-én hajnalban kilakoltatni és elszállítani Kompoltra. A családfőnek végül 1951. július 17-én adták át a véghatározatot, azzal az utasítással, hogy 48 órán belül, saját költségükön, rendőri kíséret nélkül költözzenek el az újonnan kijelölt kényszersertartózkodási helyükre, Gyulaházára. Ebben a faluban eredetileg Kádár Gábor gazdálkodó („kulák”) házában (Petőfi Sándor utca 53.) jelöltek ki számukra egy 2x6 méteres lakrészt.¹¹⁸ Csak hogy ezt a portát ekkorra már elkobozták tulajdonosától, és a helyi Szabadság Termelőszövetkezetnek adták át. Ezért a családot Barkóczi Barnabás egykori földbirtokos házában (Kossuth Lajos utca 1.) helyezték el.¹¹⁹

Dr. Félegyházy Kálmán persze kérelmezte, hogy engedélyezzék számukra a Sárospatakra való költözést, ahol anyósa, özv. Szécsy Jánosné szívesen befogadná őket. Erre hamarosan engedélyt is kaptak: 1951. július 27-én ugyanis Cziráki Ferenc rendőr százados akként módosította kitiltó véghatározatukat, hogy kényszersertartózkodási helyükként ezek után Sárospatak községet jelölte ki számukra. A család augusztus közepén át is költözött oda, ahol egészen a kitelepítések feloldásáig tartózkodtak. Öröm az örömben azonban, hogy dr. Félegyházy Kálmán nyugdíját 1951. október 1-jétől minden indoklás nélkül megszüntették, így lányának a család megélhetése érdekében a helyi cserépkályhagyárban kellett elhelyezkednie.¹²⁰

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Félegyházy Kálmán, dr.	1879.05.23.	Székelyudvarhely	Kovács Mária
Félegyházy Kálmánné, dr. (sz. Iski Zsuzsanna)			
Tatár Jánosné (sz. Félegyházy Zsuzsanna)			Iski Zsuzsanna
Tatár János ¹²¹			
Tatár Zsuzsanna	kb. 1949		Félegyházy Zsuzsanna

31. Vitéz ippai Bideskuthy Sándor

Vitéz ippai Bideskuthy¹²² Sándor magyar királyi ezredes volt. 1928–1929-ben a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia tanára, a 2. század parancsnoka volt. Később az I. hadtest parancsnokságán teljesített szolgálatot. 1939-ben nyugdíjazták, de 1950-ben megvonták járandóságát. Ebben az évben fegyverrejtegetés miatt hathavi börtönbüntetésre ítélték.¹²³ Ettől kezdve felesége keresetéből éltek szerényen, aki 1949-től egy I. kerületi általános iskolában tanított. Egy budai lakásban laktak társbérletben, de az év jó részét Révfülöpön töltötték, ahol Bideskuthy örökbe fogadott kiskorú fiának volt egy háza két és fél hold szőlővel. A nyugalmazott ezredes ezt művelgette, még termelői szerződést is kötött az állammal. Felesége egyébként 1948-tól az MDP tagja volt. 1951. június 12-én állították ki számukra az első kitiltó véghatározatot (05106/1951), amely szerint 24 órán belül el kellett volna hagyniuk lakásukat (Budapest, XII. Kékgolyó utca 14. I/1.), hogy a rendőrök kijelölt kényszertartózkodási helyükre, a Békés megyei Hunya községbe (Lizicai dűlő 223.) szállítsák őket, ahol be kellett volna költözniük az ott lakó gazda („kulák”), Határszéli József által számukra felszabadított szobába.

A véghatározatot azonban másnap nem tudták a családfőnek átadni, mert Révfülöpön tartózkodott. A felesége azonban azonnal írt egy mentesítési kérelmet, amellyel el is érte, hogy hatálytalanítsák a rendelkezést, és Budapesten maradhassanak. A kitiltás alóli mentesítésüket megtudván, Komócsin Mihály kerületi párttitkár¹²⁴ és Garam Józsefné kerületi agitprop titkárhelyettes, az MDP XII. kerületi szervezete nevében 1951. július 5-én írtak egy feljegyzést a Belügyminisztériumnak. Ebben tudtukra adták, hogy Bideskuthy Sándor nemcsak hogy osztályidegen, de kifejezetten ellensége is a rendszerüknek, felesége pedig klerikális beállítottságú. E feljegyzés hatására Bideskuthyékát újra felvették a kitelepítési listára. 1951. július 11-én állították ki számukra a második kitiltó véghatározatot (A 00636/1951), amely szerint 24 órán belül el kellett volna hagyniuk lakásukat, hogy kijelölt kényszertartózkodási helyükre, Gyulaházára (Kisvárdai utca 8.) szállítsák őket, ahol be kellett volna költözniük az ott lakó tulajdonos, Bagi István által számukra felszabadított 4x4 méteres szobába.¹²⁵

Csakhogyan ezt a véghatározatot sem tudták időben, július 13-án kézbesíteni nekik, mert mindketten Révfülöpön tartózkodtak. A házfelügyelő azonban sürgönyözött nekik, így Bideskuthy Sándorné másnap visszatért Budapestre. Július 17-én kereste fel újra a lakást egy rendőrnyomozó őrmester, aki kézbesítette számára a véghatározatot, valamint arra utasította, hogy 48 órán belül saját költségükön költözzenek el kijelölt kényszerlakhelyükre. Hiába kérte a feleség újra a végrehajtás hatálytalanítását, ezúttal már nem adták meg nekik a mentesítést. 1951. július 25-én a házaspár már Gyulaházán tartózkodott. Több kérelmet nyújtottak be, régi lakásukba Budapestre, vagy Révfülöpre, Bideskuthy Sándor örökbe fogadott fiához, Bideskuthy Lajoshoz szerettek volna menni. Erre azonban nem kaptak engedélyt. Újabb csapásként, 1952 januárjában a Tapolcai Járásbíróság érdeklődött Bideskuthy Sándor felől, lőszerrejtegetés miatt ugyanis eljárás indult ellene.

Az eset azonban meglehetősen bonyolult, az iratanyagban található bizonyos iratokat nem is tudok megmagyarázni. Például azt a (már a harmadik!) kitiltó véghatározatot (A 00994/1951), amelyet 1951. július 12-én állítottak ki, és amely szerint a házaspárnak a Heves megyei Kisköre községbe kellett volna költöznie, ahol Oláh József „kulák” házában (Erzsébet utca 243.) lettek volna elszállásolva. Vagy a Heves megyei Tanács VB által 1951. július 3-án kelt véghatározatát, mely szerint dr. Kovács Gyula mónosbéli „kulák” lakásába (Kősor utca 1.) akarták költöztetni Bideskuthy Sándort és nejét.¹²⁶

Név	Születési idő	Születési hely	Anyja neve
Bideskuthy Sándor, vitéz ippí	1888.04.14.	Kovácszna	Vencz Zsuzsanna ¹²⁷
Bideskuthy Sándorné, vitéz ippí (sz. Hadnagy Margit)	kb. 1897		

Sorsok a kitelepítések feloldása után

1953 augusztusában–szeptemberében a családok megkapták a megyei rendőrkapitányságoktól az engedélyt, hogy elhagyják addigi kényszertartózkodási helyüket, és az ország más pontjára költözzenek, persze Budapest és a nagyvárosok kivételével. A fővárosba csak 1956 második felétől térhettek vissza. Sajnos csak néhány személy esetében vannak további információim életük alakulásáról. Ezeket az alábbiakban ismertetem.

Dr. Balogh Pál visszaköltözött a régi zuglói lakásába, és kabinosként a Rudas fürdőben helyezkedett el. 1957-ben egy „Juhász” fedőnevű ügynök jelentése szerint aktív szervező tevékenységet folytatott a Magyar Testvéri Közösség volt tagjai és a hozzájuk hasonló ellenséges beállítottságú egyének körében.¹²⁸ Ezért 1958. december 20-tól a BM II/5-a alosztálya „Kabinos” fedőnév alatt aktív nyomozati munkát folytatott ellene.¹²⁹ 1964 júniusában a kitelepítettek nevében írt egy hatoldalalás kérvényt, amelyet Borsa Mihály, a Joint magyarországi megbízottja által kívántak eljuttatni Kádár János miniszterelnökhöz.¹³⁰ Ebben a Budapestről teljesen jogtalanul kitelepített személyek teljes anyagi és erkölcsi kártalanítását kérték a magyar kormánytól.¹³¹ Arra azonban nincsenek információink, hogy ez a levél eljutott-e valaha a Minisztertanács elnökéig.

Dr. Balogh Pál lánya, Balogh Éva 1960 márciusától a budapesti japán nagykövetségen dolgozott mint telefonkezelő-titkárnő. Később az IBUSZ ügyintézője lett.¹³² Egy „Mihályi Rezső” fedőnevű ügynök 1966-os jelentése szerint akkor már egy ideje a Sztanyiszlavszkij Művészeti Stúdió tagja volt.¹³³

Id. Bartha Gyula Zamárdiban telepedett le, és a Siófoki Földművelésügyi- és Élelmiszerügyi Hivatalnál helyezkedett el.¹³⁴

Dr. Gömbös László és családja a kitelepítések megszüntetése után Bicskén telepedett le. Gömbös innen járt Tatára dolgozni, ahol a Komárom Megyei Gép- és Vegyesjavító Vállalat raktárosa volt.¹³⁵

A fiuk, Gömbös Tamás kezdetben Budapestre járt dolgozni, a Rákosi Mátyás Műveknél¹³⁶ volt segédmunkás. 1953 decemberében behívták katonának, de megbízhatatlansága miatt a miskolci munkászászlóaljba osztották be. A kandói bányába került, ahonnan 1954 januárjában önkényes eltávozást követett el. Ezért és egy szabadságos levél meghamisítása miatt hathavi börtönbüntetésre ítélték. 1955 decemberében szerelt le. A Tatabányai Sütőipari Vállalatnál helyezkedett el, majd 1956 márciusában a Chinoin Gyógyszerárugyárba került, ahol különböző munkakörökben dolgozott. 1956 októberében megnősült, és december végén visszaköltözött Budapestre, a régi Mártírok úti lakásukba. 1957 júliusában azonban közbiztonsági őrizet alá helyezték, mert állítólag a forradalom alatt suttogó, ellenséges propagandát fejtett ki. A nyomozás során azonban kiderült, hogy az ellene felhozott vádak alaptalanok voltak, így

1957. november 21-én megszüntették őrizetét. 1963-tól már a Budapesti Nyomdafestékgyárban dolgozott vegyésztechnikusként.**137**

Az unokájuk (dr. Hautzinger Gyuláné sz. Gönczi Csilla) elmondása szerint Hercegfalvi Mihály és felesége az 1950-es évek második felére visszakerültek Budapestre; a lányuk családja fogadta be őket a Baross utcai lakásukba. Lányuk, Gönczi Sámuelné sz. Hercegfalvi Anna még sokáig tanított, majd IX. kerületi szakfelügyelő lett. Vejüket, Gönczi Sámuelt ekkorra már megfosztották igazgatói beosztásától, mivel kitelepítettekkel állt szoros rokoni kapcsolatban. Később a Madách Gimnáziumban helyezkedett el, ahol nyugdíjazásáig történelmet és földrajzot tanított. A 60. életévét ekkora már bőven betöltő Hercegfalvi Mihály hosszú évekig segédmunkás volt különböző fővárosi építkezéseken. A kitelepítés emlékeként többször meglátogatta őket a gyulaházi postáskisasszony, Jolánka, és sokáig tartották még a kapcsolatot a Gyulaházán megismert egykori kitelepítettel, dr. Balogh Pállal is. Hercegfalvi Mihályné 1967 szeptemberében, férje 1983 márciusában hunyt el.

Lehoczky Miklós családjával együtt tért vissza Gödöllőre, és mezőgazdasági végzettségének megfelelő munkákat vállalt. Dolgozott a gödöllői egyetem tanyagazdaságában, az Élelmiszeripari Minisztérium Böhönyei, majd a Nyíregyházi Sertésenyésztő és Hizláló Vállalatánál, majd 1958 áprilisában a Domoszlói Állami Gazdaságban helyezkedett el. Felesége is újra munkába állt, a budapesti Mélyfúró Berendezések Gyárában volt selejtkiértékelő, majd a Gödöllői Betonútépítő Vállalatnál gépíró. Lehoczky Miklós – munkája miatt – gyakorlatilag állandóan az állami gazdasághoz tartozó Csókápusztán tartózkodott. Mivel apjának Mezőtúron egykor földbirtoka volt, munkahelyén osztályidegen származásának tekintették. Emellett rendszerellenes megjegyzései is voltak, amiért felfigyelt rá a megyei politikai rendőrség. Személyének ellenőrzése után a BM Heves megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztály Gyöngyösi Kirendeltsége állományában álló Tóth Benedek rendőr főhadnagy kompromittáló adatok alapján 1959. december 1-jén beszervezte őt ügynöknek. Feladata a munkahelyén dolgozó többi osztályidegen személy megfigyelése lett volna. Ő azonban beszervezése után szinte azonnal dekonspirálta magát, és panaszt tett a felsőbb hatóságoknál. A találkozókra nem ment el, és jelentéseket sem készített. Így a politikai rendőrség 1960. március 28-án kénytelen volt kizárni őt a hálózatából. Lehoczky nemsokára munkahelyet is változtatott, és a Hőgyészi Állami Gazdaságban helyezkedett el.**138**

Özvegy Ipper Sándorné 1963-ban egyik budapesti rokonánál lakott, és a Nemez- és Rostfeldolgozó Háziipari Termelőszövetkezet bedolgozója volt. Ebben az évben beadványt intézett a Minisztertanácshoz, amelyben az 1951. július 2-től 1953. szeptember 15-ig tartó kitelepítése miatt erkölcsi és anyagi rehabilitációját kérte. A Rehabilitációs Bizottság azonban megállapította, hogy kitelepítése nem kapcsolódott a törvénytelenül kitelepített munkásmozgalmi személyek ügyéhez, ezért 1963. február 19-én elutasította kérelmét.**139**

Lipcsey Márton Szentendrére költözött, ahol lovaglótanárként dolgozott.**140**

Sándor György visszatért Budapestre, majd az 1956-os forradalom és szabadságharc bukása után elhagyta az országot.**141**

Tartsay Vilmos 1967 júliusától a Magyar Hirdető Vállalat Export-Service Osztályának vezetője volt. 1969. augusztus 31-én hivatalos kiküldetésre ment a Német Szövetségi Köztársaságba és a skandináv államokba. Az NSZK-ból azonban nem ment tovább, és nem is tért haza. A vállalat igazgatójának írott levelében jelentette be disszidálását, családi és egzisztenciális okokra hivatkozva. Ezekkel a sorokkal zárta levelét: *„Összegezve elég volt! Most két kofferrel a kezemben megpróbálom valamely más országban gyümölcsöztetni tudásomat, amely ország, talán ha kevésbé is szeret, de kevésbé is lesz kegyetlen hozzám.”***142**

A Nógrád megyei Rendőrkapitányság 1953. augusztus 3-án állította ki azt a határozatot, amely megszüntette Szentirmay László és családja kényszerlakhelyhez kötöttségét. A család 1955-ben Érdre költözött, Szentirmay onnan járt be az Albertfalvai Vegyigár furán-üzemébe dolgozni, kezdetben segéd munkásként, majd 1957-ben kiemelték a könyvelésbe. 1959-ben visszaköltöztek Budapestre. Szentirmay László 1964-től 1973-ig, nyugdíjazásáig a Kozmetikai és Háztartásvegyipari Vállalat (KHV) 2. számú gyáregységének főkönyvelője volt.

Tersztyánszky Ödön a kitelepítések feloldása után egy ideig továbbra is fizikai munkásként dolgozott, majd 1957-ben befejezte jogi tanulmányait. 1959-ben kinevezték bírónak. 1972-től a Fővárosi Bíróság, 1977-től pedig a Legfelsőbb Bíróság bírója lett. 1980-tól az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán tanított. 1990-ben alkotmánybíróvá választották. 1996-tól a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Távoktatási Intézetének vezetője.

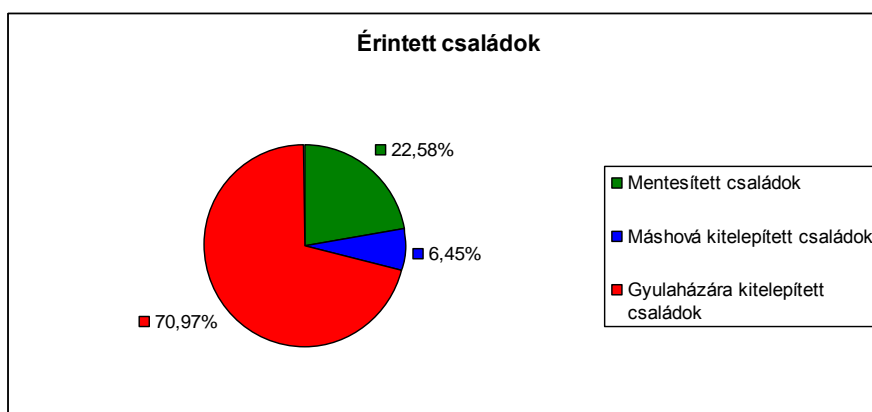
Bideskuthy Sándor és felesége először Szokolya községbe költöztek. Itt Bideskuthy 1956 októberében megszervezte a Független Kisgazdapártot, két alkalommal összejövetelt is tartott a tagoknak. Eljárás azonban nem indult ellene. Később Budakeszire költöztek, ahol a nyugalmazott ezredes egy panzió gondnoka lett. **143** 1962-ben már ők is újból Budapesten éltek, Bideskuthy az Óbudai Harisnyagyár portásaként helyezkedett el. **144** A felesége tizenhat kitelepített társával együtt beadta rehabilitációs kérelmét a BM Titkársághoz. A kitelepítés következtében ugyanis elvesztették fővárosi lakásukat és ingóságukat, ő pedig tanítónői állását. Kérte a kitelepítés időtartamára (25 hó) tanítói illetményének megfizetését, továbbá nyugdíjának rendezését. A Rehabilitáció Bizottság azonban ebben az esetben is azt állapította meg, hogy a kérelmezők kitelepítése nem volt kapcsolatos a munkásmozgalmi személyek ellen elkövetett törvénysértő eljárásokkal, ezért rehabilitációs, továbbá lakás- és anyagi segély iránti kérelmüket 1963. január 5-én elutasította. **145**

Összefoglaló

Mint láthattuk, 1951-ben összesen 31 budapesti családot szándékoztak kitelepíteni Gyulaházára. Ebből hét család a végrehajtás előtt megszerezte a mentesítést, így ők Budapesten maradhattak. Két család tagjainak végül más kényszertartózkodási helyet jelöltek ki, tehát 22 család esetében beszélhetünk arról, hogy legalább egy családtag Gyulaházára került.

Gyulaházai kitelepítésre szánt családok száma és aránya:

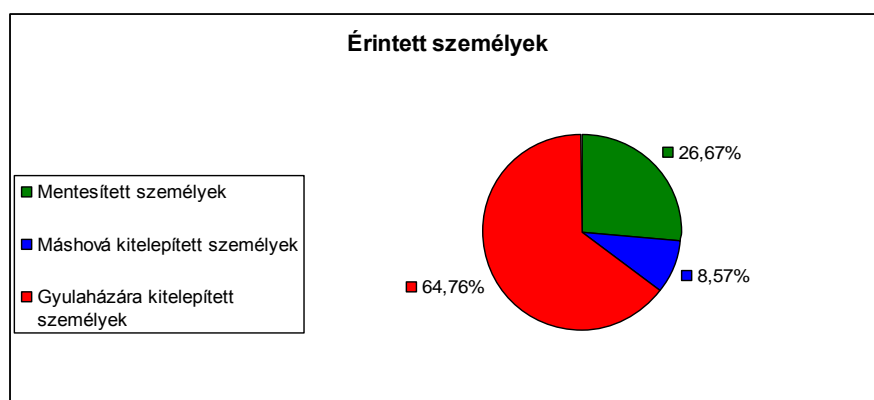
Mentesített családok	7	22,58%
Máshová kitelepített családok	2	6,45%
Gyulaházára kitelepített családok	22	70,97%
Összes érintett család	31	100%

Ha a családokat tovább bontjuk személyekre, akkor azt láthatjuk, hogy összesen 105 személy volt érintett a gyulaházai kitelepítésekben. Tehát ennyien szerepeltek a kitiltó véghatározatokban, vagy kaptak olyan utasítást, hogy utazzanak önként Gyulaházára mint kényszertartózkodási lakhelyre. Ebből 28 személy még a végrehajtás előtt megkapta a mentesítést, így maradhatott a fővárosban. Kilenc személy számára végül is más kényszertartózkodási helyet jelöltek ki, és 68 személy került hosszabb-rövidebb időre a községbe.

Gyulaházai kitelepítésre szánt személyek száma és aránya:

Mentesített személyek	28 fő	26,67%
Máshová kitelepített személyek	9 fő	8,57%
Gyulaházára kitelepített személyek	68 fő	64,76%
Összes érintett személy	105 fő	100%

Bár esetünkben a kitelepítési határozatok címzettjei (azaz a listavezetők) minden esetben férfiak voltak, a Gyulaházára ténylegesen kitelepítettek között több volt a nő (37 fő, azaz 54,4%), mint a férfi (31 fő, azaz 45,6%).

Ha a kitelepítetteket születési évük alapján évtizedenként csoportosítjuk, akkor láthatjuk, hogy a kitelepítettek több mint a negyede 60 év feletti, míg körülbelül 6 százaléka 10 év alatti volt. Ők koruknál fogva fizikai munkára alkalmatlanok voltak, tehát a kitiltottaknak csak körülbelül kétharmada volt fizikai munkára fogható – már ha egészségügyi állapotuk azt megengedte. Sajnos nem ismerjük minden kitelepített születési idejét, de az ismertek közül a legfiatalabb személy kitelepítésének idején nem volt még két hónapos sem (Lehoczky Zsófia), míg a legidősebb már 84 éves volt ekkor (Fenyő Emil Miksa).

A Gyulaházára kitelepített személyek születési évtizedük szerinti bontásban:

1861–1870 között született	1 fő	1,5%
1871–1880 között született	5 fő	7,35%
1881–1890 között született	11 fő	16,2%
1891–1900 között született	16 fő	23,5%
1901–1910 között született	5 fő	7,35%
1911–1920 között született	3 fő	4,4%
1921–1930 között született	12 fő	17,7%
1931–1940 között született	5 fő	7,35%
1941–1950 között született	3 fő	4,4%
1951–1960 között született	1 fő	1,5%
Születési éve ismeretlen	6 fő	8,9%
Összesen	68 fő	100%

A Gyulaházára kitelepített családok a főváros kilenc kerületéből jöttek, nagyobb részük Budáról (körülbelül 59%), a többiek pedig Pestről (körülbelül 41%).

A gyulaházai kitelepítésben érintett családok budapesti lakhelyük szerinti megoszlása:

Buda	II. kerület	7 érintett család	31,82%
	III. kerület	5 érintett család	22,73%
	XII. kerület	1 érintett család	4,55%
Pest	V. kerület	2 érintett család	9,09%
	VIII. kerület	2 érintett család	9,09%
	IX. kerület	2 érintett család	9,09%
	XIII. kerület	1 érintett család	4,55%
	XIV. kerület	1 érintett család	4,55%
	XXI. kerület	1 érintett család	4,55%
Összesen	9 kerület	22 érintett család	100%

A Gyulaházára kitelepítettek esetében, ha a kitiltási véghatározatok címzettjeinek a véghatározatokon szereplő eredeti foglalkozását nézzük, akkor azt láthatjuk, hogy nagyon magas az egykor vezető beosztásban lévő állami tisztviselők (körülbelül 32%) és az egykori katonatisztek (körülbelül 27%) reprezentáltsága. Az egykori rendőrtisztek, a nagykereskedők és a gazdasági tulajdonosi réteg azonos arányban szerepelnek a címzettek között (körülbelül 13,5%). Ha az azonos jellegű foglalkozásokat csoportosítjuk, akkor még a magas rangú állami tisztviselők arányát is felülmúlja a fegyveres erők egykori tagjainak (katona- és rendőrtisztek) aránya (körülbelül 41%). A többi címzett a gazdasági elit kategóriájába sorolható, és arányuk körülbelül 27%-ra tehető.

A véghatározatok címzettjei eredeti foglalkozásuk szerinti bontásban:

Az eredeti foglalkozás megnevezése	Személyek száma (fő)	Személyek aránya (%)
Magas rangú állami tisztviselő	7 fő	31,82%
Katonatiszt	6 fő	27,27%
Rendőrtiszt	3 fő	13,64%
Nagykereskedő	3 fő	13,64%
Gyár- vagy malomtulajdonos	2 fő	9,09%
Földbirtokos	1 fő	4,55%
Összesen	22 fő	100%

A budapesti kitelepítések esetében az eseményeket megszervező és lebonyolító állami erőszakszervezetek számára nem volt releváns az egyes személyek vallási elkötelezettsége. Ezt bizonyítja, hogy az előkészületek során felvett adatgyűjtési kérdőíven nem szerepel ilyen jellegű rovat. Így tehát a kitelepítésre kerülő személyek esetében sajnos nem tudjuk, hogy hívők voltak-e, és ha igen, akkor melyik vallási felekezethez tartoztak. Az iratanyagokból azonban esetenként kiviláglik, hogy voltak köztük olyan nehéz sorsú zsidó emberek is, akik túlélve a második világháború borzalmait, családtagjaik és vagyonuk elvesztése, valamint a koncentrációs táborok megjárása után néhány évvel némileg hasonló jellegű megbélyegzettség, kifosztottság és reménytelenség állapotába kerültek. A gyulaházai kitelepítésben érintett 22 családból három, összesen hét fő (a Gyulaházára érkező kitelepítettek közel 10,3%-a) biztosan a zsidó felekezethez tartozott. Számuk és arányuk a valóságban persze ennél nagyobb is lehetett, de hitelt érdemlő adatok hiányában más családokat nem lenne tényszerű ebbe a kategóriába sorolni.

Összegezve: semmilyen kapcsolatot nem látok a Gyulaházára kitelepített családok között, ami megmagyarázná, hogy miért éppen őket telepítették ebbe a községbe. Valószínűleg pusztán a véletlennek volt köszönhető, hogy melyik települést jelölték ki számukra kényszerszertartózkodási helynek.

Ne felejtjük el azonban a befogadó családokat sem! Ők voltak azok, akik – bár kényszerből – egy időre otthont adtak e szerencsétlen budapesti családoknak, és akik talán leginkább átérzve helyzetüket, többségében ahol csak tudták, segítették és lelkileg támogatták őket. A meglévő források alapján róluk is készítettem egy táblázatot, amelyben a címük és a tulajdonosok neve mellett foglalkozásukat is feltüntettem.

Cím	A tulajdonos neve	A tulajdonos foglalkozása
Kisvárdai utca 6.	Maklári János	gazdálkodó („kulák”)
Kisvárdai utca 8.	Bagi István	volt csendőr
Kossuth Lajos utca 1.	Barkóczy Barnabás	volt földbirtokos
Petőfi Sándor utca 1.	Barkóczy Béla	volt földbirtokos
Petőfi Sándor utca 8.	?	gazdálkodó („kulák”)
Petőfi Sándor utca 13.	?	gazdálkodó („kulák”)
Petőfi Sándor utca 39.	F. Tóth Károlyné	gazdálkodó („kulák”)
Petőfi Sándor utca 41.	Rácz Péter	gazdálkodó („kulák”)
Petőfi Sándor utca 52.	?	?
Petőfi Sándor utca 53.	Kádár Gábor	gazdálkodó („kulák”)
Petőfi Sándor utca 65.	?	gazdálkodó („kulák”)
Petőfi Sándor utca 67.	?	?
Petőfi Sándor utca 72.	?	„kulák”
Petőfi Sándor utca 73.	Barla Gyula	gazdálkodó („kulák”)
Petőfi Sándor utca 85.	?	?
Petőfi Sándor utca ?	?	bércséplő
Szabadság utca 1.	Nagy Kálmán	gazdálkodó („kulák”)

¹ Az egyszerűség kedvéért a tanulmányban végig családokról beszélek, de vannak olyan esetek is, ahol ez a fogalom mindössze egy személyt jelent; vagy nem volt felesége és gyermeke a kitelepítettnek, vagy voltak ugyan vele egy háztartásban élő családtagjai, de számukra végül más kényszerszertartózkodási helyet jelöltek ki.

² A kitelepítésekről lásd még a *Betekintő* jelen számában Borvendég Zsuzsa és Palasik Mária írását.

³ Dr. Fábrián Lajos közlése a szerzővel 2011 szeptemberében. Ezúton is köszönöm segítségét. Egyben szeretnék köszönetet mondani a kutatószolgálat vezetőjének, Czapárné Helmecci Alíznek e kapcsolat megteremtéséért és a nyíregyházi levéltárban folytatott munkám során nyújtott segítségével.

⁴ Ezt az elnevezést a kitelepítést lebonyolító szervek gyakran használták annak a személynek a jelölésére, akinek a nevére a véghatározatot kiállították.

- ⁵ Házi Árpád (1908–1970): kommunista politikus. 1951. április 20. és 1952. november 14. között az ország belügyminisztere.
- ⁶ MNL SZSZBML XXIII. 11. Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága elnökének bizalmas iratai. 1. d. 00487/1951. számú BM tájékoztató. 1951. június 26.
- ⁷ A Magyar Köztársaság Kormányának 6.000/1948. Korm. számú rendelete a lakásügy ideiglenes rendezése tárgyában született, és Dr. Bojta Béla államtitkár adta ki 1948. április 9-én. Lásd a rendelet teljes szövegét: *Magyar Közlöny – Rendeletek Tára*, 1948: 1051–1084.
- ⁸ Bár a véghatározat bérleti viszonyt határoz meg, sehol nem találtam arra utaló adatot, hogy a beköltözött kitelepítettek bérleti díjat fizettek volna a befogadónak.
- ⁹ A mentesítési kérelmek elbírálása a kitelepítések irányítására alakult négyfős bizottság (Fehér László a Budapesti Pártbizottság részéről, Sándor Imre államvédelmi őrnagy az ÁVH részéről, Rudas György rendőr alezredes a BM részéről és Kiss György a Budapesti Tanács részéről) feladatai közé tartozott.
- ¹⁰ Lásd: Botos és mások (szerk.), 1988: 358–362.
- ¹¹ Ekkor még vasúton is el lehetett jutni a faluba. 1912. szeptember 28. és 1973. december 31. között működött ugyanis a Kisvárdai–Nyírbakta vasútvonal, amelynek egyik állomása Gyulaházán volt. Lásd Éles (szerk.), 2008: 203–210.
- ¹² MNL SZSZBML XXIII. 11. 1. d. 3/1951. számú BM távmondattal, 1951. július 2.
- ¹³ Uo. Szövérfi Tivadar 1951. július 6-i jelentése.
- ¹⁴ Uo. 1951. július 6-i jelentés.
- ¹⁵ Uo. Szövérfi Tivadar 1951. július 7-i jelentése.
- ¹⁶ Uo. Szövérfi Tivadar 1951. július 9-i jelentése.
- ¹⁷ Uo. Szövérfi Tivadar 1951. július 10-i jelentése.
- ¹⁸ Uo. Szövérfi Tivadar 1951. július 12-i jelentése.
- ¹⁹ Uo. Szövérfi Tivadar 1951. július 23-i jelentése.
- ²⁰ Az ideiglenes nemzeti kormány 5.410/1945. ME számú rendelete az iparügyi miniszternek üzemi felszerelési tárgyak és anyagkészletek igénybevételére szóló felhatalmazás tárgyában született, és Miklós Béla miniszterelnök írta alá 1945. július 18-án. *Magyar Közlöny*, 1945: 2.
- ²¹ MNL SZSZBML XXIII. 11. 2. d. Érchegyi József főosztályvezető 0046/1/1951. számú tájékoztatása. 1951. szeptember 14.
- ²² Uo. 1. d. Beke Albert osztályvezető-helyettes 1951. július 5-i jelentése.
- ²³ MNL SZSZBML XXXV.5. Magyar Dolgozók Pártja Kisvárdai Járási Bizottsága iratai. 1. Fondcsoport 2. d. 6. ö. e. A járási pártbizottságon 1951. szeptember 12-én megtartott ülésről készült jegyzőkönyv. 140.
- ²⁴ Szülőföldünk Gyulaháza, 163–164.
- ²⁵ MNL SZSZBML XXIII. 11. 1. d. 00487/3/1951. számú BM tájékoztató. 1951. augusztus 27.
- ²⁶ MNL SZSZBML XXIII. 286. Kisvárdai Járási Tanács Végrehajtó Bizottsága Igazgatási Osztályának iratai. 2. d. Kertész István Tszcs elnök és Major József Tszcs titkár 1951. november 21-i kérelme.
- ²⁷ Uo. Sándor József 1951. december 17-i kérvénye.
- ²⁸ Uo. A Kisvárdai Járási Tanács Végrehajtó Bizottsága II. Igazgatási Osztálya 327-419/1951. számú véghatározata.
- ²⁹ Feltehetően a 02533/1951. számú kitiltó véghatározat címzettjét és a vele együtt lakó családtagjait is Gyulaházára akarták kitelepíteni. Ez a levéltári anyag azonban eddig még nem került elő, így nem tudjuk, hogy kit is takar, és mi lett a sorsuk.
- ³⁰ A Magyar Közösségről bővebben: Csicsery-Rónay–Cserenyey, 1998.
- ³¹ Jelenleg Ilka utca.
- ³² A család 1951 novemberében már a Petőfi Sándor utca 41. szám alatt, Rácz Péter házában élt.
- ³³ Születési ideje lehet még 1900. január 29. Lásd ÁBTL 4.1. A-953. 13.
- ³⁴ ÁBTL 2.5.6. 02521/1951.
- ³⁵ Fűszerértékesítő Nemzeti Vállalat.
- ³⁶ ÁBTL 3.1.5. O-16609/140. 12–21.
- ³⁷ A születési idő lehet még 1923. Lásd ÁBTL. 4.1. A-290. 21.
- ³⁸ A születési idő lehet még 1951. Uo.
- ³⁹ ÁBTL 2.5.6. 02528/1951.
- ⁴⁰ ÁBTL 2.5.6. 02534/1951.
- ⁴¹ Csak névrokona és kortársa volt Fenyő Miksa (1877–1972) írónak, a *Nyugat* alapító főszerkesztőjének és a Gyáriparosok Országos Szövetsége 1917–1938 közötti vezérigazgatójának, majd 1945–1947 közötti elnökének.
- ⁴² Jelenleg Hercegprímás utca.
- ⁴³ Ez valószínűleg elírás, és a Kisvárdai utcára gondolhattak, Gyulaházán ugyanis sosem volt Váradi utca.

-
- ⁴⁴ Rónai Sándor (1892–1965) szociáldemokrata politikus. 1945. november 15. és 1949. május 20. között az ország kereskedelmi és szövetkezeti minisztere, 1950. május 8. és 1952. augusztus 14. között (tehát a budapesti kitelepítések végrehajtása idején is) pedig a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke volt.
- ⁴⁵ ÁBTL 2.5.6. 02516/1951.
- ⁴⁶ ÁBTL 4.1. A-938/8. 468.
- ⁴⁷ ÁBTL 2.2.1. I/12. 7/953.
- ⁴⁸ Jelenleg Nyugati tér.
- ⁴⁹ ÁBTL 2.5.6. 02525/1951.
- ⁵⁰ ÁBTL 3.1.9. V-105747.
- ⁵¹ Jelenleg Margit körút.
- ⁵² Gömbös Gyula, vitéz jákfai (1886–1936): katonatiszt, politikus. 1932. október 1. és 1936. október 6. között az ország miniszterelnöke volt.
- ⁵³ Bár nem bizonyított a rokonság fennállása, az azonban bizonyos, hogy dr. Gömbös László és Gömbös Gyula is Tolna megyéből, egymáshoz viszonylag közel eső településekről származott.
- ⁵⁴ ÁBTL 2.5.6. 02527/1951.
- ⁵⁵ ÁBTL 2.5.6. 02539/1951.
- ⁵⁶ MTH, azaz Munkaerő-tartalékok Hivatala.
- ⁵⁷ ÁBTL 2.5.6. 02531/1951.
- ⁵⁸ ÁBTL 2.5.6. 02517/1951.
- ⁵⁹ Hosszúfalussy Imre és családja 1951. július közepétől már a Petőfi Sándor utca 73. szám alatt, Barla Gyula házában élt.
- ⁶⁰ ÁBTL 2.5.6. 02520/1951.
- ⁶¹ A véghatározaton csak az utca nevét tüntették fel, a házszámot nem. Későbbi iratokban címükként szerepel a Petőfi Sándor utca 39. (F. Tóth Károlyné háza), de gyakrabban a Petőfi Sándor utca 52. szám.
- ⁶² Ezt a kérelmet Ipperéken kívül a kisvárdai szeretetotthonban tartózkodó más kitelepítettek is aláírták, akikre ugyancsak vonatkozott a Tokajba való áttelepítés: Sándor Mihály és felesége, valamint Weisz Sándor és felesége.
- ⁶³ ÁBTL 2.5.6. 02532/1951.
- ⁶⁴ Lásd az 51-es lábjegyzetet!
- ⁶⁵ ÁBTL 2.5.6. 02512/1951.
- ⁶⁶ Lásd a 43-as lábjegyzetet!
- ⁶⁷ ÁBTL 2.5.6. 02540/1951.
- ⁶⁸ Jelenleg Szilágyi Erzsébet fasor.
- ⁶⁹ Születési ideje a kitelepítési iratok egyikén: 1913. április 22.
- ⁷⁰ ÁBTL 2.5.6. 02518/1951.
- ⁷¹ A születési idő lehet még 1895. Lásd ÁBTL A-290. 22.
- ⁷² A születési idő lehet még 1895. Uo.
- ⁷³ ÁBTL 2.5.6. 02529/1951.
- ⁷⁴ Az iratokban többféle változatban szerepel a vezetéknev, a kitelepítési véghatározaton például Marincish formában.
- ⁷⁵ Sárközy György (1913–1971): közlekedésmérnök, feltaláló. Munkásságáért 1954-ben Kossuth-díjat kapott.
- ⁷⁶ Marencich Ottó 1964. szeptember 19-én hunyt el Budapesten.
- ⁷⁷ ÁBTL 2.5.6. 02526/1951.
- ⁷⁸ Szakály, 2001: 241.
- ⁷⁹ A család 1952 májusában már a Petőfi Sándor utca 52. szám alatt lakott.
- ⁸⁰ Id. vitéz Náday István nem sokkal a kényszerlakhelyhez kötöttség megszüntetése után, 1954. január 30-án hunyt el Balassagyarmaton.
- ⁸¹ ÁBTL 2.5.6. 02515/1951.
- ⁸² Jelenleg Vasút sor.
- ⁸³ Szinte biztos, hogy Nagy Elemér nem költözött be Kádár Gábor házába. Kádár Gábort ugyanis a Nyíregyházi Megyei Bíróság mint rögtönítélő bíróság 1951. június 13-án fegyver- és lőszerrejtegetés bűntette miatt halálbüntetésre és mellékbüntetésként ingó- és ingatlan vagyonának teljes elkobzására ítélte. Az ítéletet még aznap végrehajtották rajta, családját pedig kiköltöztették a házból. Lásd: ÁBTL 3.1.9. V-47271.
- ⁸⁴ ÁBTL 2.5.6. 02538/1951.
- ⁸⁵ A Wolfner bőripari kombinátot 1948. március 26-án államosították, belőle alakult meg többek között a Táncsics Bőrgyár és a Duna Cipőgyár is.
- ⁸⁶ A véghatározat tévesen unokahúgnak nevezte az unokát.
- ⁸⁷ Pál Arnold 1951. július 14-től kezdve lakott Mezőberény, Petőfi Sándor utca 29. szám alatti kényszerlakhelyén.

-
- ⁸⁸ ÁBTL 2.5.6. 02524/1951. és 02624/1951.
- ⁸⁹ Jelenleg Pacsirtamező utca.
- ⁹⁰ A születési idő lehet még 1884. Lásd ÁBTL 4.1. A-290. 23.
- ⁹¹ ÁBTL 2.5.6. 02535/1951.
- ⁹² Jelenleg Ferenciek tere.
- ⁹³ A véghatározaton nincs házszám feltüntetve. Az iratokból azonban kitűnik, hogy kezdetben Barla Gyula Petőfi Sándor utca 73. szám alatti házában, majd 1952 szeptemberében már a Petőfi Sándor utca 67. szám alatt éltek.
- ⁹⁴ ÁBTL 2.5.6. 02536/1951.
- ⁹⁵ A fentebb már említett okok miatt 1952 márciusában már más címen, a Kossuth Lajos utca 1. szám alatt, Barkóczy Barnabás házában éltek.
- ⁹⁶ Issekutz Béla, erzsébetvárosi (1886–1979): Kossuth-díjas farmakológus, gyógyszervegyész, tudománytörténész, egyetemi tanár.
- ⁹⁷ Gegesi Kiss Pál (1900–1993): Kossuth-díjas gyermekgyógyász, gyermekpszichológus, egyetemi tanár.
- ⁹⁸ ÁBTL 2.5.6. 02513/1951.
- ⁹⁹ Ez a név többféle alakban szerepel a kitelepítési iratokban. Például a kérelmeket maga a nevezett is többféle névalakban írta alá; hol Sándor Mihályként, hol Sándor Miksa Mihályként, hol pedig Sándor Miksaként.
- ¹⁰⁰ ÁBTL 2.5.6. 02523/1951.
- ¹⁰¹ ÁBTL 2.5.6. 02514/1951.
- ¹⁰² 1951. július 17-én már a Petőfi Sándor utca 67. szám alatt laktak.
- ¹⁰³ Születési idő lehet még 1889. Lásd ÁBTL 4.1. A-290. 23.
- ¹⁰⁴ ÁBTL 2.5.6. 02522/1951.
- ¹⁰⁵ A család 1951 augusztusában már a Petőfi Sándor utca 85. szám alatt lakott.
- ¹⁰⁶ ÁBTL 2.5.6. 02537/1951.
- ¹⁰⁷ Lásd a 43-as lábjegyzetet!
- ¹⁰⁸ ÁBTL 2.5.6. 02541/1951.
- ¹⁰⁹ A név több változatban szerepel a hivatalos iratokban: például Torcsai, Torzsai, Torzsay.
- ¹¹⁰ Jelenleg Rómer Flóris utca.
- ¹¹¹ Sándor István és felesége 1952 áprilisában már a Petőfi Sándor utca 41. szám alatt, Rácz Péter házában lakott.
- ¹¹² Tartsay Vilmos (1901–1944): katonatiszt. 1944 őszén bekapcsolódott a Bajcsy-Zsilinszky Endre vezette Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága katonai vezérkarának munkájába. A nyilasok 1944. november 22-én lakásán több más személlyel együtt letartóztatták, hadbíróság elé állították, halálra ítélték és kivégezték.
- ¹¹³ ÁBTL 2.5.6. 02519/1951.
- ¹¹⁴ Lásd az 51-es lábjegyzetet!
- ¹¹⁵ Tersztyánszky Ödön, vitéz nádasi (1890–1929): katonatiszt, kard- és törvívó. 1928-ban az amszterdami nyári olimpiai játékokon kardvívásban egyéni olimpiai bajnoki címet és csapatbajnoki címet is nyert.
- ¹¹⁶ ÁBTL 2.5.6. 02530/1951.
- ¹¹⁷ Lásd a 68-as lábjegyzetet!
- ¹¹⁸ MNL SZSZBML XXIII. 11. 1. d. Szabolcs-Szatmár megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága 1951. július 7-i véghatározata Kádár Gábor gyulaháza lakos egy szobából álló lakrészének igénybevétele és bérlőjének kijelölése tárgyában.
- ¹¹⁹ Uo. Bardí József Gyulaháza községi Tanács VB elnökének 1951. július 26-i jelentése a Szabolcs-Szatmár megyei Tanács VB Igazgatási Osztálya felé Bydeskuty Sándor és dr. Félegyházi Kálmán kitelepítettek ügyében.
- ¹²⁰ ÁBTL 2.5.6. A 00131/1951.
- ¹²¹ Egyes iratokban a neve: Tatár Tamás.
- ¹²² A vezetéknevét még az alábbi változatokban szerepel az iratokban: Bideskutyi, Bideskuty, Bydeskuty, Bydeskuthy.
- ¹²³ ÁBTL 4.1. A-932. 153.
- ¹²⁴ Komócsin Mihály (1925–?): építőipari munkás, jogász, kommunista politikus. 1944-től pártfunkcionárius, 1949–1951 között országgyűlési képviselő, majd Csongrád megyei MSZMP-titkár.
- ¹²⁵ MNL SZSZBML XXIII. 11. 1. d. Szabolcs-Szatmár megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága 1951. július 7-i véghatározata Bagi István gyulaháza lakos egy szobából álló lakrészének igénybevétele és bérlőjének kijelölése tárgyában.
- ¹²⁶ ÁBTL 2.5.6. A 00636/1951.
- ¹²⁷ A nevet többféleképpen írták, lehet még Venicz vagy Vensz Zsuzsanna is.
- ¹²⁸ ÁBTL 3.1.5. O-14821/1. 60.
- ¹²⁹ ÁBTL 3.1.5. O-11803/18. 133.
- ¹³⁰ Kádár János (1912–1989): kommunista politikus. 1961. szeptember 13. és 1965. június 30. között a Minisztertanács elnöke volt.
- ¹³¹ ÁBTL 3.1.5. O-14820/3. 243–244. és 252–260.

-
- ¹³² ÁBTL 2.2.1. III/4. 2/477.
¹³³ ÁBTL 3.1.2. M-37207/4. „Mihályi Rezső” fedőnevű ügynök jelentései, 177.
¹³⁴ ÁBTL 4.1. 17.
¹³⁵ ÁBTL 4.1. A-972. 136.
¹³⁶ Későbbi neve Csepel Vas- és Fémművek.
¹³⁷ ÁBTL 3.1.9. V-143328.
¹³⁸ ÁBTL 3.1.1. B-90720.
¹³⁹ ÁBTL 3.1.5. O-9698/4. Rehabilitációs Bizottság jegyzőkönyvei, 177–178.
¹⁴⁰ ÁBTL 4.1. A-953. 150.
¹⁴¹ ÁBTL 3.1.5. O-16537. 16.
¹⁴² ÁBTL 3.1.5. O-14196. 165–175.
¹⁴³ ÁBTL 3.1.9. V-150395. 147.
¹⁴⁴ ÁBTL 4.1. A-932. 153.
¹⁴⁵ ÁBTL 3.1.5. O-9698/5. 49–55.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- 2.2.1. Operatív nyilvántartások
- I/12. 7/953. Gobóczy Zoltán operatív kartonja
- III/4. 2/477. Balogh Éva operatív kartonja
- 2.5.6. Kitiltással, kitelepítéssel kapcsolatos iratok
02512/1951.	Dr. Ivanits Papp Elemér
02513/1951.	Sándor József
02514/1951.	Schwarcz Gyula
02515/1951.	id. Náday István
02516/1951.	Fenyő Emil Miksa
02517/1951.	Honti (Hochstein) Tamás
02518/1951.	Láncz László
02519/1951.	Szlavniai Sándor István
02520/1951.	Hosszúfalussy Imre
02521/1951.	Dr. Balogh Pál
02522/1951.	Sillay Jenő
02523/1951.	Sándor Mihály

	02524/1951.	Pál Arnold
	02525/1951.	Gobóczy Zoltán
	02526/1951.	Marincish Ottó
	02527/1951.	Dr. Gömbös László
	02528/1951.	Bartha Gyula
	02529/1951.	vitéz Lipsey Márton
	02530/1951.	Tersztyánszky Ákos
	02531/1951.	vitéz Hercegfalvi Mihály
	02532/1951.	Ipper Sándor
	02534/1951.	Epstein Ignác
	02535/1951.	Párkányi Lipót Sándor
	02536/1951.	Péterffy József
	02537/1951.	Skublics János
	02538/1951.	Nagy Elemér
	02539/1951.	Hais Bernát
	02540/1951.	Kelényi (Keller) János
	02541/1951.	Stekl István
	02624/1951.	Dr. Széplaki Lajos
	A 00131/1951.	Dr. Félegyházi Kálmán
	A 00636/1951.	vitéz ippi Bydeskuty Sándor
3.1.1.	Beszervezési dossziék	
	B-90720	„Tóth János”
3.1.2.	Munka dossziék	
	M-37207/4.	„Mihályi Rezső”
3.1.5.	Operatív dossziék	

	O-9698/4.	Rehabilitációs Bizottság jegyzőkönyvei
	O-9698/5.	Rehabilitációs Bizottság jegyzőkönyvei
	O-11803/18.	„Ellenállók”
	O-14196	Jogellenesen külföldön tartózkodók
	O-14820/3.	Operatív nyilvántartásban szereplő személyek anyaga
	O-14821/1.	Magyar Közösség
	O-16537	Budapest II. kerület területén politikailag kompromittált személyek
	O-16609/140.	Rimóczy György
3.1.9.	Vizsgálati dossziék	
	V-47271	Kádár Gábor
	V-105747	Tóth Endre
	V-143328	Gömbös Tamás
	V-150395	Pest megyei 1956-os monográfia
4.1.	Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok	
	A-290	Budapestről Szabolcs és Borsod megyébe kitelepítettek listája
	A-932	Budapest területén élő volt horthysta katonatisztek I.
	A-938/8.	Budapest területén élő volt horthysta katonatisztek II.
	A-953	A Magyar Közösség névsora I.
	A-972	Vidéken élő volt horthysta rendőrtisztek és detektívek

Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára (MNL SZSZBML)

XXIII. 11. Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága elnökének bizalmas iratai

XXIII. 286. Kisvárdai Járási Tanács Végrehajtó Bizottsága Igazgatási Osztályának iratai

XXXV.5. Magyar Dolgozók Pártja Kisvárdai Járási Bizottsága iratai

Nyomtatásban megjelent források

Magyar Közlöny, 1945
Magyar Közlöny, 88. sz.

Magyar Közlöny – Rendeletek Tára, 1948
Magyar Közlöny – Rendeletek Tára, 111. sz.

Hivatkozott irodalom

Csicsery-Rónay–Cserenyey, 1998
Csicsery-Rónay István – Cserenyey Géza: *Koncepciók per a Független Kiszabadapárt szétzúzására, 1947*. Budapest, 1956-os Intézet.

Botos és mások (szerk.), 1988
Magyar hétköznapiak Rákosi Mátyás két emigrációja között. 1945–1956. Szerkesztette: Botos János, Gyarmati György, Korom Mihály, Zimmer Tibor. Budapest, Minerva.

Éles (szerk.), 2008
Szülőföldünk Gyulaháza. Szerkesztette: Éles Béla. Nyíregyháza, IMI Print.

Szakály, 2001
Szakály Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és Adattár*. Budapest, Ister.

Kitelepített „kémek”

1951 tavaszán a kommunista rezsim nagyszabású akcióba kezdett Budapest területén, amelynek következtében több ezer család vesztette el otthonát, és vált földönfutóvá. A kitelepítésekről rendelkező véghatározatok kézbesítése után sokszor csak néhány óra állt az érintettek rendelkezésére ahhoz, hogy összepakolják néhány kilónyi személyes holmijukat, és elhagyják otthonukat. De nem pusztán lakásukat kellett átadniuk a hatóságnak, hanem a fővárosból való kitiltásuk következtében el kellett hagyniuk azt a helyet, ahol eddig biztosították megélhetésüket, és életük újonnan kijelölt helyszínén általában erre vajmi kevés esélyük volt. A kilakoltatások elsősorban az 1945 előtti korszak gazdasági/politikai elitjét érintették, aminek következtében igazán értékes ingatlanokat sikerült a hatalomnak megkaparintania és saját emberei között szétosztania. A budapesti kitelepítések – részben éppen azért, mert jó néhány nemzetközileg is ismert és számon tartott családot is érintett – felkeltették a nyugati világ figyelmét. Sokan igyekeztek összegyűjteni az áldozatok nevét és címét, hogy a kint élő hozzátartozók is értesüljenek a borzalmakról, és hogy segíthessenek rajtuk. A tanulmányomban néhány olyan kitelepített személy sorsával ismertetem meg az olvasót, akik külföldi kapcsolatokkal rendelkezve maguk is hozzájárultak ahhoz, hogy nemzetközi visszhangot kapjanak a meghurcoltatások. **1**

Számos forrás igazolja, hogy a Budapesten dolgozó diplomaták igyekeztek tájékozódni az ügyről, és nem pusztán jelentéseikben foglalkoztak a tömeges kiköltöztetésekkel, hanem csomagok küldésével is próbáltak segíteni a kitaszítottakon. A brit követséggel kapcsolatban álló magyar állampolgárok közül is többeket eltávolítottak a fővárosból. **2** A Sipos Irén angol követségi alkalmazott ellen megfogalmazott őrizetbe vételi javaslat szerint letartóztatásának egyik fő indoka az volt, hogy a levéllenőrzés során lefoglalt küldemények egyértelműen bizonyították: kapcsolatot tartott fent a korábban említett kitelepítettekkel. **3** A kémkedés vádja miatt elítélt asszony kihallgatási anyagában újra és újra előkerült a kitelepítésekkel kapcsolatos információk átadásának kérdése. A kitelepítettek „levélben közölték velem életkörülményeiket, munkakörülményeiket és saját egyéni gondjaikat” **4** – olvashatjuk vallomásában, és ezekről beszámolt feletteseinek is. Az angol diplomaták megbízták azzal, hogy küldjön csomagokat a rászorulóknak, és további információt is vártak tőle a kitelepítettek helyzetéről. **5** Vajon miért tulajdonított az Államvédelmi Hatóság ekkora jelentőséget annak, hogy a nyugati hatalmak értesüléseket szereznek a deportáltak helyzetéről? Tudjuk, hogy külföldről is igyekeztek segélycsomagokat eljuttatni a Kelet-Magyarországra kényszerített családoknak, hogy máig ismeretlen csatornákon keresztül juttattak ki névsorokat az érintettek címeivel, és ezeknek köszönhetően sok csomag célhoz is ért. **6** Ez a nemzetközi összefogás rivaldafénybe állította az emberi jogok eme újabb sárba tiprását, pedig a kommunista hatalom igyekezett az ilyen jellegű cselekményeit ideológiai érvekkel alátámasztani, és saját szája íze szerint tálalni a közvéleménynek. A kitelepítések esetében azonban nehéz volt a jól bevált ellenségképpel magyarázni a történéseket, hiszen közel tizenötezer embert érintett az akció, köztük gyerekeket és időseket, vagyis ebben az esetben az elhallgatás lett volna számukra célravezető. A hírek mégis szivárogtak, a nyugati sajtó és közvélemény jól értesült volt. Egy emigráns katonatiszt, Radnóczy Antal, visszaemlékezéseiben így ír erről: „Az erre [a kitelepítésekre] vonatkozó adatokat a volt 2. vkf. osztály defenzív alosztályának rejtjelrejtő részlege szolgáltatta. [...] Huszonnégy óras szolgálatban hallgatták le a belügyminisztériumi és katonai rádióadásokat. Így szerzett tudomást az ENSZ és a világsajtó a deportálásokról. Tiltakozások özöne indult meg, és a kommunisták nem csak a kitelepítéseket kényszerültek leállítani, hanem megengedték, hogy a deportáltak visszatérjenek lakhelyükre. Ide tartozik, hogy a mezőgazdasági munkára kényszerített, többnyire idős emberekkel és családtagjaikkal a parasztság nagyon emberségesen bánt. A rezsim nem érte el politikai célját, a felszámolt

*polgári társadalom egykori vezető rétegének meggyűlöltetését.*⁷ A magam részéről semmiképpen nem tulajdonítanék a tiltakozásoknak ekkora jelentőséget, hiszen a kitelepítési határozatok megszüntetéséhez Sztálin halálára is szükség volt, ráadásul egyáltalán nem beszélhetünk arról, hogy a deportáltak visszatérhettek volna lakhelyeikre. Lakásaik már foglaltak voltak, sokukra pedig még a kényszerkitelepítés megszüntetése után is vonatkozott a Budapest területéről való kitiltás. Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy a kommunista rezsim nem örült a túlzott figyelemnek. Ezért történhetett meg az is, hogy egy 1953-ban lefolytatott kémkedési persorozat anyagai között szembetűnő gyakorisággal foglalkoznak a kihallgatást végző államvédelmi tisztek a kitelepítettek szerepével. Nagy gondot fordítottak a nyomozás során arra, hogy megtudják, milyen adatokat szereztek meg a nyugati hírszerző szolgáltatók ügynökei a deportálásokról, és kik voltak azok a kitelepítettek, akik segítették őket a tájékozódásban. Jelen tanulmányban a Tószeghy Tamás és társai ellen megindított eljárás erre vonatkozó összefüggéseit ismertetem, bemutatva az érintett kitelepítettek egyéni sorsát.

Mielőtt a szorosan vett témára térek, röviden vázolom az ügy hátterét. 1952. december 24-én az ÁVH elhurcolta lakásáról a Tószeghy-Freund család leszármazottját, Hatvany Lili fiát, Tószeghy Tamást.⁸ Története szorosan kapcsolódott a francia katonai attasé helyettese, Jean Christian Paillet elleni nyomozáshoz, amelynek során már december elején elítélték Csáky Mihálynét és kilenc társát kémkedésért.⁹ Paillet 1949. december 25-én érkezett Magyarországra, és a budapesti Military Permit Office (Katonai Engedélyek Hivatala, KEH), vagy ahogy a magyar államvédelmi szerv nevezte: a Trizónia Hivatal vezetője lett.¹⁰ A hivatal feladata volt a megszállás alatt álló Németország nyugati övezetébe megadni a beutazási engedélyt.¹¹ Egész Európában jelen volt, irányítását a Németország amerikai övezetében működő Central Transport Board látta el. Fő profilja a magyar államvédelem feltételezése szerint a hírszerzés volt.¹² Ebből adódóan a Trizónia Hivatal tisztségviselőit is állandó megfigyelés alatt tartotta a magyar kémelhárítás. Paillet-re állított ügynökök jelentéseiből tudhatjuk, hogy az 1951 tavaszán megindult kitelepítések fokozott figyelmet kaptak a franciák részéről is. Az U 12. fedőnévvel ellátott ügynök jelentéseiben beszámolt arról, hogy Paillet szerint a magyar kormány ezzel és ehhez hasonló intézkedésekkel akarja felszámolni a régi középosztályt. Ezek az akciók kevésbé látványosak, mint a kivégzések, de az eredményük ugyanaz, hiszen a kitelepített emberek többsége idős, akik nem fogják túlélni az első telet sem.¹³ A következő bekezdést olvasva egyáltalán nem tűnik túlzásnak a kiemelt figyelem: *„Paillet ugyanakkor kijelentette, hogy ő úgy hallotta, hogy folytatódnak a kitelepítések. Paillet-nél állandóan visszatérő kérdés, hogy miért történnek a kitelepítések. A kitelepítések okán rágódik állandóan.”*¹⁴ Nem tartotta elégséges magyarázatnak a lakáshiányt vagy az élelmiszer-ellátás nehézségeit, sokkal átfogóbb és nagyobb szabású célt sejtett a rendelet mögött: *„A kitelepítettek helyébe tíz éven belül egy új középosztály fog kialakulni, mint Moszkvában. Az új intelligenciából, párteemberekből új burzsoázia lesz.”*¹⁵ Paillet jól látta a helyzetet, és okkal vonhatott párhuzamot a szovjet minta és a Magyarországon történő események között, hiszen közvetlenül a háború után a moszkvai francia nagykövetségen szolgált, mint az ottani katonai attasé szárnysegéde.¹⁶

Tószeghy Tamás széles külföldi ismeretségi körrel rendelkezett, a budapesti diplomaták közül többel is szoros kapcsolatot tartott fent. Tanulmányait európai nagyvárosokban végezte, megfordult Angliában, majd hosszabb ideig Németországban élt. 1938-ban került Párizsba, francia katonaként szolgált a háború alatt. 1946-ban érkezett vissza angol származású feleségével Magyarországra, ahol az egyik családi cégnél, a Badacsonyi Bazaltbányáknál kezdett dolgozni. 1948 elején a bányát államosították, Tószeghyék Budapestre kerültek, és megélhetésüket egyéb forrásból voltak kénytelenek fedezni. Tószeghy Tamás jól beszélt angolul, franciául és németül, így kézenfekvő lehetőségként adódott a nyelvoktatás. Több külföldi diplomatával teremtett kapcsolatot, akikkel a nyelvórákon kívül is társasági viszonyba került. Ráadásul Tószeghy feleségét is gyermekkori ismeretség fűzte több külföldi hivatalnok feleségéhez, így többszörösen is adott volt a lehetőség a kémkedés vádjának felépítéséhez. Paillet-vel, a Trizónia Hivatal

vezetőjével is nyelvoktatás kapcsán ismerkedett meg. Német nyelvre tanította a francia katonai attasé helyettesét 1951 decemberétől, majd egyre szorosabb személyes kapcsolat alakult ki közöttük, így Tószeghy 1952. augusztus 25-től tisztségviselő lett a Trizónia Hivatalban.¹⁷ Vallomásaiban azt állítja, hogy már 1952 tavaszától kérdezgette Paillet a magyar viszonyokról, de csak nyár elején kérte fel kémkedésre. Az aláíratott vizsgálati anyagok szerint Tószeghy vállalkozott erre, és megígérte, hogy az ország különböző vidékein tartózkodó ismerőseitől igyekszik konkrét adatokat szerezni katonai mozgásokról, a civil lakosság életkörülményeiről. Ennek a tanulmánynak nem célja, hogy megállapítsa valóban szó volt-e kémkedésről, vagy csupán koncepción alapult-e az egész vád – ez mindenképpen további kutatásokat igényel. Tószeghy vidéki ismerősei között azonban szép számmal akadtak olyanok, akik kényszerlakhelyükön kitelepítettként tengették mindennapjaikat, és nem egészen úgy kerültek vissza a fővárosba, ahogy szerettek volna.

Tószeghy Tamás kitelepítésben élő rokonai, barátai, ismerősei

Tószeghy Richárd

Elsőként a nagybácsi, Tószeghy Richárd történetét¹⁸ mutatom be. Paillet elődje Paul Marty százados volt, akinek hivatali ideje alatt már kapcsolat alakult ki a Tószeghy család és a háromhatalmi hírszerző szerv között. Tószeghy Tamás nagybátyja, Tószeghy-Freund Richárd ugyanis kapcsolatban állt Martyval, több ízben találkoztak, és erről a magyar kémelhárító szervek tudomással bírtak.¹⁹ Tószeghy-Freund Richárd 1886. január 10-én született Budapesten. A zürichi műegyetemen szerzett gépészmérnöki diplomát 1907-ben, és szakmai gyakorlatát német és osztrák vállalatok alkalmazásában szerezte. 1914-ben tért vissza Magyarországra, ahol a családi bazaltbányánál dolgozott az államosításig.²⁰ Hat nyelven beszélt, így a bánya elvétele után fordításokból tartotta el családját. 1948 folyamán ismerkedett meg Martyval, akivel baráti viszonyba került.²¹ Ismeretségük kifejezetten személyes volt, nem utal semmi arra, hogy Tószeghy Richárd adatgyűjtésre vonatkozó feladatot kapott volna a francia tiszttól. Öt évvel később azonban az ÁVH államellenes cselekményként értékelte találkozásait, és igyekezett kideríteni, milyen információkat szolgáltatott ki a volt bányatulajdonos. Ekkor azonban még nem érkezett el az ideje, hogy megvádolják kémkedéssel, előbb még túl kellett élnie egy kitelepítést.

Az 1951. június 21-ére datált és 22-én kézbesített 00835. számú véghatározat értelmében dr. Oberschall Viktor nyugalmazott miniszteri tanácsost és a vele egy háztartásban élő családját kitiltották Budapest területéről, és a Hajdú-Bihar megyei Sáp községet jelölték ki lakhelyüknek.²² A VIII. kerületi lakásban a 82 éves aggastyánnal együtt lakott lánya, Edith, és annak férje, Tószeghy-Freund Richárd. Az Oberschall és a Tószeghy család több tagja is nyugati országokban élt már ekkor, velük folyamatosan leveleztek az érintettek. Ez súlyosbító körülménynek számított, a kitelepítési kérdőíven részletesen felsorolták a legközelebbi külföldi rokonok tartózkodási helyét.²³ Ifj. Oberschall Viktor 1950-ig Svájcban, majd az Amerikai Egyesült Államokban élt, testvére, Oberschall Magda művészettörténész pedig egy olaszországi tanulmányút után Amerikába vándorolt, és 1948-tól az Egyesült Államokban élt.²⁴ Tószeghy Richárd lánya, Marianna 1949-ben hagyta el Magyarországot, és telepedett le az USA-ban. Tószeghy Richárd a véghatározat kézhezvétele után azonnal megfogalmazta panaszát, amelyben kérte a kitelepítési határozat hatálytalánítását.²⁵ Hivatkozott egyrészt apósa egészségi állapotára, aki rokkant volt, jobb lába hiányzott, és folyamatos gyógykezelés alatt állt, valamint saját munkájára. Tószeghy Richárd ekkor szerződéses munkaviszonyban állt az Akadémiai Kiadóval, ahol egy készülő orosz–magyar, magyar–oroszműszaki szótár gépészeti anyagának a szerkesztésével bízták meg.²⁶ Panaszát azonban válaszra sem méltatták, és 1951. június 23-án mindhármukat bevonaglózták és Sápra költöztették.

Az elszállításukat megelőző napon rengeteg barát, ismerős sietett a segítségükre, és pakolt, dobozolt, mentette a menthetőt. A jelentősebb értékek nagyobb részét már

korábban, számítva a kitelepítésre, elmenekítették a Nemzeti Múzeumba, illetve barátok otthonába. Kora hajnalban érkezett értük a teherautó, és a Magdolnavárosi pályaudvar – ma Angyalföld – egy félreeső vágányán álló szerelvényhez szállították őket. Kegyetlen hőség volt, de a célállomásra érkezést megelőzően nem hagyhatták el a vonatot. Másnap hajnali négy óra tájban futott be a szerelvény Sápra. Tószeghy Richárd visszaemlékezésében azt állítja, hogy Sápon harminchárom kuláknak minősített családnál szállásolták el az oda telepített több mint kétszáz deportáltat. Ez azt jelenti, hogy családonként hat-hét embert kellett befogadniuk. Tószeghy Richárd apósával és feleségével Ispány Lajos kétszobás házába került, ahol a háziak szívességéből a tisztaszobát vehették birtokba. A jobb körülményekhez szokott családnak így is nehéz volt alkalmazkodni a komfort nélküli élethez. Bár a faluban már kiépült az elektromos hálózat, a kuláknak bélyegzett lakosok házaiba nem vezette be a villanyt a kommunista vezetés. Se csatorna, se villany, és éppen csak akkora hely, hogy a díványon és a földre terített matracon végignyúlhattak éjszaka. Vitathatatlan, hogy ennél sokkal rosszabb helyzetbe is kerültek Budapestről száműzött családok – nem is beszélve a hortobágyi juhistaállókban tengődőkről –, de egy ötszobás polgári lakás után nem csoda, ha nehezen élhetőnek találták a feltételeket. A szoba fűtése sem volt megoldott, ugyanis a fűtésrendszer nem volt kéményre kötve, így féltő volt, hogy a tél beköszöntével szállásuk lakhatatlanná válik.

Egy barátjuk segítségével azonban sikerült jobb körülmények közé költözniük. A Mátra lábánál található Fajzat-pusztán állt egy kúria, amely Tószeghy Richárd régi barátjáé volt, de oda már hét budapesti családot költöztetett az ÁVH, így Tószeghyék nem mehettek oda. A régi barát ennek ellenére mindent megtett, hogy a közelben megfelelő szállást kerítsen a családnak. Egy kádár özvegyénél, Dutka Józsefnél találtak menedéket, aki 1951. augusztus 4-én kelt nyilatkozatában vállalta, hogy befogadja a kitoloncoltakat gyöngyöstarjáni otthonába, és gondoskodik szerény eltartásukról.²⁷ Ennek köszönhetően Oberschall Viktor 1951. augusztus 21-én fogalmazott kérelme kedvező elbírálásban részesült. Hivatalosan volt arra lehetőség, hogy a deportált családok új lakhelyre kérjék magukat, de az engedélyt ritkán adta meg a Belügyminisztérium, és minden elutasított kérelem után teljesen előlről kellett kezdeni a kérelmezési eljárást. Oberschall Vikornak és hozzátartozóinak azonban ezúttal szerencséje volt. Mivel Gyöngyöstarján is kitelepítési célpont volt, a hatóság 1951. szeptember 13-án engedélyezte az áttelepülést, de hangsúlyozták, hogy „*az új lakhelyük is kényszertartózkodási helynek tekintendő*”.²⁸

Másfél évig „élvezte” Tószeghy-Freund Richárd a gyöngyöstarjáni kényszerlakhelyet. 1953. február 26-ára elérkezett a Tószeghy Tamás ellen folytatott nyomozás abba a stádiumba, hogy a már letartóztatott 12 személy után a kitelepített nagybácsinak is elrendeljék őrizetbe vételét, aki saját jogon is szolgáltatott indokot a kémkedés vádjára.²⁹ Március 14-én kezdték meg a kihallgatását. Feltárta külföldi ismeretségeit, elismerte, hogy tartotta a kapcsolatot unokaöccsével, de tagadta, hogy információkat szolgáltatott volna ki idegen országok ügynökeinek. Komoly terhelő vallomást nem is tudtak aláíratni vele.³⁰ 1953. március 23-án Martyval fennálló kapcsolatáról faggatták, hogy terhelő vallomást csikarjanak ki belőle. Kétszer is belekezdték kihallgatásába, de egyre csak azt hajtogatta, hogy nem állt semmiféle kémkapcsolatban Martyval.³¹ Visszaemlékezésében úgy számol be a kihallgatásokról, hogy vizsgálatistjét nem érdekelte más külföldi kapcsolata, csak a volt francia katonai attasé helyettesével fennálló viszonya. Tószeghy Richárd ráébredt arra, hogy hiába tagadja a kémkedés vádját, ettől már nem szabadulhat, ezért végül vallomást tett: „*Előadni kívánom, hogy valóban adtam kémadatokat Martynak. Ezeket a kémadatokat olyanképpen adtam, hogy Martyval barátilag beszélgettem az irodalomról, a párizsi életről, a francia viszonyokról, és beszélgetés közben közöltem Martyval olyan adatokat, ami kimeríti a kémadat fogalmát.*”³² Körültekintően megfogalmazott beismerése egyértelművé teszi, hogy tényleg csak baráti kapcsolatban álltak egymással. Kihallgatóinak azonban ez bőven elég volt a bűncselekmény dokumentálásához. A vád mindössze azon alapult, hogy Marty századosnak említést tett a fából készült vasúti talpfák betonelemekkel való pótlásáról,

amelyet szakemberként nem tartott jó megoldásnak, valamint beszélt a badacsonyi kőbányában alkalmazott munkások fizetéséről. *„Kimutatást készített a főbb közszükségleti cikkek munkaidőben kifejezett árainról szembeállítva azt az 1938-as Magyarországi [sic!] árakkal. Ezt a kimutatást Marty igen nagy érdeklődéssel tanulmányozta, és mint igen értékes anyagot tartotta meg.”*³³ A kitelepítés idején több levelet váltott Tószeghy Tamással, akiről tudta, hogy a Trizónia Hivatal munkatársa. Személyes hangvétellő leveleikben természetesen elhangzott néhány mondat az életkörülményeikről is, arról, hogy az élelmiszer-ellátás rendkívül rossz, alapvető szükségleteiket is csak nehézkesen tudják kielégíteni, a gyöngyösi piacra pedig kitelepített nem mehet el. A legterhelőbb információ az volt, hogy állítólag említést tett Gyöngyös környékén található ipari üzemekről. Tószeghy Richárd kihallgatói megpróbálták többször is áldozatuk szájába adni, hogy egy hadianyaggyár létezéséről számolt be unokaöccsének, de ezt mindvégig tagadta, csak annyit ismert el, hogy ipari létesítményeket említett. Konkrét építkezésekről nem tettek említést, valószínűleg a Mátravidéki Erőmű helyreállítási munkálatairól lehetett köztük szó. Tószeghy Richárd perét leválasztották a Tószeghy Tamás ellen indított eljárásról, és külön perben ítélték el két társával, Jánossy Árpáddal (akit csak névről ismert) és annak feleségével (akivel életében egyszer találkozott egy közös ismerősnél) együtt. 1953. május 27-én volt az elsőfokú eljárás, amelyben nyolc év börtönbüntetést kapott.³⁴ Másodfokon az ítéletet hatévi szabadságvesztésre enyhítették 1953. szeptember 29-én.³⁵ Büntetésének több mint a felét kitöltötte; 1956. július 5-én a felülvizsgálatok keretében kegyelemre javasolták. Indoklasként a következő bekezdést olvashatjuk: *„Az általa kiszolgáltatott adatok rendkívül általános jellegűek. Ezért az ország gazdasági helyzetére vonatkozóan azok kiadása nem jelentett veszélyt. Előrehaladott kora következtében egészségi állapota gyenge. A börtönben kutató mérnökként dolgozik.”*³⁶

Tószeghy Tamás gyermekének keresztapja, Mihályi István

A fő perben, vagyis a Tószeghy Tamás és társai ellen lefolytatott eljárásban a tizenkét meghurcolt áldozat közül csak a harmadrendű vádlott, Mihályi István volt kitelepített. 1901-ben született, édesapja katona volt. Maga is e mellett a hivatás mellett döntött, és a Ludovika Akadémia elvégzése után huszártisztként teljesített szolgálatot, a második világháború végére alezredesi rangot ért el. Állítólag részt vett a berlini olimpián, mint lovaspólós. Végigharcolta a második világháborút, majd 1945 márciusában a magyar határon feloszlatta ezredét, mivel nem volt hajlandó Németország irányába tovább hátrálni. Saját maga erről így számolt be: *„1945. márciusban az alám rendelt csapatot feloszlattam, hogy a további veszteséget elkerüljem, és ne vigyem ki alárendeltjeimet Németországba, azon veszéllyel számolva, hogy mivel a kitelepülési parancsot nem teljesítettem, egy beígért német ellentámadás sikere esetén felkoncolnak.”*³⁷ Ezután önként feladta magát a szovjeteknek, igazolták, és visszatérhetett Budapestre. A tanúvallomások szerint továbbra is tartotta a kapcsolatot Nyugatra távozott és itthon maradt tisztársaival. Kihallgatói erre hivatkozva megpróbálták a szájába adni, hogy szervezkedett a kommunista hatalom megdöntésére, de Mihályi ezt végig tagadta. Szervezkedés helyett adományokat gyűjtött, és igyekezett azokat eljuttatni nehéz körülmények között élő családokhoz, meghalt katonák özvegyeihez. Eközben Badacsonyan dolgozott régi barátai, Tószeghy Richárd és testvére kőbányájában. Itt ismerkedett meg Tószeghy Tamással, akivel szoros barátságot kötött, és kapcsolatukat rokon szálakkal is megerősítették: Mihályi István lett Tószeghy gyermekének a keresztapja. Az új rokonságon keresztül Mihályi is megismerkedett több francia tisztviselővel. Tószeghyék lakásán találkozott Lannürien katonai attaséval 1950 áprilisában.³⁸ Beszélgettek a huszár hadosztály működéséről, valamint a lovassportokról, és a vád szerint végül Lannürien felszólította Mihályit kémkedésre, amit a katonatiszt egyenesen visszautasított. A visszautasítás tényét a hatóság sem tudta megcáfolni, de maga az ajánlat már terhelő volt a tárgyalás során Mihályi számára.³⁹ Miközben adományokat gyűjtött és osztott szét, saját maga alkalmi munkából volt kénytelen megélni, hiszen a badacsonyi bánya államosítása után nem maradhatott korábbi munkahelyén. Tószeghy Tamás vallomásából kiderül, hogy egy ideig együtt

jártak az „értelmiségi munkaközvetítőbe, de ő ezt aztán feladta”.⁴⁰ Nem is talált képzettségének megfelelő állást, 1951 tavaszán a Jégértékesítő vállalatnál dolgozott, mint lóápoló segédmunkás.⁴¹

Mihályi 1951. június 26-án kapta meg kitelepítési határozatát, amely a vele egy háztartásban élő családtagjaira is vonatkozott. Édesanyja, Bolemann Margit, húga, Mihályi Margit, és öccse, Mihályi Győző, a román határhoz közeli Esztár településre voltak kénytelenek költözni.⁴² Harmadik testvére, Rozványi Györgyné külön háztartásban élt családjával, így őket elkerülte a kilakoltatás. A kiköltöztetésről szóló jelentés június 28-án arról számol be, hogy a „szállítás rendben megtörtént”.⁴³ Ingóságait barátoknál helyezték el, amiből később az egyik családnál kellemetlenség is adódott. Egy véletlen tüzeset következtében a hatóság katonai felszereléseket talált, amelyek Mihályi Istvánéi voltak. Házkutatások, kihallgatások kezdődtek, több ízben zaklatták Mihályit is, de szerencsére sikerült bizonyítania, hogy a talált tárgyak az övéi, így a barátoknak nem esett bántódásuk.⁴⁴ Hiába kérvényezték Szentesre való áttelepülésüket, a Belügyminisztérium nem engedélyezte azt. Kitelepítési anyagában sajnos nem követhető, hogyan kerültek Derecskére, de 1952-ben már itt éltek mindnyájan, és Mihályi István a Debrecen környéki építkezéseknél munkához is jutott. Dolgozott útépitéseknél és a debreceni hűtőház nagyszabású beruházásán is. Tószeghy Tamás háromszor meglátogatta Mihályit Debrecenben, és ez az egykori katonatiszt számára később végzetessé vált. 1952. december 31-én letartóztatták, és több hónapos kihallgatási procedúra vette kezdetét. Eleinte tagadta, hogy hírszerzésre vállalkozott volna, de az időközben kémkedés miatt kiutasított Lannüriennel való ismeretséget, a vele folytatott beszélgetést kénytelen volt elismerni, csakúgy, mint Tószeghy látogatásait. Kihallgatói kemény fizikai ráhatásokkal igyekeztek megtörni makacs ellenállását. Az 1953. január 7-én kelt kihallgatási tervben a következőket olvashatjuk: „Mihályi előző kihallgatásán hazug provokatív és szemtelen magatartást tanúsított, amiért azzal fenyegettem, hogy egész éjjel írnia kellett.”⁴⁵ Két nappal később még mindig tagad, ezért továbbra sem alhat, és folyamatosan írnia kell vallomásait, amikor éppen nem kihallgatáson van.⁴⁶ A kimerültség, a feltételezhető bántalmazás és a fenyegetés, hogy kitelepített és szükségét szenvedő édesanyjának is árthatnak, megtette a hatását. Bár azt végig tagadta, hogy egykori katonatársaival kapcsolatban állt volna, esetleg a külföldön megszerveződő Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének⁴⁷ tagjaként szervezkedett volna, azt beismerte, hogy Tószeghy felkérte őt kémkedésre, amit el is vállalt.⁴⁸ A kiszolgáltatók a Debrecen környéki csapatmozgásokról szóltak, az itt található laktanyákról és azok felszereltségéről. Nyilván egy alezredesi rangot elért katona képes ilyen megfigyeléseket tenni, ezekből következtetéseket levonni. Beszámolt a légtérben megfigyelhető szovjet katonai gépekről, valamint szovjet gépkocsikról, amelyeknek állítólag a rendszámát is megjegyezte. Sokat foglalkoztatta a kihallgatókat az is, hogy miket mondott Mihályi a kitelepítésekről, a kitelepített emberek sorsáról. Budapesten maradt testvérel folyamatosan levelezett, és rajta keresztül tartotta a kapcsolatot Tószeghyvel is. Mindennapi életükről természetesen beszámolt aggódó húgának, ezeket a későbbiek során kémadatoknak minősítettek, és Rozványi Györgynét is eljárás alá vonták. Mégsem tudták Mihályit megtörni annyira, amennyire szerették volna. 1953. március 4-én továbbadták anyagát az ügyészségnek, de még ekkor sem sikerült elismertetniük vele, hogy kapcsolatot tartott a magyar katonai emigrációval. Ekkor más eszközökhöz folyamodtak, egy fogdaügynököt állítottak rá. Az volt a feladata, hogy kiderítse, kikkel tartott kapcsolatot a Nyugaton maradt tisztársai közül.⁴⁹ Sajnos ezeknek az ügynöki jelentéseknek az anyaga nem került még elő, de az 1953. július 16-án és 21-én megtartott zárt hadbíróági tárgyaláson meghozott ítéletben csak a Tószeghynek végzett hírszerzés szerepel indoklásként. Hiába tagadott, és tartott ki makacs módon igaza mellett, az a kevés is, amit elismert, elég volt halálos ítéletéhez.⁵⁰ A fellebbezések után a Katonai Felsőbíróóság 1953. szeptember 8-án ült össze, és helybenhagyta Mihályi István halálos ítéletét, és további mellékbüntetésként lefokozását is elrendelte. 1954. március 9-én reggel hét órakor a Kozma utcai börtön udvarán felakasztották.⁵¹ Testvérét, Rozványi Györgynét ugyanabban a perben első fokon szintén halálra ítélték, de a fellebbezési tárgyaláson életfogytiglani börtönre mérsékeltek büntetését. A forradalom

alatt, 1956. november 1-jén kiszabadult a fegyintézetből, és 1957 tavaszán kérelmezte hátralevő büntetésének kegyelemből való elengedését. A katonai bíróság 1957. május 21-én a következő véleményt adta ki cselekményére vonatkozóan: „Nevezett családjával együtt népellenes cselekményt valósított meg. Mint a Horthy-rendszer földbirtokos osztály tagja, cselekményét a munkásosztály iránti gyűlöletből, népi demokráciánk iránti gyűlöletből követte el. Súlyos államellenes cselekménye után az eddig börtönben eltöltött büntetés cselekményével nem áll arányban, a bíróság kegyelemre nem javasolja.”⁵² Végül 1958. február 4-én a Népköztársaság Elnöki Tanácsa kegyelemből hatévi szabadságvesztésre mérsékelte büntetését.⁵³

Akik bíróság elé már nem kerültek

A szerteágazó történetben több kitelepített kapcsán is megindult a nyomozás, de szerencsájukra a végkifejletben már nem osztottak rájuk szerepet. Kapcsolatban álltak Tószeghy Tamással, tudták róla, hogy milyen körökben forog, és személyes beszélgetés vagy levelezés útján mondtak számára olyat, amit a kellő rosszindulat kémadatnak minősíthetett. Történetük egyéni, egymástól független, éppen ezért jó betekintést enged abba, milyen sokszínű volt a kitelepítettek sorsa, mégis mennyire hasonló problémák gyötörték őket.

Bóbiss-Selmeczy László

Külföldi diplomaták társaságában forgott Selmeczy László volt tüzérezredes is, aki 1945 után tovább szolgált a Honvédelmi Minisztérium kiképzési osztályán. A hajmáskéri lőtéren dolgozott oktatóként. Állítólag felmerült az is 1947 folyamán, hogy katonai attaséként külföldre helyezik.⁵⁴ Kinevezése azonban elmaradt, hamarosan nyugdíjazták. 1949-ben szülei XII. kerületi házába költözött feleségével, ahol kertészkedéssel kezdtek foglalkozni.⁵⁵ Virágot, zöldséget termesztett, 1951 elején több állami vállalattal is szerződésben állt, hivatkozott is erre, amikor megkapta a kilakoltatási végzést.⁵⁶ A szerződések másolatával igyekezett bizonyítani, hogy szállítási vállalatát teljesítenie kell, ez nem csak a saját, de a népgazdaság érdeke is. „A szállításra vállalt termény kb. 10 000 kg tök, amely igen nagy kiesést fog jelenteni Budapest élelmezésében.”⁵⁷ A Belügyminisztériumot azonban nem érdekelte, hogy esetleg virág és tök nélkül marad a főváros, családjával együtt kiköltöztették. Selmeczy kérelmére azonban kézzel ráírták, sőt be is keretezték az alábbi megjegyzést, hogy eléggé feltűnő legyen: „Tanács értesítendő a telekről!” Lehet, hogy mégsem vezett kárba a tök? Egy 1952. január 25-én kelt kérelemből kiderül, hogy a virágokra biztosan volt gondja az államnak. Selmeczy László Gyöngyöstarjánba való áttelepülési kérelmében leírja, hogy kitelepítése után a virágkertészetet a többnyire külföldről importált különleges virágtövek nagy részével együtt a Gyógynövénykutató Intézet vette át. Azok a tövek azonban, amelyek kutatási szempontból érdektelenek voltak, megmaradhattak Selmeczy tulajdonában.⁵⁸ Erre hivatkozva kéri, hogy Gyöngyöstarjánba költözhessen, ahol nagyobb lehetősége lenne a virágkertészkedést folytatni. Mivel befogadó nyilatkozatot nem csatolt a kérelemhez, a Belügyminisztérium elutasította azt.

A Selmeczy családot 1951. június 28-án költöztették ki XII. kerületi házukból. Selmeczy László nevére érkezett a véghatározat, de vonatkozott szüleire, két testvére, feleségére és sógorára is. Öccsének családja nem volt feltüntetve a dokumentumon, őket egy rokonhoz menekítették. Újfehértón volt kijelölve új otthonuk, innen írták a különböző kérvényeket együtt és külön-külön, újabb és újabb címeket megjelölve, ahol befogadnák őket. A Belügyminisztérium rendre elutasította a kérelmeket. Selmeczy csak alkalmi munkákat talált magának, például krumplit rakodott a vasútállomáson. „Hat hete élünk kitelepítési helyünkön a legnagyobb munkaidőben. Hat hete munka nélkül, vagy csak jelentéktelen munkát végezve nézzük, hogy mások dolgoznak. [...] Kitelepítésünk következtében Budapesten öt dolgozóval lett kevesebb és itt nem lett öt munkással több”⁵⁹ – olvashatjuk az egyik hivatalos kérvényben. Levéllel ellenőrzés során a hatóság kezére jutott 1952 októberében két levél, akinek feladóját nem tudták azonosítani.⁶⁰ A

Tószeghy Tamás ellen folytatott nyomozás során derült fény arra, hogy a leveleket Selmeczy Lászlóné írta újfehértói kényszerlakhelyükről. Az egyik címzettet, Sardagne Lászlónét később egy Tószeghy peréről leválasztott eljárásban elítélték kémkedésért.⁶¹ Az ellene felhozott bizonyítékok között szerepelt az a levél is, amelyben Selmeczyné a következő „titkos” információkat közölte: *„Itt egy percre megdermedt az élet, miután vasárnap egy hete a falu apraját és nagyját behívták katonának nagygyakorlatra. Miután a hölgyek a vásárló tömeget képviselik, első napokban a sírással töltötték idejüket, most már csak vad káromkodással, de semmiképpen nem érdekli őket az eladni való, illetve venni való. A hangulat teljes emeléséhez hozzájárul a békekölcson, amit zajos tetszésnyilvánítások mellett egy-két nappal meghosszabbítottak. Több közülünk pincében inkább állva, mint ülve elmélkedhetett, hogy miért is hívják ezt önkéntes jegyzésnek.”*⁶² Hogy a levél tartalma vagy pusztán léte esett-e súlyosabb megítélés alá, nehéz megállapítani, mindenesetre a kitelepített „deklasszált” elemekkel fenntartott kapcsolat semmiképpen nem segített Sardagne Lászlónén.

A Tószeghy Tamás ellen folytatott nyomozás során felmerült Selmeczy László neve is, mint aki tudomással bírt a kémhálózatról, és vállalkozott is adatszerzésre. Nem volt nehéz terhelő adatokat szerezni róla, hiszen maga is tartott kapcsolatot külföldiekkel. 1951. május 14-én környezettanulmányt készítettek róla és a vele egy házban lakókról, feltételezhetően a várható kitelepítésük kapcsán.⁶³ Már ebben az anyagban is hosszasan foglalkoztak azzal, hogy szinte napi rendszerességgel megjelent a ház előtt egy angol rendszámú autó, amelyet egy angol nő vezetett, és gyermekek is érkeztek vele. A megkérdezett szomszédok szerint Selmeczy László fivérének gyermekei angolul tanultak a hölgytől, de *„hogyan valóban mi célból jár oda és kihez az angol nő, nem lehetett megtudni, mert a házba bemenni nem tanácsos”*.⁶⁴ A kitelepítések előtt minden esetben kitöltött kérdőíven is feltüntették azt a pluszinformációt, hogy adatgyűjtés közben, mindössze három óra leforgása alatt két alkalommal is megjelent diplomáciai jelzéssel ellátott gépkocsi a ház előtt.⁶⁵ Selmeczyről már rendelkezett az Államvédelmi Hatóság egyéb terhelő adattal, hiszen felmerült a gyanú, hogy a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének tagja volt, számukra adatokat juttatott ki az országból.⁶⁶ A Tószeghy-perhez köthető, dr. Grósz István és társai ellen lefolytatott eljárásból végül kimaradt, nem tartóztatták le, mert nem tudtak elegendő terhelő adatot összegyűjteni ellene.

Ember László

Ember László egykori katonatiszt és felesége lakása romokban állt, helyrehozataláig kaptak egy lakrészt a Selmeczy család villájában. Ember László ismerte Tószeghy Tamást, aki vallomást tett arról, hogy 1951 tavaszán felkereste őt a lakásán, és beszámolt neki kémtevékenységéről.⁶⁷ Egyéb terhelő bizonyítékot nem sikerült ellene felhozni, így szerencséjére az ÁVH nem fordított nagy figyelmet rá. Kitelepítésének története viszont tanulságos, hiszen minden valószínűség szerint azért lakoltatták ki őt és feleségét a Békés megyei Csorvás községbe, mert útban voltak a kiszemelt Selmeczy-villában. 1951. június 11-én kapták meg a kitelepítési végzést, ám ekkor Ember László kórházi kezelés alatt állt.⁶⁸ Kérelmére elhalasztották a kezelés végéig a kitoloncolást, de azt már nem engedélyezték, hogy felesége vele maradhasson, neki azonnal távoznia kellett. Hiába fogadták volna be barátok, hiába adott dr. Egerváry Jenő akadémikus igazolást arról, hogy Ember Lászlóné a Műegyetem matematika tanszékének részére francia, angol és német nyelvű műszaki és természettudományi dolgozatokat és könyvrészleteket fordított, és a jövőben is számítanak munkájára, felmentést nem kapott.⁶⁹ Ember László 1952. július 31-én hagyta el a kórházat, és indult kijelölt lakhelyére. Súlyos szívbetegsége miatt fizikai munka végzésére alkalmatlan volt, de a békési faluban mezőgazdasági munkákon kívül egyebet nem találhatott. Megélhetési gondjaik megoldhatóak lettek volna, ha visszaengedik őket a fővárosba, erre azonban a fennálló rendszer érzéketlen volt.

Madarassy Beck Zsuzsa

Madarassy Beck Zsuzsa író Tószeghy Tamás gyerekkori jó barátja volt. Mivel Tószeghyvel levelező kapcsolatban állt kitelepítése után is, ráadásul bárói címe miatt eleve feltételezték róla rendszerellenességét, nyomozást indítottak ellene. Nem sikerült semmiféle kémtevékenységet rábizonyítani, így őrizetbe vételére sem került sor. Kitelepítési anyagából azonban szívszorító részletek derülnek ki. Az író egy XIII. kerületi egy szoba összkomfortos öröklakásban élt, amelyet a háború alatt többször is kifosztottak, és azóta saját bevallása szerint még a függönyöket sem tudta pótolni.⁷⁰ A lakás adatait összeíró belüleges a megjegyzési rovatban feltüntette a következőt: „Nevezett egyedülálló nő, nem dolgozó, teljesen fölösleges neki egy szoba összkomfortos lakás.”⁷¹ A mondat önmagáért beszél, annyit azonban hozzátennék, hogy Madarassy Beck Zsuzsa dolgozott, az Írószövetség megbízásából írt és fordított. A szellemi munka persze kevésbé kézzelfogható, így nem hiányolta őt a „dolgozó nép”, amikor Egerlövőbe száműzték. Ő is próbálkozott a véghatározat hatálytalanításával, de még azt sem engedték meg neki, hogy fogászati ellátásért Egerbe utazzon.⁷²

Bornemissza Lipótné

Határozottabb szerepet kapott a történetben özvegy Bornemissza Lipótné, aki jól ismerte Tószeghy kapcsolatát, és az iratok szerint folyamatosan szolgáltatott politikai és gazdasági jellegű információkat azzal a szándékkal, hogy azokat barátja nyugati hírszerző szerveknek továbbítsa.⁷³ Bornemissza Lipótné valószínűleg kiterjedt levelezést folytatott a régi arisztokrácia számos képviselőjével, így Tószeghyvel és a perben érintett más személyekkel is. Nyilván gyakorta tárgyalták meg a napi politikai eseményeket, de még a nyomozati szerv sem tudott annyi terhelő bizonyítékot fölmutatni az asszony ellen, amivel bíróság elé állíhatták volna. Kitelepítési története azonban szintén sajátos és érdekes. Bornemisszáné, lánykori nevén Liphay Zsófia, 1893-ban született, és az államosításig ostyaüzeme volt. A kitelepítések idején édesanyja Németvölgyi úti villájában élt bátyjával, Liphay Antallal és sógornőjével. Legalábbis ez derül ki a kitelepítési véghatározatból.⁷⁴ Valójában azonban bátyja alig egy hónappal korábban, 1951 májusának elején érkezett Budapestre egyedül, munkalehetőséget keresve. Feleségével Szőny melletti házukban laktak, de azon a környéken a férfi nem tudott elhelyezkedni, így nővéréhez költözve a nagyvárosban próbált szerencsét. Talált is munkát, amit azonban nem sokáig élvezhetett, mert 1951. június 5-én kényszerlakhelyül egy jászkiséri címet jelöltek ki számára. Megmosolyogtató a történetben, hogy az ingatlanról és annak lakóiról három felmérés is készült, minden bizonnyal valakinek nagyon fájhatott a foga a villára. A három különböző időpontban készült felmérés következménye pedig az lett, hogy a lakókat két különböző településre is kilakoltatták. 1951. július 7-én született egy újabb véghatározat, amelyben a családot a Heves megyei Maklár faluba száműzik. A határozathoz egy kis cédula van tűzve, amelyen a következő, kézzel írt szöveg található: „A 00937. sz. véghatározatot kézbesíteni nem tudtam, mert Bornemissza Lipótné a 03635 sz. véghatározattal június 5-én ki lett telepítve. Jászkisér.”⁷⁵ A Liphay testvérek tehát Jászkiséren voltak, azonban Liphay Antal feleségét nem költöztethették oda, mivel egyáltalán nem tartózkodott Budapesten. Nyilván félreértés volt az adatok gyűjtésénél, hogy őt is ottani lakosként vették számba, de a kitiltás rá is vonatkozott. 1951. szeptember 11-én a Szolnok megyei rendőrkapitányság utasítást kapott a Belügyminisztériumtól, hogy állapítsa meg Liphay Antalné tartózkodási helyét, s amennyiben nincs Jászkiséren, kezdjen nyomozást holléte után.⁷⁶ Az anyagban van egy dátum nélküli kérvény, amelyet a Szőnyben élő asszony írt a Belügyminisztériumnak, hogy férjét a mezőgazdasági munkák befejezése után engedjék haza Szőnybe, hiszen soha nem volt budapesti lakos, csak tévedésből toloncolták őt a távoli faluba. Elképzelhetőnek tartom, hogy ez a kérvény hívta fel a hatóság figyelmét arra, hogy Liphay Antalné valahogy elkerülte a kilakoltatást, és igyekeztek kiköszörülni a csorbát. 1952. január 28-án a Belügyminisztérium utasította a komáromi rendőrkapitányságot, hogy azonnal toloncolja ki az asszonyt kitelepítési helyére, valamint felszólították férjét, hogy amennyiben a felesége négy napon belül nem jelentkezik Jászkiséren, közigazgatási eljárást indítanak ellene. Liphay Antalné így fél évvel férje elhurcolása után kénytelen volt a Szolnok megyei településre költözni. Joggal

merül fel a kérdés, hogy egy tévedésből Budapestről kitiltott személyt miért kellett feltétlenül kitelepítési helyére költöztetni, amikor a főváros közelében sem járt, és még lakása sem volt ott? Mivel gazdasági érdek nem indokolhatta ezt az eljárást, és még az asszony jelenléte sem zavarhatta a város nyugalma, csak megfélemlítésre, a hatalom bosszúszomjára tudok gondolni.

Tószeghy Tamást 1954. március 9-én kivégezték. A hozzá kapcsolódó nyomozás során több tucat ember került az ÁVH látókörébe, a fő tárgyaláson kívül két másik pert is megrendeztek, egyrészt Tószeghy Richárd és társai, valamint dr. Grósz István és társai ellen. Az ügy rendkívül szerteágazó, Paillet és több más diplomata kitiltásához és kémkedésük bizonyításához jól szervezett kémhálózatot kellett a hatalomnak felmutatnia, a benne részt vevőket pedig látványosan megbüntetnie. Ennek a tanulmánynak nem volt célja az események fő sodrának bemutatása, pusztán azt igyekeztem bizonyítani, hogy érzékeny pontja volt a kommunista kormánynak a kényszerkitelepítés elrendelése és végrehajtása, és a hatalmon lévők egyáltalán nem örültek annak, hogy az ellenségnek tekintett kapitalista országok értesítéseket szereznek a kitelepítések tényéről és az érintettek helyzetéről. Ez nem is csoda, hiszen elsősorban nem arról volt szó, hogy egy létező ellenséget akartak megsemmisíteni – bár egy nyugati kémhálózat leleplezésével a hatalom igazolni vélte intézkedései jogosságát és szükségességét –, hanem anyagi érdekek vezérelték a rendelkezés értelmi szerzőit.

¹ A budapesti kitelepítésekről lásd még Kis-Kapin Róbert és Palasik Mária írását a *Betekintő* jelen számában!

² ÁBTL 3.1.9. V-105732. 1953. február 20. Kitelepített bulletin kihordók névsora. 76–77. A jelentés összesen 19 kitelepített nevet sorolja fel, akik kapcsolatot tartottak fent a brit nagykövetséggel.

³ Uo. 1953. január 26. Őrizetbe vételi javaslat. 8.

⁴ Uo. 1953. február 15. Feljegyzés Sipos Irén kihallgatásáról. 46.

⁵ Uo. 47.

⁶ Chorin Daisynek köszönhetően az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára őrzésében van több korabeli lista, amelyet felhasználva egy svéd gyermeksegélyező alapítvány szervezésével segélycsomagokat juttattak el kitelepített családoknak. Nem tudjuk pontosan, hogy ezek a nevek miképpen kerültek ki az USA-ba, de valószínűnek látszik, hogy több információs csatorna is működött. A listák összeállításában és gyűjtésében nagy szerepe volt Oberschall Magdának. Erről lásd Palasik Mária tanulmányát a *Betekintő* jelen számában!

⁷ Radnóczy, 1998: 728–744. Köszönöm Bandi Istvánnak, hogy felhívta figyelmemet a visszaemlékezésre.

⁸ ÁBTL 3.1.9. V-116656. 1952. december 24. Kihallgatási terv.

⁹ ÁBTL 3.1.5. O-14541. 1952. december 16. Javaslat Jean Christian Paillet, a budapesti francia követség helyettes katonai attaséjának kiutasítására. 40.

¹⁰ ÁBTL 3.1.5. O-8759. 1950. január 12. Jelentés. 61.

¹¹ A második világháborút követően a szövetséges hatalmak megszállási övezetekre osztották fel Németország területét. 1946. július 23-án az amerikai és a brit zóna adminisztrációját egyesítették, és eltörölték a forgalmi korlátokat (Bizónia). 1948 folyamán a francia övezet is csatlakozott az egyezséghez, így jött létre az úgynevezett Trizónia, amely a Német Szövetségi Köztársaság 1949. május 23-i megalakulásáig létezett.

¹² Uo. 1949. szeptember 22. A Katonai Engedély Hivatalok szervezete. 40.

¹³ ÁBTL 3.1.5. O-11506. 1951. június 4. Jelentés. 185.

¹⁴ Uo. 1951. június 18. Jelentés. 199.

¹⁵ Uo. 1951. július 11. Jelentés. 205.

¹⁶ ÁBTL 3.1.5. O-8759. 1950. január 12. Jelentés Jean Christian Paillet-ről. 61.

¹⁷ ÁBTL 3.1.9. V-116656. 1952. december 24. Tószeghy Tamás kihallgatási terve.

¹⁸ Tószeghy Richárd kitelepítésének és meghurcoltatásának történetéhez személyes visszaemlékezését használtam fel, amelyet hálásan köszönök Oberschall Viktornek, aki rendelkezésünkre bocsátotta a kéziratot, és Palasik Máriának, aki felvette az USA-ban élő rokonokkal a kapcsolatot, és megosztotta velem a dokumentumot.

¹⁹ ÁBTL 3.1.5. O-8759. 1950. január 12. Jelentés 55.

²⁰ ÁBTL 3.1.9. V-140224/1. 1953. április 29. Gyanúsított jegyzőkönyv. 54.

²¹ Uo.

²² ÁBTL 2.5.6. 12/22.

²³ A nemzetközi levelezéseket kivétel nélkül ellenőrizték ebben az időszakban. Erről lásd: Borvendég, 2011.

²⁴ Kozák, 2010: 68–69.

²⁵ ÁBTL 2.5.6. 12/22.

-
- ²⁶ Uo.
²⁷ Uo.
²⁸ Uo.
²⁹ ÁBTL 3.1.9. V-140224. 1953. február 26. Jelentés Tószeghy Tamás és társai francia kémek ügyében. 52.
³⁰ Uo. Kihallgatási jegyzőkönyvek 1953. március 14. és április 29. között. 36–55.
³¹ ÁBTL 3.1.9. V-140224/1. 1953. március 23. Feljegyzés. 44–45.
³² Uo. 1953. március 23. Feljegyzés 46.
³³ ÁBTL 3.1.9. V-140224. 281.
³⁴ Uo. 270.
³⁵ Uo. 279.
³⁶ Uo. 281.
³⁷ ÁBTL 2.5.6. 19/2.
³⁸ ÁBTL 3.1.9. V-116656/a. 1953. január 7. Feljegyzés Mihályi István 3. kihallgatásáról. 308.
³⁹ ÁBTL 3.1.9. V-116656/2/a. 1953. július 21. A budapesti hadbírótság ítélete. 377.
⁴⁰ ÁBTL 3.1.9. V-140224. Tószeghy Tamás önvallomása. Dátum nélkül. 141.
⁴¹ ÁBTL 2.5.6. 19/2.
⁴² Uo.
⁴³ Uo.
⁴⁴ ÁBTL 3.1.9. V-140224. Tószeghy Tamás önvallomása. 142.
⁴⁵ ÁBTL 3.1.9. V-116656/a. 1953. január 7. Kihallgatási terv. 307.
⁴⁶ Uo. 1953. január 9. Kihallgatási terv. 311.
⁴⁷ A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségéről lásd: Borbándi, 1989.
⁴⁸ ÁBTL 3.1.9. V-116656/a. 1953. január 9. Feljegyzés Mihályi István kihallgatásáról. 312.
⁴⁹ ÁBTL 2.5.6. 19/2. 1953. március 4. Kísérő lap. 346.
⁵⁰ ÁBTL 3.1.9. V-116656/2/a. A budapesti hadbírótság 1953. július 21-i ítélete. 369–383.
⁵¹ Uo. 1954. március 9. Ítélet végrehajtásáról jelentés. 394.
⁵² Uo. 1957. május 21. 398.
⁵³ ÁBTL 3.1.5. O-9697/1. 295.
⁵⁴ ÁBTL 3.1.9. V-108331/1. 79.
⁵⁵ Uo. 269.
⁵⁶ ÁBTL 2.5.6. 44/2.
⁵⁷ Uo.
⁵⁸ Uo.
⁵⁹ Uo.
⁶⁰ ÁBTL 3.1.9. V-108331. 1952. október 17. Összefoglaló jelentés. 122–124.
⁶¹ Uo. A Budapesti Hadbírótság ítélete. 1953. augusztus 25. 228–237.
⁶² Uo. 1952. október 17. Összefoglaló jelentés. 122.
⁶³ Uo. 269–271.
⁶⁴ Uo. 270.
⁶⁵ ÁBTL 2.5.6. 44/2.
⁶⁶ ÁBTL 3.1.9. V-108331. 1953. február 11. Jelentés Bóbiss Selmeczy László ügyében. 79.
⁶⁷ ÁBTL 3.1.9. V-116656. 1953. január 16. Kihallgatási jegyzőkönyv.
⁶⁸ ÁBTL 2.5.6. 126/4.
⁶⁹ Uo.
⁷⁰ ÁBTL 2.5.6. 57/21.
⁷¹ Uo.
⁷² Uo.
⁷³ ÁBTL 3.1.9. V-116656. 1953. január 21. Tószeghy Tamás kihallgatási jegyzőkönyve. 96.
⁷⁴ ÁBTL 2.5.6. 43/31.
⁷⁵ Uo.
⁷⁶ Uo.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

2.5.6. Kitiltással, kitelepítéssel kapcsolatos iratok

-
	12/22.	dr. Oberschall Viktor kitelepítési anyaga
	19/2.	Mihályi István kitelepítési anyaga
	44/2.	Selmeczy László kitelepítési anyaga
	43/31.	Bornemissza Lipótné kitelepítési anyaga
	57/21.	Madarassy Beck Zsuzsa kitelepítési anyaga
	126/4.	Ember László kitelepítési anyaga
3.1.5.	Operatív dossziék	
	O-8759	„Engedélyezők”
	O-9697/1.	„Rehabilitáltak”
	O-11506	Paillet Jean Christian
	O-14541	Nagy Lehel
3.1.9.	Vizsgálati dossziék	
	V-105732	Sipos Irén
	V-108331	dr. Grósz István és társai
	V-108331/1.	dr. Grósz István és társai
	V-116656	Tószeghy Tamás és társai
	V-116656/a.	Tószeghy Tamás és társai
	V-116656/2/a.	Tószeghy Tamás és társai
	V-140224	Tószeghy Richárd és társai
	V-140224/1.	Tószeghy Richárd és társai

Hivatkozott irodalom

Borbándi, 1989

Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Budapest, Európa Könyvkiadó.

Borvendég, 2011

Borvendég Zsuzsanna: „Ez nem spiclikedés, hanem felderítés.” A levéllenőrzés módszertana és szervezete 1945–1962 között. *Betekintő*, 2. sz. http://www.betekinto.hu/2011_2_borvendeg (utolsó letöltés: 2013. január 5.)

Kozák, 2010

Kozák Péter: Bárányné Oberschall Magda. In *Nők a magyar tudományban*. Szerkesztette: Balogh Margit és Palasik Mária. Budapest, Napvilág Kiadó.

Radnóczy, 1998

Radnóczy Antal: A magyar katonai emigráció története (1945–1990). *Hadtörténelmi Közlemények*, 3. sz.

„Magyarországi földalatti leleplező anyag van a birtokomban...”

Kovács Imre Pap Istvánhoz írott levele 1950-ből

Kovács Imre a Nemzeti Parasztpárt alapítója és volt főtitkára, a magyar nemzeti emigráció egyik fontos szereplője 2013. március 10-én lenne százéves. Már több mint 30 éve ő sincs az élők sorában, ám változatos, ellentmondásokról sem mentes életéről még mindig igen keveset tudunk. Pedig szerepe mind a magyarországi politikai élet háborút követő újjáépítésében, mind az 1945 utáni magyar polgári emigráció ellenállási, képviselői pozíciójának megteremtésében meghatározó volt. 34 évet élt Magyarországon és 33 évet emigrációban. Egész életére a szókimondás, a merész, konfliktusokat is vállaló magatartás, a szociális érzékenység és a határozott őszinteség volt a jellemző. Nem meglepő tehát, hogy számtalan támadás érte. Az 1930-as években szembe került a hatalomhoz simuló opportunisták kisgazdapárt áradikalizmusával, a Horthy-rendszer cenzúrájával, majd a fasizmussal és az azt kiszolgáló, a nemzeti függetlenséget feladó nemzetárulókkal. A háború után éles vitát folytatott a kommunista párt felé orientálódó parasztpártiakkal, az egyeduralomra törő baloldali politikai erővel. Emigrálását követően meg kellett küzdenie a kishitűséget hirdető konformistákkal, de rendszeres támadások érték szociális érzékenysége, politikai realizmusa miatt a magukat polgárinak nevező, szélsőséges emigránsok köréből is. Élete során több válságos helyzetből kényszerült talpra állni. 1937-ben *A néma forradalom* című szociográfiája miatt három hónapra börtönbe kellett vonulnia, s ezért diplomáját sem kaphatta kézhez. 1947-ben „harmadik utas” nézetei miatt elhagyni kényszerült hazáját, új egzisztenciát kellett kiépítenie, immár emigrációban. 1951-ben pedig egy rejtélyes levéllopási ügy miatt került a támadások középpontjába, mely megélhetését sodorta veszélybe. A problémát nyílt, brutálisan őszinte megfogalmazása okozta, amellyel egy barátjához írott levelében az emigrációs politikai vezetők tehetetlenségét jellemezte. Az alábbi dolgozat ezen utóbbi konfliktus, az úgynevezett Kovács Imre – Pap István levél ügy eddig ismeretlen részleteit mutatja be.

Kovács Imre nézeteit 1947-ben már nem tudta összeegyeztetni az egyértelműen a kommunistákkal együtt haladó parasztpárttal, februárban kilépett onnan, majd 1947 novemberében – egy külföldi tanulmányút ürügyén – elhagyta Magyarországot. Svájcban telepedett le, s azonnal aktív pártszervező munkát kezdett. Az akkor már hónapok óta külföldön szervezkedő Nagy Ferenc és Varga Béla hívására a megalakuló Parasztszövetség munkájához kapcsolódott. Kovács Imre radikális politikát hirdetett, bízott a pár éven belüli visszatérésben, nem fogadta el a tespedtséget, a politikai tunyaságot, a visszahúzódot. Hitt abban, hogy a magyarországi politika belső ellentmondásai, a kommunista párt despota vezetőinek lelepleződése, valamint a nyugati hatalmak erőteljes fellépése megváltoztatja a kialakult status quót. A magyar parasztság érdekeinek nyugati képviselőjét tekintette saját küldetésének.

1948 folyamán több barátja, volt parasztpárti politikus hagyta el Magyarországot, s érkezett Svájcba. Mikita István parasztpárti országgyűlési képviselő 1948. március elején, Pap István képviselő májusban, Sz. Szabó Pál, a Nemzeti Parasztpárt parlamenti képviselőcsoportjának volt vezetője júliusban, Molnár József, a budapesti szervezet titkára novemberben, Vámos Imre újságíró és Borsos Sándor, a parasztpárt ifjúsági szervezetének vezetői szintén 1948 novemberében, Borbándi Gyula 1949 januárjában kényszerült emigrációba. A Svájcban összegyűlt parasztpártiak 1949. március 27-én Kovács Imre vezetésével ültek össze egy walliselleni vendéglőben, hogy megalapítsák a Nemzeti Parasztpárt emigrációs szervezetét. Erre végül is nem került sor, mert a két paraszt származású képviselő (Sz. Szabó Pál és Csorba-Mikita István) nem akart önálló

parasztpártot, hanem a paraszterdekek képviselőjét ellátó emigráns Parasztszövetségben való politikai fellépést szorgalmazták.¹ A Magyar Parasztszövetség Emigrációs Szervezetét Nagy Ferenc Amerikában szervezte. Kovács Imrében egyre inkább megerősödött, hogy céljai megvalósításához az európai kormányoktól hathatós segítséget a különböző országok emigrációi, így a magyar sem remélhet.

Az új világrend politikai boszorkánykonyhája az Amerikai Egyesült Államokban fortyogott, ott kezdett körvonalazódni az emigráns nemzeti képviselő ellátására vállalkozó Nemzeti Bizottmány körvonala, s a volt kispapok, Nagy Ferenc és Varga Béla is csábították Kovács Imrét Amerikába. A háború után Nyugaton maradt vagy Nyugatra távozott politikusok nem vonultak vissza a magánéletbe, hanem folytatták azt a politikai küzdelmet, amelyet itthon is végeztek, azaz a kommunisták egyeduralmi törekvéseinek megakadályozását. Többségük úgy vélte, hogy pár évig kell csak idegenben élniük, s a Nyugat – elsősorban az Egyesült Államok – erőteljes fellépésének hatására visszatérhetnek Magyarországra, ahol demokratikus viszonyok között folytathatják politikai tevékenységüket. Nyilvánvaló volt az is, hogy minden menekült politikus a saját maga elképzelései és pártállása alapján foglal állást a visszatérés formáját és kereteit illetően. A hazai pártpolitikai keretek erősen megosztóak voltak az emigrációban is. Erősödött az a törekvés, amely egy szélesebb politikai szövetkezés körvonalait próbálta lefektetni. Az önálló emigrációs parasztpárt megalakításától ezért álltak el Kovács Imréék Svájcban.

A magyar emigrációs vezetők New Yorkban gyülekeztek. Aki szerephez akart jutni, illetve politikai ambíciói voltak, az igyekezett Amerikába. Ha nem is éles törésvonal mentén, de tapinthatóan két csoportra tagolódott a politikusok köre. Az egyik társaságot a háború előtt, illetve az alatt emigráltak alkották, a másikat pedig a háború után – jellemzően 1947 után – külföldre menekültek. Barcza György² és Bakach-Besseney György³ diplomáciai képviselőükről lemondva, még a háború alatt vagy közvetlenül utána hagyták el diplomáciai posztjukat, Eckhardt Tibor⁴ már a háború éveit is az Egyesült Államokban töltötte. 1948 októberében érkezett Amerikába Fábrián Béla volt szabadelvű politikus, aki hitlerista koncentrációs táborból szabadult 1945 tavaszán. Amerikában élt Jászi Oszkár⁵ is, aki inkább elméleti, mint harcos politikai írásaival volt jelen a magyar emigrációs közéletben.

A háború utáni években elmenekülőik közül Nagy Ferenc és Varga Béla 1947 őszén, pár hónappal emigrálásuk után már Amerikában tevékenykedtek. 1948-ban érkezett az Egyesült Államokban Nagy Vince, az 1918-as belügyminiszter, a Szabadságpárt volt társelnöke, aki 1947 júliusában hagyta el Magyarországot. 1948-ban került Amerikába Sulyok Dezső⁶ és Pfeiffer Zoltán.⁷ Peyer Károly⁸ 1949 szeptemberében, Kovács Imre ugyanez év októberében vándorolt ki Amerikába. Barankovics István⁹ a többiekhez képest kicsit később, 1951 szeptemberében érkezett. A nevesebb politikusok közül Auer Pál¹⁰ és Közi Horváth József¹¹ Európában maradt, bár utóbbi rövid időre szintén áttelepedett New Yorkba. A parasztpárt emigrált képviselői szintén Európában maradtak, csak Sz. Szabó Pál került New Yorkba, illetve Csorba-Mikita István és Pap István később Kanadába.

A magyar nép külföldi képviselőjét biztosító tömörülés megalakításának Nagy Ferenc és Varga Béla volt a kezdeményezője. Varga Béla – elsősorban Nagy Ferencel, de az Egyesült Államokban élő vagy akkoriban oda érkező politikusokkal, valamint illetékes amerikai személyiségekkel folytatott megbeszélései után – 1947. november 15-én jelentette be a Magyar Nemzeti Bizottmány megalakulását. A nemzeti egység jegyében csatlakozásra hívta fel a demokrata politikusokat. A Bizottmány működését koalíciós alapon képzelte el, széles körű részvétellel, de a pártpolitikai törekvések visszaszorításával. Varga Béla a pártok versengését arra az időszakra javasolta, amikor Magyarország ismét szabad lesz, és a magyar nép újból megválaszthatja parlamenti képviselőit.

1948. június 10-én Varga Béla egy körlevelet küldött az 1945 novemberében megválasztott magyar Országgyűlés emigrációban élő képviselőinek, melyben többek között a következőket jelentette be: *„A magyar politikai élet szabad földön élő vezetőivel való előzetes megbeszélés alapján és azok felkérésére vállalkoztam arra, hogy megteszem az előkészületeket a magyar parlamentet helyettesítő szerv életre hozására.”*¹²

Egy évvel később – 1949. július 21-én – egy újabb körlevélben bejelentette, hogy a beérkezett csatlakozási nyilatkozatok alapján a Magyar Nemzeti Bizottmány megalakultnak mondja ki. Az operatív ügyek intézésére létrejött a Végrehajtó Bizottság, mely de facto mint ellenkormány kívánt tevékenykedni.

Az Egyesült Államok kormánya nem tekintette emigráns parlamentnek a Bizottmányt, s a Végrehajtó Bizottságot sem menekült kormánynak. Ehhez meg kellett volna vonniuk a bizalmat a fennálló budapesti kormánytól, azaz meg kellett volna szakítani vele a diplomáciai kapcsolatot. Egy ilyen lépés hiú remény lett volna. Varga Béla és a végrehajtó bizottsági tagok szerepe kimerült abban, hogy megkísérelték összefogni a mérsékelt, demokrata magyar emigráns politikai csoportokat. A Bizottmánynak volt néhány demonstratív rendezvénye, és ez a szervezet volt az, amely a magyarok ügyének kérdését a nyugati kormányok felé életben tartotta. Valójában sem politikai súlya, sem szervezeti keretei nem voltak. A Magyar Nemzeti Bizottmány teljes ülése soha nem ült össze.

A Bizottmány az Egyesült Államok kormányától politikai támogatást és anyagi segítséget viszont kapott. Ez tette lehetővé, hogy a megválasztott Végrehajtó Bizottság tagjai anyagi gondok nélkül végezheték politikai munkájukat. A Végrehajtó Bizottság azon tagjai, akiknek más kereseti forrásuk nem volt, kezdetben 300 dollár havi javadalmazásban részesültek. Ez megfelelt egy kis fizetésű munkás vagy tisztviselő mindenkori havi jövedelmének. A Bizottmányt tehát nemcsak politikai, hanem anyagi okokból is lehetett tehát támadni.

Kovács Imre látta az európai országok menekültek iránti tartózkodását, ugyanakkor biztató jelnek vélte a Bizottmány megalakulását s az Egyesült Államok támogató hozzáállását. 1949. október 22-én elindult a tengerentúlra. Novembertől a Szabad Európa Bizottság egyik intézményének, a Washingtonban működő Research and Information Centernek lett a munkatársa. Meggyőződése volt, hogy 3–5 éven belül visszatérhet Magyarországra. A remélt felszabadítást azonban csak erős, dinamikus, határozott és összetartó demokratikus magyar emigráció vívhatja ki. Hatalmas energiával és elszánással robbant be a kissé már eltespedt, hosszú távra berendezkedő, az amerikai stílusba betagozódott magyar emigráció életébe. A Magyar Nemzeti Bizottmány Igazságügyi és Tájékoztatási Bizottságának alelnöke, a Parasztszövetség Értesítőjének szerkesztője lett. Amerikába érkezve azonban csalódnia kellett. Egyike volt a legbefolyásosabb emigráns vezetőknél, ám dinamizmusát, tempóját a már évek óta kinn élők értetlenül fogadták. Nem véletlen, hogy a magyar államvédelmi szervek élénk érdeklődést mutattak mind személye, mind tevékenysége iránt.

Kovács Imre még elutazása előtt megígérte Európában maradt parasztpárti társainak, hogy rendszeresen tájékoztatni fogja őket az amerikai helyzetről, a szervezett emigráció tevékenységéről, s megpróbál lépéseket tenni annak érdekében, hogy minél előbb ők is áttelepülhessenek a tengerentúlra. Amerikában szerzett első tapasztalatairól és csalódásairól egy 1950. január 7-én keltezett levélben számolt be Pap Istvánnak, a Svájcban tartózkodó volt parasztpárti képviselőnek. A levél kalandos körülmények között a magyar állambiztonsági szervek kezébe került, s azok egy megtervezett akció keretében megkísérelték nyilvánosságra hozni. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában megtalálható dokumentumok szerint a levél megjelentetésével Kovács Imrét és Pap Istvánt akarták lejáratni az emigrációs politikusok előtt, valamint a Magyar Nemzeti Bizottmány és a Parasztszövetség „ellenséges tevékenységét” akarták

leleplezni.¹³ Meg kell mondanunk azonban, hogy ez az akció – bármennyire is büszkélkedtek vele kivitelezői – inkább csak az ölükbe hullott, egy általuk sem ismert személy közreműködésével. Ráadásul még a következményeket sem tudták pontosan bemérni, hiszen a tervezés időszakában csak Kovács Imre és Pap István elszigetelése szerepelt célként, s az egész magyar emigrációt, valamint a Magyar Nemzeti Bizottságot is megrengető eredményre még gondolni sem mertek.

Az akció következményei azonban Kovács Imre életében meghatározó törést okoztak. Állását a Szabad Európa Bizottságnál felmondták, személyét és elképzeléseit sértő, mocskolódo támadások érték. Az emigráció történetével foglalkozó munkák szinte mindegyike említést tesz erről a botrányról, ám háttéréről, a pontos eseményekről még az érintettek is keveset tudtak, s ezáltal visszaemlékezéseikben sem találhattak magyarázatot a történetekre. Kovács Imre saját emigrációs pályaképét felvázoló írásában az alábbi módon emlékezett vissza az eseményekre: „*Kézzel írt, hat- vagy nyolcoldalas levelemben mindent feltártam, őszintén, talán túl őszintén, szenvedélyesen és elfogultan; egyes jellemzéseket lekicsinylően és szerencsétlenül eltúloztam, amit nagyon sajnálok és bárkit megbántottam, bocsánatot kérek tőle. A levél egy szerelmi ügy kapcsán Pap Pista barátnője, Frau Margaret Honauer [sic!] penziótulajdonos kezébe került, akitől Eckhardt Tibor utasítására Ember Sándor volt horthysta képviselő megvette ötszáz dollárért és tucatjával készítettek róla másolatot. Ellenfeleim és ellenségeim azt hitték, végre olyan dokumentumhoz jutottak, amivel megsemmisíthetnek; minden jelentősebb emigráns tényezőnek és a lapoknak megküldték; fordításban bemutatták a Szabad Európa Bizottság vezetőségének.*”¹⁴ Kovács Imre a történet lényegét részben jól tudta, a levél valóban a megnevezett asszony kezébe került, ám azt ő ellopta Pap Istvántól – több más hozzá írott és általa írt levéllel, valamint a naplójával együtt – abból a célból, hogy szerelmi csalódása miatt tönkretegy Pap Istvánt. Az asszony a leveleket a magyar államvédelemhez juttatta el, s a politikusoknak, valamint az emigrációs lapoknak a magyar államvédelem küldte el a svájci asszony nevében. Ember Sándortól valóban kapott pénzt a levelek eltulajdonlója, azonban azt a levelek fénymásolására kérte és kapta, bár kétségtelen, hogy a leveleket eljuttatta Ember Sándornak is.

Pap István *Hol a hazám?* címmel megjelent önéletrajzában szintén leírja saját változatát. „*Kovács Imre levele, amit tőlem loptak el, az én fiókból, hogy, hogy nem nyilvánosságra került. Alig egy hétbe telt, s a Münchenben megjelenő Hídverők című nyilas lap már hasonmás részleteket is közölt belőle. [...] Kovács Imre levelét ezek után még áruba is bocsátották. Hány kézen ment keresztül, és kiknek a kezén, fogalmam sincsen. Csak annyit tudok, hogy utoljára Eckhardt Tibor vette meg. Nyolcszáz dollárt adott érte a derék öregúr.*”¹⁵ Pap Istvánt emlékezete több ponton cserbenhagyta. A levélből a Münchenben megjelenő *Hungária* című lap¹⁶ közölt részleteket, ám csak 1951 márciusában, a levél megírása után majd másfél évvel. Vélhetőleg Eckhardt Tibornak sem kellett megvásárolnia a levelet, mivel azt megkapta a magyar államvédelemtől ingyen.

Borbándi Gyulának a magyar emigráció történetéről írott alapmunkája a következőket tartalmazza az ügyel kapcsolatban: „*...Kovács Imre 1951. januárban Amerikából levelet küldött az akkor Zürichben élő Pap István volt parasztpárti képviselőnek és abban tájékoztatta különböző időszéri politikai kérdésekről. A többi között érintette a hazai ellenállást és a Nemzeti Bizottmány belső ügyeit. [...] A levél magántermészetű és bizalmas volt. Nem lett volna semmi következménye, ha nem jut egy svájci asszony kezébe, aki – Kovács Imre közlése szerint – Pap Istvánt szerelmével üldözte és zsarolta. A kínos helyzet odáig fajult, hogy a levelet ez a zürichi nő Pap Istvántól ellopta, arról fotókópiákat készített és mindenhová eljuttatta, Magyarországra is. A levél a többi között Ember Sándor volt MÉP-képviselőhöz is elkerült, aki tájékoztatta tartalmáról Eckhardt Tibort (kinek éppen folyt az összeférhetlenségi ügye), közlésre pedig átadta a Hungária című müncheni hetilapnak.*”¹⁷ Borbándi Gyula egyetlen pontatlanságot követett el, a levél időpontját adta meg rosszul. Ugyanis az valóban 1951-ben jelent meg a *Hungáriában*, de eredeti megírásának dátuma 1950. január 7-e volt.

Maga az ominózus levél, melyet Kovács Imre írt, teljes terjedelmében még soha nem került nyilvánosságra, ám ma már a teljes történet – vagy legalább is az államvédelmi olvasata – megismerhető az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában található dossziék alapján.

Kovács Imrét a magyar politikai rendőrség 1945 előtt és után is folyamatos megfigyelés alatt tartotta.¹⁸ A „Xavier” fedőnévvel ellátott személyi dossziéjában megtalálható a Pap Istvánhoz kézzel írt levelének legépelt másolata, azzal a nem csekély és később is sok zavart okozó hibával, hogy annak dátumát tévesen – 1950. június 7-ében – jelölték meg.¹⁹ A *Hungária* című lapban megjelent írások és az államvédelem akciójának összefoglaló jelentése a Magyar Nemzeti Bizottmányról vezetett dossziében van lefűzve.²⁰ A magyar államvédelem Pap Istvánról is felállított személyi dossziét,²¹ s ebből az ÁVH teljes akciójának dokumentumai megismerhetők. A történetet ezen dokumentumok alapján idézzük fel.

A magyar állambiztonsági szervek 1947 után fő feladatuknak azt tekintették, hogy megakadályozzák az egységes és ellenséges, szervezett emigráns tömörülés kialakulását. Legnagyobb félelmük az volt, hogy valamilyen közös fellépés alakul ki a volt horthysta államgépezet tagjai és az 1945 utáni politikában szerepet vállaló, ám a kommunista párt egyeduralmi törekvései elől külföldre menekült politikusok között. A Magyar Nemzeti Bizottmány megalakítási kísérlete legrosszabb rémálmodukat idézte fel. Széles körű nyomozást indítottak a Bizottmány lehetséges tagjainak múltjában, adatokat gyűjtöttek lejáratusukhoz, a közöttük felfedezhető ellentétek felszításához. A legsikeresebb akciók egyike volt Kovács Imre és Pap István levelezésének megszerzése és nyilvánosságra hozatala 1951-ben.

A parasztpárti politikusok 1949-ben Svájcban gyűltek össze. Pap István is itt talált átmeneti menedéket egy panzióban, melynek tulajdonosa Marguerite Honauer svájci asszony volt. Az államvédelmi szervek iratai szerint a magányos Pap és az ötvenéves Honauerné között bizalmas kapcsolat alakult ki, melyet az asszony feltehetően túlzottan komolyan vett, férjétől el akart válni, s Paphoz feleségül menni. Pap nős ember volt, első feleségétől származó két gyermeke, második felesége s vele közös két gyermekük Magyarországon rekedtek. A svájci asszony agresszívan forszírozta Pap válását, megszerezte felesége magyarországi címét, és levélben tájékoztatta Paphoz fűződő viszonyáról, szándékairól. Pap felesége egy válaszlevélben tudatta, hogy a viszonyról – egy svájci ismerősétől – már 1950 januárja óta tudott, kérte az asszonyt, hogy ne ártson Papnak, legyen tekintettel Magyarországon maradt gyermekeire.²² 1950 tavaszán Honauerné felajánlotta Papnak, hogy hajlandó Magyarországra leveleket becsempészni. Terve az volt, hogy Magyarországon felkeresi Pap feleségét, rábeszéli a válásra, s ezáltal elhárítja az akadályt házasságuk elől. Elindulása előtt azonban Honauerné összeveszett Kovács Imrével, ő lemondott az asszony segítségéről, így a küldetés meghiúsult.²³ 1950 májusában Pap István és Honauerné Olaszországban és Franciaországban töltött két hetet. Svájcba visszatérve Pap István Bécsbe utazott, ahol Barankovics Istvánnal tárgyalt, majd ezt követően egy másik nőismerősével Belgiumba szökött Honauerné elől.

A levéltári iratok tanúsága szerint Honauerné megpróbálta kideríteni hollétét, s ennek érdekében Pap több barátját is felkereste, illetve személyes kapcsolatai révén Pap barátainak levelezését is megfigyeltette, sőt ezeket a leveleket megszerezte és elolvasta.²⁴ Kutakodásai közben – miközben Pap belgiumi címét szerette volna megtudni – találta meg Pap lakásában, s vette magához, Kovács Imre 1950. január 7-én írott levelét, több más levél társaságában. Honauerné nem tudott magyarul, a leveleket egyik barátnőjével fordította le magának. Ez az első olyan momentum, amely a magyar államvédelem szerencsésjét szolgálta, ugyanis Honauerné egyáltalán nem kémkedési szándékkal tulajdonította el a leveleket, pusztán kedvesének elérhetőségét kereste.

Egy Borsos Sándorhoz írott levélből tudomást szerzett Pap belgiumi címéről,²⁵ utánament, és újra próbálta élesíteni kapcsolatukat. Pap nem rendelkezett belgiumi tartózkodási engedéllyel, ezért július 25-étől internálótáborba került. Belgiumi lakásában azonban Honauerné megtalálta Papnak új barátnőjéhez írott leveleit is. A sértett asszony bosszút akart állni. Későbbi beszámolója szerint le akarta löni egy pisztollyal, de a fegyver csütörtököt mondott. Honauerné megcsalt asszonynak érezte magát, tönkre akarta tenni Papot. Amikor megkapta Pap feleségének levelét 1950. augusztus 14-én, s megtudta, hogy a magyar hatóságok keresik és le akarják tartóztatni Pap Istvánt, új tervet szőtt. Leveleket írt Magyarországra, melyben beszámolt arról, hogy Pap Istvánról kompromittáló adatokat tud, ám sem címet, sem illetékes nevet nem ismert, leveleit az Andrassy út 60-ba címezte, megszólításként pedig a „Tisztelt Főnök Úr” fordulatot használta.²⁶ Vélelmezhető, hogy az Államvédelmi Hatóság nem vette komolyan a leveleket, ám Honauerné más módon is kereste a kapcsolatot a magyar állam képviselőivel.

1950. augusztus 22-én Honauerné megjelent a belgiumi magyar követségen, és beutazási vízumot kért Magyarországra.²⁷ Kérelmét azzal indokolta, hogy emigrációban élő magyar személyeknek Magyarország ellen irányuló ellenséges tevékenységét igazoló dokumentumok vannak a birtokában, melyeket át akar adni a magyar hatóságoknak. Az államvédelem második hatalmas szerencséjére a belgiumi magyar követségen beépített ügynökük, Fülöp András találkozott az asszonnyal, aki felismerte a kínálkozó lehetőséget. A magyar ügynök rábeszélte Honauernét arra, hogy béküljön ki Pap Istvánnal, s lopja el tőle minden levelét, mert ezáltal sokkal többet tud ártani neki, mintha megöli.²⁸ Nyugtató szavai, tanácsai hatására a svájci asszony átadta a Paptól elhozott leveleket lemásolásra. Ezek között volt Kovács Imre 1950. január 7-én írt beszámolója. Fülöp András három követségi dolgozót is bevont a levelek legépelésébe, hogy minél előbb elkészüljön a másolással, majd a leveleket Honauernével visszacsempésztette Pap Istvánhoz. (Később a magyarországi elhárítás megfeddte Fülöpöt, hogy illetéktelen, azaz nem a „szervhez” tartozó személyeket is bevont az akcióba.) A dokumentumok között Pap István által Nagy Ferencnek, Varga Bélának, Kovács Imrének, Borsos Sándornak, Vámos Imrének, Pap Istvánnénak írott, illetve tőlük kapott levelek voltak.

Az asszony beszámolt Fülöp Andrásnak arról is, hogy Svájcban Pap István egy alkalommal beszélt neki egy földalatti mozgalom előkészítéséről Magyarországon, aminek alkalomadtán robbanó ereje lesz.²⁹ Honauerné megemléltette, hogy Pap István itthon élő feleségének volt egy barátnője, aki az Államvédelmi Hatóságnál, mint titkárnő dolgozott, és rendszeresen adatokat szolgáltatott Papnak, aki azt remélte, hogy a felesége is ennek a nőnek a segítségével fog kiszökni Magyarországról.³⁰

A belgiumi ügynök úgy látta, hogy „aranybányára” talált. Még augusztus 27-én táviratot küldött Magyarországra: *„Magyarországi földalatti leleplező anyag van a birtokomban. Összekötő Papp [sic!] Istvánné Mogyoródi út 128. Ennek barátnője ÁVH tisztviselő informálja Pappnét. Férje Svájcban jobboldali vezető, jelenleg Belgiumban van. Szükséges, hogy informátorom beutazzon Magyarországra. Rendkívül fontos, szükséges anyag és jelentés hazaszállítása miatt.”*³¹

Az ÁVH-nál az első összefoglaló jelentés 1950. szeptember 3-án készült, melynek tárgyaként Pap István volt képviselő ügye szerepelt a feljegyzésben.³² A jelentésben Mészáros József államvédelmi főhadnagy leírta, hogyan hagyta el az országot Pap István, hol telepedett le, illetve kikkel tart kapcsolatot az emigrációban és Magyarországon. Megjegyezte, hogy Magyarországon maradt feleségével rendszeresen leveleznek, s az Kovács Imre utasítására légipostai úton újságokat (*Pártmunkás, Népszava, Szabad Nép, Népevelés, Pajtás*) küld a Magyar Nemzeti Bizottmány részére.

A Pap Istvánról felállított dossziében Honauerné személyes adatai és gépkocsijának leírása is megtalálható, sőt két fénykép is van róla. Ebből megtudható, hogy 1900. április 30-án született, Zürichben lakik, férjezett, s egy panziónak a tulajdonosa. A

gépkocsi adatait valószínűleg azért nyomozták le, mert szóba került az asszony magyarországi utazása, s az adatok szükségesek voltak az autó azonosításához. Fülöp András segítségével Honauerné 1950. augusztus 26-án beadta vízumkérelmét a követségen. Az ÁVH-nál az első elképzelés pusztán Pap István lehetlenné tétele, valamint az általa megismerhető címek és levelek megszerzése volt. Fülöp András segítségével a követség írógépén – Honauerné nevében, német nyelven – Papot dehonesztáló leveleket írtak azoknak a szervezeteknek, melyeknél Pap munkalehetőséget keresett, hogy Angliába utazhasson.³³ Fülöp ezeket a leveleket átküldte a párizsi követségre Radványi János ottani munkatársnak, hogy az onnan adja fel őket, mert Honauerné nem akarta, hogy kitudódjon, még mindig Brüsszelben van. (A párizsi munkatárs természetesen ezt a Fülöp András által írt levelet is megküldte a magyar elhárításnak, nem tudva ugyan, hogy miről van szó, de gyanúsak találva az akciót.³⁴)

Az Államvédelmi Hatóság magyarországi apparátusában lelkesedést váltott ki az ölübbe pottyant lehetőség. A szeptember 3-ai feljegyzésre Tihanyi³⁵ aláírással az alábbi kézírásos utasítás került szeptember 10-én: „Hány pld? Kinek? Ki gépelte? 1. A nőt mindenképpen helyes beengedni. 2. Le kell priorálni³⁶ Papp [sic!] István feleségét (lánynevét is feltüntetve) és nagyon óvatosan meg kell tudni az ÁVH-n lévő barátnőt. De nem szabad kiadni egyszerű KT-ra³⁷. Esetleg Szöllősi³⁸ elvtárs osztálya tudja előkeríteni a titkárnő személyét. 3. Honauerné mozgása egyébként nagyon zavaros.” (Kiemelés az eredetiben.)

A legnagyobb izgalmat természetesen az ismeretlen ÁVH-s barátnő kiléte keltette. Arról nincsen információ, hogy Pap Istvánné barátnőjét sikerült-e felderíteni, ám a politikusoknak írt levelek így is beindították a hivatali gépezetet. Időközben ugyanis Fülöp András hazaérkezett a lemásolt levelekkel, s azokat átadta az I/2-es osztálynak. A levelek legépelte másolatai valóban kincset érhetnek az államvédelemnek. A következő lépést a belső elhárítás tette. Kovács Imre levelében ugyanis említés kerül egy Lili nevű személyről, akiről azt feltételezték, hogy illegális magyarországi ügynök, s legelőször az ő felkutatására indítottak nyomozást.³⁹

Pár napon belül azonban új irányt vettek az események. Felismerték, hogy Pap levelezésének rendszeres megszerzése sokkal fontosabb, mint pusztán kompromittálása. Ilyen instrukciókkal ellátva küldték vissza a belgiumi ügynököt.⁴⁰ Ő folyamatos levelezésben volt Honauernével, aki időközben Párizsba utazott, s ott várta Pap kiszabadulását. Fülöp András visszaérése után arra a következtetésre jutott, hogy a svájci asszony további információt nem fog szerezni, s javasolta a meglévő anyagok alapján elvégezni a lehetséges lépéseket.⁴¹ Papot szeptember közepén elengedték a belgiumi internálótáborból, és kitoloncolták az országból. Párizsba utazott, ott találkozott Honauernével, s úgy tűnt, helyreállt a kapcsolat közöttük. Honauerné egy szeptember végi levelében⁴² még azt jelezte Fülöp Andrásnak, hogy több levél is nála van Pap levelezéséből, s azokat át akarja adni neki, ám az elkövetkező két hónapban megszakadt a kapcsolat a svájci asszony és a magyar ügynök között.

A következő kapcsolatfelvétellel 1950. december 2-án került sor.⁴³ Bár az asszony felajánlotta további segítségét, a magyar elhárítás ekkor már letett arról, hogy további levelekhez vagy információhoz jusson általa. Az ominózus levelet több példányban sokszorosították, s 1951 januárjában Honauerné nevében megküldték Kovács Imrének, több Nemzeti Bizottmányi tagnak, valamint magyar nyelvű emigrációs újságnak.

A tanulmány végén az eredeti – gépelt és a kézzel írt – levelet (facsimile) is közöljük, amely teljes terjedelmében még sehol nem jelent meg. Kovács Imre 1950. január 7-én írta, ám – valószínűleg a belgiumi írógéppel történt másolás során elkövetett elírás következtében – a gépelt változaton 1950. június 7-ei dátum szerepel. A helyes dátum természetesen már az első mondatból is kiderül, amelyben a levél írója a Paptól kapott újévi jókívánságokra reagál.

Kovács Imre ígéretének megfelelően az amerikai tapasztalatairól kívánt beszámolni, de már bevezető mondatai is jelezték, hogy nem azt találta Amerikában, amire számított. Hangsúlyozta, hogy beszámolóját csak és kizárólagosan Pap Istvánnak küldi el. Indokolta is ezt a titokzatoskodást, hiszen *„nincs értelme a szépítgetésnek, ha jól akarunk politizálni és célt akarunk érni, akkor szembe kell nézni a valósággal, különben nem jó vége lesz emigrációs kalandunknak”*. Megfogalmazása egyértelműen azokra az intrikákra, halogató taktikázásokra utalt, melyeket Amerikában megtapasztalt.

Éles kritikával illette a Magyar Nemzeti Bizottmányt, mely *„nem több egy korlátolt felelősségű közkereseti társaságnál”*. Ezért a kijelentéséért érte később a legtöbb támadás. Kovács közgazdaságtant is tanult, így a másik közgazdásznak – Pap Istvánnak, akinek a levél íródott – a legegységesebben ezzel a gazdasági életből vett hasonlaltal tudta kifejezni a Bizottmány tehetetlenségét. A közkereseti társaságok elsősorban családi vagy kisvállalkozásokként működtek, gazdasági tevékenységük, hatásuk elhanyagolható volt az üzleti életben. Kovács szókimondásának igazát egyébként megerősíti egy 1952-ben megjelent tanulmány, ahol Ács Ernő az emigráción belüli belső viták és ellentétek okát abban találta meg, hogy az emigráns politikai vezető garnitúra a Bizottmányba is átültette a régi Magyarország pártpolitikai problémáit, összes elvi és személyi konfliktusával együtt. *„Ebben a formában a Bizottmány csupán laza társulás, az ilyen társulások minden jellegzetes fogyatékoságával, s ezért nem látszik alkalmasnak arra, hogy egy olyan fontos politikai tömörülésnek, mint amilyenre Magyarország jövője szempontjából hivatva van, tartósan megfelelhessen”*⁴⁴ – írta Ács Ernő.

Kendőzetlenül beszámolt Kovács Imre az anyagiak körüli acsarkodásokról is. A Szabad Európa Bizottság által meghatározott havi 300 dolláros ellátmány késhegyig menő harcot eredményezett azért, hogy kik kerüljenek be a Bizottmány íróasztalai mögé, s részesüljenek biztos fizetésben. Kovács Imre ekkor a SZEB információs irodájánál dolgozott – s nem a Nemzeti Bizottmánytól kapott illetményt –, havi 150 dolláros fizetésért, melyből az adója levonása után 132 maradt. Ebből fizette havi 45 dolláros lakbérét, a 10 dolláros buszbérletet, s mint későbbi írásában bevallotta havonta 30 dollárt sörre költött, nem bírta megszokni a washingtoni klímát.⁴⁵ Ezzel szemben a Bizottmány Végrehajtó Bizottságának tagjai 300 dolláros tiszteletdíjuk felett még napidíjat kaptak utazásaik után, s bizony sokszor a nem hivatalos útjaikat is elszámolták.

Kovács sorra jellemezte a Bizottmány meghatározó vezetőit. Eckhardt Tibort tartotta a legerősebb, ugyanakkor a legveszélyesebb szereplőnek. Eckhardt a Bizottmány Honvédelmi Bizottságának elnöke volt, ám befolyása és kapcsolatrendszere jóval felülmúlta funkcióját. Példaként megemlítjük, hogy Habsburg Ottó 1950. tavaszi washingtoni látogatásának előkészítése során Bakach-Besseney Györgyhöz intézett levelében a Bizottmányról való tájékozódó beszélgetésre Varga Béla vagy Eckhardt Tibor meghívását vélte megfelelő megoldásnak. *„Kérem döntsön, hogy Eckhardtot vagy Vargát kell-e hozni, vagy csak az egyiket, vagy senkit.”*⁴⁶ Kovács Eckhardtot a hatalom megszállottjának tekintette jellemzésében: *„...minden személyes kapcsolatát és minden ügyet úgy alakít, hogy megfeleljenek saját érdekeinek”*. *„Hatalomszaga”* van, írta, s mivel ez erőt sugároz, *„megszerzi mindazon karrieristák támogatását, akik szintén részesedni szeretnének a hatalomból és az azzal járó kiváltságokból”*.

Nyers őszinteséggel fogalmazta meg véleményét Nagy Ferencről is. Nem vitathatjuk, hogy jogot formálhatott a véleményalkotásra, hiszen már a Nemzeti Parasztpárt 1939-es megalapításakor is szembekerült vele. Az emigráns nemzeti parasztpártot azért nem alapították meg Svájcban, mert Nagy Ferenc az egységes és dinamikus paraszti összefogás illúzióját vetítette az emigráns parasztpolitikusok elé. Kovács Imrének viszont Amerikában azt kellett tapasztalnia, hogy Nagy – visszavonulva Herndonban vásárolt birtokára – inkább csak kedvteléseinek élt, pusztán protokolláris megnyilatkozásai voltak. Nagy Ferenc szerepe már itthoni miniszterelnöksége idején is sok kritikát kapott. Sokan vélték már akkor is, amit Kovács levelében írt bizottmányi szerepéről: *„...ehhez a Feri kevés”*. Kétségtelen, hogy Nagy Ferenc az Amerikában élő magyar politikusk

legfontosabb szereplője volt, hiszen miniszterelnökként vonult emigrációba. Kovácsot azonban elkésértette, hogy míg ő a pár éven belüli visszatérés útjait kereste, addig Nagy Ferenc földet vásárolt Amerikában, márpedig a föld a letelepedés, a megállapodás jelképe a paraszti társadalomban.

Milyen körülményekkel találkozott Kovács Imre kiérkezésekor? A régi bevándorlók, a háború előtt és alatt érkezettek képviselőit az Amerikai Magyar Szövetség látta el. Szervezetük elfogadott, támogatott, elismert volt. Gyanakvással és féltékenységgel tekintettek az 1945–47 után érkezettekre. Erős volt körükben az a vélekedés, hogy nincs különbség a háborút követően Magyarországon tevékenykedő pártok és az emigrációban szervezkedők színárnyalataiban. Számukra 1945-tel bezárult Magyarország, az oroszok érkezésével megszűnt a függetlenség, ami ez után történt, az a kommunisták politikája volt, ergo aki 1945 után emigrált, az otthon a kommunisták szekerét tolt.

Az újonnan érkezettek viszont élet-halál harcot folytattak azért, hogy az amerikai kormányzat elfogadja személyüket, szervezkedésüket. Ennek érdekében szervezkedésükbe hajlandóak voltak bevonni a régi emigráció képviselőit is, ami természetesen vitákhoz, gáncsoskodásokhoz vezetett. Ilyen helyzetben a Magyar Nemzeti Bizottmány és annak vezetői elsősorban saját személyük védelmével, tetteik igazolásával voltak elfoglalva, kevesebb idejük maradt a szervezet megerősítésére. A klikkesedés áthatotta a Bizottmányt. Különösen elkésértette Kovács Imrét az a követelés, amely a jaltai szerződés USA általi felmondását erőltette. A Bizottmány jogi alapja az volt, hogy az 1945 utáni szabad és demokratikus választások demokratikus kibontakozást eredményeztek, a Bizottmány ezt folytatta, amíg az ország ismét függetlenné nem válik. Ha a jaltai szerződést felmondják, akkor megszűnt volna a Bizottmány jogi manifesztuma is.

Kovács Imre ilyen hangulatban és körülmények között fogalmazott olyan élesen. A tehetetlenség és a csalódottság uralta 1950 szilveszterén érzéseit, melyeket őszintén leírt barátjának, nem is gondolva arra, hogy személyes közlései nyilvánosságra kerülhetnek. Úgy viselkedett, mint mindig beszélgetéseik során. Szókimondó, egyértelmű és kemény volt mindenkivel, barátaival is. Jelzi azért a benne kialakult bizonytalanságot azonban, hogy levele végén arra kéri Papot, elolvasás után semmisítse meg a levelet, nehogy mások kezébe kerüljön. Kovács Imre szerencsétlenségére, és a magyar államvédelmi szervek szerencsésjére, Pap ennek a kérésnek nem tett eleget.

Volt még egy másik gondolat is levelében, amely erkölcsi vádaskodások alapja lett. Néhány mondata úgy szól, mintha szabotázsakciók végrehajtására kívánta volna rávenni a Magyarországon élő volt parasztpártiakat. A *Hungária* későbbi cikkei elsősorban ezért támadták. Szó szerint a következőket írta: „*A Free Europe Committee most dolgoztatja ki az ellenállás lehetőségeit és tervét, ha Magyarországról velünk kapcsolatban hallanának valamit, bemondásunkra felrobbanna egy gyár, vagy mit tudom én, valami efféle történne, mi lennénk a legnagyobb fiúk.*” A megjegyzés hátterét az az információ jelentette, amit Kovács Imre a Szabad Európa Bizottság washingtoni kutató osztályának vezetőjével folytatott beszélgetése során szerzett, s melyben az illető jelezte számára, hogy az amerikai hírszerző szervek szeretnének kapcsolatot kialakítani magyarországi földalatti csoportokkal. Ezeknek a csoportoknak akkor lenne reputációja előttük, ha valamilyen szabotázsakcióról hírt tudnának adni. Kovács Imre fenn említett megjegyzésével pusztán arra akarta a figyelmet felhívni, hogy milyen irányban próbál az amerikai politika fordulni. Tulajdonképpen ő volt az egyedüli, aki megértette s programszerűen is magyarázni tudta azt, ami a Szabad Európa Bizottság irányvonala volt. Kovács megfogalmazása egyébként teljesen megegyezik azzal, amit Charles Douglas Jackson, a Szabad Európa Bizottság elnöke, 1951. november 24-én a *The New York Times* riporterének Münchenben mondott a Szabad Európa Rádió létesítéséről: „*Amit akartunk, az volt, hogy megteremtjük a belső zavargások előfeltételeit azokban az országokban, ahova adásaink eljutnak.*”⁴⁷ A zavargások előfeltételeiről volt szó, nem pedig robbantások megszervezéséről.

A magyar emigráns sajtó nem foglalkozott az ismeretlen asszony által megküldött levéllel. 1951 márciusában azonban a *Hungária* elérkezettnek látta az időt, hogy a levelet felhasználva frontális támadást indítson Kovács Imre és a Magyar Nemzeti Bizottmány ellen. Honauerné, mivel választ nem kapott a brüsszeli magyar követségtől, s mert Pap ismét elhagyta, barátnője segítségével felkereste Zürichben Ember Sándor magyar emigráns politikust, a leveleket neki is megmutatta, s a tőle kapott pénzből másolatokat készített róluk. Ember Sándor Kovács Imre levelét megküldte Eckhardt Tibornak, illetve a Münchenben megjelenő *Hungária* című hetilapnak. Célja Kovács Imre s vele együtt a Magyar Nemzeti Bizottmány lejáratása volt. A történet innentől kezdve több szálon fut tovább, már a nyilvánosság előtt is.

Kovács Imre 1951 januárjában megkapta a magyar államvédelem által Honauerné nevében küldött levelet, s rövidesen megtudta, hogy az több emigráns társához is eljutott. Bár különösebb támadás nem érte sem a lapok, sem társai részéről, mégis úgy érezte, tisztáznia kell magát, ezért bizalmatlansági indítványt nyújtott be önmaga ellen a Nemzeti Bizottmány elnökéhez.⁴⁸ Beadványában elmondta, hogy Európában lévő „[barátaimat] rendszeresen informáltam, »szigorúan bizalmas« jelzéssel a Végrehajtóbizottság munkájáról és a V. B. tagok magatartásáról”. Ezt azonban nem tekintette inkorrekt eljárásnak, mivel a tények és események pontos ismeretét a demokrácia egyik legfontosabb biztosítékának tekintette, ám elismerte, hogy ezek nyilvánosságra kerülésével „az ügy konzekvenciáit és szankcióit magától értetődően viselnem kell”. Elismerte, hogy a politikai küzdőtársairól fogalmazott véleménye túlzottan szókimondó volt, ám „csupán a határozatlan politikai vonalvezetést és az elégtelen magatartást kifogásoltam és bíráltam keményebben”. Ugyanakkor tisztában volt vele, hogy a nyilvánosságra került anyaggal megszarolhatóvá vált, ezek a dokumentumok felbecsülhetetlen károkat okozhatnak azzal, hogy a magyar hatóságok kezére kerültek. Beadványában említést tett arról is, hogy tudomása szerint Honauerné a berni követségnek is eljuttatta a levelet, s azt is megemlíti, hogy bizonyos emigráns politikusok Honauernét további levelek ellopására biztatták. Kovács Imre Pap Istvántól már értesült a levéllopási ügy részleteiről, ám a magyar államvédelem lépéseit nem sejtette. Nyilvánvalóan politikai ellenfeleit látta az akció mögött. Azokat azonban két hónappal megelőzte a magyar hatóság. Levelét már 1950 augusztusában megismerte a magyar ÁVH, ám a levélszétküldési akciót csak 1951 elején indította el. A véletlenek szerencsétlen sorába tartozik, hogy a levelek Ember Sándorhoz – egy sértődött 1939-es parlamenti képviselőhöz, akit másokkal ellentétben nem hívtak meg a Nemzeti Bizottmány tagjai közé – is eljutottak, s ő nem habozott azt nyilvánosságra hozni. 1951 februárjában elküldte Eckhardt Tibornak, s felháborodott cikket írt a *Hungária* című lapnak. Írásában elsősorban azt kifogásolta, ahogyan Kovács Imre a magyarországi ellenállás további irányvonalát kijelölte.

Kovács Imre az önmaga elleni bizalmatlansági indítványát nemcsak Varga Béla elnöknek, hanem a Bizottmány ötven tagjának is elküldte. A beadványhoz írt kísérőlevelében kérte a bizottmányi tagokat, hogy a vele kapcsolatos leveleket, irományokat kétségekkel kezeljék, mivel azok lopottak, s tartalmuk bizonytalan.

A *Hungária* című lap ezt az önmaga elleni bizalmatlansági indítványt használta fel Kovács Imre elleni hadjárata nyitányára. Az 1951. március 16-án megjelenő számában teljes terjedelmében lehozta Kovács Imre bizalmatlansági indítványának, valamint a bizottmányi tagokhoz írt levelének teljes szövegét. Megjelentette továbbá Honauerné írását, melyben Kovács levelének eltulajdonlását egy, a Pap István elleni pénzlopási feljelentéséhez szükséges dokumentum megszerzéseként indokolta. A *Hungária* szerkesztőségi kommentárja sejteti, hogy birtokában van Kovács Imre eltulajdonított levele, ám azt nem közölte. Cinikus módon tette fel a kérdést: „Mindenki érthető módon tudni szeretné, miért nem hozza nyilvánosságra a titokzatos levelet Kovács Imre vagy Pap István?” A titokzatos szó használatával még inkább fokozni kívánta a lap a botrányt.

jelentőségét. Az összeesküvés-elméletek hívei számára semmi nem kedvesebb, mint ha valami sejtelmes, titkos dologra fényt deríthetnek.

A *Hungária* nem kapott engedélyt Kovács Imre bejelentésének nyilvánosságra hozatalára. A *Nyugati Hírnök* című lap 1951. májusi számában Kovács Imre nyílt levélben tette ezt szóvá, s a *Hungária* szerkesztőit a magánlevelében is alkalmazott szókimondással állította szégyenpadra, mivelhogy „mindenki, aki jogtalanul eltulajdonított leveleim terjesztésében részt vett, közönséges orgazda: nevezetesen annak tartom a *Hungária* főszerkesztőjét, főmunkatársát és felelős szerkesztőjét”.⁴⁹ A Nemzeti Bizottmány belső ügyeit, a Bizottmány tagjainak küldött leveleket nem volt szokás nyilvánosságra hozni. Bármilyen ügrről legyen is szó, az újságírói korrektség és a magánélet szentsége visszatartotta a szerkesztői ambíciókat. A lap szándéka azonban tetten érhető abban a szerkesztői megjegyzésben, hogy az ominózus levélben foglaltak tisztázása nem képezheti magánközlés tényét, az közérdekű, s ezért „a nyilvánosság érdeklődésre számot tartó leveleket közöljük”. A lap emiatt jelentette meg Honauerné írását, valamint Kovács Imre két levelét összeférhetlenségi bejelentéséről. Kovács a maga ellen tett bejelentését Varga Bélának, a Bizottmány elnökének címezte, tehát joggal merül fel a kérdés: arról hogyan szerezhetett tudomást egy svájci panziótulajdonos, Marguerite Honauer? Ő ugyanis – a lapban közölt írásában – Kovács Imre amerikai bíróságon történő feljelentését helyezte kilátásba, amiért Kovács a beadványában őt mint a levél eltulajdonítóját nevezte meg. A válasz egyértelmű. A szerkesztőség, illetve Ember Sándor vette rá az asszonyt, hogy írjon a müncheni lapnak. Egyértelművé válik az ügy háttere abból a nyilatkozatból, amelyet később, 1951 májusában tett közzé Pap István az eseményekkel kapcsolatban. A *Nyugati Hírnök*ben megjelent írásában idézi Ember Sándor titkárnőjének Honauernéhez intézett levelét, melyben az leírja, hogy Ember Sándor már megbeszélte a „müncheni urakkal” Honauerné odautazását, s azok úgy fogadják majd az asszonyt, mint egy királynőt: „...fenntartották a legszebb szobát számodra, pompás étkezés vár a legjobb étteremben, mozi és színház szerepel a programon.”⁵⁰ Pap hivatkozott nyilatkozatából az is kiderül, hogy Ember Sándornak Honauerné csak 1951 januárjában juttatta el a lopott leveleket, s azokért a volt képviselő dollárral fizetett. Valójában tehát a nyilvános botrányt Ember Sándor és a *Hungária* robbantotta ki. A belgiumi követségen tevékenykedő magyar ügynök és Honauerné között 1950 novemberétől megszakadt a kapcsolat. Az ÁVH szétküldte Kovács Imre levelét az emigráns politikusoknak és újságoknak, ám hónapokig nem történt semmi. A csalódott svájci asszony ezután fordult Ember Sándorhoz, aki a *Hungária* segítségével, sőt anyagi támogatásával valódi hajszát indított, hogy Kovácsot és a Bizottmányt nyilvánosan lejáráthassa. Az ÁVH akciója vélhetőleg kudarcot vallott volna, hiszen az újságok nem közölték a számukra megküldött levelet, s egyetlen eredménye talán az lett volna, hogy Kovács Imre kínos helyzetbe kerül, s maga elleni vizsgálatot kezdeményez.

A *Hungária* szerkesztősége így viszont megkreatálta a feltételét annak, hogy magát az eredeti levelet leközölhesse. Ugy érezték, egyszerre két vadat is elejthetnek egyetlen lövéssel. Kiiktatják Kovácsot az emigrációs politikából, s egyben leleplezik a Nemzeti Bizottmányt, tagjainak Kovács-féle jellemzését széles körben terjesztik, őket nevetségessé teszik, illetve a Bizottmány határozatlanságát, tétovázását élesen kritizálhatják. A *Hungáriánál* vagy nem értették meg, vagy elvakultságukban nem is törődtek vele, hogy tettükkel pontosan a közös ellenfélnek, a magyar elhárításnak nyújtottak felbecsülhetetlen segítséget. Ahogyan Kovács Imre fogalmazott: „Különös cinkosság jött létre a berni kommunista követség és azok között az emigráns politikusok között, akik az ilyen fegyver alkalmazását is lehetségesnek tartják ellenfeleikkel szemben.”⁵¹

Tévedés lenne feltételezni, hogy a két fél tudott a másik lépéseiről. Az ÁVH 1951 tavaszára már elkönnyvelte akciója eredménytelenségét, s vélhetőleg roppantul meglepte őket a *Hungária* dühödt támadása. Ugyanakkor elégedettséggel tölthette el őket, hogy egy újabb, nem is remélt „szövetségesükre” akadtak Ember Sándor személyében. Ő

ugyanis készített egy nyilatkozatot a levéllel kapcsolatban, mellyel saját „felelős és nemzetféltő” szerepét kívánta bemutatni, s egyben az 1947-es emigránsok egyik reprezentatív tagját denunciálni. A *Hungária* 1951. március 23-ai számában leközölte a nyilatkozatot. A szerkesztőségi kommentárban már tényként közölték, hogy Kovács Paphoz írt levele már a „budapesti kommunista kormány kezébe került”,⁵² illetve sejtetik, hogy valójában mit is tartalmaz. A kommentárt úgy írták meg, mintha csak Kovácsnak az önmaga ellen tett bejelentése alapján találgatnának, mely szerint abban a Bizottnmány vezetőiről mondott véleménye lenne, de egyben le is lepezik magukat, mivel a „magyarországi ellenállási mozgalommal kapcsolatban tett” közlésekre is hivatkoznak a levél kapcsán. Erről viszont az említett beadványában Kovács nem írt. Azt csak olyan valaki ismerhette, akinek a teljes levél birtokában volt.

A lap Ember Sándor nyilatkozata mellett egy összeállítást is közölt a riportereinek különböző politikusokkal történt beszélgetéseiből. Az írás durván és cinikusan támadta Kovácsot és elvbarátait, Imrusnak, „szmokingos parasztid”-nek nevezték a cikkben, s ismételten kommunista társutassággal vádolták meg.

A *Hungária* tulajdonképpeni célja azonban nem pusztán Kovács Imre megbuktatása, hanem az egész Bizottnmány lejáratása volt. Többször is követelték cikkeikben a Bizottnmány, az érintett vezetők nyilatkozatait, cáfolatot vagy valamilyen reakciót. A politikusok azonban nem nyilatkoztak az ügyről, Kovács Imre önmaga ellen benyújtott összeférhetlenségi kérvényét a Bizottság nem tárgyalta, azt elvetette.

A *Hungária* szerkesztősége ekkor látta elérkezettnek az időt arra, hogy a levelet – illetve annak kommentárral ellátott részleteit – nyilvánosságra hozza. Az 1951. április 6-ai szám egy teljes kolumnáját szentelték a levél ismertetésének. A levélrészletekhez szerkesztői megjegyzéseket fűztek, s nem a teljes levelet tették közzé, elhagyták belőle azokat a részeket, „amelyből a magyarságnak, és a magyar emigrációnak kára származhatnék”.⁵³ Az álszent megfogalmazást egy egyértelmű hazugsággal is megfejelik, hiszen arról írnak, hogy „a most már kezünkben lévő hiteles dokumentumok alapján” számolnak be a levélről, holott az már március eleje óta a birtokukban volt.

A levélből vett részek idézésekor több helyen célirányosan megváltoztattak szavakat, elhagytak mondatokat. Így például a Bizottnmányról, mint teljesen polarizálódott társaságról írtak, pedig Kovács Imre az „erősen polarizálódott” fordulatot használta. Az apró változtatással a szakadás pontjánál vergődő szervezet képét rajzolták fel, megvádolva a Bizottnmány politikusait azzal is, hogy „útjaik legtöbbször nincsenek összefüggésben az emigrációs politikával”. Kovács levelében arról írt, hogy a Végrehajtó Bizottság egyes tagjai úti átalányt számoltak el olyan utazásukra is, melyeket nem bizottnmányi tagságukból eredően tettek. A *Hungária* szerkesztője egy apró csúsztatással ezt már úgy idézte, mintha a Végrehajtó Bizottság tagjai nem az emigrációs politikával, hanem magánjellegű utazgatással töltének napjaikat. A cél nyilvánvaló; a Nemzeti Bizottnmány vezetése alkalmatlan a magyar emigráció képviselésére.

A lap szemérmesen nem hajlandó foglalkozni a vezetők javadalmazásával, de Kovács Imre fizetését azért – 300 dollárban megjelölve azt – közlik. Ez akkoriban nagyon sok szegény sorsú emigránsban keltett haragot, mivel kifejezetten magas összegnek számított, s persze nem tudhatták, hogy Kovács ennek még a felét sem kereste meg.

A bizottnmány vezetőinek Kovács általi jellemzéséből is inkorrekt módon idéztek. Eckhardt Tibor hatalommániájával, politikai erőszakosságával Kovács részletesen foglalkozott levelében, a *Hungária* szerkesztői mégis azt a részt tartották fontosnak kiemelni, hogy „jól beszél angolul, jó rutinja van és az egész társaság tehetetlen vele szemben”. A többi kispárti vezetőről írtakat ezzel szemben teljes terjedelmében közölték, kiemelve azokat a részeket, amelyek Nagy Ferenc alkalmatlanságát részletezték.

A lap ezek után rátért Kovács eltervezett „kivégzésére”. Idézték tőle, hogy a leírtak ellenére sem lép fel a tétovaság ellen, mert „beutazástok érdekében hallgatok. Mindennél fontosabbnak tartom, hogy itt legyetek...” Otromba, szégyenteljes eljárást követtek, mert a mondat folytatását már nem közölték, mely így hangzik: „...és magatok is győződjétek meg arról, hogy számunkra csak egy politikai keret és megoldás van: a parasztpárt.” (Kiemelés az eredetiben.) Kovács tehát ismét felvetette a pártalapítás szükségességét, mert felismerte, hogy a Nagy Ferenc-féle szervezkedés eredménytelennek bizonyult. Természetesen az erős parasztpártban és parasztszövetségben gondolkodó Kovács Imre nézeteinek, gondolatainak nem volt helye a *Hungáriában*, célravezetőbbnek tűnt a barátai anyagi érdekeiért mindenre képes „szmokingos bárfiú” képét felrajzolni.

Látványos műfelháborodással tért ki a lap szerkesztője a magyarországi ellenállási mozgalommal kapcsolatos levélrészletre. Az előbbieken már foglalkoztunk vele, így e helyen csak azt tartjuk fontosnak megemlíteni, hogy a *Hungária* szerkesztői ezzel kapcsolatban fogalmazták meg az egyértelmű kérdést: „...lehet-é egy ilyen kényes helyen a legkényesebb megbízatással felelős állásban meghagyni egy olyan embert, aki emberek életével és az ország sorsával olyan magasztos szempontok szerint labdázik...” Kovácsnak tehát a lap szerint távoznia kell állásából, mivel érdemtelennek bizonyult a közös ügyek képviselőjére. Itthon bizonyára örömmel dörzsölték kezüket az államvédelemnél. Ilyen pontos ütések bevitelét, éles és dühödt kirohanást nem is reméltek akciójuktól.

A lap egy másik Kovács Imre-levélből is közölt részleteket. Ezt Kovács Imre 1950. szeptember 30-án írta Pap Istvánnak, ám ez a levél nem található meg a magyar államvédelem által vezetett dossziében, vélhetőleg azért, mert ezt a levelet csak 1951. január 1-jén lopta el Honauerné, s akkor már nem állt kapcsolatban az ÁVH-val. Ember Sándorral azonban igen, s ő természetesen nem késlekedett ennek átadásával sem. A *Hungária* szerkesztőinek dühödt felháborodását az ebből a levélből idézett részletek kommentárjai világítják meg teljes egészében.

Ebben az időben zajlott ugyanis Amerikában az Eckhardt Tibor elleni összeférhetlenségi ügy vizsgálata. Eckhardt a Bizottmány Végrehajtó Bizottságának tagja volt, ám abban egyértelműen a háború előtt emigráltak nézeteit képviselte, az 1939-es országgyűlés jogi alapján állt. Több megnyilatkozásában kiállt a királyság mellett, elutasította az 1945–47 közötti korszak reformjait. 1950 júniusában egy bizottsági ülésen katonai kérdésekben is szembekerült a többi vezetővel, s ezt követően – tiltakozása jeleként – belépett a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége néven működő katonai szervezetbe. A Bajtársi Közösség a kitelepült magyar katonai egységek tagjait kívánta összefogni a megszálló nagyhatalmak övezeteiben. Egyértelműen katonai szervezet volt, melynek célja Magyarország felszabadítása a megszállás alól, akár katonai eszközök igénybevételével is. A Nemzeti Bizottmány idegenkedve, ellenérzéssel és bizalmatlansággal szemlélte az MHBK harcias szervezkedését. Nagy Ferenc ezért elérkezettnek látta az időt arra, hogy a nála sokkal erőteljesebb és népszerűbb Eckhardt Tibort kiszorítsa a Bizottmány vezetéséből. Közvetlen munkatársának, Saláta Kálmánnak a segítségével Sz. Szabó Pált, Kovács Imre közeli barátját nyerték meg az ügynek. Sz. Szabó Eckhardt ellen összeférhetlenségi indítványt nyújtott be, mivel a Bizottmány elvi nyilatkozata szerint nem lehetett tag, aki bármilyen nyilas vagy kommunista szervezettel kapcsolatban állt. Az MHBK-t Sz. Szabó olyan szervezetnek tekintette, amely együttműködik volt nyilas személyekkel, s ezért Eckhardt Bizottmányból történő kizárását kérvényezte.

A *Hungáriánál* lévő második Kovács Imre-levél alapján egyértelműen kiderült, hogy az egész Eckhardt-ügy mögött Nagy Ferenc törekvése állt, valamint az is, hogy Nagy az akciót követően ki akart vonulni a parasztpolitikából, s azt Kovács Imrének akarta átadni. A dühödt támadások tehát egy vélt jövődöbéli parasztvezető ellen irányultak, aki sokkal erőteljesebben és határozottabban, ráadásul kialakult elképzelésekkel lépett volna fel. A tétovázó Nagy Ferenc után ez komoly veszélyt jelentett volna a polgári, elsősorban a köztársasági formát ellenző politikai emigránsok körére. A *Hungária* teljes apparátusával,

minden lehetőségével belevetette magát e harcba, s ezáltal hozzásegítette a magyar államvédelmi hatóságokat egyik legsikeresebb akciójuk kibontakozásához.

A *Hungária* még több héten keresztül foglalkozott az üggyel, ám a történet lényege ezzel a cikkel lezárult. A lopott úton megszerzett levél néhány kínos részlete sajtónyilvánosságot kapott, azt olvashatta a hazai kommunista vezetés éppúgy, mint a Nemzeti Bizottmány pénzügyi alapját biztosító amerikai szervezetek képviselői is. Az emigráción belüli ellentétek tovább mélyültek, a közös fellépés lehetősége elképzelhetetlenné vált, a Nemzeti Bizottmánynak és vezetőinek erkölcsi hitelessége megkérdőjeleződött. Valójában a Nemzeti Bizottmány soha többé nem tudott megerősödni, politikai vegetálása még évekig eltartott, de számottevő eredményt nem volt képes felmutatni sem a magyarság képviseletében, sem a „felszabadítási” törekvések érvényesítésében. A *Hungária* című lapnál is elmélyültek az ellentétek, s 1953 áprilisában kettészakadt a szerkesztőség.

Nem kis elégedettséggel zárta le tehát 1951 augusztusában az államvédelmi hatóság az akció dosszióját, bejegyezve, hogy „*Pap István további tevékenysége az emigrációban teljesen lehetetlenné vált, Kovács Imrével szemben pedig erős fenntartásokkal voltak ezt követően*”.⁵⁴ Tulajdonképpen egyetlen magyar ügynök vett részt az akcióban, annak kibontakozása és eredménye nem az államvédelem ügyességét dicsérte.⁵⁵ Pusztán szerencsájük volt. Még azt a kétes érdemet sem tudhatták maguknak, hogy az Eckhardt-ügy miatti ellentétet ők élezték volna ki. Itthon a kommunista párt erőszakkal, konspirációval felszabdalta a polgári pártok vágyott összefogását. Az emigrációban egyes vezetők karriervágya, intrikája, tehetségtelensége, szemellenzős hatalommániája, személyes féltékenysége akadályozta meg a politikai erők összefogását. Félreértés ne essék, nem általánosítunk. Az emigrációban nagyon sok jó szándékú, kompromisszumkész és logikusan gondolkodó politikus működött. Ám sajnos karizmatikus, tehetséges és elfogadott vezetőt nem sikerült találni. Kovács Imre az lehetett volna. Ő valóban dinamikus, tehetséges, határozott, tiszta politikával és koncepcióval rendelkező politikus volt. Barátai megtalálhatóak voltak szinte minden politikai tömörülésben, kivéve a kommunista és a nyilas csoportokat. Karakteres, a nyugati világ szemében is elfogadható férfi volt, aki képesnek látszott a magyar ügy viszonylag eredményes képviseletére. Sajnos a nyugati politikusok is hamar felismerték a magyarok körében terjedő békétlenséget, s a támogatás mind anyagi, mind erkölcsi téren egyre csökkent. Pedig 1949–50-ben meg lett volna a lehetőség egy erős, szervezett, minden érintett politikai szervezetet tömörítő emigrációs ellenkormány, politikai érdekképviselet megszervezésére. Az ÁVH által elindított, ám végeredményben nem általa sikerre vitt konspiratív akció azonban ezt már a kezdetekkor megakadályozta.

A történet tragikus végkifejletével még adósak vagyunk. Az érintettek közül Pap István rövidesen kivándorolt Kanadába, semmilyen politikai szerepet nem vállalt, kertész vállalkozóként dolgozott. Marguerite Honauer a továbbiakban is kereste a kapcsolatot Pap Istvánnal, még a hatvanas években is ellátogatott hozzá Kanadába. További sorsáról nem tudunk. Ember Sándor eltűnt a feledés homályában, minden törekvése ellenére nem jutott semmilyen szerephez. Kovács Imre vesszőfutása azonban tovább folytatódott.

1951. szeptember 10-én egy levelet írt Charles Douglas Jacksonnak, a Szabad Európa Bizottság elnökének, melyet egy 1951. szeptember 13-án keltezett kísérőlevéllel eljuttatott a bizottmányi tagoknak és barátainak is. A levélben a Szabad Európa Bizottságtól történő eltávolításával foglalkozott. Kovács Imre ellehetetlenítésének további történetét ezen levelek alapján idézzük fel.⁵⁶

1951. szeptember 4-én délelőtt fél tizenkettőkor Kovács Imrét magához kérte Frederic R. Dolbeare, a SZEB ügyvezető alelnöke, és John Foster Leich, a kutató osztály vezetője. A beszélgetésen részt vett még a SZEB személyzeti osztályának vezetője, Fábry Pál a kutató osztály akkori magyar vezetője, egy tolmács és egy gépíró. A személyzeti vezető bemutatott egy fotókópiát Kovács Imre 1950. január 7-ei dátummal Pap Istvánhoz írott

leveléből, majd miután Kovács elismerte, hogy a levelet valóban ő írta, egy lemondó nyilatkozat aláírására akarta rávenni, mert, mint mondta, „a Szabad Európa Bizottság felfogása a vasfüggöny mögötti népek felszabadítását illetően különbözik” a levélben foglalt elképzeléstől. Kovács Imre tiltakozott azon tény ellen, hogy egy lopott magánlevélben közöltek miatt akarják lemondani, ám a személyzeti vezető hajthatatlan maradt, s mivel önként nem mondott le, átadta neki a felmondólevelét. Kovács Imre kirúgása a Szabad Európa Bizottságtól rövid volt, és határozott. A bemutatott levélben foglaltakkal kapcsolatosan véleményét nem kérdezték meg, ő maga úgy élte meg a helyzetet „mintha egy vészbírósági tárgyalás vádlottja lennék, akit kihallgatása nélkül ítélték el s csupán az ítélet kihirdetésére és végrehajtására vezették elő”.

A SZEB elnökéhez intézett levelében ellenvetéssel élt a felmondásával kapcsolatban. Amint írta: „A menekült politikus egyetlen értéke a becsülete és a tisztessége, mert a vagyonát, a földi javait a vasfüggöny mögött volt kénytelen hagyni. Meg vagyok győződve, hogy Ön is ugyanolyan féltékenyen vigyáz a becsületére, és a tisztességére, mint én és elismeri, hogy semmi sem tragikusabb egy hazátlan ember életében, mint amikor a becsületébe és a tisztességébe gázoló bosszúhadjárat áldozata lesz.” Mivel a felmondásakor nem volt alkalma megvédeni becsületét, levélben fordult az elnökhöz és a Bizottság igazgatóságának tagjaihoz.

Ellenvetéseit pontokba foglalta. Az első pontban elismételte, hogy a bemutatott levél személyes, azaz magánjellegű levél volt, amint az abban közöltek is személyes közlések voltak, s nyilvánosságra egy lopás következtében kerültek. Sérelmezte, hogy a levéltitok megsértésével hoztak ellene határozatot. A második pontban felvetette, hogy a levélben kifogásolt mondatok, amelyek az ellenállás formáira vonatkoztak, szinte szó szerint megegyeznek a Szabad Európa Rádióban közzétett felhívásokkal, s ilyen értelemben nem valószínű, hogy ellentétesek lennének a SZEB szándékaival, még akkor sem, ha a Bizottság a nyilvánosság előtt azt nyilatkozta, hogy békés eszközökkel kívánja a vasfüggöny mögötti népek szabadságát biztosítani. Fontosnak tartjuk megemlíteni azt is, hogy C. D. Jackson, a SZEB elnöke a már említett, a *The New York Times*ban megjelent interjújában szó szerint a következőket mondta: „Hangsúlyoztuk, hogy mi nem vagyunk olyan szerv, amely katonai terveket készít elő. Azonfelül, nem kívánunk részt venni abban, hogy a jövőben esetleges katonai diktatúrák alapításához nyújtsunk segítséget. Annak az ideje, hogy lehetséges katonai segítség nyújtására gondoljunk az effajta vállalkozások számára, majd akkor jön el, ha a népeknek a csatlós országokban sikerülni fog hasznosítható katonai mozgalmat kezdeményezni a saját otthoni talajukon.”⁵⁷ Emlékezzünk, mit is írt Kovács Imre. Tegyük félre a szabotázsakciókat szorgalmazókkal szemben fennálló esetleges fenntartásainkat. Ahhoz a tényhez ragaszkodjunk csak, hogy az itt leírt célok és a Kovács-levélben megfogalmazott mondatok teljes összhangot mutatnak. Kovács Imre tehát valóban a Szabad Európa Bizottság hosszú távú céljait szolgáló gondolatokat írta le sokszor idézett levelében.

Érveinek harmadik pontjában sérelmezte, hogy a levél megírása után húsz hónappal került sor a felelősségre vonására, ráadásul úgy, mintha egy alkalmazott lenne, akit bármikor el lehet távolítani munkahelyéről. Fontosnak tartotta felvetni, az emigránsok arra számítottak, hogy a SZEB-nél betöltött státuszuk nem az alkalmazotti feltételek szerint történik, „hanem támogatásukat a partnerség szabályai szerint az együttműködés szellemében kapják meg”.

Szót emelt Kovács Imre azok nevében is, akik az Egyesült Államoktól a szabadságjogok, az emberi méltóság és a demokrácia feltétlen betartását és betartatását várták el. A vele szemben alkalmazott eljárás alapján, kérdezi, „lehet-e arra számítani, hogy 1951-ben vagy a következő években bárki is átálljon a nyugatiakhoz, amikor én az 1945–47. évi szereplésemért és a négy év előtti disszidálásomért állandó hajszának, örökös zaklatásnak vagyok kitéve s most egy lopott levél miatt kenyeremet is elvesztettem? Milyen sors vár arra a magyar népre, amelyiket fel akarnak szabadítani a kommunista uralom alól?”

Kovács Imre levelének nem lett semmilyen következménye a magyar emigráció életében. Az elkövetkezendő években kétkezi munkásként kellett megkeresnie a saját maga és családja fenntartásához szükséges anyagiakat. Ugyanakkor az eseményeknek rendkívül erős megfélemlítő hatása volt valamennyi Szabad Európa Bizottsági alkalmazottra. Merész és egyenes szavakkal fogalmazta meg véleményét Kovács Imre a nagy hatalmú Szabad Európa Bizottság elnökéhez intézett levelében is. Ugyanolyan élesen, mint amikor magyar emigráns politikustársairól fogalmazott. Véleményformálásában és cselekedeteiben is következetes maradt. Joggal írhatta életéről készült összefoglalójában Bethlen János szavait idézve: „Azt tettük, amit lehetett, noha tudtuk, hogy mit kellett volna tenni.”⁵⁸

Dokumentumok

Kovács Imre levele Pap István volt képviselőhöz, 1950. január 7. (gépelváltozat)

22-42 Cathedral Ave. N. W.
június⁵⁹ 7.

Washington 1950.

Kedves Pista!

Köszönöm az újévi jó kívánságaidat, azokat szívből viszonzom, s igazad van, elsősorban a magyar népnek adjon az Isten boldogabb új esztendőt!

Most pedig hosszabb tusakodás után és nagyon őszintén beszámolok Néked és csak Néked az amerikai helyzetről. Nincs értelme a szépítgetésnek, ha jól akarunk politizálni és célt akarunk érni, akkor szembe kell nézni a valósággal, különben nem jó vége lesz emigrációs kalandunknak.

Itt Amerikában az első meglepetés azzal ért, hogy a Bizottmány, ill. a Végrehajtó Bizottság nem több egy korlátolt felelősségű közkereseti társaságnál. A Végrehajtó Bizottság tagjai havi 300 dollárt kapnak[,] a Free Europe Committee⁶⁰ 10 ember számára adja meg ezt a keretet, s az erősen polarizálódott társaság késhegyre menő harcot vív egymással nehogy a másik hozza be a maga embereit, és felboruljon az egyensúly.

Ezért nem lehetett kibővíteni a Végrehajtó Bizottságot és kellett azt a kompromisszumos megoldást elfogadni, hogy Barankovics, Dombay és Nagy Vince⁶¹ havi 150 dollárral Bizottmányi elnökök (VB helyettesei) lesznek. Az irodában hozzá nem értő protekciósook ülnek havi 200-300 dollárral. Acsay⁶² a főnökük, aki ebben a minőségben nem több mint Eckhardt szolgálattevő őrmestere. A Végrehajtó Bizottság tagjai úti átalányt is kapnak, az első napra 20 dollárt, s minden rákövetkezőre 5-öt. Így kényükre, kedvükre utazhatnak Amerikában, s az útjaik legtöbbször nincsenek összefüggésben az emigrációs politikával. Sulyok magatartásán őszintén szólva nem csodálkozom de okosabb dolog nem igazat adni neki.

A másik ami meglepett: Eckhardt szerepe. Ezt az embert mindenki utálja, amerikaiak és magyarok egyformán, mégis mindenki neki dresszíroz. Ügyetlenül politizál, durva, bántó, sértő, agresszív, fenyegetőző, de jól beszél angolul, jó rutinja van, és az egész társaság tehetetlen vele szemben. Engemet egy egész estét betöltő beszélgetésre „invitált” melyre a jövő héten kerül sor. Ahogy az eddigiekből látom, a titka roppant egyszerű: *hatalomban* gondolkodik, és politizál. Mindent és mindenkit akként értékeli ki, hogy mennyiben lehet a hasznára, mivel a sorozatos baklövésai ellenére is „hatalomszaga” van ellenállhatatlanul melléje szegődnek mindazok, akik szintén hatalomra szeretnének jutni. Ezeknek az élén Otto⁶³ áll, a sorban ott menetel Fábrián⁶⁴ és Peyer⁶⁵, s a sor végét valahol az ausztriai táborokban keresd.

A harmadik meglepetés: az ellenpólus hiánya. Nagy Feri csak kellemetlenkedik Eckhardtnak, de nem az ellenfele. Ehhez a Feri kevés, s itt nem több mint aki volt a háború előtt és alatt, amikor a Pesti Hírlapban így jelölte a vezércikkeit: írta NF *kisgazda*. Valóban ennyi, s nem több: *kisgazda*.... A politikai taktika legegyszerűbb fogásaival nincsen tisztában, angolul nem tud, a tolmácsolás nehézkessé teszi a társalgásait, azokban nem tud koncepciózus lenni, még mindig nem ismeri az amerikai széljárást, könnyen befolyásolható, különösen három ember: Saláta⁶⁶, Hőgye Mihály⁶⁷ és Szegedy-Maszák⁶⁸ részéről. A Saláta K. maga sem tudja, hogy mit akar, egész egyszerűen csak nyüzsög, s igen kellemetlen szituációkat teremt, a Hőgye olyan buta, hogy én még egy ilyen buta emberrel nem találkoztam, egy valóságos öszvér, Szegedy-Maszák Aladár pedig egy kapitalista após és az amerikai politika perifériális gondja között, tisztára teoretikus tanácsokkal látja el Ferit, aki igen jól lett volna kielégítve odahaza, Baranya megye főispánágával a háború után. Nincs tekintélye, az amerikai körök áldozatként kezelik, a kapcsolatait túlértékelik, farmja teljesen lefoglalja, s mindent ráhagy a három tanácsadójára. Varga Bélával nincs zavartalanul jó viszonyban, szegény Béla afféle Ábelként él és lézeng Amerikában, s időnként a fejét tenyerébe hajtja, és majdnem zokogva kérdezi, hogy hogyan került ő ide? Semmi céltudatosság nincs benne, kompromisszumos természetével a békítgetésben és az „értsük meg egymást magyarok” hangoztatásában merül ki minden tevékenysége. Eckhardtot nem szereti, de Bakach-Bessenyeit tisztességes embernek tartja, akit nem szabad elriasztani magunktól. A királykérdésben pedig „majd dönt a nép”. Közi-Horváthtól⁶⁹ fél. Vetélytársat lát benne, különben a Saint Mary's Home apácái jól tartják és nincs más gondja, mint az, hogy a délutáni alvását meg ne zavarják.

Persze ezek után joggal kérdezheted és én mit csinállok? Nem ütök az asztalra, és nem akarok rendet csinálni? Hát sem nem ütök az asztalra, de rendet sem akarok teremteni, mert nincs értelme. Beutazástok érdekében hallgatok. Mindennél fontosabbnak tartom, hogy itt legyetek és magatok is győződjetek meg arról, hogy számunkra csak egy politikai keret és megoldás van: a *parasztpárt*. Hiába akarok én itt bármit csinálni, a Parasztszövetség ügyein rajt ül a Hőgye, a Feri semmiről nem tud, és az öszvér nem mozdítható el, ha mozdulatban nincs köszönet, Kálmánt nem izgatja, Aladár meg nem akar pártpolitikát csinálni, és én mindezek ellenére jó arcot vágok, mert tudom, hogy az idő *nekünk* dolgozik. Menjünk csak együtt haza, és majd otthon a magunk elképzelése szerinti pártot hozzuk fel. Változatlanul a Parasztpárt vonalát kell tartani, káderek képzése, építése itt kint és *kapcsolat* teremtése az otthoniakkal.

A hivatalos amerikai politika nyugalmas, ami azt jelenti, a kész helyzeteket és a befejezett tényeket tudomásul veszi. A Bizottmányt tarják, de abban a pillanatban, amint otthon történik valami (ellenállás és partizánakció stb.) vagy Tito⁷⁰ mozgolódni kezd, azonnal a legmesszemenőbben támogatni készek. Tőlem a legtöbbet azt kérdezik, hogy Titónak vannak-e hívei Magyarországon, lehetséges-e egy ellenállási mozgalom, s ha az oroszok Titót megtámadják, mit csinál a magyar nép? A Free Europe Committee most dolgoztatja ki az ellenállás lehetőségeit és tervét, ha Magyarországról velünk kapcsolatban hallanának valamit, bemondásunkra felrobbanna egy gyár, vagy mit tudom én, valami efféle történne, mi lennénk a legnagyobb fiúk. Ezért a megadott címre „Lilinek” meg kell írni, hogy továbbra is legyenek éberek és tanulékonyak, terjesszék elgondolásainkat az országban és keltsék azt a látszatot, hogy bennünket, (volt parasztpártiakat) várnak vissza. Fel kell venni Jócsikkal⁷¹ a kapcsolatot. Részletes beszámolót írjon Belgrádból, ha tényleg ott van, bűnének bocsánatát kell meghirdetni feléje, de óvatosan kell vele bánni, nehogy azt higgye, hogy a pozíciója számunkra annyira fontos, mert különben elbízta magát, és mindent elronthat.

Itt nagyon rosszul ítélik meg a helyzetet, és két-három éven belül leszámolást várnak. Az amerikai egész háborús politika súlypontja Jugoszlávia, már most úgy tekintik, mint a bázisukat. Megszerveztetem a belgrádi rádió magyar adásainak a vételét, a próbaadás ill. vétel jól sikerült, majd a kiértékelt anyagot nektek is elküldöm. Általános a vélemény, hogy minden népnek valamit kell produkálnia a szabadság érdekében, Mikolajczik⁷² pl. csak az ú. n. *undergrounddal*, a földalatti akciókkal foglalkozik, az emigráns lengyel politika nem nagyon érdekli. Magyarország sorsa is a föld alatt dől el... Eckhardt is kedvére sakkozhat, otthon a mi programunk hatna: én itt óvatosan

tapogatódzom az underground központ felé, ti is dolgozhattok, mert ez a mi igazi területünk.

Különben a munkahelyem hivatalos címe Research and Information Center, azaz Kutató és Tájékoztató Központ. Egyre többen leszünk (csehek, lengyelek, szerbek, stb.) és egyre tökéletesebb irodai eszközöket és felszerelést kapunk.

Valami készül...

Amint Te olvastad leveletem égesd el, mert valóban nem szeretném, ha illetéktelen kezekbe kerülne.

Igaz barátsággal köszönt

Kovács Imre s.k.

A lakásomra írjatok!

[ÁBTL 3.2.4. K-1869. „Xavier” Géppel írt másolat. 158–162. Dőlt betűs kiemelések az eredeti szövegben.]

Kovács Imre levele Pap István volt képviselőhöz, 1950. január 7.
(kézzel írt, eredeti változat)

I. K.
2242 Cathedral Ave, N.W.

I.
257/A

Washington, 1950, jan. 7.

Kedves Pióta!

Köszönöm az újévi jókívánságaidat, azokat szívvel viszonozom, s igazad van, elsősorban a magyar népnek adjon az Isten boldogabb új-
évtendőt.

Most pedig, hosszú túszerelés után s ma-
gyon öszülén, beszámolóval véked s csak véked
az amerikai helyzetről. Minis értelme a szepit-
getésnek, ha jól akarunk politizálni s cell-
akarnak émi, akkor nembe kell mennünk a
valósággal, különben nem jövefe lesz emig-
raio szabadunkunk.

~~Itt~~ Amerikában az első meglepetés arról
ért, hogy a Birottmány, ill. a Végrehajtó-
bizottság nem több eg korlátolt felelősségű
közkereseti társaságnál. A Végrehajtó-bizot-
ság tagjai havi 300 dollárt kapnak, a
Free Europe Committee 10 ember számára
szabta meg ezt a keretet, s az erősen po-
larizálódott társaság kekegig menő hat-
ást is gyakorolhat minny a másik kőz-
be a maga embereit s felbomljon az egy-
súly. Bizt nem lehetett kiiróviteni a Vé-
grehajtó-bizottságot is kellett azt a kompro-
misszumot megolobást elfogadni, hogy Amer-
Barrakörös, Dombai s Wagh Vince havi 150
dollárral birottmányi alelnökök (V. B. helyet-
tesei) lesznek. Az iskolában hozzámenetű pro-
tekcioist illet havi 200-300 dollárral,
Azaz a főnökök, aki ebben a minőségé-
ben nem több, mint Eckhardt szolgálat

3.2.4. - K-1869

ÁBTL 3.2.4. K-1869

tevé örmestere. A Vepeshajti-börötrög tagjai utiatalányt is kapnak, es első napra 2000000t is minden nékövetkerőre 5-öt, is kényjükebedvükre utarhatnak Amerikában, is az utjaitk legfőbbvör mineneke összeköppesben az emigráció politikáival. Szűke magatartásain, ösüntei sölve, nem csodálkozom, de okosabb oblog nem isparat adni neki...

A másik, ami meglepett: Schkhardt recept. Ezt az embert mindentü utálja, amerikaiak is magyarok egformán, is megis mindentü neki öressziroz. Kijetkenül politival, okarok, bantó, sötö, agresszió, fuzgetésdrö de jól beszél angolul, jó ruhája van is az egész trösöröpp tehetetlen vele nemben. Bugemet "eg egész estét betöltö beszélgetése" invitált meg, erre a jövő heten kerül sor. Allok az eddigiektöl látom, a titka roppant egyszerű: hatalomban gondolkodik is politival. Mindent is mindentükit alkeint itehel ti, hogy mennyiben lehet a hasznára, is mivel a sorzatok kahlövesei ellenére is hatalom-örög ellenállhatatlannul melléje rögzökhet mindentükit akik ninten hatalomra szeretnének jutni. Szekerek ar élen ottó áll, a sorban ott menetel Fabian is Payer is a sor végjet valahol az austriai táborokban keresel.

A harmadik meglepés: az ellenpókus hiánya. Waz Feri csak kellemetlenülül Schkhardtmat, de nem az ellenfélle: Bliher a Feri keves, s itt nem több, mint aki volt ottkor a háboru előtt is alati, austria a Pesti Hír.

lapban is jelölte a veszélyeket: írta N.F. Kispar-
ola. Valóban ennyi is nem több: Kisparola... A
 politikai taktika legelőször fogásival minesen
 tisztában, amelynek nem tud, a tolmácsok
 mellettsé teszi a tárgyalásait, araton nem tud
 koncepciókat lenni, még mindig nem ismeri
 az amentai részleteit, könnyei befolyásolhu-
 tó, Németországban három ember: Salata, Höfge
 Mihály, és Szegedi-Magyar Károly. A Salata K.
 maga sem tudja, hogy mit akar, ezért egyenesen
 csak nyírség, s igen kellemetlen situációtat
 teremt, a Höfge olyan buta, hogy én még
 egy ilyen buta emberrel nem találkoztam, ve-
 lőséges ösvét, Szegedi-Magyar Aladár pedig
 egy kapitalista opós is az amentai politika pe-
 rifeiális gondján rövölt, tisztára teore-
 tikus tanácsokkal látja el akit, otti igen
 jól lehet volna kielegitve ^{oda} Baranya-mezőre fösi-
 paraiszjáról a három utain. Minis tekinte-
 tje, az amentai rövölt áldozatként kerül,
 a kárpótlást türelmetlen, fránya teljesen a
 foglalkozni, s mindent ráhagy a három tanács-
 adójára. Vagy Béla-nál minis zavartalan
 jó viszonyban, de még Béla afféle Abelleint
 el is kereng itt amentában, s időnként a fe-
 jét a tengerebe hajítja és majdnem utóg-
 va kerül, hogy hogyan került ő ide? Semmi
 céltudatosság minis benne, kompromisszumos
 természetével a létjogosítvány is az isten még
 egyúttal magyart? kompromisszumban menül
 ki minden tevékenysége. Eckhardtot nem

szerele, de Bakach-Bessenyeit tisztességes ember-
nek tartja, amit „nem szabad elvártani ma-
gyaroktól”. A királyi bizalmas meg „magát öljét
a neje”. Köri-Horváth-tól fel, velelytársat
lát benne, hülömben a Saint Mary's Home apa-
cái jöltartójak és nincs más gondolja, mint
az, hogy a delutain elvárait meg ne zavarják.

Penne erül után jöggel hánderketes; és
ei mit csinálót? / Wem ütöt ar esztalra
és nem arant rendet csinálni? Flát sem
nem ütöt ar esztalra, ~~de~~ rendet sem
arant teremteni, mert nincs itélme be-
ntaraitól esztalban hallgatól. Mindegyik
fontosabbat tartom, hogy itt legelőt és ma-
gától is györodjeter meg aról, hogy stannu-
ra erül eg politikai betet és megoldás, van:
a Parasztpárt. Fliába arant ei itt barmit
csinálni, a Parasztszövetsef dolgani rajt
ül a Flögg, a Fen szennivel nem tud,
er ar ösves nem moroliható el, ha mo-
dul, alsan nincs hőtönet, Kalmant nem
iroptja, Alsdör meg nem ar partpoli-
tikait csinálni. Is ei megis minderes el-
leneri jó arót végöl, mert tudom, hogy
ar idő retirál dolgait. Menjünk erül
egütt hara, a majd ottan a magunk
elrejelése barmit pártot huzom fel. Völ-
toratbanul a Parasztpártvonalat kell tar-
tani, káderet képzés, építés itt tuit és
Rapcsolat teremése ar otthoniakkal.

A kinnatalos amonrai politira mupemas,
 omni ort jleuti, a kisi hejpeleket si a befejerat
 teijeket tudomaiul veri. A kirattuniozt
 tartjat, ok abban a pillanathon, amint et-
 hon tooteniit valami (ellenallas, partizani-
 akcio, stb) vag Tito morgolodni terd, ar-
 ronal a legmesselbmenoen tinsogetni ri-
 olt. Tolom a leflobbet ort biderit, hog
 Titonak vanmal-e hivi Magyarorszagon,
 lehetseges-e az ellenallas-mozgalom, sine
 ar orokot Titot meptamadjat, mit cri-
 noit a magyar nep? A Free Europe Commitee
 most dolgotatja ki az ellenallas leheto-
 seget si a terbet. Ha Magyarorszagon
 valint tapcsolathon hallanomat vela-
 mit, bemondeimulor felbvanne es az
 vag mit tudomai, valami effele tooteniit,
 mi lenneit a legnagyobb fiut. Bist a
 megolott cimre "filmet" meplet ismi, hog
 tovabbra is legyenek elerek si tanulokoztat, br.
 jesset elgondolbasainkat ar onkoiglan
 telset ort a latlatot, hog benimket
 (a volt parasztpartiarat) vimal viska.
 Fel kell venni firkalal a tapcsolatot. Kis-
 letes bemarkolat igon belgrindhol, ha ting-
 lep st van, bimeit barmintat kell mep-
 hindetni felje, ok ovatosan kell vele ban-
 ni, nehog ort hoggje, hog a pozicioja
 vianmukre ogon fontos, pedip ar, Tiilonen
 elbira magat si mindent elrontest.

Itt nagyon jóra tud ítélni meg a helyzetet és
 2-3 éven belül beraindult városok. Az ame-
 rikai hadonspolitika egyik súlypontja Ju-
 operáció, már most is terjed, mint
 a bűnszűrt; megpróbáltatás a belügyi
 rendőrség magyar adatainak a vétele, a proba-
 uolais, ill. vétel jelszavak, majd a ri-
 síti kelt anyagot nekterti elrendelés. A
 talános a vélemény, hogy minden népszerű
 válságot kell megelőzni a nemzetiségi
 érdekekben, utolagyaik például az
 u. u. underground-ok, a földalatti
 akciókhoz foglalkozik, az emigrációs kupper
 politika nem nagyon ismert. Magyarországon
 soha is a föld alatt éltek el... Bekérelt
 itt kedvűre sakkozhat, ottlón a mi prog-
 ramunk hatna: én itt orvosságos tapo-
 gatószobor az underground-törpönt felé,
 Te is előjövötöl, mert ez a mi igazsá-
 gunk.

Research and Information Center, azaz:
 Kutató és Tájékoztató Központ. Egyre többen
 lesznek (szék, kupper, szék, stb) és egyre
 többletesebb információkat is felsze-
 lelt kapunk. Valami részü...
 Amint elővástad levelemet, éjszaka el,
 mert valóban nem szerettem, ha ill-
 teltelen keretbe kerülne.

Alakosomra íratok!

Ígas karitársisggal Központ:
 Kovács László

ÁBTL 3.2.4. K - 1869

¹ A Wallisellen községben megtartott megbeszélés jegyzőkönyvének egy példánya a szerző birtokában.

² Volt londoni nagykövet, a Követi Bizottság megalapítója.

³ Volt svájci nagykövet.

⁴ A Független Kisgazdapárt volt elnöke, akit Horthy Miklós és Teleki Pál miniszterelnök megbízásából 1940 nyarán az USA-ba küldött, hogy ott kapcsolatokat építsen ki, s ahonnan nem tért vissza.

⁵ 1925 óta élt az Egyesült Államokban.

⁶ A Magyar Szabadság Párt volt elnöke. 1947. augusztus 14-én hagyta el Magyarországot.

- ⁷ A Magyar Függetlenségi Párt volt elnöke. 1947. november 4-én hagyta el Magyarországot.
- ⁸ 1947. november 19-én lépte át az osztrák határt, rövid ideig Salzburgban tartózkodott, majd decemberben Svájcba került. 1949 őszén elutazott az Egyesült Államokba, és véglegesen New Yorkban telepedett le.
- ⁹ A Demokrata Néppárt volt elnöke, 1949-ben hagyta el Magyarországot.
- ¹⁰ Volt párizsi követ, 1947-ben lemondott posztjáról, és Franciaországban maradt.
- ¹¹ Lelkész, 1947-ben hagyta el Magyarországot, Franciaországban telepedett le.
- ¹² ÁBTL. A-2127/17. Varga Béla: Értesítés. 1948. június 10.
- ¹³ Uo.
- ¹⁴ *Új Látóhatár*, 1981: 459.
- ¹⁵ Pap, 1988: 162–163.
- ¹⁶ A magát először a „hontalan magyarok hetilapjára”-nak, majd „a nemzeti emigráció lapjára”-nak nevező *Hungária* Münchenben kiadott hetilap volt. Elődje a Bad Wörishofenben 1948 januárjától megjelenő *D.P. Express Newspaper, Hungarian Edition*, majd a *Weekly Express, Hungarian Edition*. Az angol cím arra utal, hogy valójában az amerikai megszálló hatóságok által a menekültek részére kiadott lap volt. *Hungária* címmel 1948 szeptemberében jelent meg először. Szerkesztője és kiadója 1950 augusztusáig Lippóczy Miklós, utána Makra Zoltán volt. 1951-ben Lippóczy a főszerkesztő, Makra a felelős kiadó és Radvánszky Antal a főszerkesztő, aki egyúttal a lap politikai irányvonalát is meghatározta. A szerkesztőség 1953 áprilisában kettészakadt. Egyik fele továbbra is *Hungária* néven adta ki a lapot, a másik az *Új Hungária* nevet választotta. A szakadás után a *Hungária* felelős szerkesztője és kiadója Makra Zoltán, főszerkesztője Kovács Aladár lett. Ekkor még hetenként, 1954-től kéthetenként, 1955-től 3–6 hetenként jelent meg. Utolsó száma 1956 februárjában került ki a nyomdából. 1955 márciusában Kovács Aladár helyett Stankovich Victor lett a főszerkesztő. A rendszeres munkatársak közé tartozott a nevezettekén kívül Milotay István, Szitnyai Zoltán, Rátkay R. Kálmán, Eszterhás István.
- ¹⁷ Borbándi, 1985: 189.
- ¹⁸ Papp, 2011: 75.
- ¹⁹ ÁBTL K-1869. 158–162.
- ²⁰ ÁBTL A-2127/17.
- ²¹ ÁBTL 3.2.4. K-1315.
- ²² Uo. 109. Pap Istvánné levele Honauernéhez német nyelven.
- ²³ Uo. 33. Feljegyzés, Budapest, 1950. augusztus 28.
- ²⁴ Uo. 90. Borsos Sándor Zürichből Pap Istvánhoz írott levelének másolata. 1950. július 4.
- ²⁵ Uo. 71. Pap István levele Borsos Sándornak. 1950. június 14.
- ²⁶ Uo. 104. Marguerite Honauer levelének fordítása. 1950. augusztus 10.
- ²⁷ Uo. 50. Marguerite Honauer vízumkérelmének másolata, 1950. augusztus 26.
- ²⁸ Uo. 40. Feljegyzés, Budapest, 1950. szeptember 3.
- ²⁹ Vélhetőleg a Kovács Imre levélben tervbe vett lépésekről volt szó, s nem egy már működő szervezetről.
- ³⁰ ÁBTL 3.2.4. K-1315. 41. Feljegyzés, Budapest, 1950. szeptember 3.
- ³¹ Uo. 44. Kézírtos feljegyzés, vélhetőleg Fülöp András távirati üzenetéről.
- ³² Uo. 39. Feljegyzés, Budapest, 1950. szeptember 3.
- ³³ Uo. 126. A német nyelven írt leveleket a követség használaton kívüli gépén írták meg, amint ezt Fülöp András jelentette Magyarországra.
- ³⁴ Uo. 128. Fülöp András levele Radványi Jánosnak a párizsi magyar követségre. 1950. augusztus 29.
- ³⁵ Tihanyi János áv. őrnagy, a X/3. (Hírszerző) Osztály vezetője.
- ³⁶ Lenyomozni, ellenőrizni.
- ³⁷ Környezettanulmányra.
- ³⁸ Szöllősi György áv. alezredes az I/2 (belső reakció elleni harc) osztály munkatársa, 1951-től vezetője.
- ³⁹ ÁBTL 3.2.4. K-1869. 157. Jelentés. 1950. szeptember 12.
- ⁴⁰ ÁBTL 3.2.4. K-1315. 65. A levelek címzettjeiről és feladóiról összesen 32 magyarországi és külföldi címet sorolt fel a belgiumi ügynök.
- ⁴¹ Uo. 136. Fülöp András jelentése Budapestre Brüsszelből, 1950. szeptember 13.
- ⁴² Uo. 114. Honauerné levele Fülöp Andrásnak Párizsból, 1950. szeptember 23.
- ⁴³ Uo. 169. Honauerné levele Fülöp Andrásnak Zürichből, 1950. december 2.
- ⁴⁴ Ács, 1952: 48.
- ⁴⁵ *Új Látóhatár*, 1981: 456.
- ⁴⁶ Habsburg Ottó levele Bakach-Besseney Györgyhöz, 1950. március 2. http://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/habsburg_otto_es_a_magyar_emigracio_19481958.html (utolsó letöltés: 2012. augusztus 23.)
- ⁴⁷ *The New York Times*, 1951: 22.
- ⁴⁸ *Hungária*, 1951a: 1–2.

- ⁴⁹ *Nyugati Hírnök*, 1951a: 3.
- ⁵⁰ *Nyugati Hírnök*, 1951b: 3.
- ⁵¹ *Hungária*, 1951a: 1–2.
- ⁵² *Hungária*, 1951b: 2.
- ⁵³ *Hungária*, 1951c: 2.
- ⁵⁴ ÁBTL. A-2127/17. 176. Jelentés, 1951. augusztus 23.
- ⁵⁵ Honauerné 1951 márciusában is írt még egy levelet Magyarországra, az Andrássy út 60-ba, melyben megemlítette: Kovács 1951 elején egy Paphoz írott levelében elmondta, hogy amit Rákosi Magyarországon nem tudott elvégezni, azt Honauerné Svájcban elvégezte helyette. A svájci asszony arra kéri a hatóságokat, hogy adják meg Rákosi címét, hogy megírhasssa neki, mennyire örül, hogy ő beteljesíthette azt, amire Rákosi vágyott Kovács Imre személyével kapcsolatban. ÁBTL 3.2.4. K-1315. 296.
- ⁵⁶ Sulyok, 1962: 19.
- ⁵⁷ *The New York Times*, 1951: 22.
- ⁵⁸ *Új Látóhatár*, 1981: 473.
- ⁵⁹ A dátum helyesen: 1950. január 7. Vélhetőleg az átírás során gépelték tévesen a dátumot.
- ⁶⁰ Szabad Európa Bizottság.
- ⁶¹ 1950-ben csak Dombay János és Nagy Vince voltak a Bizottmány alelnökei, Barankovics István a Végrehajtó Bizottság tagja lett.
- ⁶² Acsay László volt a Bizottmány New York-i irodájának a vezetője.
- ⁶³ Habsburg Ottó az MNB egyben tartására és lehető legszélesebb nemzetközi elismertetésére törekedett az 1940-es évek végén és az 50-es évek első felében.
- ⁶⁴ Fábián Béla 1922-től 1939-ig nemzetgyűlési képviselő volt a Nemzeti Demokrata Párt, illetve az Egyesült Szabadelvű és Demokrata Ellenzék programjával.
- ⁶⁵ Peyer Károly, 1945-ben képviselő a Szociáldemokrata Párt tagjaként, emigrálása után megalakította a Magyar Szociáldemokrata Párt Emigrációban nevű szervezet, amelynek az elnöke volt.
- ⁶⁶ Saláta Kálmán 1945-ben a kisgazdapárt tagjaként lett képviselő, a Magyar Közösséghez fűződő kapcsolatai miatt kizárták a pártból, ennek ellenére emigrálása után Nagy Ferenc közvetlen munkatársa lett.
- ⁶⁷ Hógye Mihály diplomata, a Magyar Közösség elleni összeesküvési perben megvádolták, emigrálása után Nagy Ferenc közvetlen környezetéhez tartozott.
- ⁶⁸ Szegedy-Maszák Aladár diplomata, a párizsi magyar békedelegáció tagja, Nagy Ferenc emigrálása után lemondott tisztségéről, és elhagyta Magyarországot.
- ⁶⁹ Közi-Horváth József lelkész, 1939–1945 között az Egyesült Keresztény Párt képviselője, a Közép-európai Kereszténydemokrata Unió elnöke.
- ⁷⁰ Josip Broz Tito, Jugoszlávia elnöke.
- ⁷¹ Jócsik Lajos, Veres Péter titkára. Kovács rosszul tudta: Jócsik teljesen kikerült a politikából egy Rákosival történt összeütközése után.
- ⁷² Stanisław Mikołajczyk az emigráns lengyel kormány miniszterelnöke.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.2.4. Kutató dossziék

K-1315 Pap István

K-1869 „Xavier”

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok

A-2127/17. Magyar Nemzeti Bizottmány

Sajtó

Hungária, 1951a

Kovács Imre megdöbbenő bejelentése a Papp István ügyben. *Hungária*, március 16.

Hungária, 1951b

Vélemények a Kovács-botrány ügyében. *Hungária*, március 23.

Hungária, 1951c

Hiteles beszámoló Kovács Imre és Papp István levelezéséről. *Hungária*, április 6.

Nyugati Hírnök, 1951a

Kovács Imre nyilatkozata. *Nyugati Hírnök*, 9. sz., május 2.

Nyugati Hírnök, 1951b

Pap István nyilatkozata. *Nyugati Hírnök*, 9. sz., május 2.

The New York Times, 1951

Jack Raymond interjúja Charles Douglas Jacksonnal, a Szabad Európa Bizottság elnökével. *The New York Times*, november 25.

Új Látóhatár, 1981

Kovács Imre: Elindultam szép hazámból – onnét-e? És hova jutottam? *Új Látóhatár*, március 30.

Hivatkozott irodalom

Borbándi, 1985

Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Bern, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.

Ács, 1952

Ács Ernő: *A Magyar Nemzeti Bizottmány, mint politikai szervezet*. New York, Pantoprint.

Papp, 2011

Papp István: „Xavier” – avagy a magyar politikai rendőrség Kovács Imre nyomában. *Bárka*, 6. sz.

Pap, 1988

Pap István: *Hol a hazám?* Budapest, szerzői kiadás.

Sulyok, 1962

Sulyok Dezső: *A magyar emigráció szerencsétlensége*. New York, A Magyar Október 23 Mozgalom kiadása.

A barikád két oldalán... **Szociáldemokrata „figyelők” és megfigyelték**

A második világháború után a Magyar Kommunista Párt (MKP) hatalmának fokozatos erősödése következtében előtérbe került azoknak a személyeknek, politikai csoportoknak, pártoknak a likvidálása, akiket, illetve amelyeket a rendszer stabilitása szempontjából veszélyesnek vélték vagy ellenségnek minősítettek. Az ennek véghezviteléhez szükséges információk jelentős hányadát a politikai rendőrség, azaz eleinte a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya, majd 1946. októbertől a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya, 1948. novembertől a Belügyminisztérium önálló szerveként működő Államvédelmi Hatóság, valamint a Honvédelmi Minisztérium keretében felállított Katonapolitikai Osztály (KATPOL: 1945. márciustól 1950. februárig) munkatársai által beszervezett ügynökhálózat szolgáltatta.¹ Az államvédelmi szervek hatékony együttműködést és értékes jelentéseket főként azoktól várhattak, akik maguk is ahhoz a politikai közegehez tartoztak, amelyhez a megfigyelendő személy, akivel esetleg már korábban bizalmas, baráti viszonyban voltak.

A jelentős politikai tényezőnek, sőt riválisnak számító Szociáldemokrata Párt (SZDP) jobboldalinak bélyegzett felső és középszintű vezetői képezték az egyik legveszélyesebbnek ítélt „célcsoportot”, amelynek megfigyelését a biztonsági szervek idejekorán meg is kezdték. Az egyes megfigyelendő személyek kiválasztásában közvetve a szociáldemokrata vezérkar is segédkezett azzal, hogy az MKP nyomására 1947 decemberétől nyíltan szembefordult jobboldalinak minősített tagjaival. Majd 1948 februárjában és márciusában több tucat jelentős pártfunkciót, illetve állami vagy társadalmi tisztséget betöltő személyt, köztük számos rendőrtisztet is kizártak a pártból. A két munkáspárt úgynevezett egyesítésének előestéjén a kizárt szociáldemokrata funkcionáriusok száma már 25 000 főre gyarapodott.² A sokszor alaptalan és igazságtalan vádak miatt kirekesztettek közül egyesek koncepciós perek áldozatai, mások internálótáborok lakói lettek. Többeket családjukkal együtt az otthonuk elhagyására kötelezték és a kitelepítettek táborát gyarapították. A meghasonlott, eszmékben csatkozott, egzisztenciális gondokkal küzdők között voltak, akik a politika csapdájába estek, és egykori elvarátaik árulójává, az államvédelmi szervek bábjává, voltaképpen önmaguk és a hatalom áldozatává váltak.

A besúgói feladatra kiszemelt szociáldemokraták nagy része a személyükre vonatkozó, gondosan összegyűjtött „terhelő adatok” alapján, körültekintő vizsgálódás után került a hálózat állományába. Viszonylag kevesek szánták rá magukat (önként), hogy „hazafias alapon” vállalják a becstelen feladatot, de erre is van példa. A jobboldali szociáldemokraták megfigyelésével megbízott ügynökök többsége feltehetően egykori párttag volt. Vannak, akiknek korábbi politikai hovatartozása a levéltári dokumentumok (beszervezéssel kapcsolatos iratok, nyilvántartások) alapján egyértelmű. Másokról az államvédelmi, illetve az állambiztonsági szervek tisztjei által készített feljegyzésekben, különböző összefoglaló jelentésekben fellelhető, az ügynök egykori pártállására vonatkozó utalásból tudható meg szociáldemokrata múltja.³ Olykor az ügynökjelentések maguk is árulkodnak készítőjük politikai előéletéről. Ha például az ügynök munkaköri feladata volt szociáldemokraták megfigyelése, az önmagában még nem elegendő ahhoz, hogy korábbi párttagságára vonatkozó egyértelmű következtetésre jussunk. A beszámolók azonban esetenként olyan bizalmas, baráti hangnemről árulkodnak, ami csak olyan személyek között lehetséges, akik korábban igen közeli emberi és politikai kapcsolatban voltak egymással. Ugyanakkor a megkörményezett szociáldemokraták között is akadt, aki nem adta be a derekát, mint például Fischer József, a neves szociáldemokrata építész, 1945 után a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke, újjáépítési kormánybiztos, parlamenti képviselő. Miután beszervezése „fanatikus

ellenséges beállítottsága miatt” meghiúsult, terv készült lejárataására. Tucatnyi ügynök szorgoskodott, hogy szociáldemokrata berkekben elhíreszteljék azt a teljesen alaptalan információt, miszerint Fischer kapcsolatban áll belügyi szervekkel. Az ÁVH minden eszközt bevetett megfigyelésére, hazai és külföldi kapcsolataival, barátaival való találkozásának megakadályozására. Erre az egyik legszemléletesebb példa a Bruno Pittermann osztrák alkancellárral való találkozás megakadályozására bevetett manőversorozat volt. Telefonon lemondták a találkozót, majd elrontották a készüléket és a kijáratit ajtó zárját. Az ablakon át távozó Fischert a villamosmegállóban feltartóztatták, azzal az ürüggyel, hogy személyleírása megegyezik egy keresett személyével, ellenőrzésre bekísérték a rendőrszere, ahol két órával a tervezett találkozó után közölték vele, hogy eltávozhat, s egyben kérték a segítségét a környékén esetleg felbukkanó szatír kézre kerítéséhez.⁴

Egy „dicstelen” ügynökkarrier

A C-V/2. (később V/1031.) fedőszámon szereplő dr. Vadas György zenetanár, zongoraművész, bölcsészdoktor, 1945 után az Operaház művészeti tanácsadója, jobboldalisága miatt kizárt SZDP-vezetőségi tag, 1948 novemberében, 43 évesen került a Honvédelmi Minisztérium Katonai Elhárítás Főcsoportfőnökség B osztályának kötelékébe. A beszerző Boros Miklós őrnagy, az egykori iskolatárs volt, akivel a véletlenek hozták össze a párttagságától és állásától megfosztott, egzisztenciális gondokkal küszködő muzsikust. Vadas látszólag abban a reményben vállalkozott az ügynöki munkára, hogy ezzel egyfelől bizonyítani tudja hazája iránti hűségét, másfelől feladata teljesítése után visszaszerezheti elvesztett politikai és társadalmi presztízsét, valamint érvényesülési lehetőségét a zenei életben. Azaz döntését érdek és karrierizmus, s mint később kiderült, pénzszerzés is motiválta.

Eredetileg külföldön, a „támadólagos elhárítás” területén kívánták őt foglalkoztatni. Párizsban disszidensként kellett volna beépülnie a jobboldali szociáldemokraták közé, és felvennie a kapcsolatot Peyer Károllyal, továbbá felderíteni az emigránsok Magyarország-ellenes tevékenységét.⁵ Külhoni munkájának első állomása azonban Bécs lett, ahol rövid időn belül – állítása szerint – sikerült kapcsolatba lépnie fontos amerikai katonai vezetőkkel, elnyernie neves szociáldemokrata politikusok bizalmát. Hamarosan munkavállalási engedélyt és beutazási lehetőséget kapott Londonba. Közben bevásárolták a párizsi székhelyű Zsidó Világkongresszus és a Joint Committee igazgatótanácsába. Úgy tervezte, hogy Párizsból rendszeresen átjár majd Angliába, hogy ottani munkájának is eleget tegyen. Szolgálatiért anyagi juttatásra kezdetben nem tartott igényt, csak Magyarországon maradt feleségéről való gondoskodást kért, míg az ő kiutaztatása is megtörténhet. A későbbiekben azonban egyre gyakrabban és egyre több pénzt követelt a semmitmondó, zavaros, a valóságtól elrugaskodó jelentéseiről. Fontosabb ügyekről csak komoly anyagi ellenszolgáltatás ellenében akart nyilatkozni. Noha széles ismeretségi körrel, jó kapcsolatteremtő képességgel és megfelelő nyelvtudással rendelkezett, információi alig tartalmaztak értékelhető és hasznosítható anyagot. Jelentései egyáltalán nem szokványos módon íródtak: „Tóninak” címezte, azaz Boros Miklósnak baráti levél formában, olykor nehezen olvasható kézírással, amelyek az ügynöki munka sikereivel kapcsolatos hírek (gyakorta álhírek), a magántermészetű közlendők, ottani általános tapasztalok, helyi pletykák, benyomások terjengős, zavaros egyvelegét képezték. *„Politikailag sem megfelelők. Roppant szubjektív és felületes, hallatlan lehetőségét nem tudja felhasználni”,* jelentései *„rendszeretlenek [...], nehezen áttekinthetők”,* többségük *„úgyszólván érkelhetetlen”* – olvasható tartólistája egyik feljegyzésében.⁶

Miután 1949 áprilisában megkapta az osztrák állampolgárságot, az eredeti tervek, feladatok is átrendeződtek. Ausztriában kellett maradnia; az USA titkosszolgálatára Bad Ischl-i és gmundeni egységének és munkatársai (ügynökei) nevének, valamint magyarországi kapcsolatainak felderítésére kapott utasítást. Voltaképpen e munkavégzés sikerétől tették függővé a vele való további együttműködést.⁷

Hogy Vadas a vállalt feladatokat nem tudta (bár minden adottsága és lehetősége meg volt rá) vagy nem is akarta korrektül teljesíteni, azt ma már aligha lehet kideríteni. Az viszont tény, hogy teljesítménye messze elmaradt a kívánalmaktól. Jelentéseiből arra mindenképpen lehet következtetni, hogy művészi habitusa, bizonyos fokú egzaltáltsága, karrierizmusa és anyagiassága nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy közte és foglalkoztatói között rövid időn belül kenyértörésre kerüljön sor. Mentségére a későbbiekben a következőket hozta fel: *„Kiképzésem hiányos, irányításom hibás volt és nem tudtam megkülönböztetni az érdekeset a fontostól. Mindent, amit hallottam, válogatás nélkül leírtam [...] Tisztességgel és becsülettel szolgáltam ügyünket, nehéz és nem az én hibámból dekonspirált [sic!] és veszélyes körülmények között.”*⁸ Alig fél éves ténykedésével azonban kellő bizonyítékot szolgáltatott arra, hogy a KATPOL fontolóra vegye további foglalkoztatását. Ugyanis világossá vált, hogy Vadas egy közönséges *„szélhámos, állításai érthetetlenek és valószínűtlenek, hírei hazugok, feltételezhető, hogy hírcsalást is elkövetett, hogy tevékenységének így adjon fontosságot”*. Felháborítónak és megengedhetetlennek tartották embercsempészési akcióit is. Ugyanis több alkalommal kérte tartótisztje közreműködését, hogy anyagi ellenszolgáltatás fejében segítsen néhány hazai ismerősének illegálisan külföldre jutni. Egyik alkalommal az is tudatta, hogy ő 750 dollárt kapna, ha négy személy szökését elősegítené, amiből 7000 forintot helyezett kilátásba az államvédelmi szervek képviselőinek segítségével.⁹ Mindezek alapján már 1949. május 9-én javasolta a tartótisztje, hogy a kapcsolatot haladéktalan szakítsák meg vele. Az erre vonatkozó döntés napokon belül megszületett.¹⁰ Vadas azonban nem nyugodott bele, és postán eljuttatott levélben jelezte, fontos és értékes közlendője van, majd kierőszakolt egy személyes találkozót a felettes hatóság embereivel, s szeptember 15-re összeállította az amerikai és brit titkosszolgálat *„felderíthető adatait”*, de további információkért, valamint a beígért két jelentésért, amit a szociáldemokrata emigrációról kívánt elkészíteni, komoly anyagi ellenszolgáltatást kért cserébe. Az év szeptemberében visszatért Magyarországra. Amikor budapesti kihallgatását követően, megállapították, hogy *„egyénisége nem alkalmas hírszerzésre”*, konkrét szervezési utasítást kapott. Feladata a Bernstein nevű állítólagos CIA-ügynök megnyerése és szervezése volt, amit azonban nem tudott teljesíteni, helyette Friedrich Karl Werner professzort ajánlotta. Wernerről a következőket jelentette: *„Állítom, hogy [az] ő személye lesz a főnyeremény. Ő lesz a kat. pol. sztárja [...] személyisége predestinálja őt, hogy a mi legsikeresebb és legeredményesebb emberünk és hívünk legyen. Az életem [...] árán is vállalom a felelősséget [...] brillírozni akarok vele, mert ki akarom érdemelni, hogy a Ti segítségetekkel komoly pozíciót kaphassak az otthoni zenei életben.”*¹¹ Ám Vadas – mint annyiszor – ezúttal is alaposan melléfogott, kiválasztott delikvens a háború alatt Csehszlovákiában a Gestapo szolgálatában állt. Egyébként az is kiderült róla, hogy a hírszerzés szempontjából *„semmilyenféle reális lehetőséggel nem rendelkezik”*, egy vallási témájú mű kiadásával foglalatoskodik.¹² Tehát Vadas kapott ugyan még egy esélyt, de ügynöki sorsát, pénzbeli juttatását a beérkező jelentésektől tették függővé. Ugyanakkor tevékenységének megfigyelésére kirendelték a V/2029. fedőszámú ügynököt, s az ő jelentésében foglaltakat, valamint a kudarcba fulladt szervezési kísérleteket is figyelembe véve hozták meg a végső döntést a kapcsolat megszakításáról 1949. december végén.¹³

Vadas számára a sokasodó anyagi gondok, temérdek adósság miatt a hazatérés jelenthette a kiutat a kilátástalan helyzetéből. Ám az a reménye, hogy jó szolgálataiért Budapesten zenei karrierjéhez megfelelő segítséget kap, jószerével szertefoszlott. Ugyanis időközben a KATPOL-t átszervezték, majd felszámolták,¹⁴ így Boros Miklós, a szervező már nem volt abban a helyzetben, hogy beváltsa ígéretét, biztosítsa az egykori iskolatárs régi társadalmi és zenei presztízsének helyreállítását. Az új vezetőket pedig nem kötelezte az elődök ígérete, még akkor sem, ha Vadas a kívánalmaknak megfelelően teljesítette volna küldetését. Varsányi György államvédelmi százados 1950. május 3-i jelentéséből egyértelműen kitűnik, hogy Vadast addigi működése alapján nem áll módjukban Magyarországon a kívánt álláshoz juttatni. Egyébként ügynökük útján tudomásukra jutott, hogy Vadasnak esze ágában sem volt komolyan dolgozni a *„cégnék”*,

csak miután külföldön nem tudott zenei pályán érvényesülni, itthon akarja karrierjét megteremteni. Ehhez pedig a KATPOL nem kívánt asszisztálni, mivel hiteltelenné vált és teljesen lejáratódott a szemükben.¹⁵

A visszatérés megszervezése hónapokig elhúzódott és számos nehézséggel, kudarcjal járt. A bürokrácia útvesztői alaposan próbára tették az állandóan betegeskedő feleségével mielőbb hazatérni vágyó zenészt. Végül a semmeringi szovjet parancsnokság tudomásával, de konkrét segítsége nélkül, illegálisan lépték át az osztrák határt. Sopronban 1950. május 10-én a határőrség hivatalos helységében, majd május 15-én a szombathelyi ÁVH épületében került sor Vadas kihallgatására. Vallomása szerint az ügynökjelentéseit kezdetektől „dicsérettel és elismeréssel nyugtázták”, és mindvégig „tehetségesen”, tisztességesen szolgálta a népi demokráciát. Hibát nem ő, hanem a KATPOL követett el, hogy nem tájékoztatta pontosan: mi a teendője, azaz hibásan irányították, csak 1949 őszén tudatták vele, hogy feladata elhárító jellegű hírszerzés.¹⁶ Sajátos stílusú és tartalmú „jelentéseiben” gyakran bizonygatta hazája és megbízói iránti hűségét és bensőséges érzelmeit. Például az 1949. március 1-jei levelében többek között ez olvasható: „Őszintén szeretlek Benneteket [...] elvi és érzelmi síkon egészen hozzátok tartozónak érzem magam.” Más helyütt így ír: „Jóleső tudat számomra, hogy Veletek együtt küzdhetek [a] magas célért: mindannyiunk szocialista Magyarországaért. Ígérem és fogadom, hogy bizalmatokra és baráti szeretetekre mindvégig méltó leszek.”¹⁷ Az ilyen és ehhez hasonló érzelgős vallomásoknak őszintesége a körülmények és Vadas jellembéli adottságai miatt igencsak megkérdőjelezhető. Hasonlóképpen hiteltelenné tűnhetnek életfilozófiáját summázó szentimentális sorai: „mint művész és ember [...] nem akarok hiába élni. Kötelességem ez Istennel szemben. Kötelességem Drága Szüleim és Szeretteim emlékével szemben [...] Kötelességem ez Barátaimmal szemben [...] önmagammal és az emberiséggel szemben, amelynek feltartóztatlan fejlődésébe vetett hitem nem ing meg, mert hiszek Istenben, hiszek az Igazság és az Erkölc diadalában, hiszek a Zene és a Szeretet végtelen hatalmában [...] nem valamivé, hanem valakivé lenni, ez kötelességem a zsidósággal és a zsidósággal szemben.”¹⁸ Ám e vallomásból kiérződő nagyravágyó tervei, tiszteletre méltó kötelességtudata a gyakorlatban megkoptak.

A szombathelyi kihallgatásról készült jelentéshez a vallató tiszt – Szőke Béla államvédelmi hadnagy – a következő megjegyzéseket fűzte: Vadas „hazudozó, nagyképű, fölényes modorú” vallomása során sokszor került ellentmondásba, áldozattá válását a KATPOL szakszerűtlenségével és átszervezésével magyarázta. Az elhangzottak alapján javasolta „tartósan való internálását feleségével együtt”. Ugyanis feltételezte, hogy „hazajövele az ellenség megbízásából történt”, mivel az ő tudomása szerint a hazatelepülés „soha nem volt szándékában”.¹⁹ Közben folyt a Vadas-ügy tisztázása, fogdában lévő felesége többször kísérelt meg öngyilkosságot, majd éhségsztrájkba kezdett, ezért állandó felügyelet alatt tartották.²⁰

A rendelkezésre álló források alapján a Vadas házaspár további sorsa egyelőre ismeretlen marad. A dossziéhoz²¹ csatolt iratokon szereplő bejegyzésekből nem derül ki az sem, hogy mi történik az ügynökkel. Ugyanis a dokumentumon két különböző tartalmú, de azonos keltezésű (1963. augusztus 17.) információ található. Az egyik szerint „nyilvántartásban szerepel”, a másik szerint „operatív nyilvántartásban jelenleg nem szerepel”. Ugyanitt az is olvasható, hogy 1963. szeptember 3-án a III/II. Csoportfőnökség nyilvántartásában még benne volt a neve. Mindebből csak arra lehet következtetni, hogy vagy félreértés történt, vagy hibásan tüntették fel a dátumokat.

„Elvi alapon” beszervezett ügynökreménység

1947-ben, a két munkáspárt közötti nézeteltérések, konfliktusok kiéleződésekor került sor a *Népszava* belpolitikai rovatvezetőjének, Hámori Lászlónak a beszerzésére. A joghallgatóként az SZDP tagjává lett fiatalember szakmai pályáját megpecsételték a zsidótörvények. Tanulmányait meg kellett szakítania, mivel Ukrajnába vezényelték

munkaszolgálatra, ott kötött barátságot a jeles szociáldemokrata újságíróval, Erdődy Jánossal, neki köszönhetően 1945 utáni munkalehetőségét az SZDP központi sajtóorgánumánál. Eredeti nevét (Salamon Dezső Tibor László) a háború vége felé változtatta Hámorira. Ezen az álnéven bujkált,²² majd hamis papírokkal elhelyezkedett a Marx és Mérei Tudományos Műszerek Gyárában. A második világháború után újságcikkeivel felkeltette a rivális koalíciós partnerpárt „biztonsági” embereinek érdeklődését. Ugyanis egyre több írásában bírálta az MKP politikáját, támadta a kibontakozó új rendszer fonákságait, propagandatevékenységet folytatott a munkásegység megteremtése ellen. Ugyanakkor nem volt mindig konzekvens az elveihez, politikai megnyilatkozásait olykor karrierizmusa motiválta, kezdetben például Szakasits Árpád lelkes híveként politizált, s miután az 1945-ös választásokon nem sikerült mandátumhoz jutnia, a jobboldalinak számító Bán Antalhoz és követőikhez csatlakozott.²³

Beszervezésének célja a szociáldemokraták, elsősorban egyes jobboldali vezetőik megfigyelése, ténykedéseikről a hatóság tájékoztatása volt. Beszervezésének körülményeit, ügynöki munkáját közvetlenül dokumentáló anyagok 1958-ban már nem voltak találhatóak sem a „belső elhárítás vonalán”, sem a társosztályokon. A 200 oldalas könyvbe rendezett, kiválóan, értékesnek és alaposnak minősített jelentései pedig a forradalom alatt megsemmisültek – tudható meg Csala N. Imre rendőr-nyomozó főhadnagy 1958. február 18-i jelentéséből.²⁴ Így a 36 évesen „Takács István” fedőnévvel „munkába álló” ügynök ténykedése csak az ÁVH-tisztek által „hálózati úton” begyűjtött információk alapján rekonstruálható. „Takács” a rá bízott feladatokat minden esetben korrektül elvégezte, a heti két alkalommal megszervezett találkozókra pontosan megjelent, szolgálataiért anyagi juttatást sohasem fogadott el, jelentéseit (talán óvatosságból) mindig géppel írta. Nagyon sok fontos információt közölt Kéthly Annáról, Szélig Imréről, Justus Pálról, Peyer Károlyról, Vágvölgyi Tiborról.²⁵ Munkáját az ÁVH tisztjei nagyra értékelték; különösen méltányolták azt, hogy jelentősen hozzájárult az „áruló szociáldemokraták” elleni sikeres harchoz.²⁶ Ám az ügyes, jó eszű és kiváló kapcsolatteremtő képességgel, nagy ismeretségi körrel rendelkező áruló maga sem kerülhette el a „jobboldaliság” bélyegét, 1948 tavaszán már ő is az SZDP-ből kizártak táborát gyarapította. Miután állását is elveszítette, megélhetési gondjai miatt az ország elhagyására kényszerült, amit távozása előtt tartótisztje tudomására is hozott. 1948 nyarán emigrált, előbb Ausztriában, majd Svájcban, végül Svédországban telepedett le, ahol újságírással foglalkozott, s az ottani magyar szociáldemokrata emigráció egyik vezéregyénisége lett. Peyer bizalmasa, Szélig egyik főtanácsadója, Kéthly is rokonszenvezett vele, bizonyára nem volt tudomásuk arról, hogy korábban ő is informálta tetteikről az államvédelmi hatóságot.²⁷

Tekintettel, arra, hogy „Takács” alig egyéves eredményes ügynöki munkájával elnyerte az ÁVH bizalmát, s az emigránsok körében tekintélyt és tiszteletet vívott ki magának, már az ötvenes évek elején tervbe vették, hogy felveszik vele a kapcsolatot, remélve, hogy jó szolgálatot tehet az emigráció Magyarország-ellenes akcióinak felderítése terén. Személyét minden szempontból alkalmasnak ítélték a hírszerző munkára. Első ízben 1952 őszén sikerült felvenni vele a kapcsolatot. Hámor, azaz az egykori „Takács” nem zárkózott el az újbóli együttműködéstől, bár feltételül szülei kivándorlásának elősegítését kérte. Addig, amíg szülei ügye nem rendeződik, elzárkózott a feladatok teljesítésétől. A szülők kivándorlási engedélyének megadása körüli huzavona, valamint a kapcsolatfelvételi javaslat elkészítésével összefüggő körülményeskedés miatt, továbbá a forradalmi események következtében az ekkori ismételt beszerzés meghiúsult. Pedig az állambiztonság tisztjei reménykedtek, hogy „Takács” révén rövid úton hozzájuthatnak a Peyer-féle emigráns csoport névsorához, s informálódhatnak terveikről, tevékenységükről.²⁸

Újabb kapcsolatfelvételi próbálkozásra a forradalom után került sor. Ekkorra már a szülők – az ÁVH közbenjárása nélkül – megkapták kivándorló útlevelüket, és esélyesnek látszott Hámor beszerzésének realizálása. Ám az újbóli hatósági megkeresésére nem is

reagált, mivel több rokona Magyarországon már nem élt, Svédországban a megfigyelésére és ellenőrzésére nem volt mód, ezért a hálózatból való kizárására és anyagának irattárba helyezésére tettek javaslatot, amit Tömpe András vezérőrnagy 1959. november 3-án jóvá is hagyott.²⁹

Beszervezés „pressziós alapon”

Az értelmiségi származású, tehetséges szakember, a kiváló mérnök, az Iparügyi Minisztérium, majd a Jóvátételi Hivatal tisztviselője, a Köztársaság Érdemrend tiszti keresztje kitüntetés tulajdonosa, Vajda Pál 1947 őszén került a belső elhárítás érdeklődésének homlokterébe. Az országgyűlési választások során az MKP kékcédulás manipulációja elleni fellépése, kommunistaellenes nyilatkozatai miatt figyelt fel rá a rendőrség. 1947. szeptember elején el is készült róla az első környezettanulmány. Ebből megtudható, hogy fényűzően él, „sokat költ a nőkre [...] korrupcióra hajlamos”, baráti köre jobboldali szociáldemokratákból verbuválódott. A jelentést készítő sommás összegzése szerint Vajda a „demokrácia követelményeinek sem erkölcsileg, sem politikailag nem felel meg”.³⁰ Az egy évvel később róla készült dokumentumok azonban már a szervezése előkészítését és mielőbbi szolgálatba állítását célozták.³¹ Alaposan tanulmányozták politikai előéletét, családi és munkahelyi körülményeit, jellembéli tulajdonságait.

Vajda Pál a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen (ma: Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem) 1934-ben szerzett gépészmérnöki diplomát, hamarosan Fűzfőn, a Fellner Henrik alapította Hazai Papírgyár Rt. mérnöke lett. Akkoriban baloldali érzelmű, marxista nézeteket valló, a munkások szociális érdekeit szem előtt tartó alkalmazottnak számított. Ekkortájt barátai többségét, sőt házastársát is a fizikai dolgozók köréből választotta. A zsidótörvények azonban megpecsételték szakmai karrierjét. Állását elvesztette, később internálták, majd megszökött és bujdosnia kellett. Csak 1945 januárjában érezhette ismét szabadnak magát, akkor belépett az SZDP-be. Előadói készségét, szónoki tehetségét országszerte pártrendezvények keretében tartott előadások során kamatoztatta. Részt vett az SZDP fűzfői szervezetének megalakításában. A pártvezetőség megbízásából vállalta el az Iparügyi Minisztériumban a Bán Antal szociáldemokrata miniszter melletti titkári teendőket. Majd különböző kormányhivatalokban töltött be vezető tisztségeket, s tagja lett a munkahelyi SZDP-szervezet vezetőségének. Közeli elvbaráti kapcsolatba került Kéthly Annával, Zentai Vilmossal, Ivanics Istvánnal, Kelemen Gyulával, dr. Fodor Lászlóval és több, más, később jobboldalinak bélyegzett szociáldemokrata politikussal.

Amikor 1948 márciusában áthelyezték a Jóvátételi Hivatalba, a sajtóból értesült arról, hogy kizárták a pártból. Erről hivatalos értesítést soha sem kapott, fellebbezésére a Központi Ellenőrző Bizottság pedig nem is reagált.³² Vajda nagyon méltánytalannak és igazságtalannak tartotta az 1945 előtti, a származása miatti, utána pedig a politikai nézetei miatti, vele szemben érvényesülő diszkriminációt s az üldöztetést – tudható meg a szervezéséhez engedélyt kérő dokumentumból. A jelentés 41-es jelzésű készítője a jelöltet meglehetősen sokoldalú személyiségként mutatta be. Ugyanakkor azon állítását, miszerint Vajda „erősen munkásellenes”, cáfolják a munkahelyén szerzett tapasztalatok, a főnökei róla készített jellemzése, de házassága is, hiszen munkáslányt vett feleségül. Tehetségét, találékonyságát, nyelvtudását, jó modorát nem vonva kétségbe ugyanakkor óvatos karrieristának, korrupcióra hajlamosnak és kommunistagyűlölőnek tartotta. A szervezés szorgalmazását a jelentést készítő a következőkkel indokolta: Vajda igyekszik a múltban elkövetett hibáit jóvátenni, és kapcsolatai révén fény derülhet a Jóvátételi Hivatalban lévő visszasságokra. A jelentésben a két különböző kézírással készült megjegyzés a szervezés körüli bizonytalanságot jelzi. Az első óvatosságra int: „Beszervezését meg lehet csinálni, de csak épületen kívül és átpolitizálással [...] egy ilyen személyt nehéz kézbe fogni”. A másik bejegyzés készítője kételkedik Vajda sikerességében: „Mit tud ez nekünk adni? A reakcióknak zsidó, és nem bíznak benne.” Az aggályoskodó ekkor még bizonyára nem számolt azzal, hogy hosszú távon nem az

eredeti elgondolásoknak megfelelően, a „reakcióso” táborában, hanem a jobboldali szociáldemokraták körében fogják majd foglalkoztatni.³³

Vajda 38 éves volt, amikor beszerzése 1948 végén „pressziós alapon” megtörtént. A kényszerítés eszközéül felhasználták szociáldemokrata múltját, jobboldalinak minősített tevékenységét (például az Iparügyi Minisztériumban tanúsított politikai magatartását és az 1947-es választások alkalmával a kékcédulás szavazás elleni megnyilatkozásait), Bán Antal köréhez való csatlakozását és egyéb jobboldali személyekkel fenntartott kapcsolatait.³⁴ Vajda Pál fedőszáma: 41/53., fedőneve előbb „Szakos József”, utóbb „Zoltán” lett. Beszervezőjén, Schrötter István főhadnagyon kívül a közel egy évtizedes ügynöki pályája során 8 tartótisztal állt kapcsolatban.³⁵ Munkáját az eredeti tervtől eltérően a jobboldali szociáldemokraták körében kellett végeznie. Többek között kapcsolatba lépett dr. Fodor László és Gesztesi Jenő egykori parlamenti képviselővel, felderítette Kéthly Anna illegális tevékenységét, kapcsolatait, a szociáldemokraták körében megszervezett segélyezési akciót. Fontos szerepe volt 1950-ben a „szociáldemokrata szervezkedés” felszámolásában, „tevékenyen részt vett” Kéthly, Zentai, Fodor, Gesztesi stb. lebuktatásában és 1952-ben a jobboldali szociáldemokrata szervezkedés felgöngyölítésében. Pontos információival jelentősen hozzásegítette az ÁVH-t a jobboldalinak bélyegzett egykori párttársai tevékenységének megismeréséhez és szankcionálásához.³⁶ Radványi Károly államvédelmi főhadnagy a „41/53.”, azaz ekkor még „Szakos József” egyik tartótisztje – már 1950 nyarán – superlatívuszokban számolt be ügynöke erényeiről és teljesítményeiről: jó politikai érzékkel rendelkezik, remek kapcsolatteremtő, szakmailag felkészült, rugalmas, ötletes, jelentései pontosak, soha nem követett el dekonspirációt. Rendezett a magánélete, biztos anyagi háttere van, káros szenvedélye nincs. Mindezek alapján javasolta, hogy továbbra is e munkaterületen foglalkoztassák (az I/2-a alosztályon, amelynek feladata – többek között – „a megszüntetett politikai pártok aktívan tevékenykedő maradványainak felderítése és ártalmatlanná tétele” volt).³⁷

1951. szeptember elején „Szakos Józsefet” mégis átadták az X/3. Államvédelmi Hírszerző Osztálynak (1951. szeptember 28-tól Operatív Technikai Osztályként működött), ahonnan az ÁVH-n belüli átszervezések folytán hamarosan átkerült a VIII/4. (Hírszerző Főosztály, Emigráns hírszerzés) osztály kötelékébe. 1952 júliusában kiderült, hogy az új osztály „munkájának sajátossága miatt” az ügynököt „felhasználni” nem lehet, ezért visszahelyezték a belső elhárítással foglalkozó eredeti osztályához (I/2-a), noha lelkiismeretes, alapos munkájával ott is nagyon elégedettek voltak. Az itthon és külföldön élő jobboldali szociáldemokraták és kapcsolataik felderítéséről számos értékes jelentésében adott számot – olvasható az új osztály vezetője, Horváth Árpád államvédelmi százados 1952. augusztus 8-i feljegyzésében.³⁸ Kár, hogy az utókorra nem maradt meg belőlük egy sem. Fennmaradt ugyan későbből egy-két szűkszavú, politikailag különösebben nem jelentős személyekről készült jelentése. Tartótisztjei feljegyzéseiből azonban tudni lehet, hogy rendszeresen jelentett például a Kéthly testvérekről, továbbá Hajdú Ernőné volt parlamenti képviselőről. Gesztesi Jenő disszidálásának megghiúsításában komoly szerepe volt, ám a sikeres akció utózóngéi megpecsételték felfelé ívelő ügynöki pályáját. Ugyanis Gesztesi szabadlábra helyezése (1952) után elkezdte terjeszteni ismeretségi és baráti köreiből, hogy az ÁVH-nak dolgozik. Érthető, hogy az iránta korábban táplált bizalom megrendült, a „figyelő” és a „megfigyeltek” közötti, olykor barátinak nevezhető kapcsolat megromlott. Így az alaposan kompromittálódott, magánéleti problémákkal (válás, új házasság, lakással kapcsolatos gondok) terhelt ügynök további foglalkoztatását tartótisztjei nem tartották célszerűnek, s 1956. szeptember 1-jén javasolták kizárását a hálózatból.³⁹

A koncepcióso perek elíteltjei egy részének szabadlábra kerülésével egyidejűleg (1956-ban) a kiválóknak tartott ügynökhálózat tagjai közül sokan lebuktak, s pótlásukra nem került sor. A forradalom alatt és után tovább romlott a helyzet, újabb beszerzésekkel nem foglalkoztak. 1957 őszén mindössze 13 ügynök állt készenlétben a jobboldali szociáldemokraták megfigyelésére. Így alaposan lecsökkent a felderítési lehetőség,

különösen vidéken gyengült az elhárító tevékenység – tudható meg az 1957. szeptember 14-i jelentésből.⁴⁰ E körülmények miatt nem véletlen, hogy az ÁVH illetékeseinek figyelme ismét a korrektnek és tehetségesnek ismert Vajdára terelődött. 1956 decemberében felmerült az ötlet, sőt javaslat is készült a vele való kapcsolat újbóli felvételére. Ám holléte ekkor ismeretlen volt a hatóság előtt. Ugyanis a forradalom alatt hivatalos úton Belgiumban tartózkodott, ahonnan nem tért haza. Ezért egyik ügyvéd barátja (Frankl Imre) segítségével próbálták a nyomára jutni. Az egykori ügynökről 1957 szeptemberében készült összefoglaló jelentés tartalmazza az addigra gondosan összegyűjtött információkat, amelyek egy része azonban még ellenőrzésre, pontosításra szorult. Vajda külföldi címét, kinti tevékenységét, munkahelyét Frankl ügyvéd leveleinek ellenőrzése révén próbálták megszerezni.⁴¹ Sikerült: Vajda Washingtonban él, papírgyárban dolgozik – olvasható egy 1958. szeptember 13-i feljegyzésben. Készítője, Csala N. Imre rendőr százados bár tudatában volt az egykori ügynök érdemeinek, dekonspirálódása miatt azonban mégsem tartotta használhatónak.⁴² A vele kapcsolatos dokumentumokat tartalmazó dossziét 1959. január 17-én Zsiga Árpád főhadnagy lezárta. Vajda ügyét még egyszer, 1963 nyarán elővette a BM III/I. Csoportfőnökség, és elrendelte B-dossziéjának felülvizsgálatát. Ennek eredményeként megállapítást nyert, hogy a földrajzi távolság miatt az újbóli kapcsolatfelvételre nincs esély, bár reaktiválása esetén minden bizonnyal „nem dekonspirálódna”, ezért anyagát szükséges irattárban megőrizni.⁴³

Egy koncepció per áldozatának ügynökké lett fia

Ifj. Király Géza 16 évesen, elsősorban a családi milió hatására került kapcsolatba a szociáldemokrata mozgalommal. Apja régóta ismert és elismert tagja volt az SZDP-nek. Mint az Országos Társadalombiztosítási Intézet egykori elnöke, kiterjedt ismeretségi és baráti körrel rendelkezett, majd a Kálmán József és társai koncepció per (1950) egyik elítéltje lett. Az ifjú 1945 előtt a *Népszava* cikkírója, később a párt kiadóhivatalának munkatársa. A német megszállás után néhány hétig a Generali biztosítónál dolgozott, majd munkanélkülivé lett. Az 1944 októberében kapott bevonulási parancs teljesítése elől betegséget szimulálva még ki tudott térni, és nem jelentkezett az általános és azonnali mozgósítást előíró rendeletre sem. Mint bujkáló katonaszökevény végül szovjet fogságba esett: a gödöllői hadifogolytáborba vitték, ahonnan előbb Romániába (Foksányba),⁴⁴ majd 1945 márciusában a Szovjetunióba, a sztalinói kerület 12. számú lágerébe került. Ott rövid ideig bányában dolgoztatták, hamarosan pedig a táborban propagandistaként. Kulturális rendezvényeket szervezett, tanulmányt írt a hazai munkásmozgalomról, az ifjúság helyzetéről, később katonai kíséret (vojna convoj) szolgálatot teljesített (ő kísérte a rabokat a lágeren kívüli munkahelyekre), fogsága utolsó hónapjaiban pedig kórházi betegszállító, illetve fogolyparancsnok lett.⁴⁵ Saját elmondása szerint a hadifogságban a szovjet szervek ügynöke volt, akik „*Ferenc*” fedőnéven foglalkoztatták.⁴⁶ 1946 őszén térhetett haza, akkor a Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom sport osztályán kapott állást. Munkahelyétől azonban baloldali megnyilatkozásai miatt hamarosan meg kellett válnia. 1947-től különböző lapoknál – *Világosság*, *Kossuth Népe*, *Szabadság* – foglalkoztatták. 1948-ban tagja lett a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP). 1950–1953 között a Külföldi Sajtószolgálat alkalmazottja, azt követően 1957 januárjáig – rövid megszakítással – a Magyar Távírási Iroda (MTI) munkatársa volt. Ekkor megvált munkahelyétől, illegálitásban vonult, és vidéken (Cegléden) fizikai munkásként dolgozott.

Ifj. Király Géza 1953-ban lépett az ÁVH szolgálatába. Az ő beszerzésére is, mint legtöbb sorstársáéra, „*terhelő és kompromittáló adatok alapján*” került sor. Kiválasztásakor bizonyára számításba vették kiterjedt kapcsolatait mind a hazai, mind pedig a külföldi (elsősorban osztrák) szociáldemokraták körében, továbbá az apja párton belül korábban kivívott presztízsét, bízva abban, hogy annak révén az ifjú ügynök könnyen elnyerheti a legveszedelmesebbnek vélt, prominens szociáldemokraták bizalmát is. Király Géza ugyanis Kéthly Anna egyik legbizalmasabb párthíve volt, s e téren a fiú az apa nyomdokaiba léphetett.⁴⁷ A „*Ferenc*”, illetve „*Kristály*” fedőnevet viselő ügynök az

ÁVH-s tiszteknek nem okozott csalódást. A jobboldali szociáldemokraták szorgalmas és korrekt megfigyelőjének bizonyult, rendszeresen, kívánság szerint elkészítette jelentéseit, gondosan ügyelt arra, hogy ne dekonspirálódjék – tudható meg a róla és munkájáról az 1959 áprilisában készült összefoglalóból. (1958 előtti tevékenységének megítélésére csak másodlagos forrás áll rendelkezésre.⁴⁸) Az 1956-os forradalom azonban megtörte és megpecsételte ügynöki pályáját. Részes volt az SZDP újjászervezésének, akkor került közeli kapcsolatba Kéthly Annával, az ő megbízásából lett a párt sajtóosztályának vezetője, s e tisztségénél fogva részt vett a vezetőség ülésein. Az életre keltett *Népszava* munkatársaként megjelentetett írásai miatt is kompromittálódott. A forradalom leverése és az azt követő politikai visszarendeződés idején az állambiztonsági szervek többszöri megkeresésére sem volt hajlandó magyarázatot adni októberi politikai szereplésére, megszakította ügynöki pályáját, és – mint már jeleztem – illegalitásba vonult.

Az állambiztonsági szerveknek azonban komoly tervei voltak ifj. Király Gézával, ugyanis 1956 októbere előtti teljesítménye alapján számításba vették külföldre telepítését is.⁴⁹ Az elhárításnak 1958 végére sikerült felderíteni tartózkodási helyét. Tervet dolgoztak ki újbóli munkába állítására. Miután szomszédjától megtudták, hogy lakásán tartózkodik, névtelen levélben szemrehányást tettek neki a levélírókat ért állandó rendőrségi zaklatás miatt. Ezt követően 1958. november elején őrizetbe vették, hosszas, töredelmes, őszintének ható vallomása alapján beszervezését „megerősítették”. Nyilatkozat, illetve fogadalomtétel ellenében a hatóság eltekintett az illegalitása fedezésére elkövetett okirat-hamisítás miatti bírósági eljárás megindításától. „Ferenc” kötelezte magát, hogy rendszeres kapcsolatot tart a BM politikai rendőrségének operatív tisztjével, utasításait teljesíti, „*ellenséges tevékenységről*” minden esetben jelentést tesz, a politikai rendőrséggel való kapcsolatáról pedig senkinek nem beszél. Ha a nyilatkozatban foglaltaknak nem tenne eleget, árulás címen és az okirat-hamisítás miatt bünvádi eljárást indíttatnak ellene. Íme, még néhány sor a nyilatkozat szövegéből: „*Én Király Géza a BM politikai rendőrségének önként felajánlom szolgálataimat. Ezt teszem azért az ellenséges cselekményemért, melyet az ellenforradalom alatt kifejtettem a népi demokratikus rendszer ellen.*”⁵⁰ A kihallgatási procedúra után szabadon engedték, de illegalitásban maradása mellett döntöttek.⁵¹

„Ferenc” feladata ekkor egyrészt a volt szociáldemokrata vezérkar egyes tagjainak megfigyelése, másrészt saját ismeretségi, illetve baráti körébe tartozó vagy tartozott, itthon vagy emigrációban élő egykori szociáldemokrata újságíró kollegái, Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalombeli (SZIM) munkatársai életrajzának elkészítése, politikai beállítottságuk, ellenséges tevékenységük ismertetése volt. Ezen kívül javaslatot kellett készítenie az egyes személyekkel való kapcsolat felvételének módjára, továbbá megfogalmaznia a róluk alkotott véleményét, ismertetnie jellembeli tulajdonságaikat. Az utóbbi feladatsor egyrészt a Nyugatra telepítéséhez szükséges információk begyűjtését célozta, másrészt, hogy „*jelentései alapján, illetve az SZDP volt vezetőiről adott jelentések alapján még inkább kompromittálja magát.*”⁵² A telepítési szándékkal összefüggésben került sor 1959 nyarán az ügynök előéletének alapos és korrekt megismerése érdekében több alkalommal bekért önéletrajzi kiegészítésekre.⁵³ Hogy kellőképpen kompromittálódjék, utasították, hogy jelentéseket, összefoglalókat készítsen Révész Andrásról, Fischer Józsefről, Kálmán Józsefről, Igaz Máriáról. De jelentést kellett készítenie az emigrációban élő, ismeretségi körébe tartozó egykori prominens pártvezetőkről is, így például Kéthly Annáról, Szélig Imréről, SZIM-beli munkatársairól: Bölcsföldi Andorról,⁵⁴ továbbá Garamvölgyi Jánosról, Vándor Györgyről, Tihanyi Józsefről és így tovább. Ugyancsak utasításra számos korábbi munkatársáról közölt általa ismert adatokat. Így – többek között – a *Népszavánál* megismert Száva Istvánról és Erdődy Jánosról, valamint az általa is nagyra becsült, az MTI-nél dolgozó Pálfi Józsefről, Nagy Lajosról.⁵⁵ Ugyanakkor jelentenie kellett ügynökké lett egykori munkatársaival, elvbarátaival kapcsolatos ismereteit is. Jelentett például a több évtizedes szociáldemokrata múlttal rendelkező Fehér Andrásról („*Erzsébeti*”), valamint a Kanadában élő Egri Györgyről („*Kasba*”).⁵⁶ A „*Csatár*” fedőnevű ügynökkel (Vedres

József sportújságíró, egykori kollegája) a kapcsolatfelvételt pedig a tartótisztje azért szorgalmazta, mert azt tervezte, hogy „*Ferenc*” telepítése az ő közreműködésével realizálható lesz.⁵⁷

„*Ferenc*” kapcsolatrendszerének minél alaposabb feltárását a külföldre telepítésére kidolgozott operatív terv tette indokolttá. A cél: meggyőződni az ügynök telepítésre való alkalmasságáról és megbízhatóságáról, valamint „*lekompromittálása*” az állambiztonsági szervek mellett.⁵⁸

„*Ferencnek*” az 1956-os forradalom idején párttiszséget viselő Fischer Józsefről és Igaz Máriáról készült beszámolójába alig került a rendőrség számára hasznosítható új információ; arra hivatkozott, hogy Fischert alig ismerte, csak 1956-ban, az újjászervezett SZDP ideiglenes vezetőségi tagjaként találkozott vele. Igaz Máriával pedig még a háború alatt a *Népszava* kiadóhivatalában került kapcsolatba, az 1950-es években viszont nemigen találkoztak, így tevékenységéről szinte nem voltak ismeretei. Csupán privát életére vonatkozó, pletykaszintű információhoz jutott. Egyébként egyéniségéről alkotott véleménye nem volt éppen felemelő, amivel a szociáldemokraták körében nem állt egyedül. Komoly hiányosságokat vélt felfedezni Igaz Mária elméleti és politikai képzettsége, általános műveltsége terén. A Kálmán Józseffel folytatott beszélgetésről szóló szűkszavú, semmitmondó jelentése csupán néhány ismert életrajzi adatot közölt, és koncepció peréről, annak utözöngéitől tett említést.⁵⁹ Meglepő, hogy Kéthlynek – a korábbi jó viszonyuk ellenére – csupán rossz tulajdonságait, hibáit sorjázta 1958. november 22-i jelentésében: „*kis kaliberű politikus*”, befolyásolható, nincs kiforrott véleménye, szervezőkészsége, munkabírása minimális.⁶⁰ A nem éppen hízelgő véleményét későbbiekben is megismételte, sőt negatív jellemzői tulajdonságait újabbakkal gyarapította. Az 1959 őszén készült kiegészítő jelentéseiben részletesen ismertette 1945 előtti és utáni tevékenységét, az 1956-os forradalom alatti ténykedését, minden esetben hangsúlyozva jobboldali politikai beállítottságát. Ismeretei szerint Kéthly előbb Peyer Károlyt, majd 1945 után Bán Antalt és Szélig Imrét tekintette politikai partnerének. Külföldi politikai eszményképének az angol munkáspárti vezetőt, Philip Morgant és az osztrák szociáldemokrata politikust, Oskar Pollakot tartotta. Kéthlynek köszönhető, hogy a forradalom idején újjászerveződött SZDP visszakarta a Conti utcai (ma Tolnai Lajos utca) egykori székházát és a *Népszavát*. A kormányba való estleges részvételét illetően osztrák elvbárátaival kívánt konzultálni, Bécsben érte a hír, hogy távollétében államminiszteri tiszteletet kapott a november 3-án átalakult kormányban. A forradalom leverése után nem tért haza, s a magyar emigráció egyik meghatározó személyisége, jeles vezetője lett – tudható meg az 1959. október 15-én kelt jelentésből.⁶¹

Az 1959 júniusában készült munkaterv⁶² értelmében „*Ferenc*” elsősorban a szociáldemokraták körében nagy tekintélyű, vezéregyéniségnek számító Révész Andrással szándékozott kapcsolatba lépni, akit 1950-ben koholt vádak alapján többévi börtönre ítélték s a forradalom előestéjén helyeztek szabadlábra. Elképzelhetőnek tartotta, hogy apjával, Révész Mihállyal is felveszi a kapcsolatot. (Ennek realizálása a dokumentumok alapján nem igazolható.) Hasonló tervei voltak dr. Vajda Imre egyetemi tanárral is, aki 1945-től az SZDP vezetőségének tagja, parlamenti képviselő volt. Szakasits Árpád és Marosán György irányvonalát követve maga is a két munkáspárt „*egyesítése*” mellett voksolt. 1948-ban az MDP PB tagja, 1951-ben Szakasits és társai perének harmadrendű vádlottjaként elítélték, 1956-ban szabadult. Vajdáról „*Ferenc*” fennmaradt munka-dossziéjában egyetlen jelentés található, amelyben csupán néhány, személyére vonatkozó adatot közöl, és találkozót tervez vele munkahelyén, a Marx Károly Közgazdaságtudomány Egyetemen.⁶³

Az elkövetkező időkben „*Ferenc*” számára a „*célszemély*” elsősorban Révész András volt. A megmaradt dokumentumok között található, róla készült legkorábbi jelentés (1958. november 22.) szerint kettőjük ismeretsége egészen új keletű, a forradalom idején kerültek kapcsolatba, az ügynök sem a múltjára, sem a jelenére vonatkozó ismeretekkel

nem rendelkezett. Azt azonban tudni vélte, hogy nagyravágyó, szeret szerepelni, és büszke az 1956-os főtitkár-helyettesi tisztére. „Ferenc” az első személyes találkozó alkalmával nem részesült szívélyes fogadtatásban. Révész túlzottan tartózkodó volt. Ennek oka az ügynök tartótisztje, Hegedűs Mihály rendőr százados szerint az volt, hogy Révész attól tarthatott, fény derül korrupciós ügyeire. Kitudódik, hogy az illegalitásban lévő ügynöknek szánt, külföldről érkező anyagi támogatást a saját céljaira használta fel. Neheztelhetett Révész azért is, mert illegalitása idején meg sem kísérelte felvenni vele a kapcsolatot.⁶⁴ A következő év őszén tett látogatások során azonban komoly bel- és külpolitikai kérdésekkel kapcsolatos eszmecsere is sor került. Révész előadta, hogy a Hruscsov–Eisenhower-találkozó hatására elképzelhető, hogy változás következik be a kommunista pártok politikájában: tárgyalásokat kezdeményezhetnek a szociáldemokrata pártokkal közéleti szereplésük lehetővé tétele érdekében. Véleménye szerint a gazdasági élet területén felajánlandó pozíció az SZDP számára elfogadható lenne. Ha a pártok közötti tárgyalásra sor kerül, feltétlenül szükségesnek tartja szóba hozni a nyugdíjas, a munkanélküli vagy a képesítésüknek nem megfelelő állásban lévő szociáldemokraták ügyét. A már is érezhető enyhülés biztos jelének tekintette, hogy nincsenek „szociáldemokrata ügyek”. Elvbarátainak, párthíveinek nincs mitől félni, ha ő jogtanácsosként dolgozhat erkölcsi és feddhetetlenségi bizonyítvány nélkül. Pozitívan értékelte a mezőgazdaság nagyüzemi átszervezésével kapcsolatos intézkedéseket. Az emigrációról szólva megfogalmazta a sommás véleményét: *„mindenki fúr mindenkit, Kéthly olimposzi magasságban trónol, kijön Szélíggel, de Presser [István], Andreánszky [István] élesen támadják”*.⁶⁵

Hogy „Ferenc” jelentései mennyire korrektek, a tényszerű közlései valóság-e, azt különböző eszközökkel és módszerekkel ellenőrizték. Előfordult az is, hogy ugyanazon személyről más ügynöknek is adtak utasítást jelentés készítésére, hogy meggyőződjenek „Ferenc” őszinteségéről, vagy lehallgatták telefonját, hogy informálódjanak, kikkel, mit beszél.⁶⁶

Mivel az ügynök munkájával felettesei már kevésbé voltak elégedettek, egyre gyakrabban ellenőrizték. Például Révész Andrással folytatott beszélgetéseit gyakorta rögzítette a lakásba beszerelt „technika”, a 3/e rendszabály.⁶⁷ Agócs István rendőr őrnagy az egyik lehallgatás eredményét a következőképpen értékelte: *„»Ferenc« a jelentésben, amit leírt, az helytálló, de nem írt le mindent, nem adta vissza kellően a találkozás hangulatát. Egyes, számunkra értékes adatokat hanyagságból vagy nemtörődömségből nem említett. Felvetni, rákérdezni nem lehet, mert a 3/e rendszabály védelme nem teszi lehetővé.”*⁶⁸

1959 októberében „Ferenc” tartótisztje, Zsiga Árpád rendőr főhadnagy úgy ítélte, hogy a megváltozott kül- és belpolitikai helyzetre, valamint az ügynök utóbbi időben kifejtett tevékenységére tekintettel le kell mondani külföldre telepítéséről. Javaslatában a következőkkel érvelt: *„...a hazai szervek viszonylag »lojális« magatartása a volt jobboldali szociáldemokratákkal kapcsolatban »Ferenc« esetében nem indokolja a telepítést; emigrációban csak egy ember, Kéthly támogatná; »Ferenc« nem őszinte, Révésszel folytatott beszélgetés nem korrekt!”*⁶⁹ Mészáros József rendőr őrnagy alosztályvezető azonban az előterjesztést nem tartotta eléggé „megalapozottnak és felelősségteljesnek”, ezért kérte: *„meghatározni és referálni az ügyben végrehajtandó további feladatokról”*.⁷⁰ A meglévő forrásokból nem állapítható meg, hogy közben mi történt, milyen megfontolások vezettek az 1960. január 18-i keltezésű dokumentumon (záró lapon) szereplő, ugyancsak Mészáros őrnagy szignálta intézkedéshez, amely „Ferencet” Nyugatra telepítésre alkalmatlannak ítélte, és elrendelte az ügynök anyagának irattárba helyezését.⁷¹ Ezzel azonban nem ért véget ifj. Király Géza titkosszolgálati pályafutása. A hazai prominens szociáldemokraták körében továbbra is folytatta megfigyeléseit, és szorgalmasan készítette jelentéseit.⁷²

Az új gazdasági mechanizmus bevezetésével összefüggésben hozott párthatározatok és a kibocsátott belügyminiszteri parancsok értelmében a gazdaság kiemelt területein dolgozó

egykori szociáldemokraták (elsősorban Lénárt Imre és Mérei István) fokozottabb ellenőrzése vált szükségessé.⁷³ E feladatra a sokakat figyelő, mindent jelentő ügynököt, „Borost” és „Ferencet”, azaz „Kristályt” szemelték ki.⁷⁴ Ifj. Király Géza ez irányú tevékenységére vonatkozó anyagok azonban nem állnak rendelkezésre. Ugyanis jelentéseinek egy része nemcsak az 1956-os forradalom idején semmisült meg, hanem nyoma veszett annak az öt munka-dossziénak is, amit M-42027/1–4. számon valamikor nyilvántartásba vettek, de az ÁBTL-ben nincs meg, és a 6-os kartonja is hiányzik. Tehát sajnos semmi támpont nincs arra, hogy azokban kikről, mit és meddig jelentett. Csupán az valószínűsíthető, hogy igen szorgalmasan tevékenykedő, sokat teljesítő, ambiciózus ügynök lehetett. „Ferenc”, illetve „Kristály” személyével és munkájával kapcsolatban az utolsó hálózati információ az, hogy 1970-ben informátorrá minősítették, és a tárgy év első felében pihentették, a másodikban 6 személyről adott le jelentéseket.⁷⁵

A többszörös áldozat

Máté (eredetileg: Markovics) Iván Jenőt, mint kommunistagyanús diákot, 16 évesen kicsapták a középiskolából, de egy másik reálgimnáziumban sikerült 1938-ban leérettségiznie. Még abban az évben érte a következő trauma, az első zsidótörvény, aminek következtében öngyilkosságot kísérelt meg, s felépülése hosszú hónapokat vett igénybe. Ezután az újságírás felé orientálódott, s a *Népszava* külső munkatársa lett. Ekkor került kapcsolatba az SZDP-vel, illetve egyes vezetőivel, például Kéthly Annával, Mónus Illéssel, Riesz Istvánnal, Szakasits Árpáddal. Majd kétévi munkaszolgálat, illetve Ausztriában elszünetelt büntetőlágerbeli megaláztatás után visszatért az újságíráshoz, több lapban publikált. 1944-ben hamis okmányokkal sikerült elkerülnie a deportálását. Igazi újságírói karrierje 1945-ben kezdődött, illetve folytatódott; belső munkatárs, parlamenti tudósító lett a *Népszavánál*, ahonnan azonban 1948-ban elbocsátották. A két munkáspárt úgynevezett „egyesülésekor” tagja lett az MDP-nek. A következő évben a Rajk-per kapcsán őt is felelősségre vonták és tízévi fegyházbüntetésre ítélték. 1956 tavaszán szabadult, majd politikailag és erkölcsileg rehabilitálták, visszavették a pártba, és anyagi kárpótlásként 64 000 forintot kapott.

A forradalom alatt ismét a *Népszavánál* találjuk. November első napjaiban megjelentetett két ominózus cikke szolgál majd „terhelő” adatként, zsarolási eszközként az ÁVH számára a tervbe vett beszervezéséhez.⁷⁶ 1957 februárjától a *Tanácsok Lapjának* munkatársa. 1957 nyarán az 1956-os „vétkesek” felelősségre vonását végzők eljutottak Máté forradalom alatti tevékenységének feltérképezéséig, az akkori szovjetellenes megnyilatkozásait, az ifjú forradalmárokat dicsőítő cikkeit, csatlakozását a „szélső jobboldali beállítottságú” Kéthly Anna köréhez elegendőnek tartotta Mátéka Sándor rendőr nyomozó hadnagy és Hollós Ervin rendőr nyomozó alezredes, hogy javaslatot tegyenek internálására, valamint ellene a bűnvádi eljárás megindítására.⁷⁷ Feltehető, hogy a felelősségre vonástól, az esetleges újabb börtönbüntetéstől való félelem is hozzájárult Máté súlyos ideg-összeroppanásához.

A dokumentumok azt sugallják, hogy mindkét fél taktikázott. Máté 1957 márciusában átigazolását kérte az MSZMP-be, mert, mint önéletrajzában fogalmazott: „Szeretném minél jobb pártmunkával bizonyítani, hogy valóban szembefordultam azzal, amit 1956 októberében képviseltem.” A felelősségre vonás előtt pedig a betegségbe menekült, ami ideggyengesége miatt bármikor egyébként is utolérhette. Az ÁVH viszont internálás és büntetőeljárás kilátásba helyezésével kívánhatta előkészíteni a talajt a jó képességű, intelligens, nyelveket tudó, rokonszenves, udvarias, megbízható fiatal zszurnaliszta, a „szemfüles riporter” beszervezéséhez, s rávenni őt, hogy a népi demokrácia szolgálatába álljon, és egykori elvbarátai árulójává váljék.

Az 1957. december 20-án kelt javaslat szerint a hatóság birtokában lévő kompromittáló adatok (*Népszava*-cikkek) és Máté személyi kvalitása, jellembeli tulajdonságai alapján beszervezése problémamentesen megoldhatónak látszott. A beszervezés végrehajtására megrendezett színjáték során a jelölt hosszas töredelmes vallomást tett 1956-os

bűneiről, amely summázatának a következők tekinthetők: „Azt az ellenforradalmi pártot támogattam aktívan cikkeimmel, amely tagadásba vette a népi demokrácia eddig elért vívmányait, amely követelte Magyarországon ENSZ csapatok égisze alatt szabad választások tartását.” A kihallgatás záró akkordjaként kinyilvánította: „Fenti vallomásom az igazságnak megfelelően tettem meg minden kényszerítő eszköz alkalmazása nélkül.”⁷⁸ A kihallgatásról készült jelentésből fény derül a kitervelt, beugrató, zsaroló manőverekre. A beidézés indokaként az 1956-os bűnei miatt ellene megindított eljárást hozták fel, és közölték vele: ha „a körülmények úgy adódnak, ügyét bírósági útra tereljük”. A fenyegetés bevált, a gyenge idegzetű, börtönviselt ember igencsak megszeppent és mindenáron el akarta kerülni az újabb bírósági atrocitást. Mindent bevallott és mindenre fogadalmat tett, ahogyan azt elvárták tőle. Kérte, tegyék lehetővé, hogy bizonyítani tudja bűnei őszinte megbánását és hűségét a népi demokráciához. Ekkor került sor a feletteseknek írandó kérvény elkészíttetésére – mondván: a döntés az ő kezükben van. Máté kérelmében – többek között – ez áll: „Önként felajánlom szolgálataimat az ellenség elleni harcban. Ha lehetőséget kapok [...], vállalom, hogy ellenséges körökben felderítést végzek, ezzel is bizonyítani akarom bűncselekményem megbánását, a párthoz és a rendszerhez való hűségemet.”⁷⁹ A „vallatás” közben elrendelt szünettel azt a látszatot kívánták előidézni, mintha a kérvény kézbesítésére és a felettesek döntésére várnának. Ám Máté kérelmét nem küldték sehova, a döntést a kihallgatók már maguk között meghozták, s a beszervezést befejezettek nyilvánították. Szükségeltetett még a delikvens nyilatkozata, amely azt tanúsítja, hogy önként felajánlja szolgálatait a BM Politikai Nyomozó Főosztálynak, hogy jóvátegye eddigi bűneit. Vállalta, hogy felderítést végez: „minden irányú ellenséges körökben és ellenséges tevékenységet kifejtő személyekről írásban számolok be a velem kapcsolatban álló BM tisztnek. Jelentéseimet »Keszthelyi Pál« fedőnévvel írom alá [...]. Tudom, hogy a fenti kapcsolatam szigorúan titkos, ezért erről soha senkinek [...] nem beszélek [...]. amennyiben a fentieket megszegném [...] ellenem jogos eljárás indulhat.”⁸⁰ Kovács László és Mátéka Sándor hadnagyok igen sikeresnek és eredményesnek ítélték akciójukat. Bízta abban, hogy az egykori jobboldali szociáldemokrata börtöntársak, rendszerellenes újságírók körében végzendő munkáját „eredményesen fel lehet használni”, s a jövőben esetleg „külhoni szolgálatra is alkalmazható lehet”.⁸¹

„Keszthelyi Pál” első jelentése már 1958. január 7-én Kovács László rendőr nyomozó hadnagy asztalán volt. Feladatát teljesítette: megkezdte beszámolását kapcsolatairól, ismeretségi köréről. Ezúttal Erdődy Jánost, Száva Istvánt és feleségét, Vámos Magdát, valamint dr. Faragó Lászlót emelte ki kapcsolatrendszeréből. Tartótisztje még nem volt igazán elégedett a jelentéssel, bár elismerte az ügynök igyekezetét, s bízott abban, hogy folyamatban lévő nevelése és oktatása eredménnyel jár majd. Utasította: készítsen a jelzett személyekről külön-külön jellemzést, s jelezte, Faragóval személyes találkozásra lesz szükség.⁸² A jellemzések egy héten belül elkészültek, s a hónap folyamán több jelentésben is foglalkozott elsősorban újságíró körökből származó ismerőseinek bemutatásával, illetve utasításra elkészítette a *Népszava* 1956. októberi újraindulásakor közreműködő személyek listáját, köztük például Nádor Jenő, Benjamin Olivér, Szirmai Rezső nevét említette.

Érdekes „Keszthelyi Pál” első jelentésének és a róla készült, „Vermes” fedőnevű ügynök által készített jelentésnek az időbeni egybeesése. A szervezők bizonyára biztosak akartak lenni, s hálózati úton is informálódni kívántak legújabb ügynökökről. Így készülhetett el sebtében „Vermes” ellenőrző jelentése ugyancsak 1958. január 7-ére. E beszámolóból tudható, hogy Máté Faragón kívül jó barátságban volt még Lux Lászlóval és Justus Pállal, akikkel rendszeresen találkozott a Club Kávéházban. A róla készített jellemzés szerint Máté Iván „tehetséges, rokonszenves, becsületes, nyílt és őszinte, bár idegileg labilis, depresszióra hajlamos” ember, akinek „hiúsága és érvényesülési vágya a leggyengébb pontja”. Társaságában újságírókon kívül politikusok, művészek is előfordulnak, közöttük nemigen politizál. Noha kommunistákkal is barátkozik, de „ma is közelebb áll a szociáldemokrata felfogáshoz, mint ahhoz a párthoz, amelynek tagjai közé tartozik”.⁸³

Egyébként „Vermes” nem az egyedüli, aki figyelemmel kísérte ügynöktársa, „Keszthelyi Pál” tevékenységét, sőt magánéletét is. Tudósított 1958. novemberi házasságkötéséről, az esküvői tanúkról, a 200 fős násznapról.⁸⁴ „Barna László” egy 1959. februári találkozóról adott számot tartótisztjének. Mátéről meglehetősen rossz véleménye alakult ki, kellemetlen, sokat fecsegő, idegileg teljesen labilis ember benyomását keltette, akit egy hónappal a házasságkötés után felesége is elhagyott.⁸⁵

A közel háromévi ügynöki ténykedés során nagy horderejű teljesítményről nemigen lehet beszámolni. Olyan feladatot sem kapott, amivel igazán brillírozni tudott volna. Néhány jobboldali szociáldemokrata megfigyelésére, az 1956-os *Népszava* „feltérképezésére” és általános informatív anyagok gyűjtésére kapott megbízatást. Noha a kapott feladatot mindig igyekezett megoldani, de tartótisztje véleménye szerint „mélyreható felderítő munkát nem képes végezni, fél, hogy saját magát is kompromittálja”. Továbbá a tartótiszt úgy ítélte meg, hogy alaposan csökkentek hírszerzési lehetőségei egyrészt MSZMP-tagsága miatt, másrészt azért, mert a megfigyelt egykori párttársaival túlságosan nyíltan szokta közölni, hogy „politikai álláspontjuk helytelen”. E körülmények miatt ügynökként foglalkoztatni nem tudták, ezért Kovács László rendőr főhadnagy átminősítését javasolta „társadalmi kapcsolattá”.⁸⁶

„Keszthelyi Pál” további tevékenységének dokumentálására források nem állnak rendelkezésre. A kutatott dosszié utolsó bejegyzése azonban arról tanúskodik, hogy neve a rendszerváltozás küszöbén a Magyar Demokrata Fórum tagjai sorában felbukkant, s felkeltette az illetékes szervek érdeklődését. Ekkor a „nevezett anyagát operatív pozíciók esetleges bővítése céljából áttanulmányoztuk, a kapcsolat újrafelvételét nem tervezzük” – olvasható az 1989. február 1-jei, Miskolcon készült rendőrségi feljegyzésben.⁸⁷

Az egyes beszervezett szociáldemokraták tevékenységének, ügynöki pályafutásának kutatását nem tekintem befejezettnek. E tanulmány keretében azonban a terjedelmi kötöttségek miatt nem volt lehetőség, hogy további személyekkel kapcsolatos vizsgálódásaim eredményeiről számot adjak. Ezért folytatásként tervezem két igen sokirányú tevékenységet folytató ügynök, „Szepesi” és „Boros” vaskos kötetekben fennmaradt, érdekes információkat tartalmazó jelentéseinek elemzését és értékelését.⁸⁸

¹ Palasik, 2000: 57–70.; Kiszely, 2000: 15–21, 52–54, 72–77.

² Varga (főszerk.), 1999: 157–163, 464–465.

³ Például: az „Óvári” fedőnevű ügynököt 1959 tavaszán fokozatosan és „hazafias elv alapján” szervezték be, aki 1945 előtt tagja és képviselője volt az SZDP-nek. Petri Miklóssal társadalmi kapcsolatot létesítettek, aki 1945 előtt a kispesti szociáldemokrata szervezet egyik vezetője, 1945 után Kispeszt polgármestere lett, 1948-tól MDP-tag, a jelentés készítésekor már az MSZMP tagja. ÁBTL 3.1.5. O-14823/1. Összefoglaló jelentés, 1959. december 14. 141–142. Több évtizedes szociáldemokrata múlttal, a *Népszava* kiadóhivatalbeli tevékenység tapasztalataival rendelkező Fehér András „Erzsébeti” fedőnévvel jelentett egykori párttársairól. ÁBTL 3.2.4. K-439. Jelentés, 1959. július 13. 45. (A jelentést „Ferenc” ügynök készítette, s tartótisztje megjegyzéséből tudható, hogy Fehér azonos „Erzsébeti” fedőnevű ügynökkel.)

⁴ Uo. 135. Bővebben: ÁBTL 3.1.5. O-12387. Javaslat, 1959. november 12. 86–88. Kovács László rendőr hadnagy javaslata Fischer József lejárására és a szociáldemokraták körében lehetetlenné tételére. Jelentés, 1965. február 5. 175–176. Csáki Ernő rendőr őrnagy készítette jelentés Fischer megfigyelésére, lejárására. Lásd még a ráállított ügynökök – például: „Sipos”, „Vermes”, „Erzsébeti”, „Erdősi”, „Farkas” stb. – jelentéseit. ÁBTL 3.1.5. O-12387.

⁵ ÁBTL 3.2.4. K-543/1. dr. Vadas György BB lapja. 3/A; uo. Jelentés, 1950. május 3. 28.; uo. Feljegyzés, 1950. május 4. 32.

⁶ Uo. 5., 6/A. 1949. március 8-i és 18-i bejegyzések.

⁷ ÁBTL 3.2.4. K-543/1. dr. Vadas György BB lapja. 7/A. 1949. április 26-i bejegyzés; uo. Jegyzőkönyv, 1950. május 10. 17–18.

⁸ ÁBTL 3.2.4. K-543/2. Vadas György vallomása, 461–461/A.

-
- ⁹ ÁBTL 3.2.4. K-543/1. Vadas György B-B lapja, 1949. április 20-ai és május 12-ei bejegyzések.
- ¹⁰ Uo. 25. melléklet, 140. 1949. május 13-i levél Vadasnak Borostól a kapcsolat megszakításáról.
- ¹¹ ÁBTL 3.2.4. K-543/2. Jelentés (Vadas Tóninak írt levele), 1949. november 7. 383/A.
- ¹² ÁBTL 3.2.4. K-543/1. Jelentés, 1950. május 15. 51. Uo. Feljegyzés, 1950. május 4. 40.
- ¹³ Uo. dr. Vadas György BB lapja. 12., 12/A. Vö. uo. 38. melléklet 230–231. 1950. januári kapcsolatbontó levél. Uo. Feljegyzés, 1950. május 4. 32–41.
- ¹⁴ A szervezet történetéhez lásd: Okváth, 2000: 57–96.
- ¹⁵ Uo. Jelentés 1950. május 3. 31.; Jelentés, 1950. május 15. 48.
- ¹⁶ Uo. Jegyzőkönyv, 1950. május 10. 17–18.
- ¹⁷ ÁBTL 3.2.4. K-543/2. Jelentés (Vadas Tóninak írt levelei), 1949. március 1. 287/A. és 1949. szeptember 28. 367.
- ¹⁸ ÁBTL 3.2.4. K-543/2. Jelentés, (Vadas Tóninak írt levele.) 1949. március 1. 288–288/A.
- ¹⁹ Uo. Jelentés, 1950. május 15. 49–51. További kihallgatás annak tisztázására, hogy áruló, kétkulacos vagy dezinformátor volt-e. A vizsgálat során e kérdésekre kellő bizonyíték híján egyértelmű választ adni nem sikerült, csupán dezinformátorsága igazolódott. A jelentéskészítő ismét Szőke Béla, aki az intézkedésre vonatkozóan korábbi javaslatát ismételte meg. Az iraton csak olvashatatlan szignóval ellátott ceruzás javaslat látható: „1. vagy internálni őt, feleségét kiengedni; 2. vagy mindkettőt kiengedni.” Másik, tintával írott június 10-i bejegyzés: „Dr. Vadast internálni kell.” Uo. Jelentés, 1950. május 27.
- ²⁰ Uo. Jelentés, 1950. május 17., 53.
- ²¹ ÁBTL 3.2.4. K-543/2.
- ²² Ezt a nevet használta később emigráns korában is. Borbándi, 1989: 215.
- ²³ ÁBTL 3.2.1. Bt.-684. Jelentés, 1956. október 2., 33–35.; Jelentés, 1958. február 28., 47.
- ²⁴ Uo. 49.
- ²⁵ Uo. Jelentés, 1954. április 19., 20–21.
- ²⁶ Uo. Javaslat, 1955. december 14., 29.
- ²⁷ Uo. Jelentés, 1954. április 19., 20.; Jelentés, 1958. február 18., 49.; Feljegyzés, 1958. február 25., 46.
- ²⁸ Uo. Jelentés, 1954. április 19., 22–26.; Feljegyzés, 1957. október 15., 50.; Jelentés, 1958. május 28., 5–53.
- ²⁹ Uo. Kizárási határozat, 1959. november 3., 58–59.; Feljegyzés, 1959. szeptember 15., 57.
- ³⁰ ÁBTL 3.2. Bt.-591. Jelentés, 1947. szeptember 3., 15.
- ³¹ Uo. Jelentés, 1948. október 26., 28–29. Vajda Pál jellemzése, Fűzfőgyártelep, 1948. november 11., 18. A Hazai Papírgyár Rt. Fűzfői Papírgyára üzemvezetőségének levele a Papíripari Igazgatóság káderesének. Ebben elismeréssel nyilatkozik Vajda Pál tízéves fűzfői tevékenységéről, egyben érthetetlennek tartja, hogy a dolgozók körében is nagy tiszteletben álló, képzett marxista „miként került Bán–Kelemen uszályába”. 1948. november 12. 20.; Környezet-tanulmány, 1948. november, 15., 16.
- ³² Uo. Jelentés, 1950. január 1., 14.
- ³³ Uo. Jelentés, 1948. november 30., 10.
- ³⁴ Uo. Javaslat, 1950. június 11., 38. Vö. Feljegyzés, 1954. február 13., 59.
- ³⁵ Uo. Összefoglaló jelentés, 1957. szeptember 2., 137. Sajnálatos, hogy a „tervszerűen és céltudatosan”, jól és eredményesen dolgozó ügynök munkáját ténylegesen dokumentáló ügynevezett munka-dosszié egyik fedőnévén sem maradt fenn.
- ³⁶ Uo. Feljegyzés, 1954. február 13., 59.
- ³⁷ Uo. Javaslat, 1950. június 11., 37–40.; Cserényi-Zsitnyányi, 2009.
- ³⁸ Uo. Feljegyzés, 1952. augusztus 8., 43.
- ³⁹ Uo. Javaslat, 1956. szeptember 1., 132–132/a.
- ⁴⁰ ÁBTL 3.1.5. O-14823/1. Összefoglaló jelentés, 1957. szeptember 14., 75.
- ⁴¹ ÁBTL 3.2.1. Bt.-684. Jelentés, 1956. december 11., 134.; Összefoglaló jelentés, 1957. szeptember 2., 135–137.
- ⁴² Uo. Jelentés, 1958. szeptember 13., 142.
- ⁴³ Uo. Jelentés, 1963. június 25., 144.
- ⁴⁴ Foksányban volt a szovjet hadsereg által létesített gyűjtő-, illetve elosztótábor, ahol eldöntötték, hogy a magyar hadifoglyok közül ki melyik szovjet hadifogolytáborba kerül.
- ⁴⁵ Az életrajzhoz ÁBTL 3.2.4. K-439. Jelentés, 1959. július 4., 36–37.; Jelentés, 1959. július 11., 38–39.; Szolgálati jegy, 1959. július 13., 40.
- ⁴⁶ ÁBTL 3.2.4. K-439. Operatív terv, 1959. május 26., 28.
- ⁴⁷ ÁBTL 3.2.4. K-439. Összefoglaló, 1959. április 10., 6–7.
- ⁴⁸ ÁBTL 3.2.4. K-439. Szolgálati jegy, 1959. július 13., 40. (Tömpe András rendőr vezérőrnagy a BM II./3 Osztály B alosztályától részletes információt kér ifjú Király Gázáról, mivel a vele kapcsolatos iratok 1956-ban megsemmisültek.)
- ⁴⁹ ÁBTL 3.1.5. O-14823/1. Összefoglaló jelentés, 1959. január 16., 113.

-
- ⁵⁰ ÁBTL 3.2.4. K-439. Összefoglaló, 1959. április 10., 12.
- ⁵¹ ÁBTL 3.2.4. K-439. Operatív terv, 1959. május 26., 27.
- ⁵² ÁBTL 3.1.2. M-29408. Jelentés, 1958. november 22., 5. Hegedüs Mihály rendőr százados a Kéthly Annáról készült jelentéshez fűzött megjegyzése.
- ⁵³ ÁBTL 3.2.4. K-439. Jelentés, 1959. július 4., 36–37.; július 11., 38–39.; július 18., 46.; augusztus 5., 47–48.; augusztus 17., 49–51.; augusztus 24. 52–53.; augusztus 31., 56.
- ⁵⁴ ÁBTL 3.1.2. M-29408. Jelentés, 1959. szeptember 1., 120. Bölcsföldi Andorról közli: a baloldalhoz tartozónak vallotta magát, közös munkahelyükön politikai nézeteltérés volt közöttük. Jelentés, 1958. november 22., 4–5.; Jelentés, 1959. október 1., 155–157.; Jelentés, 1959. október 15., 167–169. (Kiegészítő jelentések Kéthly Annáról, 1945 előtti és 1956-os forradalom alatti tevékenységére vonatkozó adatok, információk.); Jelentés, 1959. szeptember 3., 128. (Szélig Imréről néhány életrajzi adatot közöl, és jelzi: viszonyuk meglehetősen laza volt, nem tudja, miként vehetné fel vele a kapcsolatot.) A nevezett személyek rövid politikai életrajzát lásd: Varga (főszerk.), 1999: 356–357, 410–413, 464–465.
- ⁵⁵ ÁBTL 3.1.2. M-29408. Jelentés, 1959. november 14., 187. (Pálfi Józsefről); Jelentés 1959. szeptember 7., 135. (Nagy Lajosról); Jelentés, 1959. január 4., 214. (Száva Istvánról); Jelentés, 1959. július 25., 256–257. (Erdődy Jánosról).
- ⁵⁶ ÁBTL 3.2.4. K-439. Jelentés, 1959. július 13., 43–45. (Fehér Andrásról); Jelentés, 1958. december 28., 60–61. (Egri Györgyről). Vö. Összefoglaló, 1959. április 10., 16. A dokumentumon tintával áthúzva Egri ügynök neve („Kasba”) és tartózkodási helye.
- ⁵⁷ ÁBTL 3.2.4. K-439. Jelentés, 1959. április 13., 20; Jelentés, 1959. május 11., 23–24. „Ferenc” jelent Vedressel való találkozásáról, aki saját munkahelyi problémáiról fecsegett.
- ⁵⁸ ÁBTL 3.2.4. K-439. Operatív terv, 1959. május 26., 27.
- ⁵⁹ Uo. Jelentés, 1958. november 19. 30–31.; Jelentés, 1959. szeptember 10., 138.
- ⁶⁰ ÁBTL 3.1.2. M-29408. Jelentés, 1958. november 22., 4–5.
- ⁶¹ ÁBTL 3.1.2. M-29408. Jelentés, 1959. október 15., 167–168. (A jelentés végén az ügynök megjegyzi: Kéthlyt jól ismeri, a kapcsolatot bármikor könnyűszerrel fel tudja vele venni.) Lásd még: Jelentés, 1959. október 1., 155–157.
- ⁶² Uo. Munkatervről jelentés, 1959. június 13., 92–95.
- ⁶³ ÁBTL 3.1.2. M-2940. Jelentés, 1959. július 10., 106–108. (kézírással). Ugyanez gépelve, július 13-i keltezéssel: ÁBTL 3.2.4. K-439. 41–42.
- ⁶⁴ ÁBTL 3.1.2. M-29408. Jelentés, 1958. december 16., 41.
- ⁶⁵ ÁBTL 3.1.2. M-29408. Jelentés, 1959. december 15., 203–204. Révész ismertett megnyilatkozásait lásd még korábbi jelentéseiben: Jelentés, 1959. január 25., 218.; Jelentés, 1959. szeptember 12., 148–149.; Jelentés, 1959. november 26., 192–193.; Jelentés, 1959. december 4., 198.; Jelentés, 1960. január 25., 208.
- ⁶⁶ ÁBTL 3.1.2. M-29408. Jelentés, 1958. november 17., 15. „Bajnokot” is utasították, hogy készítsen jelentést Németh Ferencről, akiről „Ferenc” is jelentett. Jelentés, 1959. szeptember 7., 57. („Ferenc” Nagy Lajossal, régi újságíró kollegájával való találkozásáról készített jelentésének értékelése kapcsán Zsiga Árpád rendőr főhadnagy „Ferenc” telefonjának lehallgatásáról intézkedett.)
- ⁶⁷ ÁBTL 3.2.4. K-439. A 3/e rendszabály alapján rögzített, „Ferenc” Révész Andrással folytatott beszélgetésének gépelt variánsa. 1959. szeptember 8., 58–70.; Jelentés, 1959. szeptember 12., 72–74.; ÁBTL 3.1.2. M-29408. Jelentés, 1959. december 15., 204.; Jelentés, 1960. június 27., 249.
- ⁶⁸ ÁBTL 3.2.4. K-439. Jelentés, 1959. szeptember 12., 73.
- ⁶⁹ Uo. Jelentés, 1959. október 17., 76.
- ⁷⁰ Uo. A dokumentum kezdő lapján (75. oldalon) szereplő kézírásos megjegyzés.
- ⁷¹ ÁBTL 3.2.4. K-439. Záró lap. 1960. január 18., 80.
- ⁷² ÁBTL 3.1.5. O-14823/1. Jelentés, 1970. december 10., 229.
- ⁷³ Mérei István: jobboldali szociáldemokrata, a Bányászati Tervező Intézet tervező mérnöke; dr. Lénárt Imre: volt szociáldemokrata funkcionárius, vállalati jogász.
- ⁷⁴ ÁBTL 3.1.5. O-14823/1. Munkaterv, 1967. december 28., 196.
- ⁷⁵ ÁBTL 3.1.5. O-14823/1. Jelentés, 1970. december 10., 229.
- ⁷⁶ *Népszava*, 1956a: 2.; 1956b: 4. Ügynöki előlethez életrajzi adatokat lásd: ÁBTL 3.1.2. B-92587. Jelentés, 1957. március 6. 33.; Máté Iván önéletrajza (d. n.) 17–19.
- ⁷⁷ ÁBTL 3.1.2. B-92587. Őrizetbe vételi javaslat, 1957. július 5., 2–22.; uo. Beszervezési javaslat, 1957. december 20., 2.; idézet: uo. Önéletrajz, (d.n.) 19.
- ⁷⁸ Uo. Jegyzőkönyv, 1957. december 28., 9.
- ⁷⁹ Uo. Kérelem, 1957. december 28., 4.
- ⁸⁰ Uo. Nyilatkozat, 1957. december 28., 5–6.
- ⁸¹ Uo. Jelentés, 1957. december 30., 13–16.
- ⁸² Uo. Jelentés, 1958. január 7., 23–26.

⁸³ Uo. Ellenőrző jelentés, 1958. január 7., 29–32.

⁸⁴ Uo. Jelentés, 1958. november 13., 37.

⁸⁵ Uo. Jelentés, 1959. február 23., 38.

⁸⁶ Uo. Lezárási javaslat, d. n. 39–40.; Javaslat, 1960. augusztus 31., 41.

⁸⁷ Uo. 44.

⁸⁸ A befejező részt a *Betekintő* következő számában közöljük.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti levéltára (ÁBTL)

- 3.1.2. Munka dosszié
- M-29408 „Kristály”
- 3.1.5. Operatív dosszié
- O-14823/1. Jobboldali szociáldemokraták
- O-12387 Köröndi és társai
- 3.2.1. Beszervezési dossziék
- B-92587 „Keszthelyi Pál”
- Bt-684 „Takács István”
- Bt-591 „Zoltán”
- 3.2.4. Kutató dossziék
- K-439 ifj. Király Géza ügye
- K-543/1. Dr. Vadas György ügye
- K-543/2. Dr. Vadas György ügye

Sajtó

Népszava, 1956a

Riport egy ostromlott házról. (A szerző nincs feltüntetve.) *Népszava*, november 2.

Népszava, 1956b

A Szocialista Internacionálé felhívja a világot a magyar nép megsegítésére. Nemzetközi szocialista küldöttség jön Magyarországra. (A szerző nincs feltüntetve.) *Népszava*, november 3.

Hivatkozott irodalom

Borbándi, 1989

Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. 1. kötet. Budapest, Európa Könyvkiadó.

Cserényi-Zsitnyányi, 2009

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953). *Betekintő*, 2. sz. http://www.betekinto.hu/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi (utolsó letöltés: 2013. január 5.)

Kiszely, 2000

Kiszely Gábor: *ÁVH. Egy terrorszervezet története*. Budapest, Korona Kiadó.

Okváth, 2000

Okváth Imre: „Sziget egy reakciós tenger közepén.” Adalékok a Katpol történetéhez 1945–1949. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal.

Palasik, 2000

Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Budapest, Napvilág Kiadó.

Varga (főszerk.), 1999

A magyar szociáldemokrácia kézikönyve. Főszerkesztő: Varga Lajos. Budapest, Napvilág Kiadó.

Krassó György kizárása a Közgazdaságtudományi Egyetemről 1955-ben

Krassó György, a kommunista rendszer „fenegyereke” 1932-ben született, és 1991-ben hunyt el. 2012 októberében lett volna 80 éves. Mozgalmas és tartalmas életútjának állomásaira és tevékenységére már közvetlenül halála után születtek vissza- és megemlékezések,¹ majd később könyv is készült életéről,² valamint születésének évfordulóján több újságcikk³ igyekezett emlékeztetni a kissé hálátlannak nevezett utókort Krassó életművének lényegéről.

A Krassó Györgyre emlékezők szinte mindegyike kinyilvánította, hogy eddig senkinek sem sikerült a teljes életutat feldolgozni és megfelelő módon bemutatni. Ez továbbra is várat magára, azonban ennek megszületéséig fontos és hiánypótló források közreadásával igyekszünk Krassó legkevésbé ismert életkorszakát bemutatni. Viszonylag köztudott, hogy az értelmiségi származású Krassó őszinte kommunistaként kezdte, aktív pártmunkát végzett, majd vasgyári munkásként is dolgozott. Téves viszont az az elterjedt életrajzi adat, amely szerint érettségi nélkül vették fel az egyetemre: érettségi vizsgáját színjelesen 1951. június 28-án tette le, s szeptembertől iratkozott be a Közgazdaságtudományi Egyetemre. Az egyetemen töltött idő alatt (amely egyben az úgynevezett ötvenes évek jó részét is jelentette) nemcsak a rendszerből ábrándult ki, hanem kommunista meggyőződését is elveszítette. E kiábrándulás folyamatát saját írásai és az ismerősök visszaemlékezései rögzítik többé-kevésbé rekonstruálható módon. A magyar kommunista pártba történt belépését, a pártért végzett munkáját, illetve a valódi munkásélet utáni vágyát eddig csak címszavakban ismertük, a közgazdaságtudományi egyetemi felvételének és az onnan való eltávolításának a hivatalosan kinyilvánított okai pedig a legkevésbé voltak közismertek.

Ezekbe az éveibe egy speciális iratanyag segítségével pillanthatunk bele: egyetemi kizárásának, ötödik és egyben végső fegyelmiének a dokumentumai alapján.⁴ A fegyelmi ügyhöz meglepően sok mindent beszereztek: a korábbi fegyelmi tárgyalások jegyzőkönyveit és egyéb okmányait, az egyetem Krassóra vonatkozó kérdőíveit és jellemzéseit, vagy éppen a gimnáziumi értesítőit. (Az iratok mindegyike eredeti, nem másolatban küldték meg a minisztériumnak.) Nem szokványos, hogy Krassóról fényképet is mellékeltek az iratokhoz. Ezenkívül megszerezték a helyhatósági bizonyítványokat a lakóhely szerint illetékes tanácstól, sőt még szülei munkahelyi káderjellemzését is.

Az utóbbi dokumentumok – bár nem tartoznak szorosan a tárgyhoz – Krassó György múltjának sok homályos pontjára rávilágítanak. Édesanyja a háború előtt nem dolgozott, és egy ideig utána sem, ügyvéd férje tartotta el. A Magyar Kommunista Pártba 1947-ben lépett be, a főváros V. kerületének alapszervezetéhez tartozott, vezetőségi tag volt. *„A kerületnek céljai voltak vele, pártiskolára is akarták küldeni, de állítása szerint egy állását féltő elvtársnő részéről személyi hajsza indult meg ellene és a felülvizsgálatkor mint polgári beállítottságút a Pártból kizárták”* – írták róla később. Az ötvenes évek elején gyári munkás lett a Ganz gyárban, anyagnorma-készítő beosztásban, ahol *„tanulékony, szorgalmas és gyors munkaező”*-nek tartották. A jellemzéshez hozzátették: *„Beszélgetésünk folyamán előadta még, hogy gyermekei már egész kis korukban ideológiai könyveket olvastak és kommunista nevelésben részesültek.”*

A férje múltjáról jóval többet kívántak tudni. A Ganz gyár személyzetisétől származó levél szerint a férj, Dr. Krassó Dezső aktívan politizált a Tanácsköztársaság idején, a Külügyi Népbizottságon (vagyis a Külügyminisztériumban) dolgozott, s a Kommun bukását követően *„emigrálni kényszerült”*, 1925-ben tért vissza, de a Gömbös-kormány

alatt újra külföldre távozott. 1935 és 1939 között Londonban, majd Párizsban élt. Ide a felesége is követte, a gyerekek viszont a nagyanyjuknál maradtak, azonban fél év múlva a szülők visszatértek. 1945-ben főosztályvezetőként visszakерült a Külügyminisztériumba, ám „állásából Rajk menesztette”, pártszervezete pedig polgári beállítottsága miatt, illetve azon a címen, hogy bankszámlája van külföldön, kizárta. (E számlán – Krassóék állítása szerint – legfeljebb öt font volt.) 1952-ben orosznyelv-
oktatóként dolgozott.

Krassó Dezsőről volt munkáltatója, a Külügyminisztériumot röviden emlékezett meg: „A minisztériumban a jogi osztály vezetője volt. Ezt a feladatát bürokratikusán, hanyagul látta el. Opportunista, helyezkedő, hízalgő ember. 1945 óta MKP tag volt, majd kizárták. Igen sokat járt külföldön.” Ez utóbbi tényt más esetben is kiemelték, sőt az akkori londoni bankszámla létét is emlegették. Az V. kerületi tanács a családot 1952-ben teljesen vagyontalanként jellemezte. Krassó Dezső egyébként 82 éves édesanyját is eltartotta.⁵

Természetesen a jelzett fegyelmi ügy dokumentumainak a többsége a Krassó család második gyermekéről, Krassó Györgyről szól. A jegyzőkönyvek, a személyi jellemzések, fennmaradt önéletrajzai őt és korát is jól tükrözik. Tartalmuk segít megismerni az akkori Krassó Györgyöt, s bár a leírtak sokban torzítanak is, egyértelműen kirajzolódik előttünk egy rendkívül intelligens, de zabolázhatatlan, nyugtalan természetű ember.

Ifjúkoráról a következők tudhatók meg: a kommunista pártot már az 1945-ös választáson – 13 évesen – segítette (plakátolás stb.). 1947-ben vették fel a Magyar Kommunista Párt budapesti V. kerületi szervezetébe, ahol ifjúsági szervezetekben tevékenykedett – 1945-től a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetségben (MADISZ), később a Szakszervezeti Ifjúmunkás- és Tanoncmozgalomban (SZIT) –, meglehetősen buzgón. (A rendszerváltás idején adott interjújában⁶ a kommunistává válásáról úgy nyilatkozott, hogy illúziók hatására, a szabad, kizsákmányolásmentes világ felépítésének a céljával vált az eszme hívévé, és emellett nem elhanyagolhatóan a marxizmusból képzett bátyja közvetlen hatására.)

Gimnáziumi tanulmányokba is belekezdett, majd 17 évesen „kiközvetítését kérte” egy nagyüzembe, hogy megismerhesse a munkások életét. Ipari tanuló lett a Rákosi Mátyás Műveknél, innen 1951-ben szabadult fel. (A gyárba való beállítását később úgy indokolta, hogy „meg kell ismerni a munkások életét, nem elég csak beszélni arról, hogy a munkásoké a vezető szerep. Ez nagyon komolyan gondoltam, úgy hogy végig is csináltam Csepelen a horizontál-esztergályos szakmát. Én voltam az első horizontális. Az egy ilyen munkárisztokrata szakma, nem könnyű, de legalább jól fizet.” Csepelen kezdett repedezni benne a kommunista hit és meggyőződés. Itt látta a sztahanovista mozgalom súlyos torzulásait, és azt is, hogy „a munkások nem ezt akarják. De azért még sokáig, ideológiai elkötelezettségből, egyfajta lojalitásból naivan úgy képzeltem, hogy persze, hát lehetnek hibák, a rendszer igazi értékeik nem látják, nem értik meg az emberek. Én úgy véltem, hogy ezek a nehézségek majd hamarosan elmúlnak.” Ekkor még a Rajk-ügyet is elhitte, bár sok körülmény furcsa volt számára, de a lényegre tekintve magáévá tette a párt álláspontját. Közben a dolgozók gimnáziumában folytatta a tanulmányait, és 1951 őszén esztergályos képezését is megszerezte.

Krassó György gimnáziumi bizonyítványa színjeles volt, a „szabályszerű követelményeknek kitűnően megfelelt”. A gimnázium utolsó évében, 1951-ben készített adatgyűjtő ívben az iskolabizottság is megírta véleményét róla: „Polgári származású. Tanulmányait abbahagyta. Két éve az RM [Rákosi Mátyás] iparostanulója. Tudásbeli felkészültsége jó, képességei kitűnőek. Politikailag és ideológiailag nagyon fejlett. Mint DISZ [Dolgozó Ifjúság Szövetsége]-titkár sok mozgalmi munkát végez. Pályaválasztása helyes. MDP tag.”

1951-ben felvették a Közgazdaságtudományi Egyetemre (melyet nem sokkal később Marx Károly nevével egészítettek ki), a statisztika szakra. Az egyetemet nagy kedvvel kezdte, eredményei kitűnőek voltak, és képességeit pár hónappal az egyetem megkezdése után a minősítési lapján is elismerték: *„Bizalmi, összekötő munkáját jól végzi. Jól tanul. Egyike a legjobbaknak a szemináriumban. Tanulópárját nagyon jól segíti, sok időt fordít rá.”* Ehhez már hozzátették: *„Kicsit szeret nagy szavakat használni.”*

Hamar jelentkeztek a későbbi problémák: az önálló vélemény megfogalmazása, valamint a folyamatos késések és hiányzások. Ezeket akkoriban nem vették félvállról, és megpróbálták megregulálni a fegyelmezetlennek tartott hallgatót. Többször vonták fegyelmi eljárás alá. Első fegyelmiről nem található egyértelmű irat, hacsak az első írásbeli megrovását nem minősítették fegyelminek. Ennek dátuma: 1952. január, és a leírtak szerint első éves hallgatóként *„Kozlov egyik füzetét akarta az olvasóteremből aktatáskájában kivinni. Szórakozottságára hivatkozott.”*

Ezt sorban követték a további konfrontációk. Az egyetemi tanulmányokat szinte játszi könnyedséggel végző Krassó nem bírta elviselni az ötvenes évek egyetemi fegyelmét, a kötelező órára járást és a kötelező művek olvasását. Erről a következő volt az egyetem véleménye: *„Itt az egyetemen igen sok problémát okozott Krassó elvtárs. Egyike volt azoknak, akik a legtöbbet késtek, fegyelmezetlenül viselkedett. Nekem is azt állította, hogy miért kell neki pont azt tanulni, amit feladnak kötelező irodalomnak, mikor ő mást akar tanulni és mást akar olvasni. Igen értelmes ember és így év végi rohamtanulással könnyen tud jeles rendű lenni. Ez az oka annak is, hogy év közben nem tanul rendszeresen.”*

Emellett anyagi gondok is gyötörték, ezért – engedély nélkül – dolgozni kezdett. Az egyetemi órákról elmaradozott, ami természetesen nem maradt következmények nélkül. Az egyetemen tudták, hogy szüleivel nem jó a kapcsolata, s hogy ösztöndíjat szeretne, amit viszont nem adtak meg a számára. A mulasztások miatt 1952 novemberében tagozatvezetői figyelmeztetést kapott, és pártszervezete másodfokú pártbüntetésben, megrovásban részesítette.

A pártból 1953 elején zárták ki. Jellemrajzához talán nem lényegtelen megemlíteni, hogy ez ellen a kizárás ellen ekkor még erőteljesen tiltakozott. A következő tanévben, a III. évfolyamon 94 órát hiányzott igazolatlanul, az egyetem engedélye nélkül vállalt külső munkát, és órán *„az egyetem tanárával szemben tiszteletlenül viselkedett”*. Csoportjának vezetői már kizárásra javasolták (*„Krassó ügye már olyan dolog, amit feltétlenül meg kell szüntetni, mert a többi jó képességű tanuló fegyelmét is veszélyezteti”*), de a rektor szinte kegyelmet adva számára, a kizárási javaslatot szigorú megrovássá változtatta.

Késései, hiányzásai ezt követően is megmaradtak, sőt az új tanévben (1954/1955) alig járt be az egyetemre, s ezzel a szakjának vezetőinél teljesen betelt a pohár, és megtalálták az okok is eltávolítására. 1955 tavaszán végleg le akarták zárni a Krassó-ügyet, és végleges kizáró határozatot hoztak, amelyet már a rektor is megerősített. Ezt követően az egyetem felügyeleti szervéhez, az Oktatásügyi Minisztériumhoz került az ügy. Itt minden korábbi ellene felhozott vádat összefoglaltak és felterjesztettek a miniszternek. Kiemelték, hogy Krassó már ötször került fegyelmi bizottság elé. A hiányzásairól, fegyelmezetlenségéről közöltek *„döntő többségben”* helytállóak. Megemlítik, hogy 1953-ban azért zárták ki az MDP-ből, mert elhallgatta szülei pártból történő kizárását (ennek ellentmond, hogy mindezt az 1953-as önéletrajzába belefoglalta!). Késései, hiányzásai változatlanok. A minisztérium véleménye viszont megengedő volt: nem kívánták teljesen eltávolítani az egyetemről, csupán egy évre akarták eltiltani, *„kiváló képességére”* hivatkozva.

Viszont a párt véleménye nélkül nem mertek döntést hozni, s a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége Tudományos és Kulturális Osztályának helyettes vezetőjétől, Kónya Alberttől kérték ki a végső döntéshez szükséges véleményt. *„Mivel az egyetemi*

Pártszervezet titkára nem javasolja nevezett visszavételét az egyetemre, kérjük Kónya elvtársat, hogy szíveskedjék álláspontját közölni ebben az ügyben.” Kónya s ezzel a párt véleménye szerint a kizárási döntést hagyják érvényben. A párt véleményének megfelelően a miniszter 1955. szeptember 7-én Krassó Györgyöt kizárta a Közgazdaságtudományi Egyetemről.

Krassó György 1990-ben annak tudta be egyetemi kizárását, hogy akkoriban mindjobban hangot adott a nemtetszésének, és egyre nagyobb mértékben kritizálta a viszonyokat. A DISZ-ben és az egyetemi gyűléseken szólalt fel. A pártból történt kizárását meglátása szerint azért nem követte az egyetemről való kizárása 1953 tavaszán, mert meghalt Sztálin, s akkor ez *„a gyakorlat abbamaradt*”. Ösztöndíját viszont elvették, s mivel folytatta a sztálinisták elleni felszólalásait Nagy Imre politikájának védelmében, 1955 tavaszán – vagyis Nagy Imre pártból történt kizárásával egy időben! – őt is eltávolították az egyetemről. Ezt követően segéd munkásként dolgozott számos munkahelyen és munkakörben, többek között totókiértékelési tevékenységet is folytatott.

A 1990-ben adott interjújában arról is nyilatkozott, hogy 1957-ben érkezett az ügyében egy *„rehabilitációs”* levél a minisztériumból, amire letartóztatása miatt már nem tudott reagálni. A minisztériumi iratokból viszont az is kiderül, hogy előzőleg, 1956. október 8-án ő intézett egy beadványt a miniszternek címezve, s ebben az egyetemi visszavételét kérte. A dolog pikantériája, hogy ekkor már új miniszter állt a tárca élén, mégpedig az a Kónya Albert, aki az ő kizárását pártfunkcionáriusként az előző évben jóváhagyta. (Feltételezni lehet, hogy Kónya Albert korábbi közreműködéséről Krassó nem tudott.) Beadványa viszont rendkívül tanulságos, és megmutatja az *„érem másik oldalát”*: válaszol a fegyelmi tárgyalásokon őt ért vádakra és az egyetemi méltánytalanságokra. Megmagyarázza, miért nem tudott az órákra járni (jövedelme nem volt, dolgoznia kellett), miért tartották fegyelmezetlennek (véleménye szerint ő rendkívül szorgalmasan tanult, melynek eredményét a jegyei mutatják). Mindehhez bátran hozzátette: *„Az egyetemen eltöltött első másfél év folyamán az a vélemény alakult ki bennem – s ez a meggyőződésem a későbbiek során csak erősödött –, hogy a fennálló oktatási rendszer nem biztosítja a tanulás, a gondolkodás és az alkotó tudományos munka lehetőségét az egyetemen. Ezt a nézetemet nem is titkoltam.”*

Kérése közvetlenül a forradalom kitörésekor érkezett a minisztériumba, ott érdemben hónapokig nem tudtak vele foglalkozni. A következő év, 1957. január 22-én írtak egy levelet számára, és 26-ára beszélgetésre kérték be. A megbeszélésre már csak édesapja mehetett el, aki arról tájékoztatta a minisztériumi illetékest, hogy fiát az *„Írószövetségben való tevékenysége miatt”* a rendőrség őrizetbe vette. A minisztériumban emiatt visszavételi ügyével nem tudtak foglalkozni, és ad acta tették.

Krassó György a börtönből csak az 1963-as amnesztiával szabadult, s egyetemről való kizárása is húsz évig hatályban maradt. Végül aztán 1975 és 1977 között fejezhette be tanulmányait.

Dokumentumok

1. Krassó György 1951. évi önéletrajza, 1951. július 2.

Önéletrajz⁷

1932. október 19-én születtem Budapesten.

Értelmiségi családból származom. Apám – dr. Krassó Dezső – a felszabadulás előtt ügyvéd volt, 1947-ben rehabilitáció útján⁸ a Külügyminisztériumba került (ott dolgozott 1919-ben), majd 1949-ben nyugdíjazták.

Ketten voltunk testvérek (bátyám jelenleg a Néphadsereg kötelékébe tartozik). 1943-tól – a 4 elemi iskola elvégzése után – a Trefort utcai gimnáziumba jártam. A felszabadulás után bekerültem a baloldali ifjúsági mozgalomba (MADISZ). Hamarosan túljutottam családom polgárián korlátolt⁹ náciellenes beállítottságán, megláttam, hogy a fasizmust nem lehet elválasztani a felszabadulás előtti társadalmi rendszertől.¹⁰ Az 1945-ös választásokon már az MKP belső V. kerületi szervezetében „dolgoztam”, mint plakátragasztó és röpcédula osztogató. Ezután filmpropagandista voltam a MADISZ V. kerületi szervezetében. Közben – ’47. májusában – felvettek a Kommunista Pártba és az V/10-es körzetben lettem ifjúsági felelős.

Az 1948–49-es tanévet a VI. kerületi Kölcsey Ferenc gimnáziumban végeztem el. 1948 őszétől a VI. kerületi ifjúsági mozgalomban dolgoztam, mint összekötő a Párt és a területi SZIT-csoportok között. Később a VI. kerületi SZIT-szervezetben ifjúsági [sic!] előadó, a Kölcsey gimnázium Diákszövetségének pedig nevelési titkára¹¹ lettem. Az MDP [Magyar Dolgozók Pártja] V/10-es körzetében ekkor pártbizalmi voltam és faliújság-szerkesztő (1949. X-ig [októberig]). Cikkeim jelentek meg a Szabad Népből, [a] Társadalmi Szemlében és más újságokban.

1949 nyarán jelentkeztem ipari tanulónak. Erre egyrészt anyagi okok vezettek, másrészt az a megfontolás, hogy aki a munkásmozgalomban akar dolgozni, annak ismernie kell a munkásság életét. Nagyüzembe való kiközvetítésemet kértem. 1949. október 19-én, tizenhetedik születésnapomon kezdtem dolgozni a Rákosi Művek¹² gépgyárában, mint horizontál-esztergályos¹³ ipari tanuló. Az itteni ifjúsági mozgalomban részt vettem 1950. februárig (először nagygépgyári SZIT-titkár,¹⁴ majd gépgyári propagandista voltam). 1950. II.-ban [februárban] beiratkoztam a „Jedlik Ányos” Dolgozók Gimnáziumába, itt tettem le az érettségi vizsgát ezelőtt egy héttel.¹⁵ A Közgazdaságtudományi Egyetemre való jelentkezésemkor az vezetett, hogy közgazdasági kérdések érdekelnek (ilyen tárgyú volt a Társadalmi Szemle 1949. márciusi-áprilisi számában megjelent könyvkritikám is) és az a meggyőződés, hogy a szocialista tervgazdálkodásunknak jó szakembere leszek.

Budapest, 1951. július 2.

Krassó György

[MNL OL XIX-I-2-f-847/855-K43-1955. Eredeti, kézzel írt és javított, aláírt tisztázat.]

2. Krassó György 1953. évi önéletrajza, 1953. március 16.

Önéletrajz

1932. október 19-én születtem, Budapesten. Értelmiségi családból származom. Apám, dr. Krassó Dezső, a Tanácsköztársaság idején a Külügyminisztériumban¹⁶ dolgozott, ahonnan az ellenforradalom győzelme után elbocsájtották. A Horthy-rendszer idején néhány évig külföldön (Londonban, Párizsban), részben Budapesten ügyvédi gyakorlatot folytatott. A felszabadulás után rehabilitációval visszakerült a Külügyminisztériumba s itt 1949-ben nyugdíjazták. Anyám (leánykori neve: Sz. Katalin), orvos lánya, azelőtt nem dolgozott. 1952 óta a Ganz Kapcsolók Gyárban technológus. Apám 1945-ben, anyám 1947-ben belépett az MKP-be. 1948 végén, a felülvizsgálatkor mindkettőjüket kizárták a Pártból polgári beállítottságuk miatt.

Bátyám, K. M., két évvel idősebb nálam. Jelenleg a Néphadseregben teljesít szolgálatot, mint orosz tolmács, ezen kívül egyetemi hallgató. 1945 óta a Magyar Kommunista Párt, majd az MDP tagja. Irodalomkritikai és politikai tárgyú cikkei jelentek meg a folyóiratokban és újságokban, így például a „Társadalmi Szemlé”-ben is.

A német-fasiszta megszállás alatti üldözések idejét szüleimmel együtt hamis papírokkal töltöttem. A felszabadulás Budán ért. Első nap, mikor átjöttem Pestre, felkerestem az

ifjúsági szervezeteket és 1945. májusban beléptem a MADISZ IV. kerületi szervezetébe. Itt ismerkedtem meg a marxizmus-leninizmussal és akkor alakult ki kommunista meggyőződésem. 1945 őszén kértem felvételemet a Magyar Kommunista Pártba, de akkor még nem vettek fel (13 éves sem voltam). Az 1945-ös választásokkor az MKP [Magyar Kommunista Párt] belső V. kerületi szervezetében „dolgoztam” (persze ez a munka csak plakátragasztásból, röpcédula-osztogatásból állott). Ezután a MADISZ V. ker[ület]i szervezetében dolgoztam 1947-ig, mint filmpropagandista. Ekkor ismét kértem felvételemet a Magyar Kommunista Pártba. 1947 májusában vettek fel párttagnak az MKP V/10 körzetében, ahol ifjúsági munkával bíztak meg. Később, az egyesüléstől 1949. X.-ig faliújság-szerkesztő és pártbizalmi munkát végeztem ebben a körzetben.

1947-től kezdve rendszeresen írtam az „Ifjúság” és [a] „Március Tizenötödike” című ifjúsági lapokba. Cikkem jelent meg a „Társadalmi Szemlé”-ben (a középiskolában használt reakciós közgazdasági tankönyvekről az 1949. III.-IV. számban) és a „Szabad Nép”-ben (két másik reakciós tankönyvről az 1948. XI. 11-i számban).

1948 nyarán MINSZ¹⁷ vezetőképző iskolán voltam Nógrádverőcén. 1948-49-ben az MDP VI. kerületi ifjúsági titkárságán dolgoztam (mint összekötő a SZIT-szervezetekkel). A Kölcsey-gimnáziumban diákszövetségi vezetőségi tag voltam.

1949 őszén elhatároztam, hogy elmegyek üzembe dolgozni, ipari tanulónak. Ennek oka az volt, hogy felismertem, nem lehet valaki jó kommunista, nem harcolhat eredményesen a párt célkitűzéseiért, ha nincs kapcsolata munkásokkal, nem ismeri őket, nem élt közöttük.

1949. X.-ben felvettek a Rákosi Művekbe horizontál esztergályos ipari tanulónak. 1949. XII.-től 1950. II.-ig a R[ákosi] M[átyás] Gépgyár Nagyműhely SZIT-titkára voltam. 1950. februárban a mozgalmi munkából ki kellett kapcsolódnom, mert beiratkoztam a csepeli „Jedlik Ányos” Dolgozók Gimnáziumába. 1951 őszén itt érettségiztem „kitűnő” eredménnyel. Ugyanekkor felszabadultam, mint horizontál-esztergályos szakmunkás, egy hónappal a szerződésben megjelölt határidő előtt.

Az érettségi után a Közgazdaság[tudomány]i Egyetemre jelentkeztem. Egyetemi tanulmányi eredményeim eddig a következők: első év első félév: kitűnő; második félév: jeles. Másodév első félév: jeles (oroszból volt négyesem a haladó csoportban). Ugyanekkor azonban itt az egyetemen súlyos hibákat követtem el a munkafegyelem terén (hiányzás, késések). Ezért 1952 novemberében tagozatvezetői figyelmeztetést kaptam. Ugyanekkor pártszervezetemben másodfokú pártbüntetésben, megrovásban részesítettek. Mozgalmi munkát itt az egyetemen a „Közgazdász”-nál végeztem. Múlt évben a szervezeti rovat munkatársa, év végén az első évfolyammal foglalkozó brigád vezetője voltam. Az egyetemi munkafegyelem terén elkövetett hibáimmal kapcsolatos pártfegyelmi eljárás miatt múlt év végén a szerkesztőségéből kizártak.

Múlt hónapban a IX. [kerületi] alapszerv pártvezetősége ismét pártfegyelmi eljárást indított ellenem különböző vádak alapján. 1953. február 25-én az alapszervi taggyűlés kizárt engem a pártból. Erről a határozatról – melyet súlyosan igazságtalannak tartok – álláspontomat kifejtettem az egyetemi Pártbizottsághoz beadott fellebbezésemben. A Pártbizottság az ügyet még nem döntötte el.

Budapest, 1953. március 16.

Krassó György
II/20.

[MNL OL XIX-I-2-f-847/855-K43-1955. Eredeti, gépelt és kézzel javított, aláírt tisztázat.]

3. A Közgazdaságtudományi Egyetem jellemrajza Krassó Györgyről, 1953. március 26.

Krassó György:

1932-ben Budapesten született. Apja ügyvéd, majd nyelvtanár volt. 1919-ben a Külügyminisztériumban dolgozott, mint fogalmazó. Állítása szerint e miatt el kellett hagyja az országot és csak 1925-ben tért vissza. 1935-től 1938-ig Londonban, majd [19]39-ig Párizsban tartózkodott. Szülei párttagok voltak, **18** de mindkettőjüket a felülvizsgálatkor kizárták a Pártból. (Krassó elvtárs állítása szerint azért, mivel polgári magatartásuk volt és apjának Londonban bankszámlája volt.)

Anyja jelenleg a Ganzban dolgozik mint anyagnormás, apja az MSZT-ben [Magyar-Szovjet Társaság] ad nyelvórákat.

Szüleiről az a véleménye, hogy reakciós beállítottságúak és apja valóban számításból lépett be a Kommunista Pártba. Állítólag szüleivel nem jó a kapcsolata.

Dolgozók gimnáziumában érettségizett kitűnő eredménnyel, a VI. osztály után elmúlt ugyanis [sic!] dolgozni a Rákosi Művekbe, mint esztergályos átképzős. 1947 óta MKP tag. A Rákosi Művekben volt fegyelmi ügye, ahol az alapszerv kizárési javaslatot tett ügyében. Állítólag a Pártbizottságban személyesen közölték vele, hogy az alapszerv javaslatát megváltoztatták és nem kap fegyelmi büntetést.

Itt az egyetemen igen sok problémát okozott Krassó elvtárs. Egyike volt azoknak, akik a legtöbbet késtek, fegyelmezetlenül viselkedett. Nekem is azt állította, hogy miért kell neki pont azt tanulni, amit feladnak kötelező irodalomnak, mikor ő mást akar tanulni és mást akar olvasni.

Igen értelmes ember és így év végi rohamtanulással könnyen tud jeles rendű lenni. Ez az oka annak is, hogy év közben nem tanul rendszeresen.

Az egyetemen egy időben a „Közgazdász” is dolgozott mint rovatvezető. Sok fegyelmezetlensége miatt azonban tagozatvezetői megrovást [kapott], ami miatt kizárták a „Közgazdász” szerkesztőségéből.

Fegyelmezetlen magatartása miatt és mivel a felvételnél elhallgatta, hogy szüleit kizárták, az alapszerv a Pártból való kizárásra javasolta. Ügye jelenleg még folyamatban van, döntést még nem hozott a Pártbizottság.

Budapest, 1953. március 26.

(D. Istvánné)

[MNL OL XIX-I-2-f-847/855-K43-1955. Eredeti, gépelt és aláírt tisztázat.]

4. A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem harmadik fegyelmi eljárásának jegyzőkönyve, 1953. december 11.

Jegyzőkönyv

Felvettük a Politikai Gazdaságtan – Pénzügyi tagozaton Krassó György III. [éves] /stat[isztika]/1 hallgató fegyelmi ügyében 1953. december 11-én. Jelen vannak: K. Géza, [a] fegy[elmi] bizottság elnöke, S. Antal [a] pártszervezet részéről, M. Lajos [a] DISZ alapszerv részéről, R. Albert szakfelelős és B. Ferencné tan[ulmányi] előadó.

K. Géza [a] fegy[elmi] bizottság elnöke ismerteti azokat az indokokat, aminek alapján Krassó György [a] fegy[elmi] bizottság elé lett állítva:

- 1.) 94 óra igazolatlan óramulasztás és késés miatt,
- 2.) Engedély nélküli munkavállalás miatt,
- 3.) Előadás alatti fegyelmezetlen magatartás miatt.

S.: Már egy hónappal ezelőtt felmerült. Akkor a csoportnak az volt a véleménye, hogy ha késik is Krassó, de tud. Most már a csoportja is javasolja a fegyelmit ellene.

M.: Másfél év óta romlott így le Krassó fegyelme.

R. A.: Tavaly is osztályfőnöke volt Krassónak. Krassó ügye már olyan dolog, amit feltétlenül meg kell szüntetni, mert a többi jó képességű tanuló fegyelmit is veszélyeztet. Amellett Krassó tanulmányai sem kifogástalanok. Tavaly év végén jóból elégséges volt [sic!], számvitelből közepes, idén is rosszul áll számvitelből.

K. Géza: behívja Krassót és ismerteti előtt[e] az indokokat, amiért fegyelmi elé lett vonva:

- 1.) Az utolsó három hétben hetenként átlagosan 31 ½ óra hiányzása volt.
- 2.) Engedély nélkül vállalt munkát, ami szintén fegyelmi vétség, mert munkát vállalni csak a tagozat engedélyével lehet és csak délután.
- 3.) A népgazdasági tervezése előadáson kihívó és tiszteletlen hangú levelet küldött az előadónak.

Krassó: Fennállnak ezek a tények. Valóban 94 óra igazolatlan, ebből 30 órát igazolni akart, de a tagozat nem fogadta el (akkor közép-fülfő gyulladása volt). A többi igazolatlan hiányzás onnan adódott, hogy két hétig dolgozott, mert nincs ösztöndíja, szülei pedig nem tartják el. Az egyetem nem tudott neki munkát biztosítani. Részben munkát vállalat, részben ingóságait zálogba adta. A tanszéken fordult O. és R. elvtársakhoz, hogy próbáljanak szerezni neki munkát a Stat[isztikai] Hiv[atal]ban. Ösztöndíj-kérvényt is adott be, de nem kapott ösztöndíjat. Volt Fogarasi elvtársnál¹⁹ is, ahol kérte, hogy helyezték estire vagy kapjon ösztöndíjat. Fogarasi elvtárs ezeket a kéréseit elutasította, ellenben adott egy ajánlólevelet az Akadémiai Kiadóhoz, de mire odament, nem kapott munkát. Tudja, hogy hiányzásait be kellett volna jelentenie a tagozatnak, de úgy sem adtak volna engedélyt a tagozaton [a] délelőtti munkára. Hibának tartja maga is, hogy elkésik, de arra nem emlékszik, hogy ígéretet tett volna a csoport előtt arra, hogy nem fog késni.

A népgazd[asági] terv[ezés] előadással kapcsolatos levél tartalmával most is egyet ért, mert az előadás nem volt jó, legfeljebb a levél írásmódja volt kifogásolható.

R.: Arra sem emlékszik Krassó, hogy ígéretet tett neki, hogy nem fog késni? Most úgy néz ki a dolog, hogy az egyetem bármit csinál, Krassó mindig késni fog.

Krassó: Ő ígéretet nem tett, de azt mondta, hogy igyekezni fog nem késni. Munkát a Főzértnél vállalt, vagon kirakást. Igazolást nem tud róla hozni, mert más nevével vállalta ezt a munkát.

K. G.: Ez az állami szervek félrevezetése.

Hogyan áll Krassó tanulási téren, pld. [például] számvitelből?

Krassó: Számvitelből gyengén áll, nincs különösebb tehetsége hozzá. Azért nem kért engedélyt, mert nem is tudott volna azzal elhelyezkedni.

K. G.: Nem ért egyet Krassóval, nem fogadja el indokait. A népgazdaság tervezése akkori előadásainak hiányosságait a hallgatók fel is vetették, de nem olyan formában, ahogyan azt Krassó tette. Ez a kritikának [a] félremagyarázása volt.

Krassó hiányzásait sem tudja igazolni, munkaadóját nem hajlandó megnevezni, tehát hiányzása igazolatlanul számít.

Az egyetemi rendtartás pedig köti a hallgatókat és aki kivonja ez alól magát, nem érdemli meg az egyetem támogatását.

Krassó: Miért csak a munkája rosszát említik meg, miért csak a számvitel tárgyat. A többi tárgynál jól áll. Szerinte nem lehet egy színvonalra hozni az ő anyagi problémáit más[ok] anyagi problémáival, akik mégis csak kapnak valami ösztöndíjat.

R.: Mikor tavaly második félévig kapott ösztöndíjat, akkor miért késett?

Krassó: A kapott 199- forint²⁰ ösztöndíj nem volt elég.

K. G.: Tisztában vagyunk, hogy az elvtárs nem rossz képességű, de ez nem jogosíthatja fel arra, hogy fegyelmezetlen legyen.

Krassó: Helytelennek tartja a számviteli tárgy megemlítését csak azért, hogy ki lehessen mutatni, hogy rosszul tanul.

K.: Tanulmányi visszaesése már a múlt félévben látszott. Pld. jogból is rossz volt az eredménye.

Krassó: Számvitelből nem jó, mert nem is szereti. Tavalyi vizsgaátlag: 4,12 volt. Ezen kívül mindig kitűnő- és jeles rendű volt. Egyébként nem ért azzal egyet, hogy valakinek jók a képességei, tanulás nélkül mégis tudhat. [Sic!]

Kimegy a szobából Krassó.

R.: Nem kell annyiban hagyni ezt a munkavállalását, az igazolást kérni kell tőle.

K. G.: Ez nem akarja igazolni, tehát a fegy[elmi] bizottság jelenti a felsőbb szerveknek.

M.: Ez[t] a fegyelmit hathatósabbá kell tenni, mert Krassó különben nem veszi komolyan.

K. G.: Szigorú megrovást javasol és amennyiben előfordulna [a] második félévben is ilyen eset Krassónál, az egyetemről való kizárását javasolja.

Krassó György behívva.

K. G.: A fegyelmi bizottság szigorú megrovást javasol Krassó György fegyelmi ügyében az alábbi indokok alapján: Az O. M. [Oktatásügyi Minisztérium] 85-1/1953. utasítása szerint:

- 1.) Gyakran elkésik, az órákat és [a] gyakorlatokat, társai tanulmányi munkáját zavarja, kötelező előadásokról igazolatlanul távol marad.
- 2.) Engedély nélkül az egyetemen kívül alkalmi vagy más munkát vállalt.
- 3.) [Az] egyetem tanárával szemben tiszteletlenül viselkedett.

A szigorú megrovásnak az indexben is nyoma lesz.

Amennyiben Krassó Györgynél javulást nem tapasztal az egyetem, úgy ügyét még egyszer előveszi és az egyetemről való kitiltását fogja javasolni.

Anyagi problémái megoldása érdekében pedig a tagozattól kaphat munkavállalási engedélyt.

Krassó: Megjegyzi, hogy [az] ösztöndíját szülei miatt vették el, nem tanulmányai miatt és kérdezi, hogy fegyelmi büntetésébe bele számít-e a népgazd[asági] terv[ezés] órán írt levele.

K. G.: Utóbbi kérdésre igennel válaszol, hiszen [ezt] a fegyelmi indoklásba is belevetette.

k. m. f.

(K. Géza)
fegy[elmi] biz[ottság] elnöke

(S. Antal)
fegy[elmi] biz[ottsági] tag

(M. Lajos)
fegy[elmi] biz[ottsági] tag

(B. Ferencné)
tag

[MNL OL XIX-I-2-f-847/855-K43-1955. Eredeti, gépelt és kézzel javított, aláírt tisztázat.]

5. A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem negyedik fegyelmi eljárásának jegyzőkönyve, 1954. március 8.

153/1953-54/Pa

Felvettük a Marx Károly Közgazdaságtudományi Kar Politikai Gazdaságtan – Pénzügyi Tagozatán március 8-án Krassó György III. [éves] statisztika szakos hallgató ügyében.

Jelen vannak: R. Albert, a fegy[elmi] bizottság elnöke,
M. Lajos és S. Antal fegy[elmi] bizottsági tagok,
B. Ferencné és V. Lajosné a tagozat munkatársai.

R. elvtárs előadja a fegyelmi indokait:

Krassó György a második félévben 38 órát hiányzott igazolatlanul. Múlt félévben hasonló okból (94 óra igazolatlan hiányzás és engedély nélküli munkavállalás délelőttönként) fegyelmi előtt állt, amikor is szigorú megrovást kapott olyan feltétellel, hogy ha még egyszer előfordul hasonló eset nála, ez az egyetemről való kizárását fogja maga után vonni.

Megjegyzi még, hogy Krassó elvtárs I. évtől kezdve állandóan összeütközött az egyetemi hallgatókra vonatkozó rendszabályokkal, emiatt a jelenlegi fegyelmi a 4-ik [sic!] egyetemi éve alatt.

Krassó György:
Közép-fülfő gyulladása volt, amire nem kapott hiányzási igazolást az orvostól, mert bejárhatott volna, de tekintve, hogy ez a baja volt, otthon maradt és fordított. Ezt elkerülhetetlennek tartja, mert az egyetem nem tudja megoldani anyagi problémáit, így kénytelen délelőttönként dolgozni. Délutáni munkát nem tud magának szerezni, tehát

nem érdemes igénybe vennie a tagozat munkavállalási engedélyét, mert az egyetem úgyszemint engedélyezi a délelőtti munkát.

K. elvtárs (csoportaktíva) elmondja, hogy Krassó hozott bizonyítványt betegségéről, de nem lehet elfogadni, mert ez az igazolvány csak azt igazolja, hogy megjelent a kezelésen. Tudomása szerint Krassó nem ment a tagozatra bejelenteni, hogy miért hiányzott. Hiba még az nála, hogy igen sokszor késik is az órákról.

Krassó György: előadja, hogy nem segítik szülei a lakáson kívül és így rá van kényszerítve, hogy dolgozzék tanítás alatt is. Az egyetem pedig nem segítette őt anyagi problémái megoldásában (délutáni munkát nem szerzett neki, ösztöndíjat nem kapott). Az egyetemi bejárás rendszabályt nem helyesli és megjegyzi, hogy 4,5 átlagot ért el a félévi vizsgákon.

R. elvtárs közli, hogy a fegyelmi bizottság Krassó György III. [éves] statisztika szakos hallgatót felsőbb szervek felé a M[arx] Károly Közgazdaságtudományi Egyetemről kizárásra javasolja.

Indokolás:

- 1.) Az I. évfolyam óta állandóan kifogások voltak magatartása ellen és 4-szer [sic!] került fegyelmi bizottság elé, magatartásán pedig nem változtatott.
- 2.) A tagozat munkavállalási engedélye nélkül vállalt munkát délelőttre, ebből származnak igazolatlan órái is.
- 3.) Igazolatlan hiányzásait többszöri behívás ellenére sem jött igazolni a tagozatra.

A fegyelmi bizottság megjegyzeni kívánja, hogy Krassó több esetben szemtelen és fölényes hangot használt a fegyelmi bizottsággal szemben.

k. m. f.

(R. Albert)
fegy[elmi] biz[ottság] elnöke

(V. Lajos)
fegy[elmi] biz[ottság] tag[ja]
tag[ja]

(S. Antal)
fegy[elmi] biz[ottság]

(B. Ferencné)

Budapest, 1954. április hó 12.

[MNL OL XIX-I-2-f-847/855-K43-1955. Eredeti, gépelt és kézzel javított, aláírt tisztázat. A jegyzőkönyvre az alábbi, utólag rágépett jegyzet olvasható: „A Rektor Elvtárs a túloldalon lévő indokok alapján az egyetemről való kizárást megváltoztatta szigorú megrovássá.”]

6. A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem ötödik fegyelmi eljárásának jegyzőkönyve Krassó György ügyében, 1955. április 7.

236/1955/Pg.

Jegyzőkönyv

Felvettük 1955. április 7-én a Politikai gazdaságtan – Pénzügyi Tagozaton Krassó György IV. [éves] statisztika szakos hallgató fegyelmi ügyében.

Jelen vannak: P. József, [a] fegy[elmi] biz[ottság] elnöke,
K. Jánosné, [a] fegy[elmi] biz[ottság] tagja,
D. L., szakfelelős,
Sz. János, DISZ titkár
K. Gábor csoportmegbízott,
B. Ferencné.

Tárgy: Krassó György ötödik ízben van fegyelmi bizottság előtt. Jelenleg azért került ismét fegyelmi elé ügye, mert ebben a tanévben alig járt be az egyetemre. Ezért az első félévi vizsgáknál nem is bocsátották őt a rendes vizsgaidőszakban három tárgyból vizsgára. [A] második félév elején K. tagozatvezető elvtárs figyelmeztetésben is részesítette. Ennek ellenére [a] második félévben egyetlen hét sem telt el, hogy Krassó György 4-5 órát ne hiányzott volna. A legutóbbi három hétben pedig egyáltalán nem járt be az egyetemre. A márciusra (28-ára) kiírt fegyelmi tárgyaláson nem jelent meg és felesége szóbelileg közölte a bizottsággal, hogy beteg és nem tud megjelenni. Tekintve, hogy esetében csupán erre a szóbeli közlésre nem támaszkodhatott a bizottság, expressz levélben felszólította Krassót, hogy két napon belül orvosi bizonyítvánnyal igazolja hiányzásának okát. Ezt eddig nem tette meg. Utólag pedig kiderült, hogy a 28-ára virradó éjjel a Totó-irodában dolgozott. Ez ügyét még bonyolultabbá tette.

P. elvtárs: Magyarázatot kér Krassótól mindezekre.

Krassó György: [A] IV. év első félévében hiányzásainak oka anyagi volt. Ösztöndíjat nem kapott, szülei nem támogatták, így kénytelen volt dolgozni menni. Részben orosz fordításokat vállalt, részben pedig a Nyugati pályaudvaron vagonkirakodásnál dolgozott. Beismeri azt is, hogy amikor nem volt ilyen elfoglaltsága, azért nem jött be az egyetemre, mert az egyetemre való bejárás rendszerét nem tartja helyesnek. Megemlíti, hogy tanulmányi eredménye egyetemi éve alatt jó és jeles volt minden félévben. Három utóvizsgálója most is a félévi hiányzások miatt volt. Második félévi hiányzása hosszabb betegségből ered, amit a mostani fegyelmi tárgyalásra hozott orvosi igazolással igazol. Elismeri azt is, hogy a Totó-irodában dolgozott, annak ellenére, hogy nem járt az egyetemre, de betegen is kénytelen volt dolgozni menni, mert felesége egy hónapja nem dolgozik. 330-, forint újonnan kapott ösztöndíjából nem tudnak megélni.

D. László: Kb. fél évvel ezelőtt mint szakfelelős beszélt Krassóval és akkor Krassó nemcsak anyagi nehézségeire, hanem furcsa elképzeléseire is hivatkozott az egyetemi bejárással kapcsolatban. Megjegyzi, hogy Krassó az utolsó hetekben egyáltalán nem járt be a tanórákra és mégis látta őt egy szombati napon miután délelőtt nem volt órákon – délután a klubhelyiségben. Itt találkozott Krassóval, aki még csak annyi fáradtságot sem vett magának, hogy magyarázattal szolgáljon.²¹

Krassó György: elmondja, hogy amikor D. elvtárral találkozott, szintén betegágyból kelt fel, mert akart a klubban egy hallgatóval találkozni, akivel sürgős elintézni valója volt. Tudta, hogy ott biztosan megtalálja.

K. Gábor: Két éve ismeri közelebbről Krassót. Azóta ez a harmadik fegyelmi ügye. [A] III. évben már nem járt be rendszeresen az órákra. Ezért a csoport fegyelmit kért ellene. A fegyelminek nem volt elég súlyos a határozata (szigorú megrovás), Krassó azt semmibe vette és ismételten hiányzott. [A] III. év vége felé ismét fegyelmi büntetésben részesült, amikor is a fegyelmi bizottság kizárási határozatot hozott ellene, amit – úgy tudja –, hogy a Rektor Elvtárs változtatott át szigorú megrovássá utolsó figyelmeztetéssel.

A fegyelmi bizottság megtárgyalta az ügyet és Krassó György eddigi magatartására való tekintettel – eltekintve attól, hogy többszöri felszólításra második félévi hiányzásaiból három hetet igazolt – *kizárásra javasolja.*

Indokolás:

Krassó György jelenleg ötödik ízben kerül fegyelmi bizottság elé. 1954. március 8-án az ellene hozott határozati javaslatot a Rektor Elvtárs megváltoztatta szigorú megrovásra, utolsó figyelmeztetéssel. Krassó György ennek ellenére [a] IV. év első félévében csaknem egyáltalán nem járt be az egyetemre. Ennek eredményeképp három tárgyból nem is mehetett rendes vizsgaidőszakban vizsgára. Utóvizsgaként tehette ezeket le. Ekkor tagozatvezetői figyelmeztetésben részesült, de ezután is minden héten hiányzott, amiből csak az utolsó három hét igazolatlan óráit igazolta.

Tekintve, hogy helytelen²² magatartása négy éven keresztül végigkísérte őt és [a] IV. év[b]en sem változtatott magatartásán, semmiféle mentséget nem talál a bizottság [az] ügyével kapcsolatban.

k. m. f.

[olvashatatlan aláírás]

(P. József)

fegy[elmi] bizottság elnöke

K. Józsefné

fegy[elmi] bizottság tagja

(Sz. Lajos)

K. Gábor

D. László

szakfelelős

B. Ferencné

[MNL OL XIX-I-2-f-847/855-K43-1955. Eredeti, gépelt és kézzel javított tisztázat. A jegyzőkönyvhöz az alábbi betoldást fűzték: „Krassó György a fegyelmi határozat kihirdetésekor megjegyzi, hogy a kihirdetett határozati javaslattal nem ért egyet, indokolatlannak és megalapozatlannak tartja a súlyos határozati javaslatot.”]

7. Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem rektorának fegyelmi határozata Krassó György kizárásáról, 1955. április 12.

236/1955/Pg.

Fegyelmi határozat

Krassó György IV. éves statisztika szakos hallgatót a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemről kizárom.

Indokolás: Krassó György azt a nézetet képviselte és képviseli, miszerint az előadások kötelező látogatása helytelen és felesleges előírás, minden hallgató maga bírálja el, milyen előadásokon vesz részt. Káros nézeteit diáktársai körében is nyíltan hirdette, egész magatartásával lazította, alá ásta a tanulmányi fegyelmet. Ezeket az oktatási rendszerünket elítélő nézeteket Krassó György a gyakorlatban is megvalósította. Négy éven keresztül sorozatosan távol maradt az előadásokról és távol maradását nem igazolta. Bár megállapítást nyert, hogy e hiányzások bizonyos része anyagi okokból vállalt külön munkákkal függ össze, legtöbb esetben mégis az egyetemi fegyelem semmibevevése húzódik meg mögöttük.

Krassó György a jelenlegi fegyelmi eljárást megelőzően lényegében hasonló okokból már négy ízben részesült fegyelmi büntetésben. Legutóbb 1954 áprilisában kapott szigorú rektori megrovást utolsó figyelmeztetéssel. Ez év februárjában tagozatvezetője még egyszer figyelmeztette magatartásának tarthatatlanságára. Mindez azonban eredménytelen maradt, mert Krassó György változatlanul folytatta korábbi magatartását. A jelen fegyelmi eljárás során újra bebizonyította, hogy semmibe veszi az egyetemi

fegyelmet. A kitűzött tárgyalási időpontban betegségére hivatkozva nem jelent meg, holott előző éjszaka bizonyítható módon dolgozott.

Budapest, 1955. április 12.

Fogarasi Béla
rektor

[MNL OL XIX-I-2-f-847/855-K43-1955. Eredeti, gépelt és aláírt, bélyegzővel ellátott tisztázat.]

8. Krassó György kérelme Erdey-Grúz Tibor miniszterhez egyetemi kizárásának hatálytalanítására, 1955. május 11.

Erdey-Grúz Tibor elvtárs, oktatásügyi miniszterhez

Miniszter Elvtárs!

1955. április 7-én a „Marx Károly” Közgazdaságtudományi Egyetem Politikai Gazdaságtan – Pénzügy tagozatának fegyelmi bizottsága olyan határozatot hozott ellenem, mely az egyetemről való kizárásra javasol. Április közepén az egyetemről való kizárásomat Fogarasi Béla elvtárs, az egyetem rektora jóvá hagyta. Ezt a határozatot súlyosan igazságtalannak tartom, ezért kérem Miniszter elvtársat, hogy vizsgálja meg fegyelmi ügyem körülményeit, az egyetemről való kizárásom indokait, és változtassa meg az egyetemi fegyelmi bizottság döntését.

IV. éves statisztika-szakos hallgató voltam, két hét hiányzott csupán a vizsgaidőszakig utolsó egyetemi évemből. A kizárási határozat indokolása a következő volt: egyetemi előadásokról sokszor hiányoztam igazolatlanul s noha fegyelmi büntetéseket kaptam s több ízben figyelmeztettek, magatartásomon mégsem változtattam. Felhossa a fegyelmi határozat indoklása ezen kívül azt, hogy az egyetemi rendszerrel (kötelező bejárással) szemben álló nézetemet nyíltan hangoztattam s ezzel aláástam a tanulmányi fegyelmet az egyetemen. Végül a határozat azt mondja, hogy fegyelmi tárgyalásomon betegsége hivatkozva nem jelentem meg, bár ez az indoklásom alaptalan volt, mert az előző napon dolgoztam.

Állítom, hogy a kizárási határozat teljesen egyoldalúan ismerteti egyetemi tevékenységemet, egyes tényeket pedig megmáskít, illetve hamis képet nyújt róluk.

Mindenekelőtt nem beszél a fegyelmi határozat [a] tanulmányi eredményeimről, melyek semmiképp nem mutatják az egyetemi tanulmányi fegyelem semmibe vevését és a tanulás lebecsülését. Egyetemi tanulmányi eredményeim a következők voltak: négy félévben értem el „jeles” tanulmányi eredményt, kétszer jó rendű voltam, egyszer pedig kitűnő rendű. Összes, az egyetemen letett vizsgáim átlaga 4,5.

Az egyetemen eltöltött négy év alatt háromszor kaptam fegyelmi büntetést az egyetemi előadásokról való mulasztások miatt. (Nem tekintem lényegbe vágó kérdésnek, hogy *négyszer* [kiemelés az eredetiben: K. Cs.] hoztak ellenem hiányzások miatt fegyelmi határozatot, utoljára egy évvel ezelőtt utolsó figyelmeztetéssel egybe kötött rektori megrovásban részesítettek. Erről eddig nem volt tudomásom.) Ez úttal, áprilisban részben március 11-től április 1-ig terjedő mulasztásom, részben régebbi, első félévi és azelőtti hiányzások miatt állították fegyelmi eljárás elé.

Hiányzásaim indoklásaképp röviden a következőket szeretném elmondani: mielőtt egyetemre jöttem, a Rákosi Művekben dolgoztam, mint horizontál-vasztergályos, [a]

keresetemből tartottam el magam. Szüleim anyagilag már évek óta nem segítettek, mint ahogyan nem segítettek egyetemi tanulmányaim folyamán sem. Az egyetemen – egy rövid, három hónapos időszakot leszámítva – 1955. februárig, tehát három és fél éven keresztül ösztöndíjat nem kaptam. Több ízben próbáltam az egyetem különböző szerveinél elérni, hogy vagy anyagi támogatásban részesítsenek vagy tegyék lehetővé, hogy átmenjek levelező- vagy esti tagozatra (ezt kértem többek közt a rektor elvtárstól is körülbelül másfél évvel ezelőtt). Hasztalanul kértem. Miből éltem volna tehát? Különböző alkalmi munkákat végeztem, fizikai és szellemi munkát egyaránt. E kényszerű munkavállalások oda vezettek, hogy gyakran voltam kénytelen az előadásokról hiányozni és végül sokszor már olyankor sem igazoltam mulasztásaimat, ha beteg voltam. Mindezek ellenére a tanulást komolyan vettem (hisz' ezért vállaltam ez a nehéz anyagi helyzetet) és tanulmányi eredményeim jók voltak.

Múlt félév végén hiányzásaim miatt három tárgyból nem engedtek vizsgázni (az utóvizsgák letétele után mégis jó rendű lettem): Súlyosbította anyagi helyzetemet, hogy időközben – múlt év végén – megnősültem. Feleségemnek jelenleg nincsen állása, kisgyermekünk is van. Február végén K. Iván elvtárs, tagozatvezető magához hívatott és közölte velem, hogy amennyiben továbbra is hiányzom igazolatlanul az előadásokról, fegyelmi elé állítanak. Ezek voltak az előzményei fegyelmi ügyemnek: március közepén ugyanis megbetegedtem s ekkor fegyelmi eljárást indítottak ellenem.

Március 11-től április 1-ig azonban nem igazolatlanul mulasztottam, hanem lázas beteg voltam, amit az I. sz[ámú] Belklinika egyetemi rendelésének vezető orvosa és a Közgazdaságtudományi Egyetem SZTK [Szakszervezeti Társadalombiztosítási Központ] orvosa igazolt (az igazolást az egyetemen leadtam). A fegyelmi tárgyaláson betegségem miatt nem tudtam megjelenni, az elhalasztott és két héttel későbbre kitűzött fegyelmi tárgyaláson azonban ott voltam. Itt az orvosi igazolást el is fogadták, ennél fogva meglepő, hogy a kizárási határozatban alaptalannak minősítik a betegségemre való hivatkozást. (Betegségem alatt – mint azt a fegyelmi tárgyaláson elmondtam – valóban elmentem – lázasan is – egy éjszakára dolgozni. Nem volt semmi pénzünk s a lakásommal szemben lévő házban totókiértékeléssel mintegy 150 forintot kereshettem.) A fegyelmi tárgyaláson tehát ezt a betegségemről szóló orvosi igazolást elfogadták, mégis kizárási határozatot hoztak ellenem. Indokként – mint azt már említettem – régi hiányzásaimat szerepeltették főképpen.

Véleményem szerint ez az indoklás különös és igazságtalan. Ha az akkori hiányzásokért már kaptam fegyelmi és egyéb büntetéseket (például azt, hogy a IV. év első félév végén három tárgyból csak utóvizsgára engedtek), akkor miért ismétlik meg most is a fegyelmi büntetést. Ha egyes hiányzásokért nem állítottak fegyelmi bizottság elé, akkor mért [sic!] indítanak most, röviddel egyetemi tanulmányaim befejezése előtt fegyelmi eljárást ellenem s mért zárnak – az akkori, *régi* hiányzások alapján – *most* ki az egyetemről? Mért nem veszik figyelembe hiányzásaim elbírálásakor anyagi helyzetemet, mely ugyanis függött az egyetemtől (például amióta az egyetemen vagyok, nemcsak ösztöndíjban nem részesítettek az idő legnagyobb részében, de segílyt sem kaptam semmilyen formában soha – bár az illetékes szervek tudták, mennyire rászorulnék)? E szempontok figyelmen kívül hagyását és a kizárási határozatot véleményem szerint nem indokolhatja az, hogy márciusban megbetegedtem. Pedig – bármilyen különösnek tűnjék is – e nélkül nem is állítottak volna fegyelmi eljárás elé.

Végül ki szeretnék térni arra, a kizárási határozatban szereplő indokra, hogy hiányzásaimat az egyetemi rendszerrel szemben álló nézeteim okozták volna és hogy ezeket a nézeteket destruktív módon terjesztettem volna a hallgatók körében. Mindebből annyi az igazság, hogy valóban látok az egyetem szervezésében, a tananyag megválasztásában és a tanítás módjában is hibákat, melyeket véleményem szerint meg kell változtatni. Mindezeket azonban nem destruktív módon terjesztettem diáktársaim között, hanem nyilvános gyűléseken, értekezleteken mondtam el. Így például a Jóboru

elvtársnő²³ által múlt év végén az egyetemen tartott aktíván.²⁴ Hiányzásaimat pedig nem ezek a nézetek indokolták, hanem a fentiekben ismertetett anyagi helyzetem.

Ezek voltak [a] fegyelmi ügyem körülményei. A kizárási határozatot súlyosan igazságtalannak tartom. Be szeretném az egyetemet fejezni, mert kedvet és tehetséget érzek magamban a gazdasági vonalon való munkára. Ezt bizonyítják tanulmányi eredményeim és az is, hogy [a] gazdasági kérdések már régóta érdekelnek, ilyen típusú cikkem jelent meg már 16 éves koromban, a Társadalmi Szemle 1949. március-áprilisi számában.

A nyolc napos fellebbezési határidőt azért nem tartottam be, mert ezt nem közölték velem s erről a kötött terminusról nem tudtam. Kérem Miniszter Elvtársat, fegyelmi ügyemet vizsgálja meg és semmisítse meg a kizárási határozatot.

Budapesten, 1955. május 11-én

Krassó György

Bp., V. Nádor u[tca] 19.

[MNL OL XIX-I-2-f-847/855-K43-1955. Eredeti, gépelt és aláírt tisztázat.]

9. Az Oktatásügyi Minisztérium felterjesztése Kónya Alberthez Krassó György kizárása ügyében, 1955. július 15.

Magyar Dolgozók Pártja
Központi Vezetősége
Kónya Albert elvtársnak
Budapest
Akadémia u.

Krassó György IV. éves statisztika szakos hallgatót 1955. április hó 12-én a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemről kizárták az alábbi indoklás alapján:

azt a nézetet képviselte, hogy az előadások kötelező látogatása helytelen és felesleges előírás, minden hallgató maga bírálja el milyen előadásokon vesz részt. Magatartásával lazította a tanulmányi fegyelmet. Négy éven keresztül sorozatosan távol maradt az előadásokról és távolmaradását nem igazolta. Engedély nélkül munkát vállalt. Korábban már négyszer volt fegyelmi büntetése.

Krassó György beadványában az ellene hozott fegyelmi határozat megváltoztatását kéri.

Megállapítottuk, hogy nevezett az egyetemre való kerülése előtt a Rákosi Művekben mint horizontál-vasesztergályos dolgozott. Középiskolai tanulmányait esti tanfolyamon „kitűnő” eredménnyel fejezte be. Mivel az egyetemen hosszú ideig ösztöndíjat nem kapott, engedély nélkül több alkalommal munkát vállalt arra hivatkozva, hogy feleségét és gyermekét másképp nem tudja eltartani. Egyébként a fegyelmi határozat indokolásában szereplő vádak döntő többségben helytállóak.

Egyetemi tanulmányainak ideje alatt ötször részesült fegyelmi büntetésben hanyagsága és magatartása miatt.

Krassó Györgyöt 1953-ban az MDP-ből [Magyar Dolgozók Pártja] kizárták, mert elhallgatta azt a tényt, hogy szüleit a felülvizsgálatkor kizárták a Pártból. Állítása szerint a szüleivel jelenleg nincs jó kapcsolata.

Krassó György fegyelmezetlen magatartása már az I. év folyamán kezdődött. Helytelennek tartjuk, hogy az egyetemről csak a tanulmányai befejezésekor zárták ki. Nevezett tanulmányi eredménye állandóan „jeles” és „jó” rendű volt. Kiváló képességű hallgató.

Az egyetem Pártszervezete és az egyetem vezetősége nem javasolja nevezett visszavételét az egyetemre.

A Fegyelmi Bizottság foglalkozott Krassó György ügyével és megállapította, hogy nevezett fegyelmezetlen magatartásával lazította az egyetem rendjét. Ezért ötször részesült fegyelmi büntetésben. A Fegyelmi Bizottság helyteleníti, hogy [a] négy éven keresztül tanúsított fegyelmezetlen magatartása miatt csak a tanulmányai befejezésekor zárták ki az egyetemről. Fegyelmezetlen magatartásának több esetben anyagi oka is volt. Tekintettel arra, hogy nevezett kiváló képességű hallgató, az OM [Oktatásügyi Minisztérium] Fegyelmi Bizottsága javasolja a kizárási határozatot egy évi kizárássra módosítani.

Mivel az egyetemi Pártszervezet titkára nem javasolja nevezett visszavételét az egyetemre, kérjük Kónya elvtársat, hogy szíveskedjék álláspontját közölni ebben az ügyben.

Csatoltan visszavárolag megküldjük nevezett fegyelmi ügyével kapcsolatos iratait.

Budapest, 1955. július 15.

Radich

Rajnai Rudolf

a minisztériumi titkárság vezetője.

[MNL OL XIX-I-2-f-847/855-K43-1955. Eredeti, géppel írt és kézzel javított, kiadmányozott fogalmazvány.]

10. Az Oktatásügyi Minisztérium értesítése Krassó Györgynek a Közgazdaságtudományi Egyetemről való kizárásáról, 1955. szeptember 7.

Krassó György

Budapest, V. Nádor u[tca] X.

Értesítem, hogy az Oktatásügyi Minisztérium Fegyelmi Bizottsága kérelmét megvizsgálta és ennek alapján [a] Miniszter Elvtárs a következő határozatot hozta: a Közgazdaságtudományi Egyetem rektora által hozott fegyelmi végzés megfelel a tényeknek és az elkövetett hibák miatt a kizárást nem változtatja meg.

IX. 7.

K[iadható] Kovács

[MNL OL XIX-I-2-f-847/855-K43-1955. Eredeti, kézzel írt és kiadmányozott fogalmazvány.]

11. Krassó György kérelme kizárásának felülvizsgálatára, 1956. október 6.

Kónya Albert oktatásügyi miniszterhez.

Miniszter elvtárs!

1955. április közepén a „Marx Károly” Közgazdaságtudományi Egyetem Politikai Gazdaságtan – Pénzügy tagozatának fegyelmi bizottsága kizárt az egyetemről. Annak idején fellebbeztem az akkori oktatásügyi miniszterhez, Erdey-Grúz Tiborhoz, fellebbezésemet azonban elutasították s a határozatot a Minisztérium jóváhagyta. A fellebbezésemben előadott tényeket a Minisztérium csak formálisan vizsgálta meg, engem például az egyetemi szervekkel való tárgyalás után meg sem hallgattak, így nem is reagálhattam az egyetemi szervek által előadottakra.

A másfél évvel ezelőtt hozott kizárási határozatot súlyosan igazságtalanak tartom, ezért kérem a Miniszter elvtársat, vizsgálja meg újra fegyelmi ügyem körülményeit, a kizárási indokait és tegye lehetővé számomra egyetemi tanulmányaim befejezését.

IV. éves statisztika szakos hallgató voltam, két hét hiányzott csupán a vizsgaidőszakig utolsó egyetemi évemből. A fegyelmi határozat indoklása a következő volt (részletek): „Krassó György azt a nézetet képviselte és képviseli, miszerint az előadások kötelező látogatása helytelen és felesleges előírás, minden hallgató maga bírálja el, milyen előadásokon vesz részt. Káros nézeteit diáktársai körében is nyíltan hirdette... Négy éven keresztül sorozatosan távol maradt az előadásokról és távolmaradását nem igazolta. Bár megállapítást nyert, hogy a hiányzások bizonyos része anyagi okokból vállalt külön munkákkal függ össze, legtöbb esetben mégis az egyetemi fegyelem semmibe vevése húzódik meg mögöttük... A kitűzött tárgyalási időpontban betegségére hivatkozva nem jelent meg, holott előző éjszaka bebizonyítható módon dolgozott.”

Meggyőződésem, hogy az egyetemről való kizárási határozatom tervszerűen előkészített és *előre eldöntött* határozat volt. A fegyelmi tárgyalást az egyetemi szervek csak formálisan folytatták le, a fegyelmi ügyemmel kapcsolatos *tények* nem is érdekelték a fegyelmi bizottság tagjait, azokat zavaró mellékkörülményeknek tekintették. S nem is vizsgálták, amint ezt példákkal fogom illusztrálni. Állítom, hogy a kizárási határozat teljesen egyoldalúan ismerteti egyetemi tevékenységemet, a tényeket megmásítja, illetve hamis képet nyújt róluk.

Mindenekelőtt nem beszél a fegyelmi határozat [a] tanulmányi eredményeimről, melyek semmiképpen nem mutatják az egyetemi tanulmányi fegyelem semmibe vevését és a tanulás lebecsülését. Egyetemi tanulmányi eredményeim a következők voltak: négy félévben értem el „jeles” tanulmányi eredményt, kétszer jó rendű voltam, egy félévben pedig kitűnő rendű. Összesen, az egyetemen *letett vizsgáim átlaga 4,5*. Ezekre a – tanulmányi eredményeimmel kapcsolatos – adatokra szeretném a figyelmet felhívni. Az a tény, hogy a fegyelmi tárgyaláson nem vették figyelembe őket, hogy a harminc soros kizárási határozatban meg sem említették, szoros összefüggésben volt egyes egyetemi vezetők szektáns [sic!] felfogásával. Azzal a szektáns felfogással, mely a kizárási határozat meghozatalakor mindenféle aktuális „politikai szempontot” figyelembe vett, a legérzékenyebben reagált – látszólag – a „tanulmányi fegyelem” mindenfajta megsértésére, de ugyanakkor, mint látható, a tanulmányi fegyelemnek csak formális oldala volt érdekes számukra, a tanulmányi fegyelem *lényege*, a tényleges tanulmányi eredmények még csak számba sem jöttek.

Az egyetemi előadások egy részéről való hiányzásaimmal a továbbiakban fogok foglalkozni, előbb azonban röviden szeretnék írni a kizárási határozat négy éves előzményeiről.

Értelmiségi családból származom. 1947-ben beléptem a Kommunista pártba. 1949-től 1951-ig, 16-tól 18 éves koromig a Rákosi Művekben dolgoztam, mint ipari tanuló, majd

mint horizontál esztergályos. A Dolgozók Gimnáziumában érettségiztem „kitűnő” eredménnyel. A közgazdasági munka iránt kedvet és tehetséget éreztem régóta, már 1949. márciusban, középiskolás koromban cikkem jelent meg a Társadalmi Szemlében egy közgazdasági tárgyú könyvről. 1951 őszén vettem fel az egyetemre s itt másfél éven keresztül az egyetem újságjánál, a „Közgazdász”-nál dolgoztam, mint tanulmányi rovatvezető. Jó munkáért kétszer kaptam az egyetem pártbizottságától könyvjutalmat. Az egyetemen eltöltött első másfél év folyamán az a vélemény alakult ki bennem – s ez a meggyőződésem a későbbiek során csak erősödött –, hogy a fennálló oktatási rendszer nem biztosítja a tanulás, a gondolkodás és az alkotó tudományos munka lehetőségét az egyetemen. Ezt a nézetemet nem is titkoltam. 1953. februárban kizártak az MDP-ből és megfosztottak minden funkciómól.

Ahogy az egyetemi kizárási határozat megrovólag mondja, „nyíltan hirdetem” a továbbiak során is az egyetemen az oktatás megjavításával kapcsolatos elképzeléseimet. Cikkeket írtam a „Közgazdász”-ba és faliújságba a jegyzetelés akkor megkövetelt formájáról, a kötelező órahallgatásról, a magas óraszámról, a fakultatív kollégiumok szükségességéről, a szakköri munkáról és egyéb kérdésekről. Véleményemet elmondtam egy aktív értekezleten, melyet 1954 végén Jóboru Magda tartott az egyetemen.

Sajnos, itt nincsen arra hely, hogy idézzek az e kérdésekkel kapcsolatban írt cikkeimből. Az idézetek bizonyíthatnák azt, amit így csak állíthatok, hogy teljességgel alaptalan a kizárási határozatnak az az állítása, hogy nézeteim „destruktívak” lettek volna, hogy magatartásom „aláásta, lazította a tanulmányi fegyelmet” (idézet a fegyelmi határozatból). Az ezt bizonyító cikkeimet természetesen bármikor bemutatathatom.

Az egyetemen mindenképpen annyira labilis lett a helyzetem, hogy állandóan a kizárástól kellett tartanom, bár erre nem került sor a márciusi párthatározatokig – melyet az egyetem egyes vezetői felhívásként értelmeztek szektáriánus tevékenységük folytatására, illetve felújítására. Egyes egyetemi funkcionáriusok – így László elvtárs rektorhelyettes, D. elvtárs szakfelelős a statisztikai tanszéken, B.-né tagozati előadó és mások – csak úgy beszéltek rólam, mint „veszélyes anarchistáról”. Néhány példát szeretnék felhozni arra, hogy milyen módszerekkel igyekeztek diszkreditálni engem – már jóval a kizárás előtt is.

Az egyetemen az évfolyamom a harmadév előtt került szakosításra. A második év közepén szakköröket szerveztek az egyes tanszékek a különböző szakokra jelentkező hallgatók számára. A magas óraszám következtében a hallgatók húzódoztak a külön elfoglaltsággal járó szakköri munkától s ezért – hogy úgy mondjam – kötéllel fogták a szakköri tagokat. Én jelentkeztem a statisztikai szakkörbe, de nem vettek fel, azt mondták, „nem vagyok rá alkalmas” (jeles tanuló voltam). – A negyed[ik] év első félévében D. elvtárs, szakfelelős minden módon igyekezett rávenni az egyes tantárgyak előadóit, hogy hiányzásaim miatt csak utóvizsgára engedjenek. Az ilyen utóvizsga is ugyanolyannak számított, mintha az első vizsgán elbuktam volna, tehát ha négy tárgyból kellett volna utóvizsgáznom, akkor ez automatikusan az egyetemről való kizárásomat vonta volna maga után. Sikerült elérnem, hogy „csak” három utóvizsgám legyen, így ez nem járt más következménnyel, mint hogy nem kaphattam a következő félévben tanulmányi segílyt, noha vizsgaeredményeim alapján kellett volna kapnom. – Végül egy harmadik eset. 1954-ben D. P. elvtárs, IV. éves hallgató előadást tartott [a] Tudományos Diákkör²⁵ ülésen „Az élelmiszerfogyasztás statisztikai vizsgálata” címmel. Ez a dolgozat nagy vitát váltott ki: a Politikai Gazdaságtan tanszék egy[ik] tanársegédje – véleményem szerint dogmatikus szempontok alapján – megbírálta az egyetem újságjában s ezután a vitacikkek egymást követték (még a Statisztikai Hivatal is beleszólt később a vitába). A kérdés érdekes és „szakmába vágó” volt (én is IV. éves statisztika szakos hallgató voltam); írtam én is egy vitacikket a felvetett kérdésekkel kapcsolatban. Cikkemet a statisztika tanszék TDK-felelős adjunktusa, P. elvtárs és mások is jónak találták, ezt egyébként nem is vonta senki kétségbe. A cikk mégsem került közlésre. Kerülő úton megtudtam, hogy I. elvtárs pártbizottsági titkárnak és K. elvtárs rektori titkárnak az volt

a véleménye, hogy „nem volna helyes cikket közölni Krassótól, akit ki fogunk az egyetemről zárni”.

Utoljára hagytam az egyetemi előadásokról szóló mulasztások kérdését, mely a kizárás egyik fő indokaként szerepel a határozatban. Hiányzásaim indoklásaképp a következőket szeretném elmondani:

Mielőtt az egyetemre jöttem, a Rákosi Művekben dolgoztam mint horizontál esztergályos, keresetemből tartottam el magam. Szüleim anyagilag már évek óta nem segítettek, mint ahogyan nem segítettek egyetemi tanulmányaim folyamán sem. Az egyetemen – egy rövid, három hónapos időszakot leszámítva – 1955. februárig, tehát három és fél éven keresztül ösztöndíjat nem kaptam. Több ízben próbáltam az egyetem különböző szerveinél elérni, hogy vagy anyagi támogatásban (ösztöndíjban) részesítsenek, vagy tegyék lehetővé, hogy átmenjek levelező vagy esti tagozatra (ezt kértem többek közt N. T. akkori kurátortól még 1952-ben és Fogarasi Bélától, az egyetem rektorától még 1954-ben). Hasztalan kértem. Az egyetemi szervektől – pedig jól ismerték anyagi helyzetemet – semmiféle segítséget nem kaptam, csak fegyelmi büntetéseket. Még külső munka vállalására sem kaptam engedélyt, pedig ezt általában megadták a „jeles” eredményű hallgatónak, sőt sokakat maga az egyetem helyezett el 2-4 órás állásokba. Viszont fegyelmi büntetést (szigorú megrovást) kaptam amiért „az egyetem engedélye nélkül vállaltam külső munkát” (1953. XII. 15.). (Sőt – hogy a történet még csattanósabb és az egyetemi szervek magatartására még jellemzőbb legyen – el kell mondanom, hogy az akkori fegyelmi tárgyaláson kijelentették, el sem hiszik, hogy végeztem alkalmi munkákat, ezt csak azért mondom, hogy „megsajnáljanak”. Tehát először nem kapok engedélyt munkavállalásra, másodszor nem hiszik el, hogy végeztem külső munkát, harmadszor fegyelmi büntetést kapok, amiért engedély nélkül dolgoztam. Ez az eljárás ismétlődött meg az egyetemről való kizáráskomkor is. Itt a fegyelmi tárgyaláson elfogadták az orvosi igazolást hiányzásomról, mely miatt fegyelmi elé állítottak, de azt mondták, hogy egyéb okok – az egyetemi rendszert elítélő nézeteim és a régi hiányzások – miatt hozzák a kizáró határozatot. A határozatban viszont már az szerepelt, hogy hiányzásom igazolatlan volt.) Miből éltem volna meg tehát? Különböző alkalmi munkákat végeztem, fizikai és szellemi munkát egyaránt. E kényszerű munkavállalások oda vezettek, hogy gyakran voltam kénytelen az előadásokról hiányozni és végül sokszor már olyankor sem igazoltam mulasztásaimat, ha beteg voltam. Hogy mindennek ellenére a tanulást komolyan vettem, azt vizsgaeredményeim is megmutatták. Hisz ezt a nehéz anyagi helyzetet ezért vállaltam.

Súlyosbította anyagi helyzetemet, hogy időközben – 1954 végén – megnősültem. Feleségemnek nem volt állása, kisgyermekünk is volt. 1955. február végén K. I. tagozatvezető magához hívatott és közölte velem, hogy amennyiben továbbra is hiányzom igazolatlanul az előadásokról, fegyelmi elé állítanak. Ezek voltak az előzményei fegyelmi ügyemnek: március közepén ugyanis megbetegedtem s ekkor fegyelmi eljárást indítottak ellenem s ennek eredményeképp zártak ki az egyetemről.

A fegyelmi tárgyaláson – eredetileg – e miatt az 1955. III. 11.-től IV. 1-ig terjedő hiányzásom miatt vontak felelősségre. A fegyelmi tárgyaláson kétségbe vonták, hogy beteg lettem volna, mert egyik éjszaka egy hallgató látott dolgozni. Valójában ebben az időben lázas beteg voltam, amit I. sz[ámú] Belklinika egyetemi rendelésének vezető orvosa és a Közgazdaságtudományi Egyetem SZTK orvosa igazolt (az igazolást az egyetemen leadtam). Az eredetileg kitűzött fegyelmi tárgyaláson betegségem miatt nem tudtam megjelenni, az elhalasztott és két héttel későbbre kitűzött fegyelmi tárgyaláson azonban ott voltam. (Azért kell mindezt ilyen részletességgel elmondanom, mert például ebben a kérdésben is meghamisítja a tényeket a fegyelmi határozat, mely azt mondja, hogy a betegségemre hivatkozva el sem jöttem. Meg sem említi, hogy azt elhalasztották, hogy az elhalasztott tárgyaláson ott voltam, s hogy a fegyelmi tárgyalást – jelenlétemben – le is folytatták.) A fegyelmi tárgyaláson az orvosi igazolást el is fogadták, az ott hozott határozatban azonban már alaptalannak minősítik a betegségemre való hivatkozást.

(Betegségem alatt – mint azt a fegyelmi tárgyaláson elmondottam – valóban elmentem lázasan is egy éjszakára dolgozni. Nem volt semmi pénzünk s a lakással szemben lévő házban totókiértékeléssel mintegy 150 forintot kereshettem.) A fegyelmi tárgyaláson tehát ezt a betegségemről szóló orvosi igazolást elfogadták, mégis kizárási határozatot hoztak ellenem. Közben ugyanis kiderült, hogy a vádat kiszélesítették. Egyrészt az egyetemi rendszerrel kapcsolatos „destruktívnak” minősített nézeteimmel (erről már írtam), másrészt régi, hónapokkal, sőt évekkel ezelőtti hiányzásokkal.

A fegyelmi határozat indoklásában a régi hiányzásaimra való hivatkozást különösen igazságtalannak tartom. Ha a régi hiányzásokért már kaptam fegyelmi és egyéb büntetéseket (például azt, hogy IV. év első félév végén három tárgyból csak utóvizsgára engedtek), akkor a fegyelmi büntetést miért ismételték meg? Ha egyes hiányzásokért egy évvel előbb nem állítottak fegyelmi eljárás elé, akkor miért indítottak közvetlenül egyetemi tanulmányaim befejezése előtt fegyelmi eljárást ellenem s miért zártak ki – az akkori, *régi* hiányzások alapján – egy évvel később az egyetemről? Mért nem vették figyelembe hiányzásaim elbírálásakor anyagi helyzetemet, mely nagyon is függött épp az egyetemről. (Például – az eddig említettekén kívül – ameddig az egyetemen voltam, nemcsak ösztöndíjban nem részesítettek az idő legnagyobb részében, de segílyt sem kaptam semmilyen formában soha, házasságkötésemkor sem – bár az illetékes szervek tudták, mennyire rászorultam.) E szempontok figyelmen kívül hagyását és a kizárási határozatot véleményem szerint nem indokolhat[ja] az, hogy márciusban megbetegedtem.

Nem tartom lényeges kérdésnek, de – minthogy szemléltető példája az is annak, hogy a fegyelmi bizottság mily önkényesen bánt a tényekkel – meg szeretném említeni a következőket. A kizárási határozat szövege szerint „Krassó György a jelenlegi fegyelmi eljárást megelőzően lényegében hasonló okokból már négy ízben részesült fegyelmi büntetésben. Legutóbb 1954. áprilisában kapott szigorú rektori megrovást utolsó figyelmeztetéssel.” Meg kell mondanom, hogy hiányzásaim miatt nem négy, hanem csak két ízben kaptam szigorú fegyelmi büntetést, az „utolsó figyelmeztetéssel egybekötött” szigorú rektori megrovásról pedig nem tudok.

A fegyelmi határozat azt állította, hogy hiányzásaim mögött az egyetemi fegyelem semmibe vevése „húzódott meg”. Valójában az volt a helyzet, hogy hiányzásaimat *teljes mértékben* anyagi helyzetem okozta, melyet még a kizárási határozat is „bizonyos fokig” elismer. Az én „nézeteim” legfeljebb csak azt okozták – és okozzák ma is – hogy az előadások egy részéről való kényszerű mulasztást nem tekintem olyan súlyos bűnnek, mint a fegyelmi határozat megszerkesztői és semmiképpen nem fogadhatom el, hogy igazságos ennek alapján az egyetemről való kizárási határozatot hozni egy államvizsga előtt álló és jól tanuló hallgatóval szemben.

A fentiekben leírtam az egyetemről való kizárással kapcsolatos körülményeket. Meggyőződésem, hogy ha a Minisztérium megvizsgálja az elmondottakat, akkor kérésemet megalapozottnak fogja találni. Ismételten arra kérem Miniszter elvtársat, tegye lehetővé számomra, hogy a IV. év utolsó vizsgáit és az államvizsgákat letegyem, vagyis ismerje el utolsó félévemet, hisz közvetlenül a vizsgák előtt zártak ki az egyetemről. Amennyiben e félév lehallgatásának elismerése akár a tananyag megváltozása folytán, akár más okokból nem lenne lehetséges, akkor kérésem az utolsó félév újrhallgatásának engedélyezése (három és fél évből meg vannak a vizsgáim).

Bp. október 6. 26

Tisztelettel

Krassó György

Bp., V. Nádor u[tca] 19.

[MNL OL XIX-I-2-f-847/855-K82-1956. Eredeti, géppel írt és kézzel javított tisztázat. A beadvány hátoldalán kézzel írt feljegyzés olvasható: „Krassó György apja f[olyó] hó 26-án személyesen megjelent és közölte, hogy fiát 1956. november hó 16-án – az Írószövetségben való tevékenysége miatt – letartóztatták. Jelenleg is őrizetben van. B[uda]pest, 1957. január 26. További intézkedésig. Irrattárba. a/a.”]

¹ Hafner–Zsille, 1991.

² Modor, 2006.

³ Például: http://hvg.hu/velemeny/20121019_Nyolcvan_eve_szuletett_Krasso_Gyorgy?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201212 (utolsó letöltés: 2012. december 18.) vagy: http://index.hu/belfold/2012/10/19/krasso_gyorgy/ (utolsó letöltés: 2012. december 17.).

⁴ Ezek a korabeli Oktatásügyi Minisztérium általános iratai között találhatóak meg (MNL OL XIX-I-2-f-847/855-K43-1955). A korábbi és többnyire az egyetemen keletkezett eredeti iratokat ehhez csatolták. Megjegyzendő, hogy az elvileg ötből a második fegyelmiéről iratot egyáltalán nem találtak, s talán erre tett célzást Krassó az egyik tárgyaláson.

⁵ Egy 1952-es helyhatósági bizonyítvány szerint Krassó Dezső nyugdíja havi 597 forint, feleségének fizetése 800 forint.

⁶ Hafner–Zsille, 1991: 312. (Bozóki András interjúja Krassó Györggyel.)

⁷ Ennek az önéletrajznak egy fogalmazványa is van, amely szövegének megfelelő sorait csak akkor szerepeltetjük, ha az jelentősen eltér a véglegesített változattól.

⁸ Vélhetően a Tanácsköztársaságban szerepet vállalók újra alkalmazásba vételéről van szó.

⁹ Az önéletrajz fogalmazványában e helyen ez szerepel: „polgári, korlátolt”.

¹⁰ Az önéletrajz fogalmazványában e helyen ez szerepel: „a fasizmus elleni harc nem választható el a szocialista átalakulásért való harctól”.

¹¹ Az önéletrajz fogalmazványában a „megbízott” szó helyett a „titkár” szó szerepel.

¹² A csepeli Weiss Manfréd Acél és Fémműveket 1950-től Rákosi Mátyás Vas- és Fémműveknek hívták.

¹³ Esztergályos szakmunka: a különféle gépek és berendezések alkatrészeinek mérethelyes elkészítése.

¹⁴ Ide eredetileg a „DISZ-titkár” kifejezést írta. A SZIT (Szakszervezeti Ifjúság- és Tanoncmozgalom) a kommunista párt és a szociáldemokrata párt által létrehozott egyfajta érdekképviseleti szervezet volt. A DISZ-t (Dolgozó Ifjúság Szövetsége) a Magyar Dolgozók Pártja ifjúsági szervezeteként 1950-ben alapították.

¹⁵ Az önéletrajz fogalmazványában e helyen ez olvasható: „A horizontális szakmában most júliusban fogok szabadulni.”

¹⁶ Az 1919-es Tanácsköztársaság külügyi igazgatásának feladatait az ún. Külügyi Népbiztosság látta el, s bukása után alakult meg a Magyar Királyi Külügyminisztérium.

¹⁷ MINSZ, a Magyar Ifjúsági Népi Szövetsége. A koalíciós időszak végén a pártok ifjúsági szervezeteinek felszámolásával alakult meg e kommunista vezetésű csúcsszervezet.

¹⁸ Mármint Krassó György szülei.

¹⁹ Fogarasi Béla (1891–1959), bölcsészdoktor, újságíró, kommunista politikus. 1953-tól a Marx Károly Közgazdaságtudományi egyetem rektora.

²⁰ 1953-ban a hivatalos havi átlagbér 940 forint volt.

²¹ Az ezt követő félmondatot: „a furesa helyzettel kapcsolatban”, törölték.

²² A „helytelen” szó helyett eredetileg a „hibás és káros” kifejezések álltak.

²³ Jóboru Magda (1918–1982), pedagógus, kommunista politikus. 1950-től 1958-ig oktatásügyi miniszterhelyettes.

²⁴ Értsd: aktívaértekeztet.

²⁵ A diákok tudományos kutatási munkálatokba való bekapcsolására 1952-ben hozták létre az Országos Tudományos Diákköri Konferenciát, vagyis az egyetemi diákköröket.

²⁶ Az eredeti gépelt dátum, szeptember 18-a, át van húzva, és kézzel október 6-ra van javítva.

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

Hivatkozott irodalom

Hafner–Zsille, 1991

Maradj velünk! Krassó György írásai. Összeállította: Hafner Mónika és Zsille Zoltán. Budapest, Magán–Zárka Kiadó.

Modor, 2006

Modor Ádám: *Célkeresztben Krassó!* Budapest, Kairosz Kiadó.

Szólásszabadság – szólás utáni szabadság **Véleményszabadság a nyolcvanas évek végén Magyarországon** **I. rész**

A nyolcvanas évek második felében egyre jobban a figyelem középpontjába kerültek a szabadságjogok. Az emberi jogok alkotmányos deklarációja ellenére hiányoztak mind a politikai, mind pedig a jogi garanciák, amelyek biztosították volna e jogok gyakorlati érvényesülését. A politikai, társadalmi és gazdasági változások minden addiginál nyilvánvalóbban a felszínre hozták a pártállam álságos viszonyulását a szabadságjogokhoz. A politikai intézményrendszer és a jogrendszer fokozatosan alakult át, és ebben a folyamatban kiemelkedő szerep jutott a szabadságjogok elméleti és gyakorlati szinten is „jogállamivá” válásának. A nyolcvanas években a hivatalos tájékoztatáspolitikával mellett megjelent a „második nyilvánosság”, és elismerést nyert az a megállapítás, hogy „az útkeresés joga is része a szocialista demokraciának”.¹

Hogyan változott meg fokozatosan a véleményszabadság politikai és jogi környezete? Mi volt a háttere és a jelentősége az 1986-ban született sajtótörvénynek, majd az 1989 elején meghozott, egyesülési jogról és gyülekezési jogról szóló törvényeknek? Milyen hatása volt a „társadalmi közérzetre” az MSZMP KB 1987. július 2-i határozatának és az erre alapuló gazdasági-társadalmi kibontakozásról szóló kormányprogramnak? Mi volt az állambiztonsági szervek szerepe abban a folyamatban, amely a „rendszer túróképességét” puhatolta? Hogyan kezelték a „konstruktív társadalmi kritikát” és az „ellenséges ellenzéki” tevékenységet? Ezekre a kérdésekre keressük a választ a tanulmányban.

Szólás-, illetve véleményszabadság a pártállami alkotmányban

A tág értelemben vett szólás- és véleményszabadság a kommunikációs jogok egész sorát öleli fel, a kommunikációs jogok anyajogaként is szokás nevezni. Magában foglalja mind az egyének, mind pedig a közösségek önkifejezésének a jogát, valamint az információszabadságot, amely igencsak felértékelődött a nyolcvanas években Magyarországon. Az információszabadság egyfelől jogot jelent a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez, másfelől az egyének azon jogosultsága is beletartozik, hogy privát életüket illetően maradjanak átláthatatlanok a hatalom számára, sőt az is, hogy az állampolgárok tisztában legyenek azzal, hogy az állam mit tud, tudhat róluk. Az alapjognak a sajtószabadság is része, amelynek szintén számos eleme van. Témánk szempontjából a közérdekű adatok megismeréséhez való jog kerül az előtérbe, nevezetesen az előbbi fordítottja, az, hogy az állam legyen átlátható a polgárai számára. Az állampolgárok akkor élhetnek igazán a szólás- és véleményszabadság jogával, ha van kellő információjuk, amiről szabadon, következményektől való félelem nélkül véleményt mondhatnak. Az egyéni önkifejezés jogán túl a másokkal együttesen (kollektívan) gyakorolt szólás- és véleményszabadság sajátos formája a gyülekezési és egyesülési jog is, amelyek szintén akkor töltik be rendeltetésüket, ha ismeretek birtokában a csoportok a hatalom tudomására hozhatják egyes folyamatokról az álláspontjukat.²

A kommunikációs alapjogok e széles spektrumát egészen másként közelíthetjük meg a pártállami és másként a jogállami keretek között. Az Alkotmánybíróság a rendszerváltás után kimondta, hogy a szabad kommunikáció a társadalom fejlődésének a motorja, amely azt jelenti, hogy a fejlődéshez egyaránt szükséges a káros és hasznos nézetek megjelenítése is.³ Jogállamban természetesen van jelen a szabad kommunikáció, de diktatúrában éppen ez jelent nagy veszélyt a hatalom fenntartására. Az információnak a

társadalom különböző rétegeiben történő szabad folyása a pártállam hatalmát aláássa, így nem kívánatos annak elősegítése, sőt a hatalom egyik fontos biztosítéka a szabadságjog érvényesülésének visszaszorítása, akadályozása, illetőleg manipulálása. A szocialista alkotmányok ennek megfelelően eleve megszorító értelmezést adtak az emberi jogoknak, és a jogrendszerből is hiányoztak azok a jogi garanciák, amelyek biztosították volna érvényesülésüket. A jogi garanciák hiányán túl az egész politikai berendezkedés a zárt társadalom erősítését szolgálta, és a jog a politika eszközeként a párt által meghatározott direktívákat volt hivatott normatív formába önteni.⁴ Az Alkotmánybíróság 1994-ben a levéltári iratokkal kapcsolatos határozatában megállapította, hogy az államhatalomban betöltött szerepe miatt – eltérően a jogállamban működő pártoktól – a Magyar Dolgozók Pártja és a Magyar Szocialista Munkáspárt de facto közhatalmat gyakorolt.⁵ A pártállam tájékoztatáspolitikája stratégiai fontosságú terület volt, az információk – mind a közérdekű, mind a privát szférát érintő információk – birtoklása, valamint a közvéleménynek és a nyilvánosságnak a hatalom érdekei szerinti befolyásolása a rendszer fő támaszát jelentette.

A fentiekből az következne, hogy „hivatalosan” a pártállamon nem kérhetjük számon a jogi garanciákat. Mindezek ellenére a pártállami alkotmányok alapjogi rendelkezéseit érdemes megvizsgálni. Egykori kedves tanárom az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán nem sokkal a rendszerváltás előtt azt tanította nekünk, hogy nem az a lényeg, hogy legyen szólásszabadság, hanem az, hogy legyen szólás után is szabadság. Ugyanis a Nyugat felé fontos volt annak elhitése, hogy a szocialista rendszerben az emberek szabadok és elégedettek. A deklaratív alkotmányos megfogalmazások részei voltak a jogrendszernek, és ez indokolja, hogy bizonyos értelemben mégiscsak elvárjuk a jogi garanciákat (volt szólásszabadság), azonban éppen az alkotmányos helyzet és a párt omnipotens szerepe rendkívül nagy teret engedett a szűkítő jogértelmezésnek (nem volt szólás utáni a szabadság).

A Magyar Népköztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény elfogadásakor az I. fejezet deklarálta, hogy az állam „védi a magyar *dolgozó nép* szabadságát és hatalmát”, és a „szocialista építésre” szervezi a „társadalom erőit”. A VIII. fejezet az állampolgárok jogai és kötelességei címmel alapjogi katalógust tartalmazott, és ebben kimondta, hogy a Magyar Népköztársaság „a dolgozók érdekeinek megfelelően biztosítja a *szólásszabadságot*, a sajtószabadságot és a gyülekezés szabadságát”. Majd hozzátette azt is, hogy az „állam e jogok érvényesítésére a dolgozók rendelkezésére bocsátja a szükséges anyagi eszközöket”.⁶

Míg az 1949-ben elfogadott szöveg csak „állampolgárok jogairól” szólt, és nem tartalmazott általános megállapításokat az alapjogokról, addig az Alkotmány 1972-ben történt átfogó módosításakor deklarálták, hogy a „Magyar Népköztársaság tiszteletben tartja az *emberi jogokat*”. A következő bekezdés azonban már ismét „csak” állampolgári jogokat említett, mégpedig kimondva, hogy azokat „a szocialista társadalom érdekeivel összhangban kell gyakorolni”, és a jogok gyakorlása „elválaszthatatlan az állampolgári kötelességek teljesítésétől”. Ezzel a megszorító értelmezésre alapot adó megállapítással lényegében kodifikálták az addig kialakult gyakorlatot, és a „szocialista társadalom érdekei” általános megfogalmazás továbbra is nyitva hagyta az önkényes jogértelmezés kapuját. Minthogy ekkor került bele az Alkotmány szövegébe az is, hogy a „munkásosztály marxista-leninista pártja a társadalom vezető ereje”,⁷ nyilvánvaló volt, hogy a marxista-leninista eszmerendszer immáron a tétéles jogban kodifikált felhatalmazással eleve behatárolja a szólásszabadság mozgásterét. Egy további bekezdésben egyidejűleg azt is rögzítették, hogy a Magyar Népköztársaságban „*törvény* állapítja meg az állampolgárok alapvető jogaira és kötelességeire vonatkozó szabályokat”.⁸ Ez a szakasz jogi garanciát is jelenthetett volna, de mivel az egész politikai rendszer változatlan maradt, és az állam ideológiailag elkötelezett volt, nem jelentett a gyakorlatban védelmet, és a törvényes garancia csak elvi lehetőség maradt a nyolcvanas évek második feléig. Az 1972-es alkotmánymódosítás úgy változtatott a

szólásszabadság megfogalmazásán, hogy a „Magyar Népköztársaság a szocializmus, a nép érdekeinek megfelelően biztosítja a szólásszabadságot, a sajtószabadságot és a gyülekezési szabadságot”.⁹ Elhagyták azt a részt, amely biztosította volna a dolgozóknak az anyagi eszközöket e jog érvényesüléséhez, tehát bizonyos értelemben szigorodott az alkotmányos szabályozás. Erre a szakaszra hivatkozva akár papírhiány miatt is akadályozhatták a sajtó működését.

Ezt követően az 1989. január 10-ei alkotmánymódosítás érintette ismét a szólás- és véleményszabadság alapjogát, mégpedig az Alkotmánybíróság felállításával egyidejűleg kimondták, hogy „a Magyar Népköztársaság biztosítja a szólásszabadságot és a sajtószabadságot” (64. §). Ebben már nem szerepelt a „szocializmus” és a „nép” érdekeire való hivatkozás; a későbbiekben látni fogjuk, hogy miért nem.¹⁰ További módosításként került bele az Alkotmány szövegébe az is, hogy „az egyesülés és a békés gyülekezés joga *mindenkit* megillet”. Az egyesülési és gyülekezési alapjog korlátjaként rögzítették, hogy e jogok gyakorlása „nem sértheti a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendjét”. Itt már a tényleges jogi garanciák felé mutató lépés volt annak kimondása, hogy az egyesülési és gyülekezési jog „gyakorlására vonatkozó részletes szabályokat *törvény* állapítja meg”.¹¹ Ekkor már nyíltan a jogállam megteremtése volt a cél, így ez a módosítás az átmenetet segítette ezekben a hónapokban, és az alkotmánymódosítással együtt el is fogadták az egyesülési jogról és a gyülekezési jogról szóló törvényt.

Ezután az alapjogokkal kapcsolatban általános érvényű változás az 1989. október 23-án, a köztársaság kikiáltásakor, a tartalmát tekintve új alkotmány kihirdetése során következett be. A jogállamivá átalakított Alkotmány 8. § (1) bekezdése kimondta, hogy „a Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége”. A (2) bekezdésben azt rögzítették, hogy „alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat kizárólag alkotmányerejű törvény¹² állapíthat meg”. A jogok lehetséges korlátozására vonatkozó nemzetközi egyezményekből átvett szöveget a (3) bekezdésben deklarálták, miszerint „alapvető jog gyakorlása csak alkotmányerejű törvényben megállapított olyan korlátozásoknak vethető alá, amely az állam biztonsága, a belső rend, a közbiztonság, a közegészség, a közérkölcse vagy mások alapvető jogainak és szabadságának a védelme érdekében szükséges”.¹³ A módosított Alkotmány 61–63. §-a tartalmazta a kommunikációs jogok új megfogalmazását. Először azt rögzítették, hogy „a Magyar Köztársaságban *mindenkinek* joga van a *szabad véleménynyilvánításra*, továbbá arra, hogy a *közérdekű adatokat megismerje, illetőleg terjessze*”, majd pedig azt, hogy „a Magyar Köztársaság elismeri és védi a *sajtó szabadságát*”. Külön paragrafust szenteltek a gyülekezési jognak és az egyesülési jognak. A kollektív joggyakorlás garanciájaként kimondták, hogy „a Magyar Köztársaság elismeri a *békés gyülekezés jogát* és biztosítja annak szabad gyakorlását”. Az egyesülési jogot pedig úgy határozta meg, hogy „a Magyar Köztársaságban az *egyesülési jog* alapján *mindenkinek* joga van a törvény által nem tiltott célra szervezeteket létrehozni, illetőleg azokhoz csatlakozni”. Majd az is belekerült a szövegbe, hogy „politikai célt szolgáló fegyveres szervezet az egyesülési jog alapján nem hozható létre”.¹⁴

Láthatjuk, hogy a köztársaság kikiáltásának napján elfogadott alkotmányszövegben a szólásszabadság és a véleményszabadság összekapcsolódott a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez való joggal is. Ez újdonság volt a pártállami alkotmányos megfogalmazásokhoz képest. Az is új volt, hogy a „szabad véleménynyilvánítás” kifejezés megjelent az alkotmányszövegben, immáron *expressis verbis* deklarálva, hogy szabad másként gondolkodni és annak hangot is adni. Ezeket az alapvető változásokat a közjogi rendszerváltás tette lehetővé, az alapjogi alkotmányos rendelkezéseknek már egy demokratikus jogállamban kellett funkcionálniuk.

Amint az Alkotmánynak a fent bemutatott módosításaiból látszik, a nyolcvanas évek második felében – más jogterületekhez hasonlóan – a kommunikációs alapjog-csoport is fokozatosan vált jogállammivá. Ezekben az években a pártállami keretek között fokozatosan megjelennek a jogállamra jellemző, vagy legalábbis abba az irányba mutató, átmeneti jellegű intézkedések. A folyamatok egyre inkább felgyorsulnak, és a különböző döntéshozatali mechanizmusokban konkrét formát öltenek. Kulcsár Kálmán igazságügy miniszter 1989-ben az Országgyűlés plenáris ülésén azt mondta, hogy „a jogállam megteremtése folyamat”.¹⁵ Ez a mondat a gyülekezési jogról szóló törvényjavaslat vitája során hangzott el, mivel az Alkotmány módosításával egyidejűleg zajló, egyesülési jogról és gyülekezési jogról zajló vita során a képviselők választ vártak arra a kérdésre, hogy mi is a jogállam. Ezek a jogalkotási események markánsan a jogállamiság jegyeit viselték magukon, és erről nyíltan beszéltek már a törvényhozásban is. A folyamat azonban már néhány évvel azelőtt elkezdődött, és az átmeneti szabályokból végül jogállami normák lettek. Ezt a folyamatot próbáljuk meg nyomon követni az alábbiakban a parlamenti jegyzőkönyvek, a korabeli szakirodalom, a politikai rendőrség parancsnoki értekezleteinek iratanyaga és néhány konkrét esetet felölelő állambiztonsági dosszié elemzésével.¹⁶

A sajtótörvény megszületése

Markója Imre igazságügy-miniszter 1986. március 20-án a sajtóról szóló törvényjavaslat expozéját azzal kezdte, hogy „az állampolgárok alapvető politikai jogai közé tartozó szólás- és sajtószabadságnak az alapelveit és a legfontosabb jogi garanciáit összefoglaló magas szintű jogszabály tervezetét” tartják a kezükben a képviselők. A „szocialista magyar sajtótörvény”-nek titulált javaslat jelentőségét azzal hangsúlyozta, hogy az előrelépés abba az irányba, hogy valamennyi alkotmányos alapjog „törvényi szintű szabályozást kapjon”, és ezzel elősegítsék „az alkotmányban foglalt rendelkezések gyakorlati és következetes végrehajtását”.¹⁷ Nem csak arról volt szó azonban, hogy törvényi szintű szabályozást kellett hogy kapjon ez a jog. Markója az információrobbanás koraként jellemezte az időszakot, és nyilvánvalóvá vált a tömegtájékoztatás és a nyilvánosság egyre nagyobb szerepe, ennél fogva a sajtószabadság fogalmát is át kellett értelmezni. Markója kifejtette, hogy a szocialista demokrácia alapvető követelménye az, hogy minden „becsületes és jószándékú” ember élhessen a politikáról alkotott „szabad véleménynyilvánítás” lehetőségével. Annak kimondása, hogy a politikáról szabadon lehet véleményt mondani, jelzi, szembe kellett nézni azzal, hogy megállíthatatlan a pluralizálódás folyamata. Másrészről viszont a miniszter azt is leszögezte, hogy a „szocialista sajtónak [...] politikailag elkötelezettnek kell lennie”, és „nem lehet [...] szószólója a szocializmusnak idegen [...] eszméknek és nézeteknek”. A félreértés elkerülése végett sietett elmondani azt is, hogy politikai elkötelezettségen nemcsak „dicsérő szót” és „reális méltatást” kell érteni, hanem azt is, hogy a sajtó felelősségteljesen tárja fel a problémákat, és váljon a társadalom „élő lelkiismeretévé”.¹⁸ Hivatkozott az ENSZ polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának való megfelelésre is, és hangsúlyozta, hogy a törvényjavaslat a sajtó feladatát az állampolgároknak a tájékoztatáshoz való jogához kapcsolva határozza meg. Hozzátette azt is, hogy a sajtó akkor tud megfelelni a törvényes hivatásának, ha hozzájut a szükséges információkhoz, ami alapján elemző, feltáró tevékenységet tud folytatni, és így tájékoztatni tudja az állampolgárokat. Ennek okán került bele a javaslatba a felvilágosítási kötelezettség szabálya. Ezzel az állami szervezet, gazdálkodó és társadalmi szervezeteket, valamint egyesületeket kötelezték arra, hogy – az államtitok, szolgálati titok és magántitok kivételével – szolgáltatassanak adatokat a tömegtájékoztatási szervek számára. A társadalmi nyilvánosság és ellenőrzés megfogalmazódott az expozében, ami valóban váltást jelentett a sajtószabadság értelmezésében.¹⁹

A miniszteri beszéd tükrözte az adott időszakot jellemző ellentmondást, amelyben keveredtek a pártállami és a jogállami elemek, és érezhető volt a paradigmaváltás

előkészítése. Nyilván nem tudhatták előre, hogy pontosan mi fog történni három év múlva, de a mélyreható társadalmi átrendeződés folyamata tapinthatóvá vált. Markója arra is kitért, hogy a javaslat előkészítése során a legnagyobb vitát a sajtóigazgatási szabályok váltották ki. Nem véletlen, hiszen az elvek próbája a gyakorlat, így – a miniszter megfogalmazása szerint – „az engedélyezési szabályoktól függ a sajtószabadság alkotmányos alapelveinek [...] a megvalósulása”. Felhívta a figyelmet annak veszélyére, hogy az alapelvek a gyakorlati megvalósulás során a visszájára fordulhatnak, és el kell kerülni azt, hogy az elvek tartalmatlan kinyilatkoztatások maradjanak. Állást foglalt amellett, hogy a javaslat előkészítőinek szándéka az, hogy a sajtószabadság elvei a „mindennapok élő realitásává” váljanak. Ezt időszerű volt hangsúlyozni, mert ünnepélyesen deklarált elvekben a szocializmus politikai és jogi rendszere addig sem szűkölködött, most már a gyakorlaton volt a sor. Ebben az előterjesztők azt az elvet követték, hogy nem az egyes sajtótermékek tartalma felett legyen előzetes állami ellenőrzés, hanem azt nézik, hogy általában a sajtótermék előállításának és nyilvános közlésének megvannak-e a törvényi feltételei. Ez a tartalmi cenzúrától elmozdulást jelentett az enyhébbnek számító alaki feltételek vizsgálata felé, amit erősített az is, hogy a független bíróságok hatáskörébe szándékoztak utalni azokat az eseteket, amikor az ügyész a sajtótermék nyilvános közlését megtiltandónak, illetve felfüggesztendőnek tartja.²⁰

Itt szükséges kitérni arra, hogy hivatalosan, jogi értelemben vett előzetes hatósági cenzúra addig sem volt, de mivel az egész sajtót a párt irányította, és az engedélyezési szabályok is megszorítóak voltak, a gyakorlatban mégis tartalmi cenzúra érvényesült. A hatvanas években a jogi szakirodalomban komolyan felvetődött a sajtójogi szabályozás problematikája. Számos tanulmány szorgalmazta a sajtójog reformját egyrészt abban a vonatkozásban, hogy szükség lenne egységes, magas szintű sajtókódexre, tehát az addigi kormányrendelet²¹ helyett legalább törvényerejű rendelet szabályozza a kérdést, másrészt pedig rámutattak az alkotmányos rendelkezés jogi garanciáinak a hiányára. A szólás-, sajtó- és gyülekezési szabadság akkor hatályos alkotmányi megfogalmazása csupán az anyagi biztosítékot hangsúlyozta, ám a jog érvényesülésének egyéb garanciáit nem. A szakirodalomban azonban kifejtették, hogy a „szocialista jog alapelveiből” következtetni lehet a „jogi-szervezeti garanciákra”, akár kimondja tételesen az Alkotmány, akár nem, viszont kívánatos lenne alkotmányos szinten is rögzíteni ezeket a „szocialista demokratizmus” érdekében. A jogtudósok által megfogalmazandó biztosítékok között első helyen szerepelt az, hogy „nincs előzetes cenzúra”, illetve hogy bírói határozat nélkül sajtóterméket nem lehet elkobozni, valamint a sajtótermékek szerzői, előállítói és terjesztői ellen csak törvénysértés esetén járhatnak el az arra törvényben feljogosított szervek. Tehát nem túlzás, ha utólag valamennyire számon kérjük a szólásszabadság érvényesülését, hiszen a korabeli szakemberek érvelése szerint a szocializmus rendszerén belül is elvárható lett volna de jure és de facto a garanciák minimális szintű kiépülése. A sajtójogi szabályozás reformjára volt kormányzati kezdeményezés is a hatvanas években, aminek következtében a Magyar Újságírók Országos Szövetségének (MÚOSZ) tudományos szakemberekből, gyakorló bírákból, jogtanácsosokból és újságírókból álló bizottsága módosító javaslatokat dolgozott ki, ám ekkor nem történt érdemi változás.²²

A parlamenti vita során Berecz Jánosnak, az MSZMP KB ideológiai titkárának felszólalása tükrözte leginkább a helyzet ellentmondásosságát. Pozíciójánál fogva neki védeni kellett a szocializmus bástyáját, de nem kerülhette el, hogy állást foglaljon a reform szükségessége mellett. Idézte a párt XIII. kongresszusa határozatát: „Határozott, egyértelmű fellépésre van szükség a szocialista eszmékkel és céljainkkal összeegyeztethetetlen megnyilvánulásokkal szemben.” Ugyanakkor leszögezte azt is, hogy politikai érdek fűződik a közvélemény pontos tájékoztatásához, és nem lehet olyan fontos kérdés, amelyről akár a belpolitikát, akár a nemzetközi politikát illetően hallgatni kellene, vagy indokolt lenne késve tájékoztatást adni. Berecz igyekezett elhárítani azt, hogy a „régén bukott sikerpropaganda” pártján állna, de a sajtó felé azt az elvárást

fogalmazta meg, hogy „a kor szellemének megfelelő felkészültséggel, szilárd világnézettel, és szép érthető magyar nyelven” kell szolgálnia „a forradalmi internacionalizmusnak az ügyét”.²³ Azt gondolom, nem vitás, hogy ezek közül a szép magyar nyelv iránti igény minden további nélkül megállja a helyét a demokratizálódás folyamatában, de a szilárd világnézetre és a forradalmi internacionalizmusra való hivatkozás még a legnagyobb jóindulattal sem mondható a vélemény szabadságot garantáló elvárásnak. Berecz János beszéde tehát a miniszter expozéjához képest sokkal inkább az addig megszokott sikerpropaganda folytatását ígérte, mintsem valami komoly változást engedett sejtetni.

Ehhez képest Kállai Ferenc képviselő az „alkotóképes gondolati véleménycsere” szükségességéről beszélt, és a sajtó felé azt az igényt fogalmazta meg, hogy „legyen megtörhetetlen az igazságkeresésben és ennek kimondásában”. Hangot adott annak, hogy a sajtó szabadságot félteni kell azoktól, akik „nem bíznak a társadalom szabad lehetőségeiben”, holott szerinte a „felelősséggel elmondott szó [...] a társadalom szellemi lélegzetvételéhez szükséges”.²⁴ Kállai Ferenc szavai mutatták, hogy a sajtó szerepéről más volt a felfogása, mint a párt kemény vonalas titkárának. Igaz, óvatosan fogalmazott ő is, de mégis a szabadság, a nyitás irányába vitte a kommunikációs jogok értelmezését. Már annak kimondása is nagy dolog volt, hogy a társadalomnak szellemi lélegzetvételre van szüksége, különösen úgy, hogy ez a parlament ülésén egy képviselő részéről hangzott el.

A sajtótörvényt 1986. március 20-án egyhangúlag fogadta el az Országgyűlés.²⁵ Erre a szakirodalom is gyorsan reflektált. A jogtudomány részéről üdvözölték a tájékoztatáshoz való jog törvényi statuálását, sőt hangot kapott az is, hogy magát az Alkotmányt is ki kellett volna egészíteni a véleménynyilvánítási jog gazdagabb megfogalmazásával, valamint a tájékozódáshoz és a tájékoztatáshoz való jogot is be kellett volna emelni az Alkotmányba.²⁶ A Tömegkommunikációs Kutatóközpont folyóirata, a *Jelkép* interjú készített Bányász Rezső államtitkárval, a Tájékoztatási Hivatal elnökével. Az újságírói munka hitelességével és a bíráló hangnemmel kapcsolatos kérdésekre adott államtitkári válasz azonban tükrözte a parlamenti vita kettősségét. Bányász nem állította fel az abszolút tévedhetetlenség követelményét, de arra azért felhívta a figyelmet, hogy az újságíró „a politikai ábécében” nem tévedhet, azaz nem vethet fel „a történelem által rég elvetett alternatívákat”. A sajtóban megjelenő bírálat fontosságát hangsúlyozta ugyan, de leszögezte, hogy az a „szocializmus érdekében”, az „alkotmány alapján” álljon, tehát a szocialista rendet, a Magyar Népköztársaság „szövetségi hűségét” kétségbe vonó írásoknak nincs helyük.²⁷ Nem véletlen, hogy az alkotmányos kérdések mellett a gazdasági újságírás is felélenkült. A törvény által előírt tájékoztatási kötelezettség megindította az üzemi titokról szóló vitákat, és ez is inspirálta, hogy a sajtó szerepét elemző írások jelenjenek meg. A gazdasági újságírók egyre több vállalati információhoz szerettek volna jutni, és kritikai cikkeiknek nem mindig örültek a vállalatok. Ipari és külkereskedelmi vezetők szerint egyes bíráló írások rontották a magyar áruk iránti külföldi keresletet, és így népgazdasági érdekekre hivatkozva bátorították a vállalati vezetőket, hogy éljenek az üzemi titok szavatolta információ megtagadási jogukkal. Ennélfogva a sajtóban górcső alá került az egész tervutasításos gazdaságirányítási rendszer, szembeállítva azzal, hogy a „piacgazdaságoknak” a sajtóval egészen más a kapcsolatuk.²⁸

A politikai rendőrség szerepe

A parlamenti beszédekben csak a felszínen érintették a reformok szükségességét és komolyságát. A valóság azonban ennél már jóval messzebb járt. Az erősödő gazdasági, társadalmi válság hatására az emberek már nem elégedtek meg a hivatalos tájékoztató szervek által szolgáltatott információkkal, hanem komoly válaszokat vártak a kérdéseikre, és változtatásokat sürgettek. A politikai rendőrség 1986. január 6-ai parancsnoki értekezletén kimondták, hogy a korábbi évekhez képest bonyolultabbá és

nyíltabbá vált a külső és a belső „ellenség” munkája, és számítottak arra, hogy szamizdat készítésében és terjesztésében az „ellenséges ellenzéki” vonal igen aktív lesz abban az évben.²⁹

A május 19-ei parancsnoki értekezleten nyilvánvalóvá vált, hogy a Magyarországon fokozatosan kialakult belső ellenséges ellenzéki kör a marxizmus hegemon szerepére komoly veszélyt jelent. Megindult a szocialista országok ellenzéki csoportjai közötti együttműködés. Az állambiztonsági szerveknek mindezekkel a változásokkal lépést kellett tartani. Az eredetileg kulturális területre koncentrált 0022/1970. sz. BM-parancs elavulttá vált, mert szélesebb szférában – pl. ifjúság, politikai elítéltek, egyházak területén – jelentkezett az ún. ideológiai diverzió, amely felerősítette az ellenséges ellenzéki tevékenységet. A politikai rendőrségnek sürgősen új parancsra volt szüksége. A szamizdat irodalomban új vonás volt, hogy már nemcsak elszórt vélemények és akciók jelentek meg, hanem konkrét ellenzéki programok kimunkálásával és publikálásával kellett számolni. A politikai rendőrség szembesült azzal, hogy a magyar közvéleményt a hivatalos tájékoztatási csatornák mellett egyre inkább a „második nyilvánosság” látja el információval. Sőt, felhívták a figyelmet arra, hogy ha a párt tájékoztatási politikája nem fejlődik és javul, akkor az „ellenséges propagandaszervek” „hézagpótló szerepet” töltenek be.³⁰ Amikor ez elhangzott az értekezleten, addigra az Országgyűlés már elfogadta azt a sajtótörvényt, amely deklarálta a tájékoztatáshoz fűződő jogot. A politikai rendőrség megállapítása tehát azt vetítette előre, hogy az új törvényi szabályozásnak valóban a tájékoztatáspolitikát nyitásának a szolgálatába kell állnia. A gyakorlatban ez a nyitás azonban nem ment olyan simán, sőt a politikai rendőrség dilemmáit olvasva, ellentmondásos, mondhatni öncélú volt.

Az új parancs elkészítése előtt mindenképpen átfogó jelentést kellett összeállítani a III/III. Csoportfőnökség elmúlt másfél évtizedes hálózati munkájáról. Ez egyébként is időszerű volt, mert ilyen értékelésre régóta nem került sor. A június 2-ai parancsnoki értekezleten megvitatott jelentés a hálózati munkával kapcsolatos, szoros értelemben vett általános „munkaügyi” jellegű (pl. a beszerzéseknél a kiválasztó és a tanulmányozó munka, a tartó tisztek adminisztrációs kötelezettségei, a hálózati személyek anyagi ösztönzése stb.) kérdéseken felül – és ez az, ami a témánk szempontjából leginkább érdekes – kitért az „ellenséges ellenzéki erőkhöz” való viszonyulásra is. Megállapították, hogy ezeknek az erőknek a létezésével hosszú távon kell számolniuk, és a fő cél egy olyan „ütőképes hálózati kontingens kiépítése”, amely a csoportfőnökség irányításával és vezetésével képes „az ellenséggel tartósan együtt élni”. Így indirekt módon a politikai rendőrség hozzájuthat a szükséges információkhoz, és befolyásolni tudja a különböző eseményeket. Hibaként rögzítették, hogy a hálózati munka egyirányú, helyette „összállambiztonsági horizontra kell tekinteni”.³¹

A következő parancsnoki értekezleten, szeptember 1-jén javaslatot tettek a 0022/1970. sz. BM-parancs módosítására. Hivatkozva az MSZMP PB ellenséges ellenzékkel foglalkozó új, 1986. július 1-jei állásfoglalására,³² hangsúlyozták, hogy egységes fogalomhasználatot kell kialakítani. Dr. Horváth József r. vezérőrnagy, csoportfőnök úgy foglalta össze a helyzetet, hogy az új parancsnak az egész belső reakció elleni állambiztonsági munkát kell meghatároznia, nem csak a kulturális területet. Az ellenséges ellenzék egyes csoportjainak egymáshoz való közeledése nagyobb veszélyt jelentett, ezért a rendszer fellazítására irányuló törekvésekkel szemben az eddig megszokotthoz képest másként kellett fellépnie a politikai rendőrségnek. Az erők ilyen koncentrációja az egész szocialista rendszert veszélyeztette, így olyan parancsot vártak, ami egyrészt időtálló, másrészt pedig konkrét szabályokat, sőt taxatív felsorolást tartalmaz.³³ Ebből látható, hogy a politikai rendőrség elbizonytalanodott a fogalmakat illetően, és nem általános szabályok szerint akartak a továbbiakban dolgozni, hanem mielőbbi, nagyon is konkrét utasításokat vártak.

1986 decemberében, az év utolsó parancsnoki értekezletén hangsúlyozottan foglalkoztak az ifjúsági területtel, ezen belül is a felsőoktatásban a kiemelt objektumok védettségével. Elégedetlenek voltak a témában készült jelentéssel, ugyanis az anyag nem foglalkozott több fontos kérdéssel, mint pl. a nyári szakkollégiumi táborokkal vagy az egyetemi vezetés partnerségével az állambiztonsági munkában. Egyrészt elemezni kellett volna azt, hogy az egyetemeken a hivatalos, illetve a társadalmi kapcsolatok mennyire segítik a hálózati munkát, másrészt pedig gondot jelentett az, hogy az egyetemi körben nagyon sok volt a váratlanul előforduló, intézkedést igénylő esemény, amelyről az állambiztonságiaknak nem volt megfelelő előzetes információjuk. Így sürgetővé vált, hogy az egyetemi hálózati kontingenst „összetételében és mennyiségében” is javítsák. Ezen azt értették, hogy olyan kvalifikált hálózati személyek kellenek, akik több hálózati funkciót is el tudnak látni, több helyre bevezethetők, és pozitív befolyásolásra is alkalmasak. Felvetődött a végzős egyetemista hálózati személyek további sorsának a kérdése is, ami az esetleges továbbfoglalkoztatásukat jelentette, és a politikai rendőrségnek az lett volna előnyös, ha nem kerülne sor nagyszámú kizárássra a hálózathoz.³⁴

A következő évben, 1987. február 2-án a parancsnoki értekezleten foglalkoztak először a 0022/1970. számú BM-parancsot felváltó parancstervezettel. Ez a tervezet annyiban volt más az előzőekhez képest, hogy az „egész belső reakció” elhárítását célozta meg, és keret-jelleggel szabta meg a politikai rendőrség tevékenységének a fő irányát. A csoportfőnök az értekezleten hangsúlyozta, hogy nem volt eddig előzménye olyan keret jellegű alapparancsnak, amely a „vonatkozó jogszabályokon” alapulva a „Magyar Népköztársaság belső rendjének, biztonságának védelmét sértő, illetve veszélyeztető ellenséges tevékenység elhárítását” szabályozta volna. Ismételten az időtállóság és konkrétság kettős követelménye került az előtérbe. A csoportfőnök továbbra is azzal érvelt, hogy az „ellenséges ellenzék olyan realitás, amelynek a létezésével a jövőben is számolni kell”, de a konkrét teendőket, különösen az ellenőrzési formák alkalmazását az „ellenséges tevékenység veszélyessége és intenzitása függvényében” taxatíván kellene megfogalmazza a parancs. Ezen az értekezleten már az ellenséges ellenzék mellett az alternatív csoportokra is felhívták a figyelmet. Itt olyan értelemben említették meg ezeket a csoportokat, mint amelyek a társadalom demokratizálódási folyamatát segítik elő, ezért „totális átfogásukra és elhárításukra” nincs szükség, ám szemmel kell tartani őket. A politikai rendőrség hozzáállásában ez új jelenség volt, mert el kellett határolniuk ezeket a csoportokat azoktól a szerveződésektől, amelyek a rendszer ellenségeinek számítottak. Itt tetten érhető az ellenségkép átértelmezése, ami az átmeneti időszakból következett. Már nem volt mindenki ellenség, aki valamiről más véleményt mondott, vagy a hivatalos szervezeti formákon kívül eső csoportokat szervezett vagy azokban részt vett. A jelenségek közötti differenciálás kényszere új feladat elé állította a politikai rendőrséget, és nyilván ezért is volt igényük arra, hogy az új parancs minél konkrétabb legyen, és dolgozza ki a terminológiák és kategóriák definícióit.³⁵

Arra már a január 14-ei értekezleten felhívták a figyelmet, hogy minden addiginál ellenségesebb hangvételű illegális kiadványok, programfelhívások – köztük fasisztoid jellegűek is – jelentek meg főként a fiatalok körében.³⁶ Ez is nehezítette a differenciálást, hiszen a megtúrt alternatív jelenséget nemcsak az ellenséges tevékenységtől kellett elkülöníteni, hanem a bűncselekményektől is, mint pl. az antiszemita megnyilvánulásoktól, és mindezt elsősorban egy nagyon kényes terepen, az ifjúság területén. Az ifjúság mindig is az állambiztonság figyelmének a középpontjában állt, kiemelt kategóriát képezett. Különösen a felsőoktatási intézmények hallgatóit akarták óvni az úgynevezett ellenséges behatásoktól, mert a társadalmi problémák iránt érzékeny egyetemisták könnyen megtalálták az utat a kulturális vagy az egyházi szféra ellenségességnek nyilvánított csoportjaihoz.³⁷

Az új parancs megalkotásánál tehát mindenképpen figyelembe kellett venniük, hogy az addig is megfigyelt személyekhez, csoportokhoz, jelenségekhez más módon kell

közelíteniük. Ami eddig bűncselekmény volt, az ezután ellenséges ellenzéki tevékenység lesz, és ami eddig ellenséges tevékenységnek számított, az alternatív jelenség lesz. A másként gondolkodók nem lesznek mind „ellenségek” és „tettesek”, de nyilván a politikai rendőrségnek lesz velük kapcsolatosan továbbra is feladata. A leendő parancsnak ezért az egységes szóhasználat igényén túl tartalmilag is tisztázni kellett, hogy mely elhárítási kategóriák tartoznak majd a politikai rendőrség hatáskörébe, és melyek lesznek azok az ellenséges megnyilvánulási formák, amelyekkel más állami vagy politikai szervek fognak foglalkozni.³⁸ Az MSZMP Politikai Bizottság már idézett, idevonatkozó határozatához igazodva rögzítették, hogy az ellenséges tevékenység állambiztonsági, az ellenzéki pedig politikai hatáskörbe kerül, ám ez utóbbiakat is szemmel tartja majd a politikai rendőrség, mégpedig azért, hogy – amint már fentebb is utaltunk rá – ne válhasson ellenséges tevékenységgé. Úgy gondolták, hogy a jövőben „preventív jellegű kizorítást, korlátozást” kell hogy alkalmazzon az állambiztonság, aminek sikerét a hivatalos és társadalmi kapcsolatok jól kiépített és funkcionáló rendszere garantálhatja. Az ellenséges személyekkel és csoportokkal szemben pedig az „F” (Figyelő) dossziés rendszer hatékonyabbá tételét célozták meg, hogy ezáltal bizalmas nyomozás keretében tudják ellenőrizni őket.³⁹ Az ellenséges személyekre nyitott ügynevezett Személyi dossziét átminősítették „F” dossziévé akkor, ha a megfigyelt személy ellenséges tevékenységet nem folytatott, de továbbra is fontosnak tartották az ellenőrzését.⁴⁰

Az új parancs elkészültét sürgette az is, hogy 1987 tavaszán az ifjúság körében az eddigieknél erőteljesebb igény mutatkozott a hivatalos március 15-ei ünnepek utáni további rendezvények megtartására. 1972 márciusa óta Budapesten a diákok egy része a hivatalos ünnepektől függetlenül is megünnepelte március 15-ét.⁴¹ A politikai rendőrség készült arra, hogy a fiatalok ebben az évben is „spontán” felvonulást fognak tartani. Tudomásuk volt arról, hogy ezen a megemlékezésen a KISZ KB egy hatvanfős aktívahálózattal részt vesz. Az állambiztonság azt remélte, hogy a KISZ-esek a hangulatot „pozitívan” fogják befolyásolni, és így sikerül megakadályozni, hogy ellenségessé váljon a felvonulás. A politikai rendőrség a prevencióra helyezte a hangsúlyt, és nemcsak az egyetemeken, hanem a középiskolák körében is megtették az előkészületeket. Ez utóbbit azért tartották szükségesnek, mert a „tapasztalataik szerint a közhangulat esetenként hatalomellenes” volt. A művelődési tárca illetékesét informálták a helyzetről, aki a fővárosi középiskolák igazgatói részére adott további tájékoztatást. A parancsnoki értekezleten megállapították, hogy állambiztonsági szempontból összességében várhatóan nehezebb lesz a helyzet az előző évekhez képest, és számítottak a hivatalos ünnepek megzavarására is. A csoportfőnök azonban leszögezte, hogy a fővárosi rendjének a biztosítása alapvetően a Budapesti Rendőrfőkapitányság feladata lesz, a csoportfőnökség pedig az operatív biztosításért lesz felelős, és az „esetleges rendbontó személyek tömegből történő »kiemelését« csak végszükség esetén, kellő körültekintéssel és megfelelő szintű parancsnok utasítására szabad végrehajtani”.⁴²

A május 4-ei parancsnoki értekezleten dr. Horváth József csoportfőnök felhívta a figyelmet arra, hogy a társadalom kulcskérdése az ifjúság helyzete lett, és meg kell vizsgálni, hogy az állambiztonsági hatáskörbe tartozó problémákat hogyan tudják megoldani. Ehhez támpontot a 0016/1973. belügyminiszter-helyettesi parancs adott. Kiemelte az ellenséges ellenzéknek az ifjúságra gyakorolt hatását, amely 1986–87-re „nyílt konfrontációra való törekvésben és programkeresésben” nyilvánult meg. Veszélyesnek ítélték meg azt az „ideológiai heterogenitást”, amely a társadalomban létezett, és befolyásolta az ifjúságot. Tehát az állambiztonság számolt azzal, hogy a fiatalok fogékonyak a nemzetközi változások követésére, és ez mindenképpen a pluralizmus iránti igényt erősíti bennük. Amit az állambiztonság még akkor is „nemzetközi ellenséges propagandának” minősített, az a fiatalokat rendkívüli mértékben vonzotta és a társadalom minden rétege közül talán köztük fejtette ki leginkább a hatását.⁴³

A csoportfőnökségnek tehát figyelembe kellett vennie, hogy az ellenség és az ellenzék fogalmának új kimunkálásánál az ifjúság szerepe kulcsfontosságú, és ennél fogva mind az állambiztonságiaknak, mind pedig a rendőrségnek a fiatalokhoz való hozzáállásán is változtatni kellett. Míg korábban több fiatalot kizártak középiskolából vagy egyetemről azért, mert engedély nélküli rendezvényen vett részt, vagy nemkívánatos véleményt nyilvánított,⁴⁴ addig 1987. március 15-én a hatóságok ellenkezés és „gumibot” nélkül túrték – a korabeli publikáció kifejezésével élve – az „ifjúsági szabad tüntetést”, és amelyet már a hivatalos sajtó is toleránsabban kezelt.⁴⁵ Ebben az évben a többi független rendezvény is atrocitás nélkül zajlott le. A rendőrség és az állambiztonságiak a politikai vezetés új irányához igazodtak, ugyanis Pozsgay Imre a március 15-ei központi állami ünnepségen mondott beszédében felvetette a politikai-intézményi reformok lehetőségét.⁴⁶ Sőt, miután 1986 decemberében 26 tag bejelentette az Írószövetségből való kilépését,⁴⁷ Köpeczi Béla művelődési miniszter már január 31-én bejelentette, hogy a kormányzat nem tekinti a magyar írók egyedüli képviselőjének az Írószövetséget.⁴⁸ Ez egyértelműen az intézményi pluralizmus irányába mutatott, jóllehet ebben az időszakban sok esetben elmosódott a határ a hivatalos vélemény és egyes ellenzékinek tartott törekvések között. Sőt az Írószövetség esetében fordított volt a helyzet: a szövetség demokratikusan választott, részben ellenzéki vezetőségével való szembenállás miatt léptek ki többen, hogy ezzel a párthoz való hűségüket fejezzék ki. A kilépők között volt Köpeczi Béla is.⁴⁹

Nem sokáig váratott magára ezek után az, hogy a párt hivatalosan is bejelentse: átfogó reformokra van szükség. Az MSZMP KB 1987. július 2-án határozatot hozott a gazdasági-politikai kibontakozás programjáról.⁵⁰ A párthatározatot az áprilisban elkészült *Fordulat és reform* című tanulmánykötet alapozta meg, amelyet az MSZMP KB mellett működő Közgazdasági Munkaközösség is támogatott és állásfoglalást adott ki hozzá. A tanulmányokat a Pénzügykutató Intézet munkatársai, Antal László, Bokros Lajos, Csillag István, Lengyel László és Matolcsy György szerkesztették, és az anyag a *Közgazdasági Szemle* 1987. júniusi számában – számos neves közéleti személyiség hozzászólásával és a párt Közgazdasági Munkaközössége állásfoglalásával együtt – jelent meg.⁵¹ A Központi Bizottság július 2-ai ülésén tehát szabad utat kapott a gazdaság és a társadalom átalakításának programja, amelyet rövidesen követett a kormányprogram kiadása és annak parlamenti vitája is. Mielőtt még az állambiztonságnak ebben a fordulatban betöltött szerepére és új feladataira rátérnénk, nézzük meg, hogy miről is szólt ez a kibontakozási program.

A fent említett tanulmánykötet bevezetőjében a következőket olvashatjuk: „A 80-as évek – különösen az 1985–86-os évek tapasztalatai – azt mutatják, hogy a magyar gazdaság súlyos helyzetben van. [...] Be kell vallani gazdasági helyzetünk nehézségeit, el kell ismerni az egész társadalom előtt a felelősséget az idevezető gazdaságpolitikáért és egy átfogó reformprogramot kell előterjeszteni. [...] A jelenlegi gazdaságpolitikával csak úgy lehet szakítani, ha a párt- és állami vezetés dialógust kezdeményez a társadalommal a helyzet értékeléséről és a reformokról. Egy nyilvános, számon kérhető, vitatható program ad hitelt a jövődő politikának. [...] A reformprogram nem korlátozható a szűken értelmezett gazdaságra. Mivel megvalósulása a társadalomba és nem csak annak gazdasági szférájába beágyazott emberek magatartásán múlik, ki kell terjednie a társadalmi viszonyok egyéb területeire, ezen belül a politikai viszonyokra. A gazdasági és egy társadalmi reform a legszorosabb összefüggésben áll egymással.”⁵²

A tanulmány a gazdasági kérdések elemzésére helyezte a hangsúlyt, de a gazdasági reform politikai és társadalmi feltételeit is összefoglalta. A kormány felé azt az elvárást fogalmazta meg, hogy kezdeményezzenek dialógust a társadalommal a helyzet értékeléséről, a mozgástér illúzióktól mentes megítéléséről és a reformokról. A tanulmány készítői szerint a reform alapja a társadalmi nyilvánosság lehet, és ezt kommunikációs törvényben kellene szabályozni. Azt javasolták, hogy az informális jellegű sajtóirányítást váltsa fel egy jogilag pontosan szabályozott tájékoztatás- és

tájékoztatópolitika. Sürgették a párt alkotmányos helyének a kijelölését, a képviseleti rendszer reformját, egy, az eddiginél erősebb és egységesebb kormány felállítását, a bíróságok által felügyelt, aktívabb érdekképviseltek létrehozását, valamint egy társadalompolitikai program kidolgozását, melynek célja az esélyegyenlőtlenség csökkentése kell legyen.

A javaslatuk lényeges eleme a képviseleti rendszer megreformálása volt, mely szerint a választásokon önálló programmal fellépő képviselők szabadon alakíthassanak csoportokat az országgyűlésen belül. Az országgyűlés ügyrendjének felülvizsgálata mellett szabad interpellációs joguk legyen a képviselőknek, és arra is kapjanak lehetőséget, hogy a munkájukhoz szabadon bízassanak meg szakértőket. Határozott véleményük volt az, hogy az országgyűlés kezében összpontosuljon a törvényalkotói szerep, és az Elnöki Tanács helyettesítő hatáskörét csak technikai döntésekre korlátozzák.

Ma már kézenfekvő számunkra, hogy az országgyűlés működésének ilyen reformja nélkül a teljes társadalmi nyilvánosság nem valósulhat meg. Szintén a nyilvánosságot erősítette az is, hogy a tanulmány készítőinek meggyőződése az volt, hogy a reform csak mozgalomként lehet sikeres. Ebben döntő szerepet szántak a Hazafias Népfrontnak, és arra ösztönöztek, hogy a munkahelyeken, egyetemeken, társadalmi szervezetekben jöjjenek létre reformbizottságok, amelyek alulról kezdeményezik a változásokat. Javaslatuk szerint a Népfront fogja össze ezeket a bizottságokat, és kezdeményezzen egyeztetéseket a kormányzat által létrehozott Állami Reformbizottsággal. A tömegkommunikációban pedig reformfórumok szervezését javasolták a nyilvánosság érdekében.

Az MSZMP KB mellett működő Közgazdasági Munkaközösség tagjai a tanulmányra reflektálva kifejtették, hogy „a politikai reform keretében előre kell haladni a társadalmi nyilvánosság kérdésében”, és fontosnak tartották, hogy „a társadalom széles rétegeit érintő kérdésekben ne szülessenek döntések a nyilvánosság bevonása nélkül”. A Munkaközösség támogatta azt a gondolatot, hogy nyissanak szélesebb frontot a társadalom előtt a politizáláshoz, és adjanak teret az alulról jövő kezdeményezéseknek, vagyis a társadalmi felelősség érvényesítésének. Egyetértettek az országgyűlés szerepének erősítésével, és ezzel egyidejűleg az Elnöki Tanács helyettesítő hatáskörének felülvizsgálatával is. Azt azonban elleneztek, hogy a parlamenten belül olyan képviselői csoportok (kvázi frakciók) alakuljanak, amelyek önálló választási program alapján szerveződnek. Úgy látták, hogy a párt vezető szerepének meg kell maradnia, ám egyidejűleg egy szélesebb politikai szövetség keretében meg kell megújulnia, és ez segítséget fog jelenteni a társadalomban jelen levő „közömbösség ellensúlyozásához és a másként gondolkodók megnyeréséhez”.⁵³

Annak ellenére tehát, hogy a reformok szükségességében és a nagyobb nyilvánosság megteremtésében megvolt az egyetértés, láthattuk, hogy a KB Közgazdasági Munkaközössége egy igen lényeges ponton nem támogatta a tanulmány készítőinek javaslatát. Az országgyűlési képviselőcsoportok megalakításának szerintük ekkor még nem jött el az ideje, és ez az ellenzék, illetve az ellenség fogalmának meghatározására is kihatott. Nyilvánvaló volt, hogy választási reform nélkül közjogi értelemben „ellenzék” nem lehet az országgyűlésben, az azonban sokat elárul, hogy a KB munkacsoportja még csak nem is támogatta ezt az irányt. Ebből inkább az ellenzéki gondolat visszaszorítására, semmint annak támogatására következtethetünk. Az MSZMP szemszögéből nézve ez érthető is, ugyanis ez a párt alkotmányos helyzetét, mondhatni az egész egypártrendszer alapjaiban forgatta volna fel. A korábbi párthatározatokban elismerték ugyan az ellenzéki létét, de ekkor még nem adtak zöld utat a közjogi formáció megalapozásához. Mindezzel együtt az ellenzék szerepét fokozatosan kénytelen volt az MSZMP átértékelni, és ez a folyamat 1987-ben határozottan felgyorsult.⁵⁴

Az említett tanulmányok alapján kidolgozott kormányprogram végrehajtása az állambiztonságnak is szerepet szánt. A politikai rendőrség 1987. október 5-i parancsnoki értekezletének napirendjén szerepelt a reformprogram kérdése. Utalva a kormányprogram parlamenti vitájára⁵⁵ – ezen belül is a miniszterelnök vitazárójára – a csoportfőnök kiemelte, hogy a „politikai intézményrendszer is mozgásba lendült”, és vitathatatlanul „szükség van a konstruktív állampolgári elégedetlenségre”. Ez azonban sürgetővé tette azt, amit már a korábbi értekezleteken is felvetettek, hogy a politikai rendőrségnek pontosabban kell meghatározni a feladatait az ellenzéki csoportosulások úgynevezett kemény magjával szemben, továbbá azokkal szemben is, akik alapvetően támogatják ugyan a politikai rendszert, de kötődnek ehhez a kemény maghoz, és az ellenzékre „ráhangolódnak”.⁵⁶

1987-ben az ezt követő három parancsnoki értekezleten az új helyzethez való alkalmazkodás volt a fő téma. Október 6-án miniszterhelyettesi értekezleten döntöttek arról, hogy a III. Főcsoportfőnökség minden szervének ki kell munkálnia a kormányprogramból adódó sajátos feladatait. Horváth József csoportfőnök október 8-ára rendkívüli parancsnoki értekezletet hívott össze azért, hogy tájékoztatást adjon az új elvárásokról. Eszerint a III/III. Csoportfőnökségnek figyelemmel kell lenni arra, hogy az ellenséges ellenzék radikális szárnyához tartozók között is vannak olyanok, akiknél megvan a kompromisszumkészség, másrészt a fentebb említett „kemény mag” is számol az emberek fokozódó elégedetlenségével, és további radikalizálódás irányába terelné őket. A csoportfőnökség feladata lesz ennek ellensúlyozása, mégpedig úgy, hogy a védett objektumokban megerősítik a kapcsolataikat és operatív pozícióikat, továbbá kiterjesztik mindezt az „eddig át nem fogott” területek, nevezetesen az egyre szaporodó egyesületek, klubok, egyéb társadalmi „képződmények” felé, hogy megakadályozzák az ellenséges befolyásolást. Mindehhez természetesen szükség volt a politikai rendőrség személyi állománya politikai tájékozottságának növelésére, a társadalmi folyamatok „megértésére” is. Horváth József az egyes osztályoknak feladatul adta, hogy haladéktalanul készítsék el a saját területekre lebontott terveket.⁵⁷

A november 2-i és a december 7-i parancsnoki értekezleteken konkrétan szóba is kerültek a legfontosabb területek. Ilyen stratégiai pont volt például a sport. Úgy látták, hogy elég lesz a kulcspozíciókba „hálózatot szervezni”, és e mellé egy széles kapcsolatrendszert kialakítani, amely az információszerzést biztosítja. Kiemelték, hogy a sportolók külföldi munkavállalásaira oda kell figyelni. Hasonlóképpen a nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező társadalmi szervezeteket is operatíván védeni kell, mert számolni kell az „ellenséges speciális szervek” jelenlétével is. Ugyanez volt érvényes a Magyarországon tanuló külföldi diákokra is, sőt itt még arra is felhívták a figyelmet, nehogy egy olyan személy kerüljön közülük a hálózatba, akit az „ellenséges szolgálatok” is foglalkoztatnak.⁵⁸ Az ifjúsági terület most ismét hangsúlyozottan került előtérbe. A májusi értekezleten idézett 0016/1973. BM-parancs végrehajtását vizsgálva megállapították, hogy 1983 őszétől az egész országban az egyetemi-főiskolai hallgatók körében „negatív tendencia” volt tapasztalható, amit az ellenséges tevékenység hatásának tudtak be. Beismerték, hogy ebben az időszakban a párt- és állami vezetés nem foglalkozott érdemben az ifjúság problémáival, és így a terület az „állambiztonsági munka szempontjából ingoványossá vált”. A felsőoktatási intézmények vezetése is terítékre került, ugyanis a politikai rendőrség szerint nem álltak a helyzet magaslatán az ifjúságot érő politikai hatások kezelését illetően. Szerintük a vezetők nem érezték a lépéskényszert, és ha léptek, akkor azt rosszul tették. Ebből azt a következtetést vonták le, hogy a felsőoktatási vezetők körében is „ideológiai és politikai tanácstalanság” honolt. A működő szakkollégiumokra, különböző klubokra, honismereti körökre, táborkra a politikai rendőrség nem tekintett eleve úgy, hogy azokat az ellenzék hozta létre, hanem szerintük az ellenzéki csoportok hamar felismerték, hogy ezek az ifjúsági fórumok politikailag igen aktívak. Az értekezleten elhangzott, hogy a szakkollégiumok létrehozásának az egyetemi ifjúság politikai formálása volt a célja.⁵⁹ Az állambiztonságnak éppen ez okozott fejtörést. A párt és állami vezetés is szeretne volna

kihaszni az ifjúság fogékonyságát, és elfogadtatni ezekkel a fórumokkal a reformokat, de ehhez az ellenzéki csoportokkal versenybe kellett szállniuk. A kormányprogrammal párhuzamosan futottak az ellenzéki programok is, amelyek bizonyos átfedések és egyezések ellenére a hivatalos politikai törekvések ellen is hatottak. A csoportfőnök az értekezleten kénytelen-kelletlen megállapította, hogy a párt jóváhagyásával eredetileg a közéleti nevelésre létrehozott ifjúsági fórumok az ellenzék „gyakorlóterepévé” váltak, és az „ideológiai bomlástermékek fogyasztása” ezen a területen lett a legnagyobb. Kiemelt több rendezvényt is, amelyen azért nem sikerült a párt álláspontját érvényre juttatni, mert a kollégiumok vezetésében is egyre több olyan személy vett részt, aki az állami fizetés ellenére az ellenzéknek tett szolgálatot. Példaként említette az ún. Bihari-vitát és a Kelet-Nyugat párbeszédet, amelyekre a politikai rendőrség szerint a fiatalok olyan előadókat hívtak meg, akiket az ellenzék „sugalmazott” számukra, és rendre a fiatalokkal végeztették a szervező-előkészítő munkákat. Az értekezlet emlékeztetőjéből az derül ki tehát, hogy az ifjúság megnyeréséért komoly harc bontakozott ki, és az állambiztonságra hárult az a feladat, hogy hatékonyabbá tegye az ifjúságvédelmi munkát. Ez azt jelentette, hogy engedni kellett a fiatalokat bizonyos mértékig aktivizálódni, egyben őrködni kellett, hogy a fiatalok ne forduljanak szembe a hatalommal, mert ez veszélyeztette volna a kormányprogram végrehajtását.⁶⁰

Látható, hogy az állampolgárok elégedetlensége, a fiatalok közéleti részvétele kulcsszerepet játszott, és ezt már nem lehetett csak úgy félresöpörni. Hogyan is kezelje ezt a helyzetet a politikai rendőrség? Miként tudja elhatárolni a konstruktív állampolgári elégedetlenséget a radikális ellenséges tevékenységtől? Hol húzza meg a véleményszabadság – állambiztonsági szempontból felállított – határát? 1987/1988 fordulóján tehát a szólásszabadság értelmezésében az állambiztonságnak is nyitnia kellett, mert e nélkül a kormányprogramot nem lehetett végrehajtani. Nézzük meg, hogy mit tartalmazott a BM III/III-as Csoportfőnökségének 1987 őszén a fenti szempontok szerint kialakított intézkedési terve!

A belügyi szervek funkciójáról, munkájának alapelveiről, irányáról és módszereiről szóló 1969. novemberi MSZMP KB-határozat kimondta, hogy a politikai rendőrség munkáját folyamatosan igazítani kell a társadalmi-politikai körülményekhez, „érdekszemponthoz”. Az állambiztonságnak fel kellett készülnie arra, hogy – a Szovjetunióban zajló változásokkal párhuzamosan – a kormányprogram végrehajtása, a reformelképzelések keresztülvitele az eddigiektől eltérően nagyobb társadalmi nyíltságot igényel. A társadalmi nyilvánosság tudatos felhasználása azt jelentette, hogy egyre nagyobb számban fognak megjelenni a gazdasági, társadalmi, politikai kérdésekről szóló tanulmányok, szakvélemények, interjúk, ami megindítja az emberek körében az aktívabb véleménynyilvánítást. Felbátorodnak a társadalmi önszerveződések, hiszen az „új politikai stílus” ezt hozza magával. 1987-re már több ezerre volt tehető az olyan klubok, körök, egyesületek, alapítványok, társaságok száma, amelyek politikai kezelése még nem volt megoldott, és ez rontotta a közhangulatot. Márpedig a közhangulat, a társadalmi közérzet nagyon fontos tényező volt a reformok elfogadtatása szempontjából. Az állambiztonságnak fel kellett készülnie arra, hogy az „ellenséges erők”, az „ellenzéki-ellenséges körök” is a problémák megoldására irányuló alternatív koncepciókat fognak nyilvánosságra hozni, mégpedig „illegális fórumokon”, azaz a „második nyilvánosság” csatornáin keresztül, elsősorban az értelmiséget és az egyetemi ifjúságot megcélozva. Az intézkedési tervben utaltak a KB határozatára, miszerint párbeszédet kell folytatni azokkal is, akik a programot részben elutasítják vagy fenntartásokkal kezelik, és ez vonatkozott a politikai rendőrség által megfigyelt ellenzéki-ellenséges kategóriába sorolt csoportokra, személyekre is. Az állambiztonság feladata lett például, hogy dezorientálja az ellenséges erőket, meggátolja az egyesülési törekvéseket, a jelentősebb akcióikat mellékvágányra terelje. A legfőbb célkitűzése a politikai rendőrségnek az volt, hogy visszaszorítsa az egységes belső ellenzék létrehozását. Fel kellett készülni a felülről ösztönzött, kiszélesedő, aktívabbá váló közgondolkodás velejáróira. Elismerték, hogy az „útkeresés joga is része a szocialista demokráciának”, az egyéni értelmezések azonban

magukkal hozták a szélsőségesebb nézetek felszínre jövetelét is. Így a politikai rendőrségnek az egyes esetekben tudni kellett differenciálni az adminisztratív, operatív intézkedések, valamint a politikai úton megoldandó kérdések között. Ez utóbbi esetekben javaslatot kellett tenniük a pártnak vagy más állami szerveknek. Az intézkedési tervben erre példaként a szamizdat irodalom terjesztését említették: ha egy kiadványnak csak az előállítás és kiadása illegális, az nem állambiztonsági kérdés, ha viszont tartalmában vagy céljában ellenséges, akkor az ügy a politikai rendőrség hatáskörébe tartozik majd.

A nyílt intézkedésekkel kapcsolatban óvatosságra intett a tervezet: csak ritkán, kivételes esetben forduljon elő, ha a politikai és állambiztonsági érdekek ezt követelik. Ezzel párhuzamosan azonban az egyes személyek leválasztását fel kellett gyorsítani, és fel kellett kutatni a célszemélyek körében azokat, akik politikai párbeszédre, kompromisszumra alkalmasak voltak. Az alkalmasságot azon mérhették le, hogy kik azok, akik kerülnek a konfrontációt, párbeszédet szorgalmazznak a hatalommal, vagy akiket anyagi, egzisztenciális előnyökkel meg lehetett közelíteni, és ez utóbbi a gazdasági helyzet romlásából fakadó életszínvonal-csökkenés miatt egyáltalán nem volt elhanyagolható tényező. A célszemélyek megfigyelésébe az akkor kiépülő adóellenőrzés rendszerét is bevonták. Kívánatosnak tartották, hogy SZT-tisztek is beépüljenek az új adóhatóságba, hogy figyelemmel kísérhessék a célszemélyek vagyonosodását is.

Mindez azt is maga után vonta, hogy egyes célszemélyeket ezután másként ítél meg a politikai rendőrség. Az eddig ellenségesnek tartott vélemény konstruktív bírálat lesz, és ez ellenzéki kategóriába fog tartozni. Megjegyezték azonban, hogy lesznek olyan, a közvéleményre befolyással bíró, kvalifikált személyek, akiknek a megfigyeléséről nem mond le a politikai rendőrség akkor sem, ha azok tevékenységét politikai ellenzéki jellegűnek minősítik. Itt tehát már abba az irányba tolódott el a politikai rendőrség szerepe, hogy lehetőleg mindent tartsanak szemmel, tudjanak mindenről, de csak szélsőséges esetben avatkozzanak közbe.

Tervet dolgoztak ki azokra az esetekre is, ha egyes csoportok agresszíven lépnek fel a Népköztársaság állami, társadalmi és politikai rendje ellen. Itt például azokra gondoltak, akik már előre készültek az 1990-ben esedékes országgyűlési és tanácsügyi választásokra, és a parlament szerepének erősödését szorgalmazták, amit ekkor a politikai rendőrség ellenséges politikai célnak minősített. Az ellenzéki-ellenséges csoportok tömeges, nyílt fellépése – tüntetés, felvonulás, koszorúzás – esetére harckészültséget terveztek.

Az információs adatbázis folyamatos karbantartása is természetesen a tervek között szerepelt. Itt arra hívták fel a figyelmet, ami már a korábbi értekezleteken is elhangzott, hogy a hálózati személyek beszervezésénél ahhoz a követelményhez kell igazodni, hogy „az ellenséges-ellenzéki csoportok elleni munkát hosszú távon kell folytatni”, és „az ellenzékkel évtizedekig »együtt élő« hálózati kontingens jelentheti” az állambiztonsági „pozíciók lényegi erősödését”. Mivel az állambiztonsági munkában a politikai befolyás szerepe egyre nőtt, megfogalmazódott, hogy „magasan kvalifikált hálózati személyekre és SZT tisztekre” lesz szükség, akik bevezethetőek lesznek a különböző ellenséges körökbe, rugalmasan át lehet őket csoportosítani, és bonyolultabb feladatok végrehajtására is alkalmasak lesznek. A cél az volt, hogy szinte valamennyi irányzat „kemény magja” közelében legyenek jelentős pozíciói a politikai rendőrségnek, akik így akadályozni tudják az ellenzéki tevékenységet. A tervezet továbbá az ellenséges emigrációval és a nyugati fellazító központokkal való kapcsolatok felderítését és megfigyelését emelte ki. Hálózati kontingens nyugatra történő utaztatása is a tervek között szerepelt, így a különböző külföldi (USA, Kanada, NSZK, Ausztria) szervezetekbe és intézményekbe való beépülés által terveik szerint akadályozni tudják majd az itthoni ellenzéki csoportok külföldi anyagi és erkölcsi támogatását.⁶¹

A fentiekben ismertetett intézkedési terv volt tehát hivatott állambiztonsági eszközökkel biztosítani a kormányprogram végrehajtását. Az 1987/1988-as év fordulópontot jelentett a szólás- és véleményszabadság értelmezésében, melynek a rendszerváltásig terjedő alakulását a jelen tanulmány második részében tekintjük át.⁶²

¹ A tanulmány alapjául szolgáló előadás 2012. március 8-án az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában rendezett Történelmi Kávéház alkalmával hangzott el.

² Az Alkotmánybíróság a kommunikációs alapjogok jogegyütteséből kiemelve az „informáltsághoz való jogot” megállapította: „Az információkhoz való hozzáférhetőség, az információk szabad áramlása különösen a közhatalom és az állam szervei tevékenységének átláthatósága körében alapvető jelentőségű. A közérdekű adatok nyilvánossága, megismerhetősége gyakran előkérdése és feltétele a szabad véleménynyilvánításhoz való jog gyakorolhatóságának, és azzal más vonatkozásban is szorosan összefügg.” 34/1994. (VI. 24.) AB határozat.

³ Lásd 30/1992. (V. 26.) AB határozat és 34/1994. (VI. 24.) AB határozat.

⁴ Lásd ehhez: Köbel, 2005: 16.

⁵ A rendszerváltás alkotmánya kimondta, hogy a „pártok közhatalmat közvetlenül nem gyakorolhatnak” [1949. évi XX. törvény 3. § (3) bekezdés], ám az Alkotmánybíróság az elmúlt rendszer pártiratainak állami tulajdonba vétele kapcsán a következőt állapította meg: „Tekintettel [...] a volt MDP-nek és MSZMP-nek az államhatalomban betöltött szerepére, a pártdokumentumok a jogállami fordulatot követő állami tulajdonba vétele és kutathatósága más alkotmányos megítélés alá esik, mert az említett pártok közhatalmat gyakoroltak.” 34/1994. (VI. 24.) AB határozat.

⁶ *Magyar Közlöny*, 1949. 55. § (1)–(2) bekezdés.

⁷ 1972. évi I. törvény a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről, 3. §. *Magyar Közlöny*, 1972.

⁸ Uo. 54. § (1)–(3) bekezdés.

⁹ Uo. (64. §).

¹⁰ Lásd a tanulmány második részében.

¹¹ 1989. évi I. törvény az Alkotmány módosításáról. *Magyar Közlöny*, 1989a. 65. § (1)–(3) bekezdés.

¹² Az alkotmányerejű törvény az átmenet időszakának a jogforrása volt, az 1989. évi XXXI. alkotmánymódosító törvény vezette be. Az Alkotmánnyal egy szintre hozott törvények jogállami garanciákat jelentettek. Az alkotmányerejű törvény kategóriát az új Országgyűlés összehívását követő nyári alkotmánymódosítás során váltották fel „kétharmados”-ra. 1990. évi XI. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányának módosításáról. *Magyar Közlöny*, 1990.

¹³ 1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról. *Magyar Közlöny*, 1989b.

¹⁴ 1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról. Uo. 61. § (1)–(2) bekezdés, valamint (62. §) és 63. § (1)–(2) bekezdés.

¹⁵ *Országgyűlési Értesítő*. Az Országgyűlés 38. ülése, 1989. január 11-én. 3186.

¹⁶ Konkrét eseteket a tanulmány II. részében ismertetünk.

¹⁷ *Országgyűlési Értesítő*, 1986: 400.

¹⁸ Uo. 402.

¹⁹ Uo. 403–404.

²⁰ Uo. 409–410.

²¹ 26/1959. (V. 1.) Korm. számú rendelet a sajtó egyes kérdéseiről.

²² Dér, 1965: 1016–1022. Lásd még Dér, 1967; Ficzer, 1964; Popper–Szegő–Dér, é. n.

²³ *Országgyűlési Értesítő*, 1986: 425–428.

²⁴ Uo. 416–417.

²⁵ Uo. 448. *A sajtóról szóló 1986. évi II. törvény* címen lett kihirdetve.

²⁶ Lásd *Jogtudományi Közlöny*, 1987.

²⁷ Szabó, 1986: 5–13.

²⁸ Szegő, 1987: 3–4.

²⁹ ÁBTL 1.11.1. 30. d. 45-73/2/1986. 6. Emlékeztető az 1986. január 6-ai parancsnoki értekezletről.

³⁰ Uo. 45-73/2-50/1986. 40–44. Emlékeztető az 1986. május 19-ei parancsnoki értekezletről.

³¹ Uo. 45-73/2-51/1986. 47–50. Emlékeztető az 1986. június 2-ai parancsnoki értekezletről.

³² MNL OL-M-KS-288. f. 5. cs. 972. ő. e.

³³ Uo. ÁBTL 1.11.1. 30. d. 45-73/2-65/1986. 54–56. Emlékeztető az 1986. szeptember 1-jei parancsnoki értekezletről.

³⁴ Uo. 45-73/2/1986. 79. Emlékeztető az 1986. december 1-jei parancsnoki értekezletről.

- ³⁵ Uo. 45-73/3-6/1987. 21–23. Emlékeztető az 1987. február 2-ai parancsnoki értekezletről.
- ³⁶ Uo. 45-73/3-5/1987. 17. Emlékeztető az 1987. január 14-ei parancsnoki értekezletről.
- ³⁷ Uo. 45-73/2/1986. 24–25. Emlékeztető az 1986. április 7-ei parancsnoki értekezletről.
- ³⁸ Uo. 45-73/3-6/1987. 23. Emlékeztető az 1987. február 2-ai parancsnoki értekezletről.
- ³⁹ Uo. 45-73/3-9/1987. 30–31. Emlékeztető az 1987. március 2-ai parancsnoki értekezletről.
- ⁴⁰ Krahulcsán, 2004: 211.
- ⁴¹ Lásd ehhez Kende, 1988. http://www.rev.hu/rev/images/content/magyar_fuzetek/1920/magyarfuzetek1920_harom.pdf (utolsó letöltés: 2012. december 12.).
- ⁴² ÁBTL 1.11.1. 30. d. 45-73/3-9/1987. 31–33. Emlékeztető az 1987. március 2-ai parancsnoki értekezletről.
- ⁴³ Uo. 45-73/3-33/1987. 43–44. Emlékeztető az 1987. május 4-ei parancsnoki értekezletről.
- ⁴⁴ 1986. március 15-én Budapesten több ezer fiatal tüntetett a belvárosban. Este a rendőrség lezárta a Lánchidat a tüntető fiatalok előtt, akik a várba akartak vonulni. A rendőrök bekerítették a tüntetőket, gumibotokkal támadtak rájuk, többeket igazoltattak és előállítottak, majd szabálysértési, illetve iskolai-egyetemi fegyelmi eljárások indultak. Kronológia, 1986. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/kronologia-%E2%80%931986> (utolsó letöltés: 2012. december 19.).
- ⁴⁵ Lásd ehhez Kende, 1988. http://www.rev.hu/rev/images/content/magyar_fuzetek/1920/magyarfuzetek1920_harom.pdf (utolsó letöltés: 2012. december 12.).
- ⁴⁶ Kronológia, 1987. <http://www.c3.hu/scripta/beszelo/99/0708/15krono.htm> (utolsó letöltés: 2012. december 19.).
- ⁴⁷ Kronológia, 1986. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/kronologia-%E2%80%931986> (utolsó letöltés: 2012. december 19.).
- ⁴⁸ Kronológia, 1987. <http://www.c3.hu/scripta/beszelo/99/0708/15krono.htm> (utolsó letöltés: 2012. december 19.).
- ⁴⁹ Uo.
- ⁵⁰ MOL-M-KS-288. f. 4. cs. 226–227. ö. e.
- ⁵¹ Lásd Antal és mások, 1987: 664–670. és 671–710.
- ⁵² Idézi Kovácsy, 1987.
- ⁵³ Lásd Antal és mások, 1987: 664–670. és 671–710.
- ⁵⁴ A pártnak az ellenzékiességhez való hozzáállásáról a tanulmány II. részében bővebben lesz szó.
- ⁵⁵ *Országgyűlési Napló*, 1985a; 1985b: 1209–1424.
- ⁵⁶ ÁBTL 1.11.1. 30. d. 45-73/3/1987. 62–65. Emlékeztető az 1987. október 5-ei parancsnoki értekezletről.
- ⁵⁷ Uo. 45-73/3/1987. 67–70. Emlékeztető az 1987. október 8-ai rendkívüli parancsnoki értekezletről.
- ⁵⁸ Uo. 45-73/5/66/1987. 73–76. Emlékeztető az 1987. november 2-ai parancsnoki értekezletről.
- ⁵⁹ A december 7-ei emlékeztetőben ez olvasható: „A szakkollégiumok indítása pozitív dolog volt, szerepük társadalmilag kívánatos, céljuk az egyetemi ifjúság politikai látásmódjának formálása, közéleti nevelése.” Uo. 45-73/5/74/1987. 81. Emlékeztető az 1987. december 7-ei parancsnoki értekezletről.
- ⁶⁰ Uo. 45-73/5/74/1987. 79–83. Emlékeztető az 1987. december 7-ei parancsnoki értekezletről.
- ⁶¹ Uo. 45-73/71/1987. 84–94. Intézkedési Terv a MSZMP KB 1987. július 2-i határozata, az erre alapuló kormányprogram végrehajtásának elősegítése érdekében szükséges feladatok végrehajtására.
- ⁶² A tanulmány folytatása előreláthatólag a *Betekintő* 2013/2. számában fog megjelenni.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.11.1. Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

M-KS 288. f. Magyar Szocialista Munkáspárt, Központi szervei

4. cs. Központi Bizottság

Nyomtatásban megjelent források

Jogtudományi Közlöny, 1987

Ádám Antal: Az 1986. évi magyar sajtótörvényről. *Jogtudományi Közlöny*, január.

Magyar Közlöny, 1949

174. sz.

Magyar Közlöny, 1972

32. sz.

Magyar Közlöny, 1989a

5. sz.

Magyar Közlöny, 1989b

74. sz.

Magyar Közlöny, 1990

59. sz.

Országgyűlési Értesítő, 1986

Országgyűlés 6. ülése, március 20.

Országgyűlési Értesítő, 1989

Országgyűlés 38. ülése, január 11.

Országgyűlési Napló, 1985a

Országgyűlés 17. ülése, 1987. szeptember 16-án. II. kötet.

Országgyűlési Napló, 1985b

Országgyűlés 18. ülése, 1987. szeptember 17-én. II. kötet.

Hivatkozott irodalom

Antal és mások, 1987

Antal László – Bokros Lajos – Csillag István – Lengyel László – Matolcsy György: *Fordulat és reform. Az MSZMP KB mellett működő Közgazdasági Munkaközösség állásfoglalása*. Hozzászólások: Angyal Ádám – Buza Márton – Ferge Zsuzsa – Hoch Róbert – Kemenes Ernő – Tarafás Imre. *Közgazdasági Szemle*, 6. sz.

Dér, 1965

Dér Ferenc: A sajtójogi szabályozás néhány problémája. *Állam és Igazgatás*, november.

Dér, 1967

Dér Ferenc: *Sajtójogi ismeretek*. Budapest, Tankönyvkiadó.

Ficzere, 1964

Ficzere Lajos: A szólás és sajtószabadság. *Állam és Jogtudomány*, VII. évf. 4. sz.

Köbel, 2005

Köbel Szilvia: „*Oszd meg és uralkodj!*” *A pártállam és az egyházak*. Budapest, Rejtjel Kiadó.

Kende, 1988

Kende Péter: Három tüntetés. *Magyar Füzetek*, 19–20. sz. Párizs.

Kovácsy, 1987

Kovácsy Tibor: Politikai reformtervek Magyarországon. „Fordulat és reform” – avagy: hogyan másszunk ki a válságból. *Magyar Füzetek*, 18. sz. Párizs.

Krahulcsán, 2004

Krahulcsán Zsolt: A belső elhárítás és célszemélyei, 1980–1990. In *Trezor 3. Az átmenet évkönyve. 2003.* Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára.

Popper–Szegő–Dér (összeáll.), é. n.

Sajtójogi kézikönyv. A MÚOSZ sajtójogi bizottságának megbízásából összeállították: Popper László, Szegő Tamás és Dér Ferenc. Kézirat.

Szabó, 1986

Államtitkári vélemény új törvényünkről. Dr. Bányász Rezsővel beszélget Szabó László. *Jelkép*, 4. sz.

Szegő, 1987

Szegő Tamás: Fonák fogócska. *Jelkép*, 2. sz.

Szigorúan feltárt történelem

Tulipán Éva: *Szigorúan ellenőrzött emlékezet. A Köztársaság téri ostrom 1956-ban.* Argumentum Kiadó, 2012.

Az a felismerés, hogy a történeti emlékezetet nemcsak a személyes tudásunk és a történeti szakmunkák befolyásolják, hanem sokkal inkább a politika – illetve a politika által befolyásolt történettudomány – formálja, viszonylag új keletű. De bármennyire új felismerésről legyen is szó, rövid idő alatt közismertté és elfogadottá vált. Azt is tudjuk – viszonylag régebről –, hogy egy hely meghatározó szimbolikus értékkel bír egy-egy közösség életében.

Természetesen az is evidencia, hogy az '56-os forradalomnak is megvoltak, megvannak a maga kultikus helyei. Nyilván nem tudatosan, de ilyen beidegződések határozták meg az akkor élt emberek döntéseit is. A társadalmi köztudat akkor is – ahogy ma is – az Andrássy úti épülethez kötötte, köti az ÁVH-t, holott a forradalom előtt már réges-régen a „Fehér Ház”-ban volt a székhelye. Az sem véletlen, hogy a forradalmi tömeg mindig a Parlament épületéhez vonult politikai követeléseivel, és soha nem az Akadémia utcai Pártszékházhoz. Utóbbi jól kifejezi, hogy a társadalom a legitim politikai döntéshozatal helyének mindig is a Kossuth teret tartotta, és soha nem a Pártot.

Feltehetően ugyanez a logika és beidegződés is szerepet játszott abban, hogy a Köztársaság téri pártszékház meghatározó helyszínévé vált a forradalomnak. És ha a forradalomnak fontos volt, akkor természetesen Kádárék számára is meghatározó helyévé vált. Holott valódi '56-os funkciója alapján sok más hasonló, sőt magasabb rendű célpontot is találhattak volna a forradalmárok, ha csupán a párt ellen akarnak fellépni. Mégis ezt az épületet támadták meg, és itt került sor forradalmunk egyik legvitatottabb eseményére október 30-án.

Tulipán Éva könyve nem egyszerűen azért érdekes, mert a Köztársaság téri ostromot mutatja be. A „*mi történt '56-ban?*” kérdését az elmúlt húsz évben egy bizonyos szinten már amúgy is tisztázta a történészszakma. Ugyanakkor lényeges kérdés, hogy ezeknek az összefoglaló jellegű munkáknak a megállapításait, következtetéseit a későbbi, mikrotörténeti kutatások mennyire fogják megváltoztatni. Gyanítható, hogy nagyon, de most nem ez a fontos.

Jelen munka pontosan az emlékezettörténeti kontextust tekinti kiinduló alapjának. Tulipán Évának nem azért fontos a Köztársaság tér, mert ott történt meg a legvitathatóbb eseménysor, nem akar elítélni és nem akar felmenteni senkit. Megérteni akarja a történeteket. Megérteni mindenekeelőtt azt – hiszen ez a legfontosabb –, hogy miért vált a Köztársaság tér szimbolikussá. Elemzésének során részletesen bemutatja, hogy Kádárék hogyan építették fel a mítoszt, és hogyan tették egyre hangsúlyosabbá – miközben persze nem tagadja meg a tényeket, és nem akarja negligálni az eseményeket.

Ami az ostrom történetét illeti, a könyv önképe szerint is „csak” egy kísérlet az események rekonstrukciójára. Tulipán Éva könyve előtt is sejthettük, hogy a pártház ostromának egyik kiváltó oka az lehetett, hogy a Magyar Dolgozók Pártja ott próbálta megszervezni a karhatalmat. A cél világos: a szovjetek mellett szükség volt egy magyar kommunistákból felállított fegyveres erőre is. De a könyv azt is részletesen bizonyítja, hogy az épületben lévő karhatalmisták már az ostrom előtti napokban is folytattak fegyveres összetűzéseket a forradalmárokkal. Mint ahogyan azt is, hogy ezekben a napokban nemcsak Mező Imre tartózkodott az épületben, de Gerő Ernő is – akinek a forradalom alatti szerepe, finoman fogalmazva is, homályos.

Márpedig, ha a forradalmárok ellen fegyveres harcot folytattak az épületben lévők, akkor valójában nemcsak szimbolikus küzdelemről volt szó október 30-án, hanem katonai akcióról. Más irányból közelítve: valójában a forradalmárok provokálása zajlott itt, ami viszont a végén rosszul sült el. Tulipán Éva nem fogalmaz ilyen határozottan, de tovább gondolva mondatait, egyértelmű a képlet. A ház őrei használtak előbb fegyvert október 30-án is.

A forradalmi eseménynél nem állt meg Tulipán Éva. Már a kötet első részében is részletesen elemzi az iratokat, és egy viszonylag alapos módszertani összefoglalást is ad az olvasó kezébe. De ezen a ponton ismét visszakanyarodunk a történet elejéhez, hiszen a megtorlás során a Köztársasági téri ostromban való részvétel számos perben feltűnik – sok esetben hamis vádként... Azaz a megtorlás során elkezdték előállítani azt a szimbolikus eseményt, amelyet közben más formában, nagygyűlésekkel is megkezdték felépíteni. Így aztán a politikát igazolták a megtorló perekkel, a perek alapján pedig újabb embereket lehetett bíróság elé állítani.

Mindeközben megkezdődhetett a mítoszok előállítása, és a rendszer nekiállt megalkotni saját „ellenforradalom”-képét. Ehhez persze jól jött a Köztársaság téri eseménysor és még inkább annak – finoman fogalmazva is vitatható – képi rögzítése. Ezeket a képeket is részletesen elemzi Tulipán Éva, meghagyva az olvasónak a továbbgondolás esélyét, ugyanakkor határozottan felfedve azokat a pontokat, ahol a manipuláció egészen szembeötlő. Azonban nem állítja, hogy nem történetek atrocitások a téren – hiszen nem is állíthat ilyesmit. Tehát nem arról van szó, hogy Kádárék mítoszáat egy másikkal akarja behelyettesíteni ez a könyv.

Miután a Köztársaság téri ostrom szűken vett történetét lezárja a szerző, visszatér a kádári mítoszteremtés kérdéséhez és további adalékokkal bővíti ismereteinket. Az ellenforradalom mítoszához hősi halottak is kellettek, ezért – ha esetleg nem volt más lehetőség – előállítottak ilyeneket. Így aztán részletesen megismerhetjük Sziklai Sándor és más vitatható halálesetek és eltűntek történetét – akik aztán mind-mind a rendszer mártírjaiként szerepeltek a hivatalos megemlékezéseken és kiadványokban.

Tulipán Éva könyve nem könnyű olvasmány. A szerző – tekintettel arra, hogy nem fél konfrontálódni más, nem csak Kádár-kori szerzőkkel – láthatóan alaposan bizonyítani akarja álláspontját. Ez szükségszerűen ahhoz vezet, hogy egyes forrásait a legapróbb részletekig elemeznie kell. Ez néhányszor nehézkessé teszi a szöveget, de ha valakinek van türelme hozzá, valóban értékes információkhoz jut hozzá – és nem csupán a Köztársaság téri eseményeket érti meg jobban, de a Kádár-rendszer mítoszai mögé is betekintést nyerhet.